

**Луцький національний технічний університет
Факультет митної справи, матеріалів та
технологій**

Голодюк Г.І., Дзюбинський А.В., Пахолюк О.В.,
Передрій О.І., Речун О.Ю., Ткачук В.В.,
Шегинський О.В., Ягелюк С.В., Ярошевич Т.С.

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА МИТНІ ФОРМАЛЬНОСТІ
ПРИ ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ**

Навчальний посібник

Луцьк
2023

Рекомендовано Луцьким національним технічним університетом
протокол засідання Вченого ради №12 від 30.06.2023 р.

Автори: Голодюк Г.І. (розділ 8),
Дзюбинський А.В. (розділ 7),
Пахолюк О.В. (розділ 6),
Передрій О.І. (розділ 4),
Речун О.Ю. (розділ 2),
Ткачук В.В. (розділ 3),
Шегинський О.В. (розділ 1),
Ягелюк С.В. (розділ 9),
Ярошевич Т.С. (розділ 5)

Рецензенти: **Ковальська Л.Л.**, доктор економічних наук, професор,
декан факультету бізнесу та права Луцького національного
технічного університету

Березовський Ю.В., доктор технічних наук, професор
кафедри товарознавства, стандартизації та сертифікації
Херсонського національного технічного університету

Барський Ю.М., доктор економічних наук, професор,
декан географічного факультету Волинського
національного університету імені Лесі Українки

I29 Ідентифікація та митні формальності при переміщенні товарів
[текст]: навчальний посібник / За заг.ред О.В. Пахолюк та О.І.
Передрій. – Луцьк: ЛНТУ, 2023. – 306 с.

Навчальний посібник адресований здобувачам спеціальності 076
Підприємництво та торгівля другого (магістерського) рівня вищої освіти,
працівникам наукових, навчальних установ, викладачам, аспірантам,
економічних і товарознавчих спеціальностей.

Зміст

ВСТУП	6
ЧАСТИНА 1. ТОВАРОЗНАВСТВО ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ	7
 Розділ 1. Теоретичні основи товарознавства	
(укладач: доцент Шегинський О.В.)	8
1.1. Предмет, мета і завдання товарознавства	8
1.2. Принципи товарознавства	12
1.3. Об'єкти і суб'єкти товарознавчої діяльності	14
1.4. Потреби та їх роль у формуванні споживчої вартості	19
1.5. Споживчі властивості товарів	21
1.6. Вимоги до якості товарів	36
 Розділ 2. Товарознавство пакувальних матеріалів та тари (укладач: доцент Речун О.Ю.)	43
2.1. Картонні та паперові пакувальні матеріали і тара	43
2.2. Скляна тара	55
2.3. Металева тара	58
2.4. Полімерні пакувальні матеріали та полімерна тара	63
2.5. Біоксальноорієнтовані поліпропіленові матеріали (БОПП)	66
2.6. Дерев'яна тара	69
 Розділ 3. Безпечність товарів : українські та європейські законодавчі реалії	
(укладач: професор Ткачук В.В.)	76
3.1. Поняття безпечності харчових продуктів	76
3.2. Правові засади безпечності харчових продуктів в Україні	81
3.3. Особливості європейської системи безпечності харчових продуктів	84
 Розділ 4. Товарна інформація	
(укладач: доцент Передрій О.І)	99
4.1. Поняття про товарну інформацію. Правове забезпечення товарної інформації	99
4.2. Види та форми товарної інформації	106
4.3. Форми товарної інформації	110

4.4. Засоби товарної інформації: визначення і види	113
4.5. Функції засобів товарної інформації	115
4.6. Основні види та функції товарного маркування товарів	119

Розділ 5. Ідентифікація та методи визначення фальсифікації

(укладач: доцент Ярошевич Т.С.)	128
5.1. Ідентифікація: загальні поняття	128
5.2. Способи та методи ідентифікації товарів ..	136
5.3. Фальсифікація товарів	146
5.4. Методи визначення фальсифікації товарів	155
5.5. Сучасне паковання як один з основних засобів боротьби із фальсифікацією	157

ЧАСТИНА 2. МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ **163**

Розділ 6. Експортно-імпортні операції

(укладач: доцент Пахолюк О.В.)	164
6.1. Сутність зовнішньоекономічної діяльності та її види	164
6.2. Експортно-імпортні операції: поняття та призначення	170
6.3. Торговельно-посередницькі операції	175
6.4. Зовнішньоторговельні угоди та їх роль при здійсненні експортно-імпортних операцій	181

Розділ 7. Митне оформлення та митний контроль

(укладач: доцент Дзюбинський А.В.)	195
7.1. Митні процедури при переміщенні товарів	195
7.2. Інформаційно-комунікаційні технології при здійсненні митних формальностей	200
7.3. Основні положення здійснення митного оформлення	206
7.4. Декларування товарів	212
7.5. Митний контроль	220

Розділ 8. Технічні засоби митного контролю.**Використання досягнень науки та
техніки в митному контролі**(укладач: доцент Голодюк Г.І.) **234**

- 8.1. Поняття та значення технічних засобів у проведенні митного контролю **234**
- 8.2. Вимоги, що висуваються до технічних засобів митного контролю **238**
- 8.3. Використання досягнень науки та техніки в митному контролі. Основні напрями робіт з удосконалення митного контролю **243**
- 8.4. Класифікація та стисла характеристика технічних засобів митного контролю **245**

Розділ 9. Експертиза товарів у митній справі(укладач: професор Ягелюк С.В.) **264**

- 9.1. Основні відомості щодо організації та порядку проведення експертизи товарів **264**
- 9.2. Роль митної експертизи в митній системі України **275**
- 9.3. Особливості експертизи товарів у митній справі. Предмет, об'єкти, суб'єкти та основні завдання митної експертизи **277**
- 9.4. Порядок призначення та організація проведення експертизи товарів у митній справі **280**
- 9.5. Види митних експертиз **284**
- 9.6. Характеристика методів, засобів митного контролю та експертизи **287**

ВСТУП

Особливістю розвитку цивілізації на початку III тисячоліття є зростання вагомості зовнішніх факторів розвитку, що стали визначальними в економічному зростанні розвинених країн світу. Це пов'язано з трансформацією світового господарства. Об'єктивність процесів глобалізації та транснаціоналізації вимагають від держав реформування внутрішньої товарної та загалом економічної політики. Вони мають особливе значення та специфіку для тих країн, у яких спостерігаються суттєві соціально-економічні зрушеннЯ, що переходять до іншої моделі економічного розвитку, знаходяться на етапі зміни технологічності виробництва. З огляду на це, актуальності набуває вивчення проблем оцінки якості, безпечності та ідентифікації товарів, в тому числі і при здійсненні експортно-імпортних операцій, для студентів економічних спеціальностей, а також керівників, фахівців підприємств і організацій, діяльність яких стосується ЗЕД.

Намагаючись слідувати міжнародним правовим нормам, наша країна намагається розвиває власну систему митного регулювання в умовах переважаючого імпорту. У посібнику, на основі законодавчих актів та інших нормативно-правових документів, доробку вчених та інформації державних органів в сфері управління якістю та ведення митної справи, розкриваються особливості політики стосовно якості товарів, що переміщуються через митний кордон України та розглядаються теми щодо товарознавчої оцінки якості товарів, безпечності товарів, ідентифікації та фальсифікації товарів. Значна увага приділена розгляду питань щодо здійснення експортно-імпортних операцій, митного оформлення та митного контролю переміщення товарів та митної експертизи.

Навчальне видання призначене для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 076 Підприємництво та торгівля, що навчаються за освітньою програмою «Товарознавство та експертиза в митній справі».

Частина 1

ТОВАРОЗНАВСТВО ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОВАРОЗНАВСТВА

- 1.1. Предмет, мета і завдання товарознавства.**
 - 1.2. Принципи товарознавства.**
 - 1.3. Об'єкти і суб'єкти товарознавчої діяльності.**
 - 1.4. Потреби та їх роль у формуванні споживчої вартості.**
 - 1.5. Споживчі властивості товарів.**
 - 1.6. Вимоги до якості товарів.**
-

1.1. ПРЕДМЕТ, МЕТА І ЗАВДАННЯ ТОВАРОЗНАВСТВА

Будь-яка наука і навчальна дисципліна мають певний арсенал визначень термінів і основних понять, які широко застосовуються в їхній сфері. В даній навчальній дисципліні такими поняттями є продукція, товар і товарознавство. У наступних розділах теоретичного курсу товарів розглядаються й інші основні поняття, терміни та їх визначення. Однак спочатку необхідно розглянути саме зазначені основні терміни.

Продукція – матеріальний чи нематеріальний результат діяльності, призначений для задоволення реальних чи потенційних потреб.

Отже, продукції притаманні дві основні особливості: по-перше, вона повинна бути зроблена, а по-друге, повинна задовольняти чиєсь потреби (повинна бути комусь потрібна). При цьому діяльність з виготовлення продукції варто розуміти в широкому значенні. Це не тільки людська діяльність, але й результат життєдіяльності біологічних об'єктів. Продукція стає товаром, коли вона є об'єктом купівлі-продажу (комерційної діяльності). Вирощені садові чи зібрани дикоростучі плоди, використані з метою особистого споживання – продукція, але не товар, і тільки на ринку вони перетворюються в товар.

Товар – продукція, призначена для купівлі-продажу. Таким чином, товар виступає як один з основних об'єктів комерційної діяльності. До інших об'єктів можна віднести послуги, цінні папери, гроші, продукцію інтелектуальної праці, що є нематеріальною продукцією.

Товар – складне поняття і не менш складний об'єкт, що володіє визначеними споживчими властивостями. Тому він складає предмет особливої науки і навчальної дисципліни – *товарознавства*. Існує безліч визначень терміну «товарознавство». Одне з перших визначень товарознавства дав І. Вавилов у «Довідковому комерційному словнику»: «Товарознавство – наука, що навчає мати точні і повні зведення про товари, їхні сорти, місця походження і збуту, засоби для покупки і продажу, способи перевезення і збереження».

Справді, товари задовольняють різноманітні життєві потреби людини, які використовує, багато хто з них протягом усього життя, іноді навіть не здогадуючись про їхні чудові властивості. Наприклад, ряд харчових продуктів широко застосовується в народній і традиційній медицині для профілактики і лікування різних захворювань.

Повсякденне чи часте споживання товарів створює неправильне уявлення про те, що фахівцям і споживачам знання про товар потрібні не більше, ніж на вузькому практичному і життєвому рівні. Наукові основи товарознавства, що базуються на знанні фундаментальних дисциплін – хімії, фізики, біології, заперечуються. Однак це глибока помилка, тому що робота з товарами вимагає професійних, постійно поповнюваних теоретичних знань, що і складає одне з основних завдань товарознавства.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за можливе запропонувати уточнене визначення терміна «товарознавство», тому що визначення його тільки через предмет – споживчі вартості товарів – не розкриває повною мірою сутність цієї науки.

Товарознавство – наука про сукупність характеристик товарів, які визначають їх споживчу вартість, та фактори забезпечення цих характеристик.

Термін «товарознавство» складається з двох слів: «товар» і «знати». Отже, у цьому змісті товарознавство – знання про товари.

Ці знання необхідні як технологам підприємств-виробників, товарознавцям промислових, сільськогосподарських і торгових організацій, експертам, комерсантам, економістам, бухгалтерам, менеджерам, так і покупцям. Останні одержують знання про товар за допомогою засобів інформації (маркування, реклами, статей, книг і т.п.), тому дуже важливо, щоб засоби інформації, як основне джерело, використовували товарознавчі знання про товари.

Предметом товарознавства є споживчі цінності товарів. Тільки споживча вартість робить продукцію товаром, тому що має здатність задовольняти конкретні потреби людини. Якщо споживча вартість товару не відповідає реальним потребам споживачів, то він не буде необхідним, а отже, не буде використаний за призначенням в обумовленій для нього сфері застосування.

Мета товарознавства – вивчення основних характеристик товару, що складають його споживчу вартість, а також їх змін на всіх етапах товарообігу.

Для досягнення цієї мети товарознавство як наука і навчальна дисципліна повинна вирішувати такі завдання:

- точне і об'єктивне визначення основних характеристик, що складають споживчу вартість товарів;
- установлення принципів і методів товарознавства, що обумовлюють його наукові основи;
- систематизація всієї сукупності товарів шляхом раціонального застосування методів класифікації і кодування;
- вивчення властивостей і показників асортименту для аналізу асортиментної політики промислової чи торгової організації;
- керування асортиментом;
- визначення номенклатури споживчих властивостей і показників товарів;
- оцінка якості товарів, у тому числі нових вітчизняних і імпортних;

- виявлення градацій якості і дефектів товарів, причин їхнього виникнення і заходів для попередження реалізації неякісних товарів;
- визначення кількісних характеристик товарів і товарних партій;
- забезпечення якості і кількості товарів на різних етапах їхнього життєвого циклу шляхом обліку і регулювання факторів, що формують та забезпечують якість;
- установлення видів товарних втрат, причин їхнього виникнення і розробка заходів для їхнього попередження чи зниження;
- інформаційне забезпечення товарообігу від виробника до споживача;
- товарознавча характеристика конкретних товарів.

Товарознавство з'єднане з природно-науковими і математичними дисциплінами – фізигою, хімією, біологією, мікробіологією, математикою, а також із загальнопрофесійною дисципліною – технічне регулювання (основи стандартизації, метрології і управління якістю). Знання цих дисциплін необхідні для більш глибокого розуміння й оцінки споживчих властивостей товарів, їхніх змін при виробництві і збереженні.

Одночасно, товарознавство є базовою навчальною дисципліною для багатьох загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін – організації і технології комерційної діяльності, економіки, бухгалтерського обліку, маркетингу й ін. Їх поєднують наступні і супутні міжпредметні зв'язки.

Товарознавство споживчих товарів складається з двох частин: загальної (теоретичні основи товарознавства), та спеціальної (товарознавство харчових продуктів та непродовольчих товарів).

Теоретичні основи товарознавства присвячені розгляду характеристик, що є загальними для товарів різних товарних груп. В них не розглядаються товарознавчі характеристики конкретних груп товарів. Однак без знання теоретичних основ складно дати повну й об'єктивну оцінку основних характеристик будь-якого товару.

Спеціальне товарознавство аналізує стан і перспективи

розвитку відповідного сегмента товарного ринку, класифікацію товарів на асортиментні групи та інші структурні елементи нижчих рівнів. В окремих підрозділах спеціального товарознавства приводиться узагальнена і систематизована товарознавча характеристика асортиментних груп, видів і різновидів товарів.

Такий підхід не випадковий і диктується тими соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються в країні. Перехід до ринку вимагає іншого відношення до запитів споживача і до товару, як засобу їх задоволення. Тому уже недостатньо в технологічних і сільськогосподарських вузах вивчати тільки технологію виробництва продукції. Необхідно досконально знати кінцевий результат цього виробництва – товарну продукцію, а також потреби в ній.

1.2. ПРИНЦИПИ ТОВАРОЗНАВСТВА

Будь-яка наука і професійна діяльність базуються на визначених принципах.

Принцип (*лат. principium* – основа, начало) – основне вихідне положення будь-якої теорії, навчання; ідея, основне правило діяльності.

Принципами товарознавства є: безпека, ефективність, сумісність, взаємозамінність і систематизація.

Безпека – основний принцип, що полягає у відсутності неприпустимого ризику, пов’язаного з можливістю нанесення товаром, послугою чи процесом шкоди для життя, здоров’я і майна людей.

Безпека одночасно є однією з обов’язкових споживчих властивостей товару, що розглядається як ризик чи збиток для споживача, обмежений припустимим рівнем .

З позицій товарознавства товар повинний мати безпеку для усіх суб’єктів комерційної діяльності. У той же час у товарознавстві принципу безпеки для товарів і навколошнього середовища повинен дотримуватися кожен виробник й у відношенні процесів упакування, транспортування, збереження, передреалізаційної підготовки до продажу. Безпечними повинні

бути упакування, навколошнє середовище й ін.

Таким чином, принцип безпеки є найважливішим у товарознавчій діяльності.

Ефективність – принцип, що полягає в досягненні найбільш оптимального результату при виробництві, упакуванні, збереженні, реалізації і споживанні (експлуатації) товарів.

Цей принцип має важливе значення при формуванні асортименту, а також забезпеченні якості і кількості товарів на різних етапах товарообігу. Усі види товарознавчої діяльності повинні бути спрямовані на підвищення ефективності. Це досягається комплексним підходом, заснованим на виборі таких методів і засобів, що забезпечують найкращі кінцеві результати при мінімальних витратах. Так, ефективність упакування чи збереження визначається кількістю збережених товарів належної якості і витратами на ці процеси.

Сумісність – принцип, обумовлений придатністю товарів, процесів чи послуг до спільного використання, що не викликає небажаних взаємодій.

Сумісність товарів береться до уваги при формуванні асортименту, розміщенні їх на збереження, виборі упакування, а також оптимального режиму. Сумісність деталей, що комплектують вироби при монтажі, налагодженні й експлуатації складних технічних та інших товарів – неодмінна умова збереження їхньої якості у споживача. Сумісність товарів при їхньому споживанні має важливе значення для найбільш повного задоволення потреб. Так, використання несумісних харчових продуктів може викликати серйозні порушення обміну речовин в організмі людини.

Взаємозамінність – принцип, обумовлений придатністю одного товару, процесу чи послуги для використання замість іншого товару, процесу чи послуги з метою виконання тих самих вимог.

Взаємозамінність товарів обумовлює конкуренцію між ними й у той же час це дозволяє задовольняти аналогічні потреби різними товарами. Чим біжче характеристики окремих товарів, тим більше вони придатні до взаємозамінного використання. Так, взаємозамінність кефіру і кисляку більше,

ніж кефіру і молока; це має значення в першу чергу для споживачів, організм яких не засвоює лактозу молока.

Здатність товару чи окремих комплектуючих його виробів бути використаними замість іншого для виконання тих же вимог відіграє важливу роль при формуванні асортименту взаємозамінних товарів.

Систематизація – принцип, що полягає у встановленні визначеної послідовності однорідних, взаємозалежних товарів, процесів чи послуг.

З урахуванням різноманіття об'єктів систематизація в товарознавстві має надзвичайно важливе значення, тому що дозволяє об'єднати їх у взаємозалежні категорії (систематичні категорії), скласти систему, побудовану за визначеним планом.

Принцип систематизації покладений в основу групи методів, до складу яких входять ідентифікація, класифікація, узагальнення і кодування. Він широко застосовується у товарознавстві. На цьому принципі базується виклад навчальної інформації у всіх розділах «Товарознавства харчових продуктів» і «Товарознавства непродовольчих товарів».

Системний підхід до керування товарообігом, що базується на принципі систематизації, означає, що *кожна система є інтегрованим цілим*, навіть якщо вона складається з окремих, роз'єднаних підсистем. Системний підхід дозволяє побачити товар, його товарознавчі характеристики, процеси по забезпеченню якості і кількості як комплекс взаємозалежних підсистем, об'єднаних загальною метою, розкрити його інтегративні властивості, внутрішні і зовнішні зв'язки.

1.3. ОБ'ЄКТИ І СУБ'ЄКТИ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Об'єкт (від лат. *objectum* – предмет) – предмет, явище, на яке спрямована яка-небудь діяльність.

Об'єктами товарознавчої і комерційної діяльності є товари. Розходження між зазначеними видами діяльності полягають у широті охоплення об'єкта. Товарознавча діяльність, як складова частина комерційної, спрямована тільки на товари і супутні їм торгові послуги (по збереженню, підготовці до продажу,

контролю якості і т.п.). При цьому як об'єкти можуть виступати товари не тільки споживчі, але і промислового призначення (сировина, напівфабрикати, що комплектують вироби, устаткування і т.п.).

Комерційна діяльність відрізняється більшою широтою охоплення об'єктів, включає не тільки товари, але і послуги (основні і допоміжні), цінні папери, інтелектуальну продукцію, а також роботу з організації товарообігу.

Товари, як об'єкти товарознавчої діяльності, мають чотири основні характеристики: *асортиментну, якісну, кількісну і вартісну*. Перші три характеристики, які можна назвати товарознавчими, задовольняють реальні потреби людини (фізіологічні, соціальні, психологічні й ін.), визначаючи споживчу вартість товару. Завдяки цим характеристикам продукція здобуває корисність для визначених сегментів споживачів і стає товаром.

Потреби людей постійно змінюються під впливом численних факторів: природних, соціально-економічних, науково-технічних і ін., що змінилися, а також усвідомлені чи неусвідомлені потенційні потреби, у свою чергу, стимулюють розробку нових товарів і послуг як засобів їхнього задоволення. Ці нові товари володіють модифікованою споживчою вартістю за рахунок використання досягнень науково-технічного прогресу в області промислової обробки сировини і матеріалів, що змінює їхні природні властивості, що формує нові властивості і характеристики, а також за рахунок застосування упакування і маркування.

Однак модифіковану споживчу вартість можуть здобувати не тільки нові товари, але і товари традиційні, раніше відомі завдяки виявленню нових природних властивостей. Так, екологічно чисті продукти харчування – це найчастіше відомі продукти з підвищеним рівнем безпеки.

Споживча вартість товарів виявляється при їхньому споживанні відповідно до призначення шляхом експлуатації чи використання для внутрішнього або зовнішнього застосування. Не менш важливе значення при цьому мають три основні характеристики товару: асортиментна, якісна і кількісна,

зумовлюючи ступінь задоволення потреб. Так, харчові продукти з різними характеристиками неоднаково задовольняють потреби організму людини в енергії, біологічно цінних речовинах і органолептичних відчуттях.

Визначення ступеня задоволення потреб адекватне оцінці споживчої вартості товарів і неможливе без обліку ринкової кон'юнктури, що може бути виявлена за допомогою маркетингових досліджень сегментів ринку конкретних асортиментних груп товарів.

Таким чином, споживча вартість товарів виступає як міра їхньої корисності і виявляється через основні товарознавчі характеристики.

Характеристика – сукупність відмінних властивостей, ознак предмета чи явища. Виходячи з цього визначення терміна, можна сформулювати основні товарознавчі характеристики товарів.

Асортиментна характеристика товарів – сукупність відмінних видових властивостей і ознак товарів, що визначають їх функціональне і соціальне призначення. Така характеристика включає групу, підгрупу, вид, різновид, найменування, торгову марку і встановлює принципові відмінності одного виду чи найменування товару від іншого.

Наприклад, вершкове і топлене масло та рослинна олія принципово відрізняються одна від одного функціональним призначенням і харчовою цінністю. Ці відмінності обумовлені також їх якісними характеристиками.

Якісна характеристика товарів – сукупність внутрішньовидових споживчих властивостей, що володіють здатністю задовольняти різноманітні потреби. Ця характеристика товарів тісно пов'язана з асортиментною, тому що їм обом притаманна загальна споживча властивість – призначення. Якісна характеристика відрізняється від асортиментної більшою повнотою споживчих властивостей, серед яких важливе місце займають безпека і екологія.

Порушення встановлених обов'язкових вимог до безпеці та екології призводить до того, що всі інші характеристики товару втрачають для споживача зміст навіть у випадку, якщо вони є

бажаними. Наслідок цього – відмова споживача від покупки чи споживання небезпечних товарів.

Так, за даними багатьох опитувань покупців відомо, що близько 50 % респондентів віддавали перевагу товарам, що здобуваються, тому що довіряли їхній якості, особливо безпеці. Вони були готові відмовитися від придбання товару необхідного виду чи найменування, прийнятної ціни, якщо не були впевнені в його безпеці.

Таким чином, якісна характеристика товарів має вирішальне значення для споживчих переваг.

Якісні характеристики товарів безпосередньо взаємодіють з кількісними. Більш того, багато показників споживчих властивостей виражуються через кількісні характеристики.

Кількісна характеристика товарів – сукупність визначених внутрішньовидових властивостей, виражених за допомогою фізичних величин і одиниць їхнього виміру. Ці характеристики задовольняють потреби в товарах визначених розмірів і найчастіше при створенні споживчих переваг менш значимі, ніж асортиментна і якісна. Винятки складають лише розмірні характеристики, застосовувані при оцінці якості.

Разом з тим не можна ці характеристики повністю відкидати при створенні споживчих переваг, тому що багато споживачів в умовах насиченого ринку відмовляються від придбання товарів, якщо їх не влаштовують визначені кількісні характеристики одиничного екземпляра товару і упакування чи товарної партії. Неприпустимі відхилення від установлених кількісних характеристик товарів, наприклад, за обсягом чи масою упакувань, служать підставою для заборони реалізації. У ряді випадків припустимі норми відхилень по масі чи обсягу регламентуються нормативними документами.

Усі товарознавчі характеристики товару безпосередньо пов'язані з вартістю, однак характер цих зв'язків неоднаковий. Найбільш виражена пряма пропорційна залежність між кількісними і вартісними характеристиками. Це обумовлено тим, що ціна як міра вартості встановлюється найчастіше за одиницю виміру товару.

Між якістю і вартістю не завжди існує пряма залежність, що

пояснюються багатофакторністю формування ціни як міри вартості товарів. При цьому в умовах конкурентного середовища якість виступає лише як один із критеріїв ціноутворення. Залежно від стратегії ціноутворення фірми основний вплив на формування ціни можуть мати собівартість продукції, витрати, імідж виробника чи продавця, сервісне обслуговування, стан попиту та пропозиції, канали розподілу, рекламна підтримка, а також якість самого товару і його упакування.

Серед значної частини споживачів існує уявлення про пряму залежність між ціною і якістю. Про помилковість такої думки свідчить значний розкид цін на ті самі товари в різних регіонах і торгових організаціях.

Сама слабка залежність прослідковується між асортиментною і вартісною характеристиками. Товари тих самих найменувань можуть бути дешевими і дорогими (наприклад, одяг, взуття). Разом з тим існує ряд традиційно дорогих товарів визначених асортиментних груп (ювелірні вироби з дорогоцінних металів, натуральні хутра окремих видів, автомашини, м'ясні і рибні делікатеси і т.п.). Високі ціни на ці товари певною мірою обумовлені підвищеними, порівняно з іншими більш дешевими товарами, якісними характеристиками (наприклад, естетичними, ергономічними властивостями).

Однак дешеві товари не завжди мають знижену якість. Не слід забувати, що на ряд товарів повсякденного попиту встановлюються певні обмеження у сфері цін чи торгових надбавок. Більше того, у деяких розвинутих країнах на окремі товари повсякденного попиту встановлюються дотації (картопля, дитяче харчування і т.п.). Подібні дотації існували певний час і в нашій країні.

Завдяки мірам державного регулювання підтримуються низькі ціни на такі товари. Відсутність регулювання призводить до «вимивання» з асортименту дешевих товарів. Ця тенденція характерна для сучасного стану вітчизняного ринку споживчих товарів.

Вартісні характеристики товарів не відносяться до товарознавчих і складають предмет вивчення економічних

дисциплін, тому в цьому підручнику вони докладно не розглядаються.

Суб'єкт – людина, що пізнає зовнішній світ (об'єкт) і впливає на нього у своїй практичній діяльності, а також носій прав і обов'язків.

Суб'єкти, товарознавчої діяльності поділяються на дві групи. У першу групу входять товарознавці – фахівці, що здійснюють цю діяльність у силу своїх посадових обов'язків. На частку цієї категорії фахівців припадає 25-30 % усіх керівників і фахівців у торгівлі.

Друга група представлена суб'єктами, на задоволення потреб яких спрямована товарознавча діяльність. До неї відносяться споживачі товарів, тому ця група за чисельністю перевершує першу.

1.4. ПОТРЕБИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ СПОЖИВЧОЇ ВАРТОСТІ

Потреби відображають умови матеріального життя на певному рівні розвитку суспільства. Для підтримання конкретних умов життя суспільство створює певні матеріальні предмети споживання як кінцевий продукт праці. Вивчення потреб та їх стану є відправним пунктом на шляху підвищення якості продукції.

Поліпшення якості продукції – форма розв'язання складних суперечностей між більш високими потребами та постійно виникаючими новими потребами, які утворюються в ході розвитку суспільного виробництва. Виникаючі нові потреби створюють можливості для розвитку виробництва і підвищення продуктивності праці.

Усі потреби можна розподілити на матеріальні, соціальні та духовні. Матеріальні і духовні потреби взаємопов'язані і між ними існує прямий та зворотний зв'язок. З одного боку, задоволення матеріальних потреб – це передумова розвитку і вдосконалення духовних потреб. З іншого боку, розвиток духовних потреб трансформує і матеріальні потреби. Причому, вони стають більш раціональними та витонченими. Ці групи

потреб тісно пов'язані з соціальними потребами – умовами та характером праці, тривалістю та безпекою праці, ступенем творчості людини, станом охорони здоров'я та освіти, можливістю проведення вільного часу та надання суспільством допомоги непрацездатним громадянам.

Таким чином, якість за своїм характером є соціально-економічна категорія, яка наповнює усю соціально-економічну структуру сучасного суспільства. Вона – цілеспрямована і виступає матеріальним втіленням задоволення потреб населення. Соціально необхідний рівень якості не може бути виражений кількісною мірою без вивчення інформаційних характеристик самих потреб. Говорити про підвищення якості продукції неможливо без порівняння досягнутого рівня якості зі станом потреб. Піднімати рівень якості необхідно при існуючому розриві між потребою і традиційно виробленою продукцією. Приріст якості продукції порівняно з виробленою скорочує цей розрив, але не ліквідує його.

Недостатньо високий рівень якості продукції значною мірою залежить від невивченості потреб як з асортименту, так і з насичення ринку товарами. Тому вивчення та врахування стану потреб сьогоднішнього дня та перспективних потреб є початковою ланкою у вирішенні завдань підвищення якості продукції. У нас в країні стан потреб населення одержав своє висвітлення тільки з точки зору фізіологічних потреб людини.

Кожний вид продукції може задовольняти потреби тією чи іншою мірою залежно від двох факторів:

- сукупності властивостей продукту праці (параметрів якості);
- стану потреб.

Класифікація і характеристика потреб

Усі види потреб можна класифікувати:

- за змістом – потреба в харчуванні, у захисті від несприятливих факторів, у відпочинку, в інформації, у спілкуванні і фізичному розвитку, у творчості і естетиці;
- за характером – фізіологічні, соціальні, біосоціальні;
- за ступенем задоволення – мало задоволені, відносно задоволені, насичені.

Один і той же продукт може по-різному задовольняти потреби людини, різні продукти можуть задовольняти одну і ту ж потребу. Корисні властивості продукту характеризуються здатністю задовольняти одну чи кілька потреб людини. При цьому різні корисні властивості продукту виражаютъ його здатність задовольняти різні потреби. Наявності корисних властивостей недостатньо для визначення корисності продукту, для цього необхідна індивідуальна чи суспільна необхідність у цьому виді продукту. Споживач, який використовує чи експлуатує продукт, оцінює його здатність задовольняти потреби, визначає корисність виробу і дає остаточну споживчу оцінку.

1.5. СПОЖИВЧІ ВЛАСТИВОСТІ ТОВАРІВ

Будь-який товар має безліч властивостей, різних за своєю природою. Властивостями товару називають його об'єктивні особливості, які виявляються на кожній стадії життєвого циклу товару (проектування, виготовлення, розподіл і споживання). Номенклатура споживчих властивостей для конкретного товару може включати десятки найменувань. Залежно від функціонального призначення товару вона може розрізнятися. Вибір номенклатури цих властивостей для конкретних товарів є важливим завданням товарознавства. У процесі споживання товару його споживчі властивості можуть робити позитивний чи негативний вплив на людину і навколошнє середовище.

Номенклатура споживчих властивостей і показників – сукупність властивостей і показників, що обумовлюють задоволення реальних чи передбачуваних потреб рис.1. По суті, ця номенклатура і визначає якісні характеристики споживчих товарів.

У межах номенклатури споживчі властивості і показники поділяються на групи і підгрупи залежно від їхніх особливостей і потреб, що задовольняються.

Розглянемо докладніше кожну з зазначених груп і підгруп споживчих властивостей товарів.

Призначення – здатність товарів задовольняти фізіологічні і соціальні потреби, а також потреби в їхній систематизації. Призначення відноситься до однієї з визначальних властивостей якості товарів.

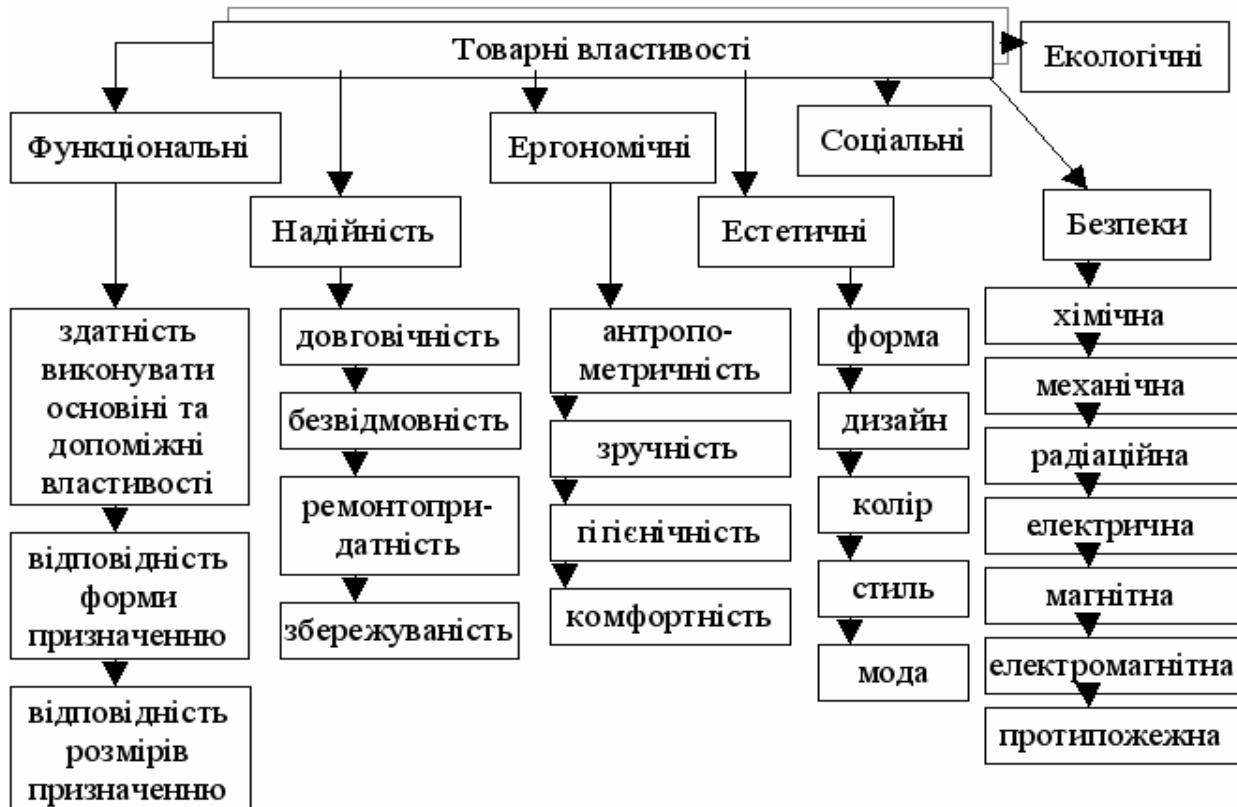

Рис. 1.1. Номенклатура споживчих властивостей товарів

Якщо товар не задоволяє споживача за призначенням, то інші властивості втрачають для нього привабливість.

Наприклад, якщо одяг і взуття недостатньо захищають організм людини від несприятливих зовнішніх впливів, то їхня надійність, естетичні й інші властивості для більшості споживачів не мають істотного значення.

Залежно від потреб властивості, що задовольняються, за призначення поділяють на підгрупи: функціонального, соціального, класифікаційного й універсального призначення.

Властивості функціонального призначення *функціональні властивості*) відбувають здатність товарів виконувати їхні основні функції.

Ця підгрупа властивостей і показників найчастіше задовольняє фізіологічні потреби (харчові продукти, одягно-

взуттєві і т.п.) чи виконують допоміжні функції (посуд, засоби догляду за одягом, взуттям і т.п.). Так, для всіх продуктів харчування визначальними властивостями функціонального призначення є енергетична і біологічна цінність; для групи одяжно-взуттєвих товарів – це захисні властивості (від несприятливих зовнішніх впливів).

У той же час існує досить численна група непродовольчих товарів, функціональні властивості яких обумовлюють задоволення тільки соціальних потреб, наприклад ювелірні вироби, антикварні предмети, музичні товари.

При визначенні функціональних властивостей необхідно установити основне призначення товару й умови використання за призначенням, що забезпечують найбільш повне задоволення потреб; відповідність форми та розміру призначенню.

Властивості соціального призначення – здатність товарів задовольняти індивідуальні чи суспільні соціальні потреби.

Показниками соціального призначення найчастіше виступають зовнішній вигляд товарів, склад і вміст окремих компонентів (наприклад, дорогоцінних металів, каменів, ароматичних речовин і т.п.). Нерідко ці показники можуть бути вимірювані лише якісно і зв'язані з психофізіологічним сприйняттям товару споживачем. До таких показників відносяться імідж товару, зовнішній вигляд (наприклад, модний у цьому сезоні колір), іноді аромат (для парфумів, кремів і т.п.) чи звук (для аудіотехніки).

На відміну від показників функціонального призначення, що характеризуються відносною стабільністю протягом тривалого часу, показники соціального призначення (мода, стиль, імідж товарів) піддані значним змінам, інколи протягом порівняно невеликих періодів. Не випадково багато виробників звертаються до стратегії постійної підтримки іміджу фірми і товарних марок своїх товарів як частини загального іміджу товару, його соціального призначення.

Класифікаційне призначення – здатність ряду властивостей і показників виступати як класифікаційні ознаки.

Класифікаційними ознаками можуть служити багато показників чи властивостей (хімічний склад і окремі речовини,

функціональні властивості й ін.). Так, вміст жиру є класифікаційною ознакою для жировмісних харчових продуктів: сир буває нежирний і жирний; молоко – 1,5%; 2,5%; 3,2%; 6,0%-ної жирності; риба – особливо жирна, жирна, середньої жирності і худа.

Різні моделі автомобілів можуть бути класифіковані за потужністю двигуна, витратою палива, вантажопідйомністю, функціональним призначенням (вантажні, легкові) та іншими ознаками.

Універсальне призначення – здатність властивостей і показників задовольняти різноманітні потреби.

Показники і властивості універсального призначення можуть відноситися і до інших груп споживчих властивостей. Наприклад, багато показників, що обумовлюють соціальні потреби в самозбереженні, можуть виступати і як показники безпеки, наприклад, вміст токсичних речовин у продуктах харчування.

Надійність – здатність товарів зберігати функціональне призначення в процесі збереження і споживання (експлуатації) протягом заздалегідь обговорених термінів.

Надійність постійно змінюється внаслідок процесів, що відбуваються при збереженні, споживанні й експлуатації товарів. Ця властивість не може бути безмежною. Мова може йти лише про обмежений ресурс надійності, що вимірюється визначенням відрізком часу, протягом якого вихідні властивості товару змінюються незначно, що дозволяє їх використовувати відповідно до призначення.

Залежно від критерію надійності розрізняють такі підгрупи: довговічність, безвідмовність, ремонтопридатність і збереженість.

Довговічність – здатність товарів зберігати працездатність до настання граничного стану встановленого часу технічного обслуговування і ремонту.

Ця властивість характерна для непродовольчих товарів тривалого користування. Вона не характерна для продовольчих товарів, а також непродовольчих, призначених для безпосереднього споживання, у ході якого вони частково чи

цілком безповоротно втрачаються (наприклад, парфумерно-косметичні товари). Показниками довговічності можуть служити термін експлуатації виробів, ресурс і ін.

Термін експлуатації – тривалість експлуатації товарів, протягом якої вони виконують свої основні функції.

Ресурс – гранична можливість експлуатації товарів, зафіксована в нормативних документах. Наприклад, кількість годин роботи, кількість включень і вимикань (вимикачі).

Безвідмовність – здатність товарів виконувати функціональне призначення без виникнення дефектів, через які неможлива чи ускладнена їхня подальша експлуатація.

Безвідмовність характеризується термінами, протягом яких товари експлуатуються без збоїв і відмовлень, а також кількістю дефектів, що виникають протягом обумовленого періоду.

Безвідмовність як властивість надійності найчастіше застосовується для технічно складних товарів (побутової техніки, устаткування, транспортних засобів і т.п.).

Ремонтопридатність – здатність товарів відновлювати свої вихідні властивості, у першу чергу функціональне призначення, після усунення виявлених дефектів.

Ремонтні роботи проводяться для відновлення основних властивостей товарів, втрачених при експлуатації чи внаслідок виникнення дефектів. Ремонт можливий лише за наявності запасних деталей чи комплектуючих виробів.

Ремонтопридатність характерна для багатьох непродовольчих товарів, особливо технічно складних, що за цією властивістю підрозділяються на ремонтопридатні і ремонтонепридатні.

Ремонтопридатність тісно зв'язана з довговічністю, тому що дозволяє збільшувати термін експлуатації товарів. Ця споживча властивість поряд з довговічністю може бути покладена в основу формування переваг для того сегмента споживачів, що відрізняються ощадливістю чи не мають достатніх матеріальних засобів для частих повторних покупок товарів аналогічного призначення.

Для такого сегмента споживачів реалізація цієї властивості залежить від трьох факторів: наявності запасних деталей,

матеріалів, що комплектують вироби; плати за послуги по ремонту товарів; можливості проведення ремонтних робіт самим споживачем.

Показниками ремонтопридатності служать параметр потоку відмов, гарантійний наробіток, наробіток на відмовлення, терміни ремонту.

Параметр потоку відмов – середня кількість відмовлень відновленого виробу в одиницю часу за певний строк.

Гарантійний виробіток – термін експлуатації виробу, що гарантує виробник при дотриманні умов експлуатації.

Виробіток на відмовлення – відносний показник, що характеризується відношенням сумарного наробітку відновлюваного виробу до сумарного очікуваного числа його відмов протягом цього наробітку.

Збереженість – здатність підтримувати вихідні кількісні і якісні характеристики без значних втрат протягом визначеного терміну, якщо ж ці втрати відбуваються, то вони повинні бути економічно виправдані.

Збереженість притаманна всім споживчим товарам, тому що збереження – неминучий етап товарообігу будь-якого товару. Особливо важливою ця властивість є для харчових продуктів. Збереження починається з моменту випуску готової продукції і продовжується до повного використання або утилізації товару.

Етап збереження умовно можна розділити на два періоди: складського збереження у виробника, в оптовій і роздрібній торгівлі; домашнього збереження у споживача.

Під час первого періоду збереження товарознавці, матеріально відповіальні особи і фахівці технічних служб здійснюють контроль за своєчасним встановленням і підтримкою заданого режиму збереження, дотриманням термінів збереження, що дозволяє зберегти товари з найменшими втратами.

У другому періоді збереження товарів до їхнього споживання чи під час експлуатації, коли вони не використовуються (знаходяться в неробочому стані), споживач не завжди знає як правильно і як довго можна зберігати придбані товари. Тому для збереження якісних, а іноді і

кількісних характеристик товарів необхідно інформувати споживача про умови і терміни збереження їх за допомогою маркування та експлуатаційних документів.

Ергономічні властивості – здатність товарів створювати відчуття зручності, комфортності, найбільш повного задоволення потреб відповідно до антропометричних, психологічних і психофізіологічних характеристик споживача.

Ергономіка – наука, що комплексно вивчає людину в конкретних умовах його діяльності з метою оптимізації засобів і процесів праці чи експлуатації або споживання. Спочатку ергономіка займалася лише комплексним вивченням і проектуванням трудової діяльності для оптимізації виробів, умов і процесів праці. Сьогодні сфера її застосування значно розширилася й охоплює також споживання (експлуатацію) товарів.

Ергономічні властивості задовольняють фізіологічні і психологічні потреби відповідно до визначених характеристик споживача. Залежно від цих характеристик ергономічні властивості підрозділяються на підгрупи: антропометричні, психологічні і психофізіологічні.

Антропометричні властивості – здатність товарів при споживанні (експлуатації) відповідати найбільшою мірою вимірюваним характеристикам споживача.

У різних регіонах земної кулі антропометричні характеристики людей (ріст, повнота, обсяг талії, довжина та ширина ступні й ін.) неоднакові. У результаті розміри одягу і взуття, вироблених у різних країнах, не відповідають один одному. Так, італійське, китайське, в'єтнамське взуття менше вітчизняного при однаковому маркуванні розміру. Товарознавці і продавці повинні враховувати це та інформувати споживача.

Для усунення цих бар'єрів у міжнародній торгівлі промисловість багатьох розвинутих країн прагне до уніфікації розмірів шляхом скорочення їх кількості (для одягу, деяких панчішно-шкарпеткових виробів). Так, для одягу в багатьох азіатських і деяких європейських країнах застосовують всього п'ять розмірів. Показниками антропометричних властивостей можуть служити не тільки розміри одягу, взуття, головних

уборів, але і розміри робочих деталей оргтехніки, побутової техніки, канцелярських товарів і ін. Діаметри ручок, олівців, фломастерів не випадкові, вони відбивають антропометричні характеристики руки людини і забезпечують зручність і раціональність використання. При великих чи менших їхніх розмірах настає швидке стомлення, виникає відчуття незручності.

Психологічні властивості – здатність товарів забезпечувати при споживанні (експлуатації) комфортність споживачу.

Щирий комфорт – стан внутрішнього спокою, відсутності розладу із собою і навколошнім світом.

Психофізіологічні властивості – здатність товарів забезпечувати відповідність психофізіологічним можливостям споживача. Ці властивості комплексно задовольняють психологічні і фізіологічні потреби людини.

Одним із різновидів цих властивостей є органолептичні властивості, основу яких складає психофізіологічне сприйняття людиною окремих властивостей товарів за допомогою органів чуття. Органолептичні відчуття залежать від фізіологічного і психологічного стану конкретної людини, що і визначає його потреби. Наприклад, у стані стомлення, стресів, депресій у різних людей виникають неоднакові потреби. Хтось намагається зняти нервову напругу за допомогою кави, тютюнових виробів, алкогольних напоїв, а інші – за допомогою солодких виробів (шоколад, цукерки і т.п.).

З погляду фізіології людини це цілком зрозуміло. При сильних смакових і нюхових відчуттях відбувається переключення збудливості одних ділянок кори головного мозку на інші, що забезпечують сприйняття смаку і запаху. Древні цивілізації неусвідомлено виробили прийоми зняття нервових напруг за допомогою різних запахів, створюваних паощами, запашними травами.

Гігієнічні властивості визначають ступінь нешкідливості для організму людини і рівень комфортності.

Гігієнічні властивості поділяють на такі групи: властивості, що визначають взаємодію вироби з вологовою; властивості

проникності; властивості, що забезпечують обмін тепловою енергією; властивості забрудненості та очищення.

Властивості проникності характеризують здатність матеріалів пропускати повітря (повітропроникність), пари вологи (паропроникність), пил (пилопроникність), світло (світлопроникність), крапельну воду (водопроникність, водотривкість) та ін. Ці властивості важливі для одягу, взуття, меблів та ін. Наприклад, меблі, призначенні для зберігання продуктів повинна мати відповідний повітрообмін. Плащові тканини гігієнічні, обов'язково повинні володіти водовідштовхувальними властивостями, а гумове взуття повинно бути водостійким.

Властивості забрудненості та очищення характеризують здатність виробів забруднюватися і очищатися, мають велике значення для оцінки їх гігієнічних властивостей.

Простота та зручність очищення, а також можливість підтримки чистоти обов'язково враховуються при оцінці гігієнічних властивостей. Здатність виробу очищатися залежить від виду матеріалу, з якого воно виготовлене, від конструкції виробу, від наявності спеціальних покрівтів і ін. Наприклад, зручність очищення металогосподарських виробів визначається відсутністю важкодоступних місць, гладкістю поверхні та ін.

Естетичні властивості – здатність товарів виражати в чуттєвих ознаках форми суспільних цінностей і задовольняти естетичні потреби людини.

Естетичні властивості речей вивчає естетика – наука про сутність і форми прекрасного в природі, предметах, художній творчості і житті.

Показниками естетичних властивостей товарів можуть служити зовнішній (товарний) вид, цілісність, дизайн, мода, стиль, інформаційна виразність, досконалість виробничого виконання.

Зовнішній вигляд – комплексний показник, що включає форму, колір, стан поверхні, іноді цілісність. Для естетичного сприйняття різних товарів значимість перерахованих одиничних показників зовнішнього вигляду неоднакова і залежить від особливостей товарів.

Цілісність композиції відбиває раціональний взаємозв'язок зовнішніх ознак із внутрішньою структурою і припускає підпорядкованість головних елементів другорядним, єдність стилевого рішення всіх частин виробів.

Дизайн товарів обумовлений їхнім художнім конструюванням і припускає раціональне сполучення показників зовнішнього вигляду з функціональними і ергономічними. Так, сполучення красivoї і зручної при експлуатації форми визначає дизайн побутової техніки, одягу, взуття і т.п.

Стиль – історично сформована спільність засобів художньої виразності, передягнитих визначенням світовідчуттям.

Стиль відбиває визначені особливості художньої культури, що сформувалися під впливом соціально-економічних умов розвитку суспільства в конкретний історичний період. Зміна цих умов поступово призводить до утвердження нового стилю. Стиль відбиває взаємозв'язок змісту і зовнішнього оформлення товарів. Основна умова утворення стилю – єдність світовідчуття і засобів його вираження. Розрізняють стиль епохи і фірмові стилі.

Стиль епохи – своєрідний «стрижень» багатьох естетичних показників протягом досить тривалих етапів життя суспільства. Прикладом можуть служити стиль романтичний, готичний, епохи Відродження, бароко, рококо, ампір.

Фірмовий стиль – єдиний чітко виражений стиль, що визначає імідж фірми і товарів, що випускаються нею. Одне з головних його призначень – зміцнення за допомогою дизайну престижу фірми, посилення «впізнання» своїх товарів для утримання визначеного сегмента ринку. Розглядаючи складові фірмового стилю, не можна не помітити, що значна їхня частина тісно пов'язана з упаковкою як носієм реклами. Наприклад, пакувальний папір виробляється у кольорах підприємства-виробника або продавця, на ньому мають бути елементи торгового або фірмового знака тощо. Цим пояснюється прагнення багатьох великих закордонних фірм зберегти свій фірмовий стиль протягом багатьох десятиліть і навіть століть. Особливо це виявляється в художньому оформленні упакування

і маркування. Прикладом сучасного застосування елементів фіrmового стилю на упаковці є реклама на поліетиленових пакетах, що трапляється нині на кожному кроці. Значна кількість підприємств (навіть українських) замовляє спеціальні фіrmові пакети з товарними знаками, слоганом, адресою і телефоном. Така форма упаковки робиться яскравою, інтенсивною за кольоровими сполученнями.

Мода – прояв смаків споживачів, сформованих у визначеному суспільному середовищі, через зовнішнє оформлення товарів.

Мода, на відміну від стилю, є тимчасовою спільністю формально-художніх засобів, що виражают визначене світовідчуття. Мода поширюється, як правило, на найбільш рухливі елементи речового середовища і є наслідком природного прагнення людей робити усе кращим і зручнішим оточуючі їх предмети, використовувані товари. Крім того, мода на товари відбуває зміну смаків людей з віком. Про це свідчить існування таких напрямків моди на одяг, взуття, головні убори, прикраси, як молодіжне, дитяче, для людей середнього і похилого віку.

Оцінку естетичних властивостей продукції, що випускається, проводять експертні комісії. За критерій естетичної оцінки береться ранжируваний ряд виробів аналогічного класу і призначення. У торговілі оцінку естетичних властивостей товарів повинні здійснювати товарознавці, що повинні вміти розрізняти стилі, напрямки моди, розпізнавати модні товари.

Екологічні властивості – здатність товарів не робити шкідливого впливу на навколошнє середовище при їхній експлуатації чи споживанні.

Усе більше забруднення навколошнього середовища ставить існування людства на грань катастрофи. У цих умовах різко зростає ступінь значимості екологічних властивостей. Незважаючи на це, у діючих нормативних документах рідко встановлюються показники екологічних властивостей товарів, хоча багато споживчих товарів мають такі властивості.

Безпека – стан, при якому ризик шкоди чи збитку обмежений припустимим рівнем (ДСТУ 2293:2014). Стосовно

якості споживчих товарів безпека може бути визначена як відсутність неприпустимого ризику для життя, здоров'я і майна споживачів при чи експлуатації чи споживанні товарів.

Безпека є найважливішою з властивостей якості, яким повинні володіти всі споживчі товари. На відміну від інших споживчих властивостей, погрішення чи втрата яких призводить до утрат функціонального чи соціального призначення, перевищення припустимого рівня показників безпеки переводить продукцію в категорію небезпечної. Небезпечна продукція підлягає знищенню, а продукція, що втратила інші споживчі властивості може відноситься до умовно придатної і може бути використана на промпереробку, чи її утрачені властивості можуть бути відновлені після відповідного усунення дефектів.

Залежно від природи факторів, що впливають на безпеку, розрізняють такі її види: біологічна, хімічна, радіаційна, механічна, електрична, магнітна й електромагнітна, термічна та протипожежна.

Біологічна безпека складається з мікробіологічної, паразитарної та власне біологічної (безпеки від уражень шкідниками – кліщами, комахами, гризунами, птахами тощо). Серед інших мікробіологічна небезпека є найбільш пошиrenoю та загрозливою для безпечності харчових продуктів. Вона спричиняється продуктами життєдіяльності бактерій, грибів та вірусів. Найбільшу загрозу уявляє патогенна мікрофлора (клострідії, бацили, бруцелли, кампілобактерії, сальмонели, стафілококи тощо), яка може стати джерелом захворювань багатьох людей, іноді дуже важких, навіть з летальним результатом.

Для характеристики мікробіологічної безпеки харчової продукції в нормативних документах харчового законодавства встановлюються гігієнічні нормативи, які характеризують загальне мікробіологічне зараження та наявність певних форм мікроорганізмів.

Мікробіологічні ушкодження непродовольчих товарів трапляються рідше, в основному це пліснявіння тканин, шкіри, хутр і виробів з них.

Паразитарна безпека харчової продукції характеризується відсутністю або видовим складом та кількістю наявних паразитів і простіших. Показники паразитарної безпеки, встановлюються в першу чергу для живої сировини (риба, молюски, ракоподібні), м'яса і м'ясопродуктів, свіжих та заморожених плодів, ягід, овочів, зелених культур. Деякі з гельмінтів та кишкових простіших, що паразитують у живих тварин, можуть розвиватися в організмі людини і викликати важкі захворювання. До найбільш поширеных небезпечних для людини паразитів відносяться трихінели, ехінококи, цисти і цистицерки, токоплазмоди, саркоцисти, нематоди, трематоди і цестоди.

У випадках зараження особливо небезпечними паразитами або понад допустимі рівні використання сировини забороняється. Така сировина підлягає знищенню.

Безпека від уражень шкідниками характеризується відсутністю або рівнем зараження чи пошкодження продукції комаховидними і мишовидними шкідниками, птахами та іншими тваринами. Результат таких біопошкоджень – не тільки кількісні втрати внаслідок поїдання частини продукції тваринами, порушення їхньої цілісності, але і втрата безпеки, оскільки ушкоджені товари забруднюються екскрементами (випорожненнями) комах, гризунів і птахів, а також можуть бути інфіковані патогенними мікроорганізмами, що викликають такі хвороби, як ящур, сибірська виразка, чума, холера, псевдотуберкульоз і ін.

Для підвищення безпеки харчової продукції необхідно сувро дотримуватися вимог санітарного режиму (миття, прибирання, чищення приміщень, тари, обладнання) та систематично проводити профілактичну санітарну обробку (дезінсекцію та дератизацію). Треба зазначити, що проведення таких обробок є досить проблематичним, оскільки використання ефективних отрутохімікатів небезечно із-за можливості токсичного забруднення продукції. Тому переважно такі обробки проводяться епізодично, під час ремонтів, в міжсезоння.

Непродовольчі товари рідше уражаються комахами і гризунами, в основному це вироби з вовни і хутра (платтяна міль). Можливо також ушкодження багатьох товарів тарганами, що всеїдні і харчуються не тільки харчовими продуктами, але і папером, шкірою, тканинами.

Хімічна безпека – відсутність неприпустимого ризику, що може бути нанесений життю, здоров'ю і майну споживачів небезпечними хімічними речовинами. Хімічна безпека обумовлюється відсутністю або нормуванням вмісту в продукції шкідливих хімічних речовин. До небезпечних хімічних чинників відноситься величезна кількість речовин різної природи та походження. Частіше за все, їх поділяють за походженням на дві групи: *природні та додані*.

До *природних* відносяться ті речовини, що утворюються в продукції природним шляхом та під впливом технологічних процесів обробки, транспортування і зберігання. Представниками цієї групи є мікотоксини (токсини мікроскопічних грибів-плісняв), рослинні отрути, токсини риб та молюсків, алергени, продукти розпаду білків і окислення жирів та багато інших.

Доданими є речовини, що вводяться до складу продукції або потрапляють до неї через забруднення з навколошнього середовища, таропакувальних матеріалів, з технологічного обладнання та іншими шляхами. До них відносяться пестициди, нітрати і нітрати, токсичні елементи, антибіотики і гормональні препарати, харчові добавки, дезинфікувальні засоби, отрутохімікати проти шкідників, хімікати для водоочищення, захисні покриття та фарби, мастила тощо.

Радіаційна безпека – відсутність неприпустимого ризику, що може бути нанесений життю, здоров'ю і майну споживача радіоактивними елементами (ізотопами) чи іонізуючим випромінюванням цих елементів.

Як показники радіаційної безпеки харчових продуктів установлюються ПДК радіоактивних ізотопів кобальту, стронцію, йоду і цезію (Co^{60} ; Sr^{90} ; J^{131} ; Cs^{137}), а також інших радіонуклідів.

Радіоактивні ізотопи мають різnobічну шкідливу дію. Як важкі метали вони виявляють токсичну дію на імунну та ферментні системи, на генетичний апарат, сприяють канцерогенезу. Як джерело часток або квантів з надвисоким рівнем кінетичної енергії ізотопи викликають іонізацію (радіоліз) компонентів хімічного складу сировини і продуктів. В організмі людини найбільш негативних наслідків завдає радіоліз молекул води.

Під дією радіоактивних ізотопів вода генерує вільні радикали, які є надзвичайно активними окислювачами. Радикали вступають в взаємодію з білками, ферментами і ліпідами в результаті чого відбувається руйнація біомембрани клітин, порушується обмін речовин і фізіологічних функцій. В клітинах і тканинах організму накопичуються продукти окислення, які є високотоксичними. Все це призводить до тяжких ушкоджень і порушень життєдіяльності всіх систем організму. У більшості випадків це проявляється у захворюваннях щитовидної та молочної залоз, крові та спинного мозку, пригніченні імунітету, розвитку злоякісних пухлин, генетичних змінах, прискореному старінні організму тощо.

Механічна безпека – відсутність неприпустимого ризику для життя, здоров'я і майна споживачів, що може бути нанесений унаслідок різних механічних впливів (ударів, тертя, проколів, порізів, деформації і т.п.).

Показник механічної безпеки встановлюється, в основному, для непродовольчих товарів: одягу, взуття (коєфіцієнт товщини швів – для панчішно-шкарпеткових виробів, вимоги до швів і зрізів – для білизняних швейних виробів, величина деформації підношення і задника – для взуття і т.п.), автомеханічних засобів (наявність ременів безпеки, амортизаторів, відсутність у салоні і на кузові виступаючих деталей).

Електрична, магнітна й електромагнітна безпека – відсутність неприпустимого ризику, що може бути нанесений впливом електричних, магнітних і електромагнітних полів при експлуатації технічно складних товарів.

Ступінь впливу на організм людини залежить від виду і марки електротоварів, тривалості їх роботи і дотримання правил

експлуатації. До побутових приладів, що створюють найбільш сильні електричні й електромагнітні поля, відносяться СВЧ-печі і телевізори, особливо кольорові.

Термічна безпека – відсутність неприпустимого ризику, що наноситься споживачу впливом високих температур при експлуатації і споживанні товарів.

Термічною безпекою повинні володіти нагрівальні прилади. Її необхідно забезпечувати також при подачі і реалізації готових харчових продуктів у гарячому стані.

Протипожежна безпека – відсутність неприпустимого ризику для життя, здоров'я і майна споживачів при збереженні й експлуатації товарів у результаті їх загоряння чи самозаймання.

Кількість показників споживчих властивостей, що використовуються для оцінювання якості різних товарів, не однаакова.

1.6. ВИМОГИ ДО ЯКОСТІ ТОВАРІВ

На формування споживчої оцінки якості продукції, праці та послуг впливають багато суспільних соціально-економічних факторів – науково-технічний прогрес, збільшення вільного часу і платоспроможного попиту, рівень культури, художній смак та інше. Споживча оцінка товарів є формою зворотного зв'язку виробництва і споживання. Вона повинна враховуватися на стадії дослідження і проектування продукції тому, що на основі оцінки продукції, яка вироблена у цей момент, споживач формує вимоги до майбутньої продукції.

Найбільш «широке» тлумачення цього терміну дано у міжнародному стандарті ISO/DIS 9000:2014 та ДСТУ 1.1:2015 «Якість – це ступінь відповідності сукупності притаманних характеристик вимогам». Воно може бути застосовано до будь-якого об'єкту, як матеріального, так і не матеріального.

До товарознавчих об'єктів більш прийнятним є визначення, яке дано у національному стандарті ДСТУ 2925 «Якість - це сукупність властивостей продукції, які визначають її здатність

задовільняти потреби людини у відповідності з її призначенням».

В матеріальному аспекті якість як поняття визначає наявність конкретних властивостей продукції і їх відповідність вимогам споживачів. Соціальний аспект якості виявляється у вартісних показниках і визначає, у що обійшлося суспільству виробництво продукції з конкретними властивостями.

Якість продукції як сукупність її споживчих властивостей формує споживчу вартість товарів. Кошти, які отримані від реалізації продукції, ідуть на покриття витрат виробництва та на створення фонду прибутку. Частина прибутку підприємств витрачається на соціально-культурні потреби трудових колективів, а це визначає соціально-економічне значення якості як важливого фактора прискорення. Дослідження, проведені вченими США, показали, що випуск якісної продукції підвищує прибуток підприємства до 30 %.

Проблема підвищення якості товарів народного споживання тісно пов'язана зі структурою попиту населення і не може розглядатися окремо від неї, хоча і є в основному функцією науково-технічного прогресу. У ході вивчення попиту потреб населення важливо виявити, коли попит зменшиться на той чи інший товар. Це дозволяє своєчасно провести зміни якісних параметрів продукції чи припинити її виробництво або замінити новим видом. Подібні ситуації вимагають від промисловості оперативності, швидкої перебудови, своєчасного оновлення асортименту продукції.

Роль якості продукції є об'єктивною потребою подальшого розвитку суспільства, тому що зростаючі матеріальні і культурні потреби населення можуть бути задоволені тільки за рахунок високоякісних товарів та більш високого рівня обслуговування. Висока якість товарів стимулює працівників до більш високих досягнень, а високоякісні засоби виробництва дають народному господарству великий економічний ефект. Якість продукції, роботи та послуг, по суті, визначає якість життя суспільства. Тому у економічно розвинутих країнах якість вважають дзеркалом прогресу суспільства.

У теперішній час якість продукції, робіт та послуг є цільовим орієнтиром і важливим показником соціально-економічного розвитку країни. Без якості не може бути задоволення безперервно зростаючих потреб людини, соціальних груп і суспільства. Якість продукції є показником насичення ринку конкурентоспроможними виробами високого технічного рівня та показує на досконалість і процвітання економіки країни.

Основні правила, яких потрібно дотримуватися під час дослідження товарів.

1. Кожне дослідження товару або будь-якого показника повинно завершуватися оцінкою отриманих результатів (відносно підвищення якості продукту, ступеня задоволення потреб споживача).

2. Під час дослідження якості товару слід враховувати потреби споживача.

3. Дослідження товарів повинно проводитися на основі новітніх досягнень науки з урахуванням економічної доцільності і вигоди для комерційного підприємства та суспільства.

4. Дослідження якості товарів повинно проводитися упродовж товароруху з урахуванням чинників, що впливають на якість товару.

Методи дослідження якості продукції:

- розрахункові;
- вимірювальні;
- реєстраційні;
- органолептичні;
- соціологічні;
- експертні.

Розрахунковий метод здійснюють на снові використання теоретичних та емпіричних залежностей показників якості продукції від її параметрів. Цим методом встановлюють залежність між окремими показниками якості продукції.

Вимірювальний метод полягає у визначенні показників якості за допомогою технічних засобів вимірювання. Поділяють на: фізичні, хімічні, біологічні, фізико-хімічні і технологічні.

До фізичних та фізико-хімічних відносять визначення величини складу масу та однорідності мікроструктури продукту, прилади і методи визначення якості.

Хімічними методами користуються для кількісного і якісного визначення окремих речовин хімічного складу продуктів.

Біологічні методи використовують при дослідженії продуктів на зараженість шкідниками, коли встановлюють їх видовий склад, визначення видового складу мікрофлори в продукті, виявлення мікозів і бактеріозів тощо.

Технологічний метод – це комплексний метод дослідження сировини, який об'єднує всі попередні.

Регестраційний метод проводять на основі спостережень і підрахунків кількості подій, предметів або витрат.

Органолептичний метод не включає використання технічних засобів (лупи, мікроскопів), які підвищують властивості органів чуття.

Соціологічний метод полягає в зборі і аналізі думок споживачів. Його проводять за допомогою опитування, розповсюдження анкет-запитувань, конференцій, виставок.

Експертний метод – значення показників визначають на основі рішення, яке приймають експерти. Експертний метод дослідження якості передбачає проведення товарознавчої експертизи, тобто дослідження якості, кількості товару, відповідно до умов нормативних документів, умов договору з поданням мотивованого об'єктивного висновку.

Питання для самоконтролю

1. Дайте характеристику об'єктам товарознавства.
2. Які основні споживні властивості мають продовольчі товари?
3. Якими властивостями характеризуються складнотехнічні товари?
4. Якими є основні принципи товарознавства?
5. Опишіть основне товарознавче поняття «товар».
6. На які групи поділяються показники якості товарів?
7. Дайте визначення поняттю «якість».

Тестові питання

1. Результат діяльності природи або праці людини, призначений для задоволення якоїсь людської потреби та виробляється не для власного споживання, а для обміну:

- 1) продукт праці;
- 2) виріб;
- 3) товар;
- 4) предмет обміну;
- 5) продукція.

2. Об'єктом товарознавства є:

- 1) товари як продукти праці для задоволення потреб споживача та методи їх теоретичного і практичного пізнання;
- 2) продукт праці для особистого користування;
- 3) споживні властивості товару;
- 4) мінова вартість;
- 5) усі відповіді правильні.

3. До основних категорій товарознавства належать:

- 1) сировина і матеріали, напівфабрикати, товари, продукція;
- 2) сертифікація, визначення відповідності, ціна товарів;
- 3) товар, споживна цінність товарів, якість товарів, інформація про товари;
- 4) засоби виробництва, технологія виробництва, система управління якістю виробництва;
- 5) усі відповіді правильні.

4. Потреби, пов'язані з забезпеченням нормального функціонування організму людини в умовах фізичного (кліматичного, предметного тощо) середовища:

- 1) біологічні;
- 2) соціальні;
- 3) інтелектуальні;
- 4) духовні;
- 5) фізичні.

5. Тип споживання, коли під час купівлі товарів є можливість реалізувати інтелектуальні творчі потреби, самовираження і самоутвердження:

- 1) творчий;
- 2) перетворювальний;
- 3) престижний;
- 4) утилітарний;
- 5) гедоністичний.

6. Споживні властивості товару, які обумовлюють його використування за призначенням як предмета споживання:

- 1) соціальні властивості;
- 2) ергономічні властивості;
- 3) екологічні властивості;
- 4) естетичні властивості;
- 5) функціональні властивості.

7. Споживна властивість товару, яка в разі його споживання проявляється в його впливі на довкілля - це:

- 1) соціальна властивість;
- 2) екологічна властивість;
- 3) властивість безпеки;
- 4) ергономічна властивість;
- 5) хімічна властивість.

8. Показником «Відповідність форми виробу його призначенню» характеризуються властивості:

- 1) соціального призначення;
- 2) функціональні;
- 3) ергономічні;
- 4) надійності;
- 5) естетичні.

9. Показники надійності характеризують:

- 1) відповідність товару ефективності його використання і корисність товару;
- 2) здатність виробу виконувати свої функції, зберігаючи експлуатаційні показники в заданих межах протягом напрацювання;
- 3) особливості виробів, що забезпечують їх нешкідливість та безпеку;
- 4) відповідність антропометричним показникам споживача;
- 5) здатність товарів задовольняти потреби людини у часі.

10. Відповідність виробів формі і масі тіла людини та окремих його частин характеризує властивості:

- 1) антропометричні;
- 2) гігієнічні;
- 3) фізіологічні;
- 4) психологічні.;
- 5) естетичні.

Рекомендовані джерела інформації

1. Шегинський О.В. Теоретичні основи товарознавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Луцьк: Ред.-вид. відділ ЛНТУ, 2016. 284 с.
2. ДСТУ 1.0:2003. Державний стандарт України. Державна система стандартизації України. Основні положення.
3. ДСТУ 2860–94. Надійність в техніці. Терміни та визначення.
4. ДСТУ 2863–94. Програма забезпечення надійності. Загальні вимоги.
5. ДСТУ 2925–94. Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення.
6. ДСТУ 3021–95. Випробування і контроль якості продукції. Терміни та визначення.
7. ДСТУ 3230–95. Управління якістю і забезпечення якості. Терміни і визначення.

Розділ 2

ТОВАРОЗНАВСТВО ПАКУВАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ТАРИ

- 2.1. Картонні та паперові пакувальні матеріали і тара**
 - 2.2. Скляна тара**
 - 2.3. Металева тара**
 - 2.4. Полімерні пакувальні матеріали та полімерна тара**
 - 2.5. Біоксальноорієнтовані поліпропіленові матеріали (БОПП)**
 - 2.6. Дерев'яна тара**
-

2.1. КАРТОННІ ТА ПАПЕРОВІ ПАКУВАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ І ТАРА

Папір. Папір і картон вважаються перспективними пакувальними матеріалами для виготовлення споживчої і транспортної упаковки. У багатьох країнах об'єм використання цих матеріалів для пакувальних цілей коливається від 25 до 40%, оскільки основна сировина для їх виготовлення відноситься до відтворюваного джерела. Вони екологічно безпечні і мають найменше навантаження на довкілля. Цим зумовлена значна увага українських виробників харчових продуктів і різноманітних товарів до паперу й картону та упаковок із них.

На сучасному етапі паперові матеріали використовують для тари і упаковки більше, ніж в інших галузях. На їх основі виробляється понад 70 % транспортної і більше 35% споживчої упаковки.

Папір і картон - це листові матеріали, які складаються переважно із рослинних волокон, зв'язаних між собою силами поверхневого зчеплення. Крім рослинних волокон, у паперових матеріалах можуть міститися клейкі речовини, мінеральні

наповнювачі, хімічні і натуральні волокна, пігменти та барвники.

Стабільне застосування паперу й картону пояснюється постійним уdosконаленням виготовлення, підвищеннем експлуатаційних і споживних властивостей, розширенням асортименту та використанням їх у композиції з іншими матеріалами.

Основними видами паперу, що використовуються для виробництва тари, є: типографський (білизна, хороше сприйняття друку), обгортковий (висока міцність та гнучкість, стійкість до проникнення вологи, олій та жирів), пергамент та підпергамент (висока міцність, в'язкість, напівпрозорість, водота жиростійкість), пергаментний папір (жиростійкість та здатність не пропускати ароматичні речовини).

Допоміжні паперові пакувальні матеріали: технічний папір та папір, на основу якого нанесено розплав.

Пергамент займає вагоме місце у пакуванні жирів і жировмісних продуктів (вершкове масло, маргарин, сири, м'ясні вироби тощо). Пергамент і спеціальні види пергаменту завозять з інших країн. У багатьох випадках використання пергаменту та інших видів паперу недоцільне, оскільки вони характеризуються значною світло-, кисне- і паропроникністю.

Комбінування цих матеріалів у вигляді пергаменту, кашированого фольгою, паперу, ламінованого полімерними матеріалами або їх металізація суттєво підвищують паро-, газо-, світло- і ароматонепроникність.

Пергамент, каширований фольгою, відрізняється високою паро-, світло- і газонепроникністю, широко використовується для пакування вершкового масла, маргарину, чаю, кави, кондитерських виробів.

Підпергамент і пергамін використовують для пакування цукру, солі, кондитерських виробів тощо.

Жиронепроникний і вологоміцний вид паперу, розроблений в Україні, використовується як основа для каширування фольгою. Він виготовляється з біленої целюлози, не містить шкідливих речовин і під час контакту з харчовими продуктами не утворює небезпечних для людини сполук. За даними вчених,

у папері марки П-50Б масова частка міді не перевищує 0,042 %, заліза - 0,023 і цинку - 0,025 %.

Для каширування пакувальних матеріалів застосовують клеї, які створюють проміжну клейову плівку і забезпечують адгезивний зв'язок між папером і фольгою, є нетоксичними і стабільними.

Металізований папір. Цей пакувальний матеріал займає значне місце і вважається перспективним для пакування продовольчих товарів. Для його виготовлення використовують сучасні вакуумні технології. При цьому на поверхню паперу наносять шар алюмінію із застосуванням лаку, клею та інших матеріалів. Змінюючи товщину алюмінієвого шару, можна забезпечити відповідні властивості, які необхідні для фасування і зберігання конкретних товарів. Особливо важливим є досягнення регламентованої дії внутрішнього середовища упаковки із зовнішнім.

Металізований папір використовують також для виготовлення етикеток, шпалер, електротехнічної продукції тощо. Для пакування жировмісних продуктів (вершкове масло, маргарин) розроблений папір марки П-50Б-МП, а для кондитерських виробів і морозива – П-25Б-МП.

Порівняно з кашированою фольгою металізований папір має ряд переваг:

- при однаковій площі пакувального матеріалу заощаджується 99,0 % алюмінію;
- широка гама «глянсуватості» поверхні - від дуже блискучої до матової;
- можливості надання покриттю голограмічних ефектів;
- висока екологічна безпека - не потребує спеціальних технологій утилізації, оскільки в природних умовах розкладається як звичайний папір.

Вологоміцний папір застосовується для пакування харчових продуктів і характеризується рядом цінних властивостей. *Харчовий пергамент і підпергамент.* Рослинний пергамент це матеріал натурального походження, виготовлений із целюлози, екологічно чистий.

Таблиця 2.1. Види волого міцного паперу

Вид паперу	Застосування	Особливості	Ринок
Волого міцний (50, 60, 70, 80 г/м ²)	Пакування дріжджів на автоматичних лініях	Запобігає підсиханню дріжджів, відрізняється яскравим флексодруком.	Дріжджові заводи.
Волого міцний (50, 60, 70, 80, 90 г/м ²)	Виробництво пакетів для фасування борошна, цукру, інших бакалійних товарів. Ламінування.	Високі механічні і бар'єрні властивості. Яскравий флексодрук.	Борошномельні підприємства. Харчові комбінати.

У природі він розкладається на нешкідливі речовини: целюлозу, глюкозу, діоксид вуглецю, воду. Його нешкідливість при контакті з харчовими продуктами підтверджена законодавством усіх країн.

Відмінною особливістю харчового пергаменту, порівняно з полімерними плівками та спеціальними маркерами, є його біологічна інертність і повітронепроникність, що дає змогу продуктам «дихати», не адсорбувати сторонні запахи. Ці властивості забезпечили широке застосування його при пакуванні продуктів, які необхідно тривалий період захищати від зволоження або висихання, втрати летких ефірних олій, що формують певний аромат. На поверхні пергаменту відсутні волокна, мікроволоски і порох. Пергамент не розчиняється у жирах і протидіє проникненню жирів крізь упаковку. Він характеризується бар'єрними властивостями щодо жиронепроникності.

У пергамент можна пакувати молочні, м'ясні продукти, картоплю-фрі, гамбургери. Це незамінна і безпечна упаковка для підприємств швидкого харчування, кафе, школ.

Непрозорий пергамент має більш досконалі якісні характеристики, що дозволяє збільшити термін зберігання і поліпшити зовнішній вигляд фасованої продукції. Такий пергамент з добавкою непрозорого пігменту, забезпечує непрозорість упаковки, білизну, захист продуктів від ультрафіолетових променів, покращання властивостей друку.

Мікробіологічна чистота пергаменту досягається шляхом застосування технології і промивної води без солі.

Активна кислотність водяної витяжки пергаменту (рН 6,4 - 7,2) забезпечує інертність упаковки.

Картон. Картон відноситься до природних матеріалів рослинного походження. При його отриманні використовують напівпродукти, які містять грубі й жорсткі волокна: бура деревинна маса, напівцелюлоза, сульфатна целюлоза, макулатура. Маса 1 м² картону перевищує 250 г, а товщина складає не менше 0,3 мм.

Таблиця 2.2. Види пакувального картону

Група	Марка	Склад
A	MC-1A	Відходи виробництва білого паперу (крім газетного); папір для друку, писальний, рисувальний; основа світлочутливого паперу та інші види білого паперу.
	MC-2A	Відходи виробництва всіх видів білого паперу у вигляді обрізків з лінуванням і чорно-білою або кольоровою смugoю; папір для друку, писальний, діаграмний, рисувальний.
	MC-3A	Відходи виробництва паперу із сульфатної небіленої целюлози: папір пакувальний шпагатний, електроізоляційний, патронний, мішковий, основи абразивної, для клейової стрічки, а також перфокарти, паперовий шпагат, відходи виробництва електроізоляційного картону.
	MC-4A	Використані мішки із паперу, не стійкого до вологи.
Б	MC-5Б	Відходи виробництва і споживання гофрованого картону, паперу і картону, які використовуються в його виробництві.
	MC-6Б	Відходи виробництва і споживання картону всіх видів з чорно-білим і кольоровим друком.
	MC-7Б	Використані книги, журнали, брошури, проспекти, каталоги, блокноти, зошити, записники та інші види продукції поліграфічної промисловості з одноколірним і кольоровим друком без переплетення, обкладинок, виданих на білому папері.
В	MC-8В	Відходи виробництва і споживання газет та газетного паперу.
	MC-9В	Паперові гільзи, шпулі, втулки.
	MC-10В	Літі вироби із паперової маси.
	MC-13В	Відходи виробництва і споживання різних видів картону, білого і кольорового паперу (крім чорного і коричневого кольорів), обкладинкового, світлочутливого тощо.

Целюлозу сульфатну використовують із деревини хвойних та листяних порід. Вона може бути оздобленою. Для виготовлення целюлози застосовують також солому однорічних рослин, тростину, бамбук, костру льону, кенафу, джуту. У хвойній деревині міститься 46-54 %, у листяній - 41-45 %, а у волокнах бавовни 97-99 % целюлози. Древесинні волокна, які є в макулатурі, також можна ефективно використовувати при повторній переробці.

Уся макулатура згідно з ДСТУ 3500-97 поділяється на три групи: група А (високої якості), група Б (середньої якості), група В (низької якості). Макулатура кожної групи залежно від складу, джерел надходження, кольору і здатності до розпускання поділяється на марки.

При виробництві коробкового картону типу хром-ерзац використовується макулатура визначених типів:

- для підшару - марки МС-1А і МС-2А;
- для нижнього шару - марки МС-6Б і МС-7Б;
- для середнього шару - марки МС-13В.

У виготовленні картону застосовують різні види клею, які повинні мати:

- високу клейову здатність;
- міцність утвореної клейової плівки з деформаційною характеристикою, близькою до склеюваних матеріалів;
- здатність змочувати склеюванні поверхні;
- стабільність при зберіганні і транспортуванні;
- відсутність токсичних речовин, неприємного запаху;
- необхідну липкість і клейкість.

Під липкістю клею розуміють його здатність прилипати до поверхні склеюваних матеріалів і утримувати їх у контакті до моменту затвердіння клейового прошарку. Клейкість характеризує здатність клею набувати під час нагрівання, видалення розчинника 1 відповідних хімічних реакцій необхідну когезійну міцність, завдяки чому склеювані матеріали повинні створювати єдину систему. Раніше найбільш поширеним був силікатний клей. При взаємодії рідкого скла і картону (паперу) проходить його поглинання у волокнистий матеріал, комплексоутворювання і поверхневе сполучення з

гідроксильними групами целюлози. Для збільшення швидкості затвердіння в клей можуть добавляти різні допоміжні сполуки.

Класифікація паперових і картонних матеріалів. Пакувальні матеріали, які використовуються для виготовлення картонної упаковки, можна класифікувати за кількома основними ознаками:

- призначення (мета застосування пакувального матеріалу);
- походження (джерело отримання, природа матеріалу);
- стан і конфігурація (стан і будова пакувального матеріалу);
- технологія (способи, ступінь і особливості оброблення);
- декор (колір, фактура, текстура, оброблення, зовнішнє оформлення).

За призначенням пакувальні матеріали поділяють на два класи: основні - тароматеріали - і допоміжні пакувальні матеріали.

Тароматеріали є основною сировиною для виробництва картонної тарифій упаковки. До них відносяться різні види картону і комбінованих матеріалів на основі картону.

Допоміжні пакувальні матеріали використовують у різноманітних конструкціях картонної упаковки для відкривання, закупорювання, амортизації, інформування, попередження несанкціонованого відкривання тощо.

За походженням тароматеріали і допоміжні пакувальні матеріали умовно поділяють на три підкласи: природні, синтетичні і комбіновані.

Основні й допоміжні пакувальні матеріали використовують при виготовленні картонної упаковки і мають різне походження та застосування.

Природні:

- картон (тара, упаковка, елементи упаковки) і папір (стрічки, етикетки, ярлики тощо);
- метали (стрічки для обв'язування, скоби, кутники, дріт тощо):
 - довговолокнисті витягнуті матеріали 13 рослинних волокон (нитки, шпагат та ін.);
 - крохмаль, казеїн, колагени та інші природні зв'язуючі компоненти (клей, адгезиви тощо).

Синтетичні:

- полімерні матеріали (амортизаційні прокладки, усадкові і стретч-плівки, стрічки липкі 1 для обв'язування, етикетки, ярлики на полімерній основі тощо);
- синтетичні зв'язуючі матеріали (клей, лаки, покриття тощо);
- полімерні волокнисті матеріали (нитки, неткані матеріали тощо);

Комбіновані:

- комбіновані матеріали на основі картону, полімерів, алюмінієвої фольги (тара, упаковка, елементи упаковки);
- комбіновані плівкові і листові матеріали, метало-полімерні і паперово-полімерні підкладки (мембрани, етикетки, ярлики на полімерній основі тощо);
- природно-синтетичні зв'язуючі матеріали (клей, фарби, лаки тощо).

За станом і конфігурацією основні й допоміжні пакувальні матеріали можна поділити на два види: з визначеною конфігурацією (листові, рулонні, фасонні, профільноорієнтовані тощо); без визначеної форми (порошкоподібні, пастоподібні, рідкі тощо).

За способом виготовлення картон буває: одношаровий, багатошаровий, профільноорієнтований (гофрований). Гофрований картон, залежно від кількості шарів, поділяється на три типи: Д - двошаровий; Т - тришаровий; П - п'ятишаровий.

Картон пакувальний. Картон пакувальний виготовляють із чистої целюлози або з добавкою макулатури. Його зручніше класифікувати з виділенням кінцевого застосування і пов'язаної з ним переробки, ніж за видом використаного волокна (виходна целюлоза або макулатура). У Міжнародній торговій практиці частіше використовують таку класифікацію пакувального картону:

- картон з біленої целюлози (SBS, SBB) виготовляється зі 100%-во біленої целюлози та використовується для високоякісної упаковки харчових продуктів і товарів;
- картон для складних коробок (FBB) може вироблятися із суміші первинних волокон целюлози. Він має більш високі, порівняно з іншими видами, міцнісні характеристики. Цей клас

включає картон крейдований, крейдований з білим верхнім шаром та інші різновиди;

– макулатурний картон (WLS) має багатоцільове призначення. Розповсюджена німецька назва цього картону - дуплекс - найбільш точно відображає ідею появи такого класу пакувального картону. WLS (whitelinesclipboard) означає, що цей картон з білим верхнім шаром.

Пакувальний картон із небіленої целюлози має кращі показники жорсткості, вологостійкості та опору роздирання, ніж картон із біленої сульфатної целюлози, а також вищі міцнісні характеристики і властивості друку, ніж картон із макулатури.

За складом і технологією отримування допоміжні пакувальні матеріали поділяють на такі типи:

- металеві (пресовані, штамповани, гарячо- і холоднокатані тощо);
- полімерні (відлиті, екструдовані, пресовані т. ін.);
- комбіновані (співекструзійні, склеєні, зварені тощо).

Коробковий картон. Відповідно до діючого стандарту на картон коробковий, до матеріалів для виготовлення споживчої тарі належить картон одно- і двошарового формування: хромовий - крейдований або некрейдований із біленої целюлози; хром-ерзац - крейдований і не-крейдований із біленої і небіленої целюлози, деревинної маси і макулатури; коробковий із небіленої целюлози, деревинної маси і макулатури.

Картон багатошаровий склеєний. Багатошаровий картон утворюється із декількох елементарних шарів, запресованих у вологому стані. Властивості склеєного картону визначаються структурою отриманого матеріалу і залежать від картону-основи та клею, а також технічних параметрів процесу склеювання.

Комбінований матеріал на основі картону. Ламінований і каширований картон. Для ламінування картонних пакувальних матеріалів використовують: поліетилентерефталат, полібутилентерефталат і поліамід. Тепlostійкість цих матеріалів складає 200-255 °C. Вони характеризуються відносно високою азото-, кисне-, паро- і ароматонепроникністю. Поліпропілен також часто використовують для ламінування картону, але такий картон застосовують лише для готових для

споживання 30 продуктів, розігрівання яких не проводиться у мікрохвильових печах.

Основою для ламінування служить картон масою 160-500г/м². Основними недоліками каширування є порівняно низька швидкість нанесення покриття.

Перевага екструзійного методу нанесення покриття полягає у стабільноті і безперервності регулювання процесу. Покриття, нанесені екструзійним методом із розплавів високополімерних матеріалів, мають високу міцність, ударну в'язкість, опір проколюванню, стійкість до зношення, високу термостійкість, волого- і жиронепроникність, добре термоізоляційні властивості, високий опір змінанню, що дає змогу з успіхом використовувати покриття у виробництві картонних ящиків.

Комбіновані матеріали типу 1 застосовуються в упаковці типу «TetraClassic», «TetraBrik», «TetraRex», «TetraTop», «Combibloc», «Ригерас» здебільшого для пакування пастеризованих молочних продуктів.

Комбіновані матеріали типу 2 використовуються в упаковці типу «TetraClassicAseptic», «TetraBrikAseptic», «TetraRexAseptic», «Combibloc», «Purepac» - переважно для пакування концентрованого і стерилізованого молока, молока довготривалого зберігання, продуктів із сої, слабокислих продуктів тощо.

Комбіновані матеріали типу 3 використовуються в упаковці типу «TetraClassicAseptic», «TetraBrikAseptic», «TetraRexAseptic», «Ригерас», «Нура-S» переважно для пакування соків, вин, агресивних і кислих продуктів, соусів, консервованих супів тощо.

Комбіновані матеріали випускаються в рулонах діаметром 620 і 1150 мм, а також у вигляді розкроєних заготовок упаковки.

Картон з покриттям із парафіну виготовляється нанесенням на картонну основу парафіну або його суміші з восками і полімерами. Завдяки цьому підвищуються бар'єрні властивості картону, його водо-, паро- і газонепроникність. За видом покриття, що наноситься, парафінований картон поділяється на три категорії: 100 %- вий - з використанням

парафіну: з модифікованим парафіном; з різними добавками на основі полімерів. Найбільш ефективним є картон із покриттям на основі розплавів модифікованих парафінів та різних полімерних добавок. Матеріал з подібним покриттям рекомендують використовувати для тари під продовольчі товари.

Картон профільно-орієнтований (гофрований). Гофрований картон вважається самим розповсюдженім, надійним і ефективним матеріалом для транспортної тари. Він придатний для багаторазового використання. Характерна ознака гофрокартону – наявність хвилястого шару. До переваг гофрокартону і транспортної упаковки із нього належать:

- висока міцність при стискуванні;
- стійкість до дії ударних і вібраційних навантажень;
- висока стійкість до вологи і жиру;
- можливість штабелювання гофроящиків і відповідно ефективного об'ємів транспортних засобів;
- простота маніпуляцій при упакуванні і розпакуванні продукції;
- нижчі транспортні витрати за рахунок полегшеної тари;
- універсальність, що дає змогу отримувати оптимальний матеріал упаковки з різними типами гофру;
- можливість комбінування з іншими матеріалами (папером, ПЕ, фольгою тощо);
- можливість повторного використання гофротари;
- прosta утилізація і повторна переробка при використанні відпрацьованої упаковки, як вторинної сировини.

Гофрований картон отримують способом склеювання одного чи декількох шарів гофрованого паперу (флютінга) з одним або кількома шарами плоского картону (крафт-лайнера або тест-лайнера). Гофрований картон належить до анізотропних матеріалів, які мають неоднакові в різних напрямах властивості. Він має достатню жорсткість, а також амортизаційні властивості, завдяки яким його використовують для виготовлення зручної і легкої упаковки. Плоскі (зовнішні і внутрішні) шари фіксують стан гофрів, функціонують на стискання, розрив і опір продавленню.

За числом шарів гофрований картон поділяють на такі типи:

- Д - двошаровий картон, що складається із плоского і гофрованого шарів;
- Т - тришаровий картон, що складається із двох плоских і одного гофрованого шарів;
- П - п'ятишаровий картон, що складається 13 трьох плоских і двох гофрованих шарів.

Розроблено спеціальний гофрований картон для транспортування і зберігання глибоко заморожених харчових продуктів. Завдяки особливому складу картону і конструкції складних коробок, у них можна розміщувати вантаж масою 1200 кг. Він може використовуватись у комбінуванні з піною, плівкою і металом.

Картон фільтрувальний. Високі сорбційні властивості, швидкість фільтрації, ступінь очищення й ресурс роботи фільтрувального картону забезпечуються високопористою структурою при малому діаметрі пор. Високу пористість безазbestового фільтрувального картону визначають певні волокнисті напівфабрикати, їх композиції та співвідношення компонентів, умови підготовки та якість паперової маси, ступінь розроблення волокна, його розміри, технологічні фактори формування, пресування та сушня картонного полотна.

Композиційний склад картону, нарівні з високими фільтраційними властивостями, має забезпечувати чистоту рідин, що фільтруються, виключати потрапляння в них домішок, які містяться в компонентах сировини, тобто відповідати санітарно-гігієнічним вимогам і нормам. Картон повинен мати необхідні показники механічної міцності, тобто протистояти руйнуванню структури матеріалу під дією різних факторів, зберігати цінність фільтруючих елементів за конкретних умов експлуатації.

Питання підвищення вологостійкості картону досить актуальне на пивоварних заводах. Недостатня вологоміцність картону призводить до його розмивання та забруднення фільтрату волокном.

З метою забезпечення належної вологоміцності було випробувано екологічно чисту зв'язувальну речовину при

виготовленні промислових партій картону для фільтрування пива (марка ОК-2), який характеризується більш високим ресурсом роботи, ніж зарубіжний аналог. Розроблений картон забезпечує пиву необхідні органолептичні показники, зберігає смакові властивості й запах, забезпечує рівномірне наливання порошку сорбенту, перешкоджає його потраплянню у фільтрат, мало реагує на зміни тиску й не руйнується при роботі фільтр-преса. Після закінчення циклу фільтрування шар кізельгуру з осадом дріжджів легко змивається з пластин картону струменем води, не пошкоджуючи і не розмиваючи його структуру.

2.2. СКЛЯНА ТАРА

Значну питому вагу в тарообігу займає скляна тара. Скляною тарою називають групу скляного посуду, яка призначена для фасування, транспортування, зберігання і використання при споживанні різних продуктів. Скляна тара є незамінною для упакування багатьох харчових продуктів і напоїв.

За призначенням скляну тару поділяють на: пляшки для харчових продуктів, банки для харчових продуктів, пляшки і банки для дитячого харчування, пляшки і банки для товарів побутової хімії, банки і флакони для парфумерно-косметичної продукції тара скляна для лікарських засобів.

Скляну тару поділяють на вузькогорлу (внутрішній діаметр горла до 30 мм) і широкогорлу (внутрішній діаметр горла більше 30 мм).

Вузькогорла скляна тара виготовляється із знебарвленого, напівбілого і забарвленого світлозахисного скла і поділяється на такі види:

Пляшки для харчових продуктів із знебарвленого скла.

1. Пляшки для розливання марочних вин під кроненкоркове закупорювання, під закупорку поліетиленовою і корковою пробками, алюмінієвим ковпачком (тип 1, номінальна місткість 750мл, 500 мл, 375 мл).

2. Пляшка для розливання вищих сортів горілки і коньяків під закупорювання корковою пробкою, алюмінієвим і

нагвинчуючим ковпачком (тип III, номінальна місткість 500 мл, 250 мл).

3. Пляшка для розливання горілки під закупорювання алюмінієвим ковпачком (тип V, номінальна місткість 100 мл).

4. Пляшка фігурна №1 для розливання лікерів під закупорювання алюмінієвим ковпачком (тип VI, номінальна місткість 500 мл).

5. Пляшка фігурна М2 для розливання наливок, настойок під закупорювання алюмінієвим ковпачком (тип VII, номінальна місткість 500 мл).

6. Пляшка фігурна «Мисливська» для розливання гірких настойок під закупорювання алюмінієвими і нагвинчуючими ковпачками (тип VIII, номінальна місткість 250 мл).

7. Пляшка фігурна «Вишнева» для розливання наливок, настойок під закупорювання алюмінієвим ковпачком (тип IX, номінальна місткість 500 мл, 250 мл).

Пляшки для харчових продуктів із напівбілого або знебарвлених скла.

1. Пляшка для розливу різних консервованих продуктів під кроненкоркову закупорку (тип СКК 26-1, номінальна місткість 125 мл, тип СКК 26-2, номінальна місткість 250 мл).

2. Пляшка для розливання горілки і горілчаних виробів під закупорку алюмінієвим ковпачком (тип IV, номінальна місткість 250 мл, 500 мл).

3. Пляшка для розливання безалкогольних напоїв під кроненкоркову закупорку (тип XI, номінальна місткість 500 мл, 330 мл).

4. Пляшка для розливання олії під закупорку пробкою або алюмінієвим ковпачком (тип XIV, номінальна місткість 544 мл, 272 мл).

Із забарвлених скла.

1. Пляшка із темно-зеленого скла для розливання виноградних та фруктово-ягідних вин під закупорку кроненкорковою, поліетиленовою або корковою пробкою і алюмінієвим ковпачком (тип I, номінальна місткість 750 мл, 500 мл, 375 мл).

2. Пляшка із темно-зеленого скла для розливання шампанських вин під закупорку поліетиленовою або корковою пробкою (тип П, номінальна місткість 800 мл, 400 мл).

3. Пляшка із темно-зеленого або оранжевого скла для розливання пива і мінеральної води під закупорку кроненкорковою пробкою (тип Х, номінальна місткість 500 мл, 330 мл).

Широкогорла скляна тара виготовляється із знебарвленого, напівбілого, забарвленого скла. До неї належать такі вили тари:

Згідно з нормативною документацією маркування скляної тари включає:

- відбиток товарного знака підприємства-виробника;
- номінальну місткість (л);
- рік виготовлення виробу (две останні цифри).

Маркування може містити додаткову інформацію про номер форми і вказівки щодо належності до національного стандарту на скляну тару. Маркування наносять у вигляді відбитку на дно або нижню частину корпуса в місцях переходу дна в стінку скляної тари.

На тарі, призначений для рибної, парфумерної, косметичної і медичної продукції, маркування не обов'язкове.

Відвантажують пляшки однакової місткості, запаковані у рогожні кулі з перестильним сухим пакувальним матеріалом - сіном, стружкою, або укладені рядами з обов'язковим перекладанням сухим пакувальним матеріалом кожні 2-3 ряди.

При відвантаженні пляшок, укладених рядами у критих вагонах, дверні прорізи вагонів обов'язково розшивають пиломатеріалом, а простір між дверними прорізі і останніми рядами пляшок щільно заповнюють сухим пакувальним матеріалом.

Скляна тара місткістю до 1000 мл пакується в картонні або в дерев'яні ящики, в які вкладають контрольні талони, де вказують завод-виробник, тип тари, дату виготовлення, номер зміни і номер машини.

Скляну тару місткістю від 1000 до 3000 мл пакують у дерев'яні ящики-клітки або транспортують без упаковки, але на горло тари накладають захисні ковпачки.

2.3. МЕТАЛЕВА ТАРА

Металеві пакувальні матеріали займають вагому частку в загальному виробництві. На даному етапі широко використовуються алюмінієві банки в пивоварній, м'ясній, рибній, лакофарбовій промисловостях, алюмінієві туби - у фармацевтичній і харчовій промисловостях, алюмінієва фольга для загортання шоколаду та інших кондитерських виробів.

Для пакування продовольчих і непродовольчих товарів у великій кількості використовується біла жерстъ, частка якої досягає 93 % усієї жерсті. Біла жерстъ це тонкий, м'який сталевий лист, який покрито тонким шаром олова з обох боків. Чорна жерстъ без олова використовується тільки у виготовленні ящиків чи банок для різних технічних масел або мастил. З інших видів жерсті можна виділити хромовану, яка не може використовуватись для контакту з харчовими продуктами.

Тара із жерсті забезпечує тривале зберігання харчових продуктів. Вона стійка до різних механічних дій, не руйнується під впливом статичних та динамічних навантажень при складанні, транспортуванні та споживанні продукції. Ця тара зручна для повторної переробки і в розвинутих країнах цей показник переробки досягає 60-80 %.

При оцінці властивостей жерсті важливим є раціональне її використання. Для цього виготовляють жерстяні банки з тонкими стінками, зі збереженням параметрів міцності та корозійної стійкості. Прикладом можуть служити нові види надтонкої жерсті товщиною нижче 0,18 мм. Їх отримують методом подвійного холодного прокатування, диференційованим покриттям шарами різної товщини обох сторін жерсті. Виробництво м'якої жерсті для виготовлення банок здійснюється глибоким витягуванням.

Нанесення на жерстъ під час виготовлення тонкого шару олова гарячим або електролітичним лудженням дає змогу покращити її зовнішній вигляд, підвищити корозійну стійкість, забезпечити наступне паяння. Гальванічне лудження зменшує витрати олова з 17 до 4-5 кг на 1 т білої жерсті, яка становить основну частку у світовому виробництві.

Раціональним є комбінування різних марок жерсті з картоном та полімерами, на основі новітніх технологій виготовлення упаковки. Останнім часом жерстяним банкам складають конкуренцію упаковки з алюмінію і полімерів.

Основні матеріали у виробництві металевої тари. Для виготовлення металевої тари використовують основні матеріали підприємств чорної та кольорової металургії. Підприємства чорної металургії випускають такі види жерсті:

- чорна холоднокатана лакована;
- біла холоднокатана гарячого лудження;
- біла холоднокатана електролітичного лудження;
- електролітично-хромована лакована;
- алюмінірована.

Класифікація та характеристика видів металевої тари

Основними класифікаційними ознаками металевої тари є: функціональне призначення, матеріал, з якого виробляється тара, конструкція і технологія виробництва.

За функціональним призначенням металева тара поділяється на транспортну, споживчу, виробничу, спеціальну. До транспортної відносять ящики, бочки, барабани, фляги, каністри, контейнери, піддони; споживчої -- пляшки, туби, банки, коробки; виробничої - ящики, піддони, лотки, контейнери; спеціальної - збірна, штампована, комбінована тара.

За матеріалом виготовлення тара буває: із чорної лакованої жерсті, із білої жерсті гарячого лудження, із білої жерсті електролітичного лудження, із хромованої лакованої жерсті, із алюмінію і його сплавів, комбінована.

За особливостями конструкцій металева тара буває прямокутна, циліндрична, кругла і фігурна.

За особливостями технології виробництва - збірна і суцільна (штампована).

За станом захисного покриття: нелакована, лакована і літографована.

Металева споживча тара широко застосовується в кондитерські, консервний промисловості, при пакуванні молочних, м'ясних, рибних продуктів, олії, жирів, напоїв, плодів. Завдяки металевій споживчій тарі подовжується термін

зберігання харчових продуктів, забезпечується перевезення на далекі відстані.

Велика жерстяна тара. Великі жерстяні циліндричні банки місткістю 3 л і 8 л виготовлюється із жерсті товщиною 0,28-0,40 мм на спеціальних напівавтоматах. Перевірку великих банок на герметичність здійснюють за допомогою водяних тестерів при тиску 0,5-0,6 атм. Ці банки здебільшого використовують для розфасовки нестерилізованої продукції - томат-пасті, томат-пюре, повидла, згущеного молока, джему і продуктів харчоконцентратної промисловості (сухі овочі, порошкоподібні продукти).

Інша металева споживча тара. Крім герметичної металевої тари, яка застосовується для консервованих харчових продуктів, жерстяна тара також використовується для пакування гігроскопічних товарів (чай, кондитерські вироби, спеції). Ці види споживчої тари можуть виготовлятися з білої лудженої жерсті або із чорної (гарячо- або холоднокатаної) з відповідним покриттям лаком або грунтоемаллю.

Основні види жерстяної споживчої тари:

- цільноштампovanа;
- циліндричні збіrnі банки і фасовані збіrnі коробки.

Цільноштампovanа споживча тара складається із двох деталей низу і кришки. Із цільноштампovаних деталей можна виготовити круглі і фасонні банки із заокругленими кутами невеликої висоти. Найбільш поширені вироби круглої і овальної форм.

Циліндрична збіrnа споживча тара за своєю місткістю і формою (висотою) може бути різною, починаючи від малих баночок (для спецій) до банок місткістю 2-3 л. Циліндричні банки самі по собі не є герметичною тарою, але при закупорюванні їх липкою водогазонепроникною стрічкою на стику кришки і низу стають майже повністю герметичними. Така тара може застосовуватися для упаковування гігроскопічних і ароматичних продуктів (какао, кава).

Фасонні збіrnі коробки застосовують для упакування вищих сортів чаю, кондитерських та інших виробів. Нижня частина фасонних коробок складається із двох деталей - корпуса і дна,

які кріпляться до корпуса закаткою. Для виготовлення такої тари застосовується біла луджена або чорна лакована жерсть гарячої чи холодної прокатки

Аерозольна тара з'явилась недавно, але розвиток і здійснюється інтенсивно. Основна відмінна особливість аерозольної тари полягає в тому, що вміст банок-балончиків знаходитьсь під значним тиском (3- 10 атм) і може виводитися окремими дозами або повністю у вигляді струменя, піни чи в розчинному стані.

Напівжорстка упаковка для рідких і твердих харчових продуктів формується за рахунок алюмінієвої фольги. Алюміній легкий, не токсичний не впливає на смакові властивості упакованого продукту, забезпечує захист від світла, водяних парів, проникнення газів і ультрафіолетових променів, має високу механічну міцність, гнучкість, опір корозії, можливість до повторного використання. Крім того, для створення упаковок з алюмінію використовується невелика кількість матеріалу. Кожна упаковка - компактна, має обмежені габарити, створюється на фасувальних автоматах.

Аерозольні контейнери. У виробництві металевої аерозольної тари можуть використовуватися ті самі матеріали, що й для упаковки харчових продуктів, але необхідно враховувати деякі особливості, притаманні цьому виду упаковки із-за підвищеного внутрішнього тиску. З метою збереження міцності ємкості в умовах високого внутрішнього тиску, повздовжні шви збірної аерозольної тари зазвичай зварюють. Останнім часом в упаковці аерозолей почали все частіше використовувати цільнотягнуті або штамповани банки. Внутрішні покриття контейнерів мають бути стійкими до дії не лише упакованої речовини, але й до впливу газовитискувача. Для внутрішнього покриття аерозольних контейнерів застосовують три основні види емалі: вінілові, фенольні і епоксидні.

Банки з фрикційною кришкою. Банки з фрикційною кришкою випускають різних розмірів - від 118 мл до 3,8 л. Розрізняють фрикційні кришки для звичайного та більш надійного закупорювання. Перші здебільшого застосовують для зберігання порошків і паст, тоді як останні забезпечують більш

надійне закупорювання, придатне і для рідин. У випадку, коли банка використовується як транспортна тара, кришка додатково фіксується в декількох місцях за допомогою припою або спеціальних металевих зажимів.

Металеві банки з різьбовим закупорюванням. Банка з кришкою, що нагвинчується, може називатися банкою з різьбовим закупорюванням. Банки прямокутних форм називають банками типу F (F -- style), розміри яких становлять від 118 мл до 7,6 л. Аналогічно круглим металевим банкам, розміри традиційно вказують тризначними числами - перші дві цифри позначають розмір дна банки, а третя - висоту.

Наступним різновидом є циліндричні банки з конусоподібним верхом, місткістю від 89 до 946 мл. Банки більших розмірів мають дно квадратної форми.

Металеві контейнери випускають багатьох видів: цільnotягнуті банки із ковзкою кришкою; банка із круглою основою і конусоподібним верхом і кришкою, що нагвинчується, подовжений контейнер об'ємом 3,8 л, який має ручку у вигляді стрічки, і банка об'ємом 18,9 л з квадратною основою та ручкою у вигляді кільця.

Банки із ковзкою кришкою. Банки малої висоти із ковзкою кришкою виготовляють штампуванням білої жерсті з наступним витягуванням до необхідної величини, потім зріз краю обтискується або згинається. До формування виробу на поверхню листового металу наносять літографським способом декоративні зображення. Таким способом виготовляють банки для мазі або крему для взуття.

Фігурні банки. Порівняно недавно стали виробляти банки з рельєфною поверхнею, а також некруглої форми, для чого застосовують механічний, пневматичний або гідрравлічний способи формування.

Алюмінієві лотки. Дрібні лотки із тонкого алюмінієвого листа застосовують для заморожених харчових напівфабрикатів і для пакування випічки. Лотки випускаються круглої, а іноді фігурної форми у різних конфігураціях. При цьому більшість лотків має гофровані бокові стінки.

М'які туби. Вони використовуються в таких сферах, як упаковка зубної пасти, фармацевтичної продукції, косметики, а також побутової і промислової хімії. Металева туба зручна тим, що дає змогу використовувати строго необхідну кількість рідких і пастоподібних продуктів. Для закупорювання тюбиків, які передбачається застосовувати багаторазово, використовують ковпачки, що нагвинчуються.

Стальні бочки. У виробництві бочок застосовують як холоднокатану, так і гарячекатану сталь. Холоднокатана сталь чистіша і на неї простіше наносити полімерні покриття. Днища і кришки штампують із листів металу. Внутрішнє захисне покриття наноситься на кожну деталь і просушується термічним способом. По краях верхнього і нижнього днища наноситься паста для ущільнення швів, і вони приєднуються до корпуса. Верхня частина бочки забарвлюється, або на неї наноситься літографія.

2.4. ПОЛІМЕРНІ ПАКУВАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПОЛІМЕРНА ТАРА

У другій половині ХХ століття помірно зростало виробництво полімерних матеріалів. У перспективі передбачається інтенсивне зростання виробництва і споживання багатьох видів полімерів. Це зумовлено їх цінними властивостями, особливо виробництві полімерної тари:

- невисока маса дає змогу знизити транспортні витрати порівняно з металевою або скляною тарою;
- міцність і відсутність постійних деформацій;
- хімічна стійкість,
- непроникність для більшості газів та пари;
- здатність забарвлюватись у різні кольори.

Плівкові полімерні матеріали. Поліетиленові матеріали. Поліетилен (ТЕ) складається з атомів вуглецю і водню завдяки полімеризації етилену. З урахуванням ступеня розгалуження поліетилен поділяють на дві основні групи: низької і високої густини (ПЕНГ, ПЕВГ).

Поліетилен низької густини має відносно розгалужену макромолекулу 1 завдяки цьому невеликій густині (920 кг/м³). Його отримують при високому тиску і тому ще називають поліетиленом високого тиску. Розгалуженість ланцюга перешкоджає ущільненню макромолекул, що зменшує ступінь кристалічності і температуру розм'якшення, яка набагато нижча за температуру води. Завдяки цьому матеріал не можна стерилізувати водяною парою або кип'ячену водою.

Плівка поліетиленова, виготовлена методом співекструзії із поліетилену високого тиску (ПЕВТ) і його композицій, може містити пігменти (барвники), стабілізатори, ковзні, антистатичні модифіковані добавки.

За своєю безпечністю плівка не є токсичним матеріалом. Використання її в нормальніх умовах не вимагає заходів перестороги. Безпека плівки в умовах, що перевищують температуру плавлення поліетилену, допускає виділення оксиду вуглецю, ненасичених вуглеводів, органічних кислот, альдегідів та інших токсичних продуктів.

Пакування, маркування, транспортування і зберігання. Плівку намотують у рулона на пластмасові шулі, картонно-паперові стержні, втулки. Маса рулону при ручному завантаженні - не більше 50 кг, при механізованому - до 500 кг. До кожного рулону прикріплюють або вкладають під перший шар плівки ярлик, який на рулонах з плівкою марки СІК має жовту смужку, СМ - чорну, СТ - червону, «Харчова» - зелену.

Поліетиленові (захисні) матеріали. Плівку із поліетилену низької густини покривають розчином, який містить метилцелюлозу або оксипропілцелюлозу високої чи низької молекулярної маси Він формує плівку з вмістом 10 000, 7500, 5000, 2500 або 0 од. нізину/см². При дослідженні проби отриманої подвійної плівки розміщували в пептоновий розчин і 10 мкл отриманого розчину вводили в систему, заражену *Listeriamonocytogenes*. Плівки, які містили 5000 -10 000 од. нізину, виявили інгібірувальну здатність через 30 хв. після внесення. Останні зберігали цю здатність протягом 8 год. Через 8 діб зони інгібірування відзначенні для всіх плівок, крім упаковки, що містила 2500 од. нізину/см². Молекулярна маса

метилцелюлози не впливала на розвиток мікроорганізмів. При прямому внесенні нізину в середовище його ефективність була на 25- 50 % вищою, ніж при використанні плівки, що містила нізин.

Плівка поліетиленова термоусадкова виготовляється з поліетилену високого тиску вищого сорту або композицій на їх основі, які містять пігменти і ковзаючі добавки. При цьому використовують метод екструзії з наступним пневматичним розтягуванням. Вона призначена для формування штучної продукції, у тому числі в споживчій тарі групової упаковки і для пакетування вантажів.

Співполімери етилену. Вони досить широко представлені з вінілацетатом, вініловим спиртом та іономерами. Плівки зі співполімеру з вінілацетатом, порівняно з плівками з немодифікованого поліетилену, мають задовільну міцність, прозоріші і краще зварюються. Завдяки цьому матеріал може також наноситися на картон та інші пакувальні матеріали. Співполімер етилену й вінілового спирту досить поширенний, застосовується в упакуванні м'ясних виробів, різних харчових продуктів, у комбінованих матеріалах як внутрішній шар, що безпосередньо контактує з харчовим продуктом. Співекструзія цього співполімеру з нейлоном та поліолефінами використовується для виготовлення пакетів і мішків для харчових рідин. Нові різновиди співполімеру етилену й вінілового спирту зберігають надійні бар'єрні властивості при високій вологості і стійкіші до дії високих температур.

Поліпропіленові матеріали. Поліпропілен (ПП) за своїми властивостями наближається до поліетилену високої густини. Він відрізняється від нього меншою густиною, значною механічною міцністю, жиро- і тепlostікістю, але значно поступається у морозостійкості.

Він характеризується пластичністю, стійкістю до дії високих температур, удароміцністю, хімічною стійкістю і низькою паро-та газопроникністю. Завдяки термостійкості поліпропіленову тару можна використовувати для обробітку в мікрохвильових печах.

Основною перевагою поліпропілену, порівняно з іншими поліолефінами, є вища температура плавлення (160-175 °C). Продукти, упаковані в поліпропіленову плівку, можуть короткочасно витримати до 130 °C, тобто їх можна стерилізувати у цій упаковці. Поліпропіленові плівки випускають неорієнтовані та орієнтовані (в одному чи двох напрямах). Неорієнтовані роздувні поліпропіленові плівки переважно використовують для упакування текстильних виробів (трикотажних тощо). Це пояснюється вищою прозорістю поліпропілену порівняно з поліетиленом низької густини і доброю зварюваністю. Неорієнтовані поліпропіленові плівки застосовують для упакування медичних виробів, особливо багаторазового використання. Завдяки порівняно високій температурі розм'якшення ці вироби можна стерилізувати в автоклавах.

Орієнтована плівка характеризується високою механічною міцністю, стійкістю до проколів, але усадка в місці зварного шва ускладнює термічне зварювання. Орієнтовану плівку з пропілену використовують як захисний зовнішній шар у багатошарових пакувальних матеріалах, неорієнтовану - як внутрішній термозварювальний шар.

Цінними властивостями орієнтованого поліпропілену вважають високі прозорі і бар'єрні властивості, більшу ударну міцність, особливо при низьких температурах, порівняно з поліетиленом. Для поліпшення якості зварного шва орієнтований поліпропілен покривають іншим полімером 13 нижчою температурою плавлення. Часто з цією метою використовують співполімер вініліденхлориду з вінілхлоридом, як і для целофанових плівок.

2.5. БІОКСАЛЬНООРІЄНТОВАНІ ПОЛІПРОПІЛЕНОВІ МАТЕРІАЛИ (БОПП)

Прозорі плівки *BIPAN®* відрізняються високою прозорістю, більшою і привабливим зовнішнім виглядом. Вони застосовуються для пакування продовольчих та непродовольчих

товарів і комбінування з іншими матеріалами нашаруванням і ламінуванням.

Металізовані плівки BIPAN® характеризуються декоративними і експлуатаційними характеристиками. Їх готують напилюванням на плівку в глибокому вакуумі парів алюмінію. Вони відбивають сонячні промені, захищають від їх дії упаковану продукцію, а також характеризуються підвищеними бар'єрними властивостями.

Особливо широко застосовуються металізовані плівки для фасування морозива, горішків, чіпсів, кави, чаю та інших харчових продуктів.

Перламутрові плівки BIPAN® мають привабливий зовнішній вигляд, який досягається внаслідок особливого характеру заломлення світла спеціальним композитом, який застосовується для виготовлення плівки. Щільність цих плівок нижча, ніж інших плівок BIPAN®. Мікропориста структура перламутрових плівок надає їм відповідні теплоізолюючі властивості, дає змогу добре зберігати морозиво і заморожені продукти. Ці матеріали також використовуються для пакування кондитерських виробів, вати, бінтів, мила та інших виробів.

Етикеткові високопрозорі і біло-перламутрові плівки BIPAN® використовують для полімерних етикеток, завдяки яким захищають від підробки напої (мінеральні води, пиво, прохолоджуючі напої). Вони еластичні і здатні компенсувати деформації ПЕТ пляшок, на відміну від паперових етикеток, які зморщуються відклеюються при зміні вологості та температури. Друкований відбиток можна розміщувати на зворотній стороні високопрозорої етикетки. Полімерні етикетки для ПЕТ пляшок важать менше паперових і обходяться споживачеві дешевше. Не виникає також проблем і при повторній переробці полімерної етикетки разом із полімерною пляшкою.

Поліаміди. Це група пластмас з товарними назвами «капрон», «нейлон», «аніт» та ін. У складі макромолекул поліамідів присутній амідний зв'язок і метиленові групи, які повторюються від 2 до 10 разів.

Поліаміди - це полімери, що кристалізуються. Вони є жорсткими матеріалами із високою міцністю на розрив, мають

високу температуру розм'якшення, витримують стерилізацію водяною парою з температурою до 140 °С. Поліаміди зберігають еластичність за низьких температур. Для них характерним є високе водопоглинання, хоча після висушування відновляються їх початкові властивості. Поліаміди мають високу міцність під час удару й продавлювання, легко зварюються високочастотним методом. Унаслідок низької газо- й високої паропроникності їх застосовують для вакуумного пакування. На поліаміді легко наноситься друк. Плівки з поліаміду характеризуються високою прозорістю, особливо двовісноорієнтовані, блиск після орієнтування також покращується.

Нітрилові полімери. Містять функціональні групи ціану й нітрилу. При співполімеризації полакрилонітрилу з акриловими та стирольними полімерами одержують матеріал з високими експлуатаційними властивостями. Цей полімер уперше синтезований у США і відомий під товарною маркою Вагех 210. Він відрізняється низькою газо- і жиропроникністю, стійкий до дії органічних розчинників і має високу світлопроникність.

Нітрилові полімери добре роздуваються та виливаються під тиском. Останніми роками споживання акрилонітрилових полімерів у харчовій промисловості перевишило 2,9 тис. т на рік. Разом з тим через високу ціну вони переважно використовуються для нанесення шару багатошарових пакувальних матеріалів. Останні застосовуються для упакування продуктів харчування, чутливих до дії кисню повітря, також газованих прохолоджуючих напоїв. Частина матеріалів використовується для упакування медичних інструментів і фармацевтичних засобів, оскільки їх можна стерилізувати без погіршення властивостей упаковки. Завдяки високій стійкості до дії ароматичних і хлорованих вуглеводнів, нітрилові полімери можна використовувати з пакування тискотицидив, дезолодантів, лаків і фарб.

Матеріали на основі співполімерів акрилонітрилу характеризуються високими бар'єрними використовують у які фасують сильно ароматизовані товари. У перспективі їх будуть застосовувати замість поліетиленгліоколату в фруктовому сокові

2.6. ДЕРЕВ'НА ТАРА

Однією із давно відомих і досі необхідною для виготовлення тари є деревина, яка застосовується у найрізноманітніших формах. Хоча в деяких сферах упаковки її почали витісняти високотехнологічні матеріали, деревина все ще відіграє важливу роль у виробництві транспортної тари для перевезень крупногабаритних вантажів і крихких предметів будь-яких розмірів, які вимагають жорсткої і міцної упаковки.

Для виробництва тари використовують деревину хвойних і листяних порід. За своєю твердістю вона поділяється на м'яку (липа, ялина, сосна, осика, ялиця, кедр), дуже тверду (самшит, тис) і тверду (дуб, модрина, береза, бук).

Щільність дерева складає від 0,88 до 3,2 г/см³. Важчі види деревини мають більшу міцність, а також кращу фіксацію цвяхів, але гірше піддаються обробці (усаджуються, розтріскуються).

Виокремлюють чотири групи деревини, яка придатна для виготовлення ящиків, залежно від її міцності і фіксації цвяхів:

– I група включає хвойні дерева з м'якою деревиною і листяні породи із деревиною невеликої щільності - сосна, ялина, кедр, каштан, липа;

– II група - листяні породи з більшою фіксацією цвяхів, але при цьому вони схильні до розтріскування. Тому при використанні цих видів деревини слід застосовувати цвяхи менших розмірів і забивати їх на більш близькій відстані один від одного;

– III група деревини із середнім ступенем твердості (ясень, в'яз тощо). Такий матеріал має близьку до II групи фіксованість цвяхів і міцність, але при цьому менш здатний до розтріскування і найбільш підходить для виготовлення дна та планок ящиків. Така деревина частіше застосовується для виготовлення армованих дротяних і фанерних ящиків;

– IV група деревини найбільш тверда (дуб, клен тощо). Вона важко обробляється і застосовується для виготовлення найбільш міцних армованих дротяних і фанерних ящиків.

Найбільш придатною вважається деревина, яка містить близько 15 % вологи. Розмір сучків на пиломатеріалах не повинен перевищувати третину від ширини дошки. Сучки не допускаються в місцях вбивання цвяхів. Серед інших дефектів, які допускаються лише в певних межах, можна віднести тріщини, щілини, нахил волокон, а також ділянки гнилі і пошкоджені комахами.

Основними матеріалами для виробництва дерев'яної тари є: пиломатеріали, фанера і деревинноволокнисті плити.

Серед пиломатеріалів розрізняють: пиломатеріал з деревини хвойних порід II, II та IV сортів; пиломатеріал з деревини м'яких порід і берези II та III сортів; тарні дощечки спеціального розпилювання з деревини III та IV сортів. Фанера буває: підвищеної водостійкості, склеєна фенолформальдегідним клеєм (ФСФ); середньої водомісткості, склеєна карбамідним або альбуміноказеїновим клеями (ФК і ФБА); обмеженої водостійкості.

Серед допоміжних матеріалів виокремлюють цвяхи, скоби, шурупи, дріт, кутники, сталеву стрічку, клей.

Композит вважається новим матеріалом для транспортної упаковки. У ньому міститься до 80-90 % деревини і 10-20 % зв'язуючих добавок на клейовій основі.

Застосування композиційних матеріалів 13 відходів деревини з подаванням різних клейових композицій, дає змогу вирішити багато проблем, пов'язаних з виробництвом тари і упаковки для продукції спеціального промислового і оборонного значення.

Композиційні матеріали і вироби із них ефективно, повністю або частково, можуть замінити полімерні і металеві вироби. Продукція із деревинно-композиційних матеріалів дешевша від дерев'яної у два - три рази.

Виробництво спеціальної тари з використанням даного матеріалу є ефективним і значно знижує вартість.

Тара із композиційного матеріалу порівняно із деревиною більш легка і міцніша, зберігає стабільну форму і точність розмірів, має велику волого-, біо- і вогнестійкість. Ящики із нового матеріалу можуть мати різноманітні оригінальні

конструктивні рішення, вони легші й міцніші дерев'яних, легко і швидко розбираються, компактно упаковуються.

Основні види дерев'яної тарі для продовольчих товарів. За функціональним призначенням виокремлюють тару споживчу і транспортну. До споживчої належать коробки і пенали, а до транспортної - ящики, барабани, бочки, бути, контейнери, ящичні піддони.

Ящики бувають дерев'яні й фанерні.

Багатообігові дерев'яні ящики бувають нерозбірні. Вони поділяються на шість типів (1, 2, 3, 4, 5, 6).

Нерозбірні дощані ящики для вантажів масою до 500 кг поділяють також на шість типів (1, 2, 3, 4, 5, 6).

Основними видами дощатих ящиків, які використовуються для упакування, транспортування та зберігання харчових продуктів є: ящики дощані для продукції рибної промисловості; ящики дощані для консервів; ящики дощані для кондитерських виробів; ящики для продукції м'ясної та молочної промисловості; ящики дерев'яні багатообігові для харчових рідин у пляшках.

Із листових матеріалів виготовляють такі види ящиків: ящики із листових деревинних матеріалів нерозбірні для вантажів до 200 кг (1-4 тип) і ящики із листових деревинних матеріалів для продукції харчових галузей промисловості та сірників (1-4 типів, 23 номери).

Бочки. Бочки з'явилися більше 2000 років тому. В основі їх конструкції лежать декілька важливих інженерних принципів. Клепки зігнуті у двох напрямах, і тара має ідеальну форму, що забезпечує максимальну міцність. Пук є найбільш широкою частиною бочки і дає можливість легко котити її та допомагає поставити вертикально. Днища бочки плоскі, і це забезпечує стійкість при зберіганні, обручі можуть натягуватися у напрямку до пуку. При цьому клепки щільно притискаються одна до одної і бочка не протікає. Біля днища в клепках вирізано паз.

Бочка відрізняється від барабана тим, що стінки у неї випуклі. Для деяких видів бочок існують спеціальні терміни, наприклад, бочечка - це маленька заливна бочка (37,9 л і

менше), також кадка (25,4 л), баддя, яка зверху ширша, ніж знизу, з ручкою або дужкою для перенесення.

Бочки об'ємом (від 3,8 до 227 л) можуть мати різну форму і виготовляються зі декількох видів деревини. Кількість обручів, виготовлених 13 сталі, дроту або дерева, залежить від розмірів і типу бочки. Бочки поділяють на: заливні (для рідин), сухотарні (сухих продуктів) і фанерно-штамповани (виготовлені із клепок, днищ, склеєних із п'яти шарів шпону). Заливні бочки можуть мати внутрішнє захисне покриття залежно від типу продукту, що в них наливається. Для продукції на водній основі захисне покриття може складатися із воску, для олій рідких - із силікату натрію, а для нехарчових спиртовмісних речовин клей.

Дерев'яні бочки для вина. Вони повинні мати правильну геометричну форму без перекосів, заглиблень та випуклостей. Тому намагаються підбирати деревину однорідного кольору без сучків. Різноколірність свідчить про те, що бочка зроблена з різних порід дерева, а це негативно впливатиме на органолептичні властивості вина, яке в ній дозріватиме або зберігатиметься. Найкращою деревиною для дозрівання вина вважають дуб. Внутрішня та зовнішня поверхні бочки повинні бути чистими, без сторонніх запахів, які не властиві деревині дуба. Остов бочки не повинен бути обуглений. Сталеві обручи мають бути розміщені симетрично з обох боків.

Піддони. При виробництві піддонів можуть застосовуватися різні види деревини і з деякими дефектами (сучки, сліди гнилі, тріщини, короблення). Деревина, яка застосовується для виробництва піддонів, класифікується відповідно до її виду, механічних властивостей, технологічності. Вона може бути будь-яких типів.

Серед допоміжних засобів для виготовлення піддонів застосовують цвяхи, скоби, болти, шурупи і глухари (шурупи з квадратною головкою під ключ).

Кількість конструкцій піддонів дуже різноманітна, але серед них виокремлюють три основні групи: одноразового користування, універсальні, багатооборотні. Різновиди піддонів для складського зберігання і перевезення товарів, а також спеціалізовані, які відповідають технічним умовам.

Спеціалізовані піддони повинні відповідати вимогам, визначеним специфікою товару або особливостями транспортування.

Універсальні піддони бувають типу М, який розраховано на десять і більше обігів до першого ремонту і тип L - розрахований для застосування не більше дев'яти разів.

Конструкцію піддонів можна поділити на два розповсюдженні типи: двозахідний, який автонавантажувач може підчіпляти лише з двох (протилежних) сторін і чотиризахідний, який можна піднімати вилами підйомника з будь-якої сторони.

Питання для самоконтролю

1. Що являють собою пакувальні матеріали?
2. За якими ознаками здійснюють класифікацію пакувальних матеріалів?
3. Яким критеріям якості повинні відповідати пакувальні матеріали?
4. Які види паперу використовують в якості пакувальних матеріалів?
5. Які споживні властивості скляної тари?
6. Які основні критерії якості скляної тари?
7. Які основні види металу використовують для виготовлення тари і чому саме ці?
8. Основні й допоміжні матеріали, які використовуються для виробництва дерев'яної тари?

Тестові питання

1. Які переваги мають картонні пакувальні матеріали порівняно з пластиковими?
 - 1) біорозкладаність та висока міцність;
 - 2) довший термін служби;
 - 3) низька вартість;
 - 4) водонепроникність;
 - 5) низька вага;
 - 6) вологостійкість.
2. Які види продукції часто пакують у картонну тару?

- 1) косметику та парфуми;
- 2) молочну продукцію;
- 3) яйця;
- 4) хімічні реактиви;
- 5) складно технічні товари.

3. Які методи переробки картону та паперу сприяють екологічності цих матеріалів?

- 1) роздільне сортування;
- 2) вторинна переробка;
- 3) спалювання для отримання енергії;
- 4) біорозкладу;
- 5) усі відповіді правильні.

4. Які характеристики скла роблять його ідеальним для зберігання продуктів і напоїв?

- 1) пористість та гнучкість;
- 2) забезпечення незмінності кольору та аромату;
- 3) незначна тепlopровідність;
- 4) значна вага;
- 5) висока вартість.

5. Якими методами можна виготовити скляну тару?

- 1) ліття та пластичне формування;
- 2) штампування;
- 3) центр обіжне ліття;
- 4) пластичне формування;
- 5) усі відповіді правильні.

6. Які основні метали використовуються для виробництва металевої тари?

- 1) залізо, золото, срібло;
- 2) свинець, цинк, мідь;
- 3) сталь і алюміній;
- 4) нікель та хром;
- 5) платина та родій.

7. Для яких продуктів найчастіше використовується металева тара?

- 1) консервовані овочі та фрукти;
- 2) газовані напої та консерви;
- 3) кава та цукор;
- 4) одягові товари;
- 5) правильні відповіді 1-2.

8. Як може вплинути рециркуляція металевої тари на навколошнє середовище?

- 1) збільшення кількості відходів;
- 2) зменшення забруднення повітря;
- 3) збільшення екологічної стійкості;
- 4) підвищення вартості тари;
- 5) зменшення використання полімерної тари.

9. Яка перевага полімерної тари порівняно зі скляною?

- 1) полімерна тара є більш екологічною;
- 2) полімерна тара є більш важкою;
- 3) полімерна тара має низьку прозорість;
- 4) полімерна тара легша та дешевша;
- 5) полімерна тара довговічніша.

10. Що таке "біополімери"?

- 1) полімери, які виготовляються за допомогою біологічних процесів;
- 2) полімери, які швидко розкладаються в природному середовищі;
- 3) полімери, які володіють біологічними властивостями;
- 4) полімери, що створенні в останні десятиліття, але не мають унікальних властивостей;
- 5) полімери з заданим комплексом властивостей.

Рекомендовані джерела інформації

1. ДСТУ 2089-92. Картонна та паперова тара. Терміни та визначення.
2. ДСТУ 2890-94. Тара і транспортування. Терміни та визначення.
3. ДСТУ ГОСТ 24980:2009. Тара скляна. Методи контролю параметрів.
4. ДСТУ ГОСТ 30765:2003. Тара транспортна металева. Загальні технічні умови.
5. ДСТУ EN 13054:2008. Паковання. Тара транспортна укомплектована, завантажена.

Розділ 3

БЕЗПЕЧНІСТЬ ТОВАРІВ : УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЗАКОНОДАВЧІ РЕАЛІЇ

- 3.1. Поняття безпечності харчових продуктів.**
 - 3.2. Правові засади безпечності харчових продуктів в Україні.**
 - 3.3. Особливості європейської системи безпечності харчових продуктів.**
-

3.1. ПОНЯТТЯ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Харчовий продукт – це речовина або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для споживання людиною [1]. Аналіз змісту безпечності продуктів харчування доцільно зробити щодо його правової регламентації у чинному законодавстві України. Так, відповідно до п. 7 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (в редакції Закону від 22 липня 2014 р. № 1602-VII) безпечний харчовий продукт – це харчовий продукт, який не спровокає шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання. Отже, безпечний харчовий продукт повинен бути придатним для споживання людиною. У законодавстві закріплюється також поняття небезпечної харчової продукту, тобто такого, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для споживання (п. 44 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»).

Отже, продукт може бути придатним для споживання, але шкідливим для здоров'я. Зокрема, на законодавчому рівні шкідливим визнається продукт, який:

- 1) може спричинити короткостроковий чи довгостроковий вплив на здоров'я людини, яка його споживає, та на майбутні покоління;
- 2) може призвести до накопичувального ефекту токсичності;
- 3) впливає на особливу чутливість організму окремої категорії споживачів, якщо харчовий продукт призначений для цієї категорії споживачів.

Непридатним харчовим продуктом визнається харчовий продукт, який містить сторонні речовини та/або предмети чи пошкоджений в інший спосіб та/або зіпсований у результаті механічних, та/або хімічних, та/або мікробних факторів (п. 48 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»). Таким чином, непридатним до споживання людиною харчовий продукт може стати як у процесі його виробництва, зокрема, шляхом привнесення сторонніх речовин чи предметів або в разі порушення вимог виробництва, так і в результаті його псування у процесі неналежного його зберігання, транспортування та реалізації.

Саме тому з метою запобігання негативному впливу харчового продукту на життя і стан здоров'я людей під час встановлення небезпечності харчового продукту необхідно враховувати:

- 1) звичайні умови використання харчового продукту споживачем, кожну стадію виробництва харчового продукту, переробки та обігу;
- 2) інформацію, яка надана споживачеві, зокрема, про маркування включно з інформацією про кінцеву дату реалізації харчового продукту, а також іншу загальнодоступну споживачеві інформацію з метою уникнення негативних для здоров'я наслідків, пов'язаних із харчовим продуктом або категорією харчових продуктів. Варто зауважити, що в певних випадках на безпечності та якості харчових продуктів може вплинути наявність небезпечного фактору у харчовому продукті.

Відповідно до чинного законодавства небезпечний фактор у харчовому продукті слід розглядати як будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник харчового продукту або його стан,

що може спричинити шкідливий вплив на здоров'я людини (п. 48 ст. 1 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»). Зокрема, небезпечними для життя і здоров'я людини можуть бути харчові продукти і продовольча сировина, які містять токсичні речовини, небезпечні для здоров'я мікроорганізми, гормональні препарати, харчові добавки, які недозволені до використання, шкідливі домішки тощо.

Чужорідні речовини хімічної і біологічної природи, що надходять в організм людини з харчовими продуктами, називають «ксенобіотики», або «забруднювачі».

Ксенобіотики – чужорідні хімічні речовини та біологічні агенти, які надходять в організм людини з їжею чи іншими шляхами, не виконують жодної із функцій харчування і за певних умов несприятливо впливають на здоров'я.

До ксенобіотиків належать металічні забруднювачі (ртуть, свинець, кадмій, олово, цинк, мідь та ін..), радіонукліди, пестициди, нітрати, нітрати і нітрозосполуки, ароматичні і хлоромісні вуглеводні, метаболіти мікроорганізмів, які розвиваються в харчових продуктах.

Шкідлива речовина – речовина, яка під час контакту з організмом людини в умовах виробництва чи побуту може спричинити захворювання або відхилення у стані здоров'я як безпосередньо після контакту з речовиною, так і у віддалені терміни життя сучасного і наступного поколінь.

Речовини, що здатні спричиняти шкідливі ефекти, називають також «отрути».

Токсичну дію ксенобіотиків розрізняють за критеріями ризику: тяжкістю, поширеністю і терміном настання ураження.

Ураження людей ксенобіотиками аліментарним шляхом становить 80% випадків проникнення в організм чужорідних речовин. Стійкі в навколошньому середовищі пестициди надходять в організм людини в 95% випадків із харчовими продуктами, 4,7% - з водою, приблизно 0,3% з атмосферним повітрям через дихальні шляхи і зрідка – через шкірний покрив. Радіонукліди потрапляють в організм людини ланцюгами «грунт – рослина – людина» чи «грunt – рослина – тварина – людина» у

94% випадків із їжею, приблизно в 5% - з водою і лише приблизно 1% - із вдихуваним повітрям.

У токсикології поняття «ксенобіотики» і «шкідливі речовини» практично збігаються. Узагальнену схему класифікації шкідливих речовин у харчових продуктах наведено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Узагальнена класифікація небезпечних речовин у харчових продуктах

Розподіл хімічних сполук між повітрям, водою і ґрунтом відбувається відповідно до їх фізико-хімічних властивостей. Перенесення хімічних сполук на межу ґрунт-вода має вирішальне значення в процесі забруднення природних вод. Із ґрунту забруднювачі потрапляють у водойми внаслідок внесення хімічних засобів захисту рослин чи їх надходження з дощем. Забруднення може відбуватися як водою, що стікає поверхнею

ґрунту, так і ґрутовими водами. Чужорідні речовини можуть мігрувати різними шляхами (рис.3.2).

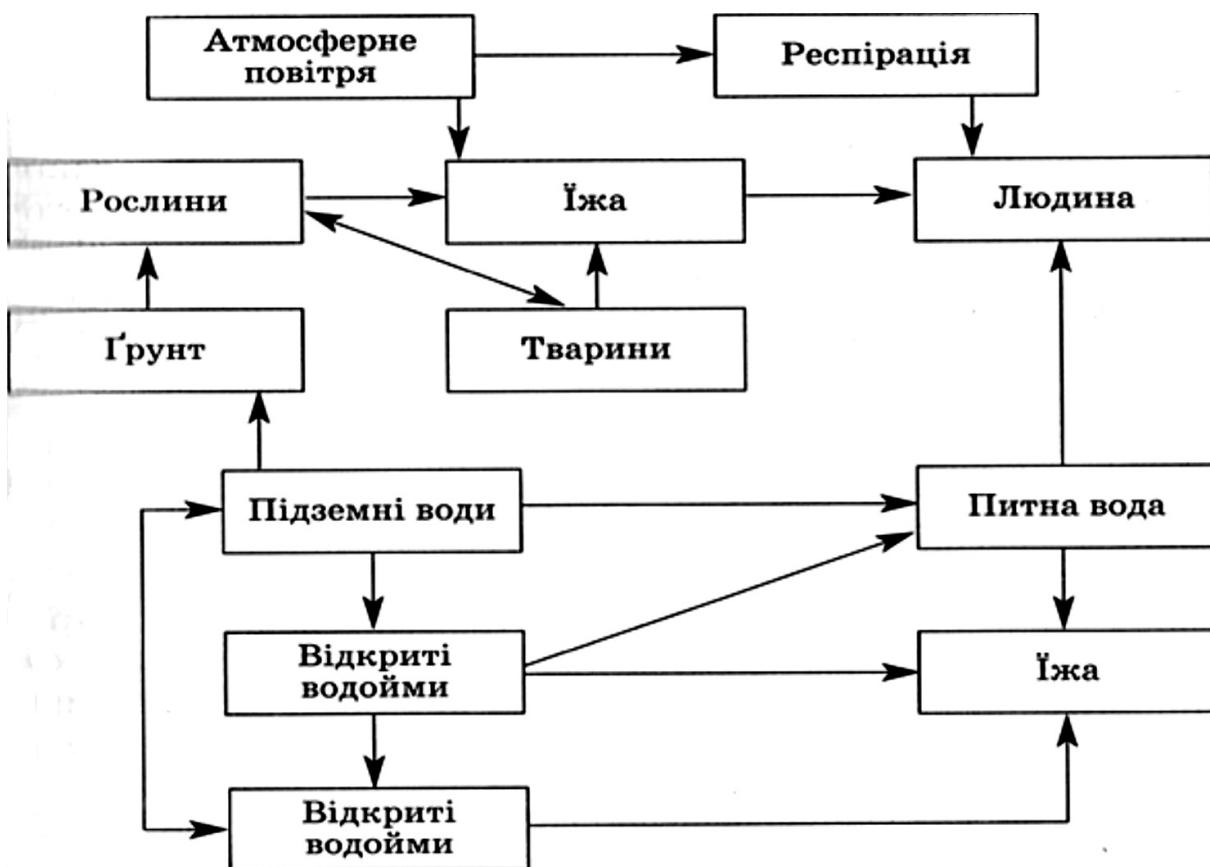

Рис. 3.2. Шляхи міграції чужорідних речовин

Перехід речовин у природних умовах з водного середовища в атмосферу називають леткістю; цей процес здійснюється внаслідок дифузії (лат. diffusio — розлиття). Зворотний процес перенесення називають сухим осадженням у воду.

Транспортні потоки між ґрунтом і атмосфорою є найскладнішими. Перехід речовини з ґрунту в атмосферу шляхом дифузії в природних умовах називають *леткістю з ґрунту*, а зворотний процес — *сухим осадженням у ґрунт*.

Будь-яка хімічна речовина поглинається і засвоюється живими організмами. Рівновага чи стан насичення в процесі засвоєння досягається в тому разі, якщо надходження речовини та її виведення з організму відбуваються з однаковою швидкістю. Встановлена при цьому в організмі концентрація

називається концентрацією насичення. Якщо вона вища за ту, що спостерігається в навколошньому середовищі або харчових продуктах, відбувається збагачення або акумуляція хімічних сполук у живому організмі. Це небажаний процес, оскільки зовнішні забруднювачі негативно впливають на людину та інші живі організми.

Процеси акумуляції хімічних речовин водними і наземними живими організмами характеризуються такими показниками:

а) біоконцентрація — збагачення організму хімічними сполуками внаслідок прямого сприйняття з навколошнього середовища без урахування забруднення ними харчових продуктів;

б) біомноження — збагачення організму хімічною сполукою безпосередньо під час харчування. У природному водному середовищі цей процес перебігає одночасно з біоконцентрацією;

в) біоакумуляція — збагачення організму хімічною речовиною шляхом її надходження з навколошнього середовища і харчової продукції.

Наявні в об'єктах навколошнього середовища токсичні речовини і, зокрема, контамінація харчових продуктів можуть стати причиною численних захворювань чи чинником ризику розвитку різних патологічних станів людини. З огляду на це удосконалення методичних підходів під час здійснення нагляду за показниками безпеки харчових продуктів, вивчення можливого негативного впливу різних доз чужорідних хімічних речовин на здоров'я населення, оцінювання внеску харчових продуктів у загальне хімічне навантаження — важливі наукові і практичні завдання.

3.2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантоване право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість

харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх поширення. Цивільне законодавство України визначає, що серед нематеріальних благ – найважливішими соціальними цінностями є життя і здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканість і безпека.

Закон України «Про захист прав споживачів», регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту

Певні аспекти щодо визначення небезпечності продукції містять положення Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 року № 1393-14. Так, відповідно до статті 1 зазначеного Закону до неякісної та небезпечної продукції належить:

1) продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів стосовно відповідних видів продукції щодо її споживчих властивостей;

2) продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна і довкілля;

3) продукція, якій з моменту збуту споживачам виробником (продавцем) навмисно надано зовнішнього вигляду та (або) окремих властивостей певного виду продукції, але яка не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається;

4) продукція, під час маркування якої порушені встановлені законодавством вимоги щодо маркування та (або) до змісту і повноти інформації, яка має при цьому повідомлятися;

5) продукція, строк придатності якої до споживання або використання закінчився;

6) продукція, на яку немає передбачених законодавством відповідних документів, що підтверджують якість та безпеку продукції.

Отже, як вбачається, на законодавчому рівні певною мірою визначаються ті ознаки, що є характерними для визнання

продуктів харчування та продовольчої сировини небезпечними для життя і здоров'я людини.

Важливими факторами у забезпеченні безпечності харчових продуктів для організму людини є:

1) відповідність складників харчового продукту вимогам, встановленим відповідною технічною документацією;

2) забезпечення безпеки харчового продукту можливе лише шляхом закріплення відповідних умов у нормативно-технічній документації стосовно кожного виду харчового продукту [2].

З огляду на це, питання забезпечення виробництва безпечних харчових продуктів та продовольчої сировини зумовлюють їх належну правову регламентацію та встановлення низки законодавчих вимог щодо них. Так, наприклад, якість та безпечності молока та молочної сировини забезпечується встановленням ряду вимог щодо:

а) показників безпечності та якості молока, молочної сировини та молочних продуктів;

б) пакування і маркування молочної сировини та молочних продуктів;

в) безпечності та якості молока, молочної сировини і молочних продуктів;

г) технологічного обладнання та супутніх матеріалів, необхідних для провадження діяльності суб'єктами господарювання;

д) ветеринарно-санітарного забезпечення, тобто забороняється продаж молока і молочної сировини без документа, що засвідчує епізоотичне благополуччя тварин у господарствах.

Проведений аналіз і положення чинного законодавства України дають можливість визначити правові ознаки безпечності продуктів харчування: а саме:

1) харчовий продукт має бути придатним для споживання;

2) не повинен справляти шкідливого впливу на здоров'я людини та на майбутні покоління, а також не повинен призводити до накопичувального ефекту токсичності;

3) у ньому відсутні сторонні речовини чи предмети, токсичні речовини, небезпечні для здоров'я мікроорганізмів, гормональні

препарати, забруднюючі речовини або залишки у кількості, що перевищує рівень, встановлений законодавством, а також харчові добавки чи домішки, що не дозволені до використання;

4) містить належне маркування продукції та повну інформацію про окремі види продуктів харчування, а також інформацію про кінцеву дату придатності до споживання;

5) відповідає вимогам чинного законодавства України та нормативним документам щодо споживних властивостей продуктів харчування та безпечності для життя і здоров'я людини;

6) безпечность продуктів харчування має забезпечуватися системою заходів і технічних регламентів;

7) безпечний харчовий продукт не повинен впливати на особливу чутливість організму окремої категорії споживачів, для якої даний харчовий продукт призначений.

Отже, створення належних економіко-правових умов для виробництва якісної та безпечної сільськогосподарської продукції сприятиме забезпеченням населення високоякісними та безпечними продуктами харчування та посилює присутність України на світовому ринку сільськогосподарської продукції [2].

3.3. ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Сьогодні європейська система безпечності харчових продуктів визнана однією з найкращих в світі, а європейський споживач є найбільш захищеним. Водночас харчове законодавство ЄС є прикладом осмисленого підходу, що враховує інтереси всіх, хто пов'язаний з ринком харчових продуктів [3].

20 вересня 2016 року набрали чинності нові «Загальні гігієнічні вимоги щодо поводження з харчовими продуктами» (розділ VII закону «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів»). Зокрема, згідно з вимогами статей 40-51 цього закону, оператори ринку зобов'язані дотримуватися гігієнічних

вимог до потужностей, на яких здійснюється виробництво та/або обіг харчових продуктів; до приміщень, де обробляються або переробляються харчові продукти; до рухомих та /або тимчасових потужностей; до транспортних засобів; до обладнання та інвентарю; до постачання води, до персоналу, який працює у зоні поводження з харчовими продуктами, до безпосередньо харчових продуктів, до їх пакування тощо. Цей розділ має замінити величезну кількість санітарно-ветеринарних правил до виробництва харчових продуктів, частина з яких датована ще 1980-ми роками). Варто наголосити, що нові вимоги сфокусовані на досягненні саме безпечності харчового продукту та захисті споживача, даючи оператору ринку свободу у виборі кращих варіантів для цього.

Простежуваність є основою системи харчової безпечності. Від операторів ринку також вимагається застосовувати такі системи простежуваності, що забезпечують доступність інформації за принципом "крок назад, крок вперед". Така інформація повинна зберігатися протягом шести місяців після кінцевої дати продажу харчового продукту, нанесеної на маркуванні.

Простежуваність допомагає визначити ненадійних постачальників та дистрибуторів, а також відкликати проблемний товар та запобігти масовим отруєнням. Тож оператори ринку харчових продуктів (підприємства, установи, організації, фізичні особи-підприємці) повинні, виконуючи вимоги законодавства та уникаючи штрафних санкцій, розробити та впровадити процедури для забезпечення простежуваності продукції, процедури відклікання та вилучення з обігу продуктів, які можуть спричинити шкідливий вплив на здоров'я людини.

Основою регулювання маркування продовольчих товарів, є закон України "Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів". Однак війна в країні внесла корективи у сучасний стан маркування товарів.

Цей закон визначає загальні вимоги та перелік обов'язкової інформації про харчові продукти, а також порядок її розміщення і представлення. Зокрема, закон вимагає надання

такої інформації, як назва та кількість продукту, перелік та кількість інгредієнтів, термін придатності, поживна цінність, країна або місце походження, особливі умови та інструкції з використання або зберігання тощо.

Для продукції, яка зазнала вимушених змін рецептури, пов'язаних з відсутністю або недостатністю сировини, Кабмін спростив вимоги закону, дозволивши зазначати інформацію, що може відрізнятись від фактичних параметричних значень продукції.

Однак це послаблення не застосовується до такої інформації, як назва продукту, його кількість та мінімальний термін придатності (або дата "вжити до"). Також встановлюється обов'язок у будь-який можливий спосіб повідомити споживача про наявність інгредієнтів-алергенів або речовин, які спричиняють непереносимість.

Крім того, операторам ринків харчових продуктів дозволили реалізовувати імпортні продукти харчування без маркування державною мовою, якщо внаслідок воєнних дій у них немає змоги дотримуватись цієї вимоги. При цьому інформація українською мовою має обов'язково супроводжувати партію товару і надаватись на вимогу споживачів.

Базові вимоги щодо інформації про непродовольчі товари передбачені у ст. 15 закону України "Про захист прав споживачів", яка визначає обов'язковий мінімальний обсяг інформації (назва, властивості, кількість, дата виготовлення, дані щодо виробника тощо) та порядок її доведення до споживачів. Ним же, зокрема, і встановлене обов'язкове надання такої інформації українською мовою.

Для певних видів продукції обов'язковим є дотримання окремих нормативних актів та технічних регламентів, які, серед іншого, можуть також встановлювати вимоги до позначень, пакування, маркування чи етикетування продукції. Незважаючи на значну кількість запитів з боку бізнес-спільноти, спрошення у сфері маркування нехарчової продукції так і не були прийняті на офіційному рівні.

Тим не менш, широкого розголосу набуло роз'яснення Держпродспоживслужби, отримане Європейською Бізнес

Асоціацією наприкінці березня. Згідно з цим документом, на час воєнного стану дозволяється реалізація нехарчових товарів без обов'язкового нанесення інформації українською мовою, якщо через воєнні дії немає змоги виконати такі вимоги.

Поки що інші урядові та законодавчі ініціативі у цій сфері, зокрема, визнання маркування ЄС еквівалентним українському знаку відповідності технічним регламентам, теж не були затверджені.

Правила маркування медичних виробів висвітлені у низці законів, технічних регламентів, національних стандартів та інших актів і є своєрідними ледь не для кожного окремого виду цих виробів. Найбільш узагальнено такі вимоги висвітлені в Технічному регламенті щодо медичних виробів, який встановлює правила нанесення знаку відповідності, визначає інформацію, що має бути зазначена на етикетках таких виробів та в інструкціях із їхнього застосування тощо.

До того ж, окрім певних винятків, до медичних виробів застосовується вимога про надання інформації про товар українською мовою.

У цій сфері Кабмін дозволив введення в обіг та/або експлуатацію медичних виробів, активних медичних виробів, що імплантується, та медичних виробів для діагностики *in vitro*, щодо яких не дотримані вимоги відповідних технічних регламентів за умови визнання результатів оцінки відповідності, проведеної іноземними акредитованими органами з оцінки відповідності.

Крім того, Міністерство охорони здоров'я у своєму листі №24-04/5396/2-22 від 25 лютого 2022 року повідомило, що не заперечує проти ввезення, введення в обіг та/або експлуатацію та застосування за призначенням таких медичних виробів та інструкцій до застосування до них без дотримання вимог мовного законодавства.

Воєнний стан, безумовно, впливає на можливості бізнесу щодо дотримання вимог у сфері маркування продукції. Владні органи намагаються сприяти послабленню цих та багатьох інших тягарів для виробників та імпортерів, проте бізнес справедливо прагне більшого.

Ймовірно, ситуація продовжить розвиватись, і в коротко- та середньостроковій перспективі ми побачимо подальші кроки з боку влади у цій сфері.

Давайте розглянемо ці ж тенденції торгівлі товарами на ринку Європейського Союзу.

Правила ЄС щодо безпечності продукції визначені в Загальній директиві про безпечність продукції (GPSD), яка гарантує, що на ринку продається лише безпечна продукція [4].

Згідно з Директивою, продукт є безпечним, якщо він відповідає всім встановленим вимогам безпеки відповідно до європейського або національного законодавства.

Якщо в Офіційному віснику Європейського Союзу немає посилань на регламенти або стандарти ЄС, відповідність продукту визначається згідно з іншими довідковими документами, такими як інші європейські стандарти, національні або міжнародні стандарти, рекомендації Комісії або кодекси практики.

Загальна директива про безпечність продукції доповнює галузеве законодавство, наприклад, спеціальні правила, що застосовуються до іграшок, електричних та електронних товарів, косметики, хімікатів та інших специфічних груп товарів. Вона застосовується до споживчих товарів, якщо в нормах права ЄС, що регулюють безпеку відповідних продуктів, немає спеціальних положень з тією ж метою. Це означає, що він повністю застосовується до таких продуктів, як предмети догляду за дітьми або певні продукти, пов'язані з COVID-19, такі як дезінфікуючі гелі та певні типи масок для обличчя, і лише частково - до продуктів, для яких існує галузеве законодавство, наприклад, іграшок або електроприладів.

GPSD не поширюється на фармацевтичні препарати, медичні вироби та продукти харчування, які підпадають під дію окремого законодавства.

Підприємства зобов'язані розміщувати на ринку лише безпечні продукти інформувати споживачів про будь-які ризики, пов'язані з продукцією, яку вони постачають.

Система швидкого оповіщення про небезпечну нехарчову продукцію. Система швидкого сповіщення Safety Gate дозволяє

національним органам країн ЄС, а також Європейській Комісії швидко обмінюватися інформацією про небезпечну нехарчову продукцію. Продукти, які становлять ризик для здоров'я та безпеки, можуть бути відстежені та швидко вилучені з ринку.

Якщо в одній з країн-учасниць системи виявлено небезпечний продукт і національні органи влади вживають заходів, вони повинні надіслати інформацію про продукт, ризики, пов'язані з ним, і вжиті заходи до Системи швидкого оповіщення про небезпечну нехарчову продукцію "Ворота безпеки".

Інформація, надіслана національними органами влади, щодня публікується на сайті Safety Gate. Веб-інструмент для бізнесу для повідомлення про небезпечну продукцію. Органи ринкового нагляду тісно співпрацюють з митницями, які відіграють важливу роль у захисті споживачів від небезпечних продуктів, що імпортуються з-за меж ЄС.

Мережа безпеки споживачів - це консультивативна експертна група під головуванням Європейської Комісії, до складу якої входять національні експерти з адміністрацій країн ЄС, а також Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейну.

Безпека споживчих товарів, а також загальні питання безпеки продукції є основними сферами обговорення. Мережа зустрічається в середньому тричі на рік.

Порядок денний у сфері захисту прав споживачів, прийнятий Європейською Комісією в листопаді 2020 року, встановлює низку важливих завдань, які необхідно виконати. Захист прав споживачів є одним із ключових питань усього євроінтеграційного процесу. Адже споживачі ЄС купують товари та послуги, вироблені як на його внутрішньому ринку, так і поза його межами.

В умовах глобалізації, коли будь-який товар до моменту появи на полиці супермаркету проходить через декілька "ланцюгів доданої вартості" в різних країнах, повинна існувати система, котра гарантує розміщення безпечних і якісних товарів на ринку. Для ЄС це завдання ускладнюється ще й тим, що цей ринок налічує півмільярда споживачів і двадцять вісім країн. Тож необхідно налагодити систему, яка б, з одного боку,

забезпечувала вільний рух товарів і послуг, а з іншого – гарантувала право споживачів на належну якість, безпечність продукції та на доступ до інформації.

Система захисту прав споживачів ЄС багатоступенева, що передбачає баланс між інституційним контролем та елементами самоорганізації як з боку виробників, так і споживачів. З одного боку, у ЄС запроваджено ефективний ринковий нагляд, що не обтяжкує бізнес перевірками й бюрократичними процедурами, проте застосовує жорсткі санкції в разі виявлення порушень. З іншого боку, приватні гравці навчилися брати на себе відповідальність за продукт, який вони постачають на ринок.

Якість і безпечність товару регулюються гармонізованими стандартами: правилами загального характеру та вимогами, які діють у конкретному секторі економіки. Водночас слід розрізняти, що технічні стандарти встановлюють вимоги до промислової продукції, тоді як санітарні та фітосанітарні норми – до продуктів харчування. Тому нижче окреслено базові вимоги до промислової та харчової продукції, дотримання яких є необхідним для доступу до кошика європейського споживача.

Крім того, критично важливу роль у розвитку системи прав споживачів у ЄС відіграють громадські організації. Вони діють як на рівні окремих держав, так і самого ЄС. Так, платформою, що об'єднує організації споживачів на рівні ЄС, є Консультативна група європейських споживачів (European Consumer Consultative Group). Це не тільки майданчик для дискусій, а й консультативний орган Європейської Комісії, що дає настанови останній та окреслює вектор політики в цій сфері.

Загалом, система захисту прав споживачів у ЄС ґрунтуються на «трьох китах»:

- гармонізація стандартів щодо якості та безпечності як гарантія вільного руху товарів, послуг, капіталу на ринку ЄС;
- дотримання встановлених вимог приватним і публічним секторами за принципом «менше контролю – більше відповідальності»;
- активна участь організацій споживачів.

В ЄС діють окремі сертифікаційні органи, що оцінюють товар не лише з погляду його безпечності, а й перевіряють, наскільки виробництво впроваджує політику сталого розвитку. Виробники, які пройшли відповідну сертифікацію, мають суттєву перевагу в очах європейського споживача.

Ключовим індикатором, який вказує на відповідність промислової продукції вимогам ЄС, є знак СЕ (*Conformite europeenne*). Варто наголосити, що знак СЕ не є ані символом якості продукції, ані доказом проведення сертифікації. Знак СЕ наноситься виробником самостійно та є свого роду "заявою" останнього про те, що його товар відповідає необхідним вимогам і пройшов оцінку відповідності. При цьому, залежно від типу продукції, така оцінка може проводитися як самим виробником, так і третьою стороною. У разі потреби залучити третю сторону оцінка на відповідність вимогам ЄС може проводитися виключно органом, який внесено до бази даних Європейської Комісії NANDO (New Approach Notified and Designated Organizations).

Якщо коротко охарактеризувати кроки, які необхідно пройти для нанесення знака СЕ, то вони такі:

Вимоги, яким повинна відповідати промислова продукція, встановлюються в технічних стандартах. Технічне регулювання в ЄС ґрунтуються на принципах так званого Нового підходу. Філософія «Нового підходу» випливає з принципу взаємного визнання, що є наріжним каменем функціонування внутрішнього ринку ЄС (справа *Cassis de Dijon*). Згідно з «Новим підходом» директиви ЄС містять тільки загальні цілі й обов'язкові вимоги до безпеки продукції (essential requirements). Товари, що відповідають основним вимогам, установленим на рівні ЄС, можуть вільно рухатися в межах Євросоюзу.

Детальні технічні характеристики містяться в стандартах, розробку яких делеговано таким незалежним організаціям, як CEN, CENELEC та ETSI. Вимоги стандартів не обов'язкові для виробників, бо ті мають право самостійно вирішувати, яким саме чином виконати вимоги директиви або регламенту (позаяк сертифікація продукції відповідно до одного з наведених вище стандартів є одним з ефективних способів підтвердження відповідності вимогам ЄС).

Варто наголосити, що до 1985 року технічне регулювання в ЄС базувалося на діаметрально протилежній концепції («Старий підхід»). У рамках «Старого підходу» детальні технічні вимоги було передбачено на рівні директив і норм внутрішнього законодавства країн ЄС, що найчастіше ставало бар'єром у веденні торгівлі й ускладнювало вільний рух товарів. На цьому етапі «Старий підхід» продовжує застосовуватися в тих сферах, які потребують чіткого регулювання та де застосування «Нового підходу» неможливе чи недоцільне (наприклад, автомобілебудування, косметичні засоби, фармацевтика тощо). Зокрема, на сьогодні 22 тисячі директив "Старого підходу" актуальні для 30 % товарів, що розміщені на ринку ЄС.

Якщо ключовим індикатором відповідності промислової продукції вимогам ЄС є знак СЕ, то (з огляду на певну специфіку) знаків маркування харчової продукції – ціла палітра. окремі види маркування відповідають за походження товару, органічність продукції, наявність/відсутність ГМО, алергенів та ін. Тож процедури оцінки відповідності варіюють як залежно від типу товару (наприклад, тваринного чи рослинного

походження), так і від його конкретних характеристик (наприклад, органічна продукція та ін.).

Ретельна увага належному маркуванню харчової продукції приділяється особливо після гучних «м'ясних скандалів», що досить сильно підрвали довіру європейських споживачів. Так, у 2013 році на полицях супермаркетів низки країн ЄС виявили продукцію з конини, яка продавалася під виглядом яловичини. Згідно з даними Єврокомісії 5 % перевіrenoї продукції, що була маркована як яловичина, містила конину (що є значно дешевшим продуктом). Як наслідок, у 2015 році було запроваджено вимоги, що передбачають обов'язкове маркування країни походження продуктів харчування (зокрема, різних видів м'яса) та інгредієнтів, частка яких становить понад 50%. Крім того, у ЄС діють високі штрафні санкції за недостовірну інформацію про склад продукту.

Подібно до промислової продукції, до харчової так само застосовуються загальні вимоги до якості та безпечності, а також окремі санітарні/фітосанітарні стандарти.

Крім того, у ЄС діє низка приватних стандартів (e. g. Global GAP, IFS Food, EU Organic Farming, Naturland). Незважаючи на те, що дотримання приватних стандартів необов'язкове на рівні ЄС, часто це є необхідною умовою потрапляння товару на полицю хорошого супермаркету.

Проте варто наголосити, що загальні вимоги до безпечності продукції в цьому випадку стосуються конкретних характеристик самого товару, а також процесу його виробництва.

Щодо процесу виробництва, то весь ланцюжок виробництва товару (який охоплює закупівлю сировини, обробку, фасування, пакування тощо) повинен базуватися на принципі «простежуваності» (traceability). Зокрема, оператори ринку за принципом «крок уперед, крок назад» повинні бути здатні встановити:

- звідки отримано сировину;
- кому доставлено власну продукцію, а також надавати таку інформацію компетентним органам на їхній запит. Ця система спрямована насамперед на те, щоб швидко встановити джерело

небезпеки в разі виникнення ризику щодо надходження на ринок небезпечної продукції.

Ринок в ЄС працює за константою: "менше контролю держави – більше відповідальності з боку гравців на ринку".

Тож для розміщення товару на ринку ЄС виробник повинен:

- самостійно визначити обов'язкові вимоги, передбачені до його продукції в ЄС;

- визначити додаткові стандарти, яким повинна відповідати продукція (на добровільній основі);

- обрати орган для сертифікації продукції (якщо це необхідно).

Виробник заявляє, що його продукція відповідає стандартам якості та безпечності шляхом розміщення на ній певного маркування.

Вихід на ринок ЄС не вимагає від виробника проходження різних бюрократичних інстанцій. У більшості випадків він на власний розсуд обирає, яким стандартам повинна відповідати продукція та в якому органі повинна здійснюватися сертифікація.

Водночас виробник має бути готовим до перевірок (у т. ч. вибіркових) з боку органів ринкового нагляду ЄС, а також до того, що саме він несе відповідальність за свій товар і його відповідність вимогам ЄС.

Якщо орган ринкового нагляду ЄС виявляє, що продукція становить певний ризик, то залежно від ступеня ризику вживаються коригувальні дії, вилучення чи відкликання продукції з ринку. Разом з тим, якщо продукція продається на території кількох країн ЄС, інформація про продукцію через спеціальну систему оповіщення поширюється по всій території ЄС. Так, наприклад, якщо компетентні органи (органи ринкового нагляду чи митні органи) виявляють промислову продукцію, котра становить серйозний ризик, вони зобов'язані негайно поширити відповідну інформацію через спеціальну систему RAPEX (European rapid alert system for non-food dangerous products) з метою запобігання потрапляння такої продукції до споживача.

Останнім часом споживач у ЄС дедалі частіше звертає увагу не тільки на характеристики товару як такого, а також на те, у яких умовах він виробляється. Зокрема, до уваги береться дотримання виробником політики сталого розвитку (sustainable business / corporate social responsibility), тобто відповідальність виробника за його вплив на суспільство та навколошнє середовище.

Зокрема, політика сталого розвитку містить такі аспекти, як: належні умови праці та дотримання прав людини (наприклад, гідна оплата праці), вплив виробництва на навколошнє середовище (наприклад, викиди й утилізація відходів), дотримання бізнес-етики, а також протидія корупції.

Крім того, заслуговує на увагу й те, що запит на ведення бізнесу в межах політики сталого розвитку надходить у першу чергу не від держави, а від споживача. Тож стандарти «сталого ведення бізнесу» було запроваджено й продовжують розроблятися приватними гравцями на ринку, наприклад торговими асоціаціями. Проте в окремих державах ЄС (скажімо, Швеції) вже розроблено цілі стратегії для переходу виробництва до політики сталого розвитку. Таким чином, перед виробником уже стоїть виклик не лише дбати про економічний аспект свого бізнесу, а й про дотримання так званих соціальних принципів.

Система захисту прав споживачів ЄС є відображенням стану розвитку ринку Євросоюзу. Зважаючи на кардинальну відмінність стану українського ринку, ефективна імплементація подібної системи в Україні залишається малоймовірною в короткостроковій перспективі. Запровадження її потребуватиме більше часу, протягом якого роль регулятора залишатиметься ключовою для підтримки належної якості продукції. До моменту запровадження політики сталого розвитку на виробництві українському бізнесу слід насамперед навчитися брати на себе відповідальність перед споживачем за якість свого продукту, не допускаючи «салмонели в яйцях», «антибіотиків у меду», «пилку амброзії у зерні» тощо.

Питання для самоконтролю

1. Що таке харчовий продукт?
2. Поясність термін «безпечність харчового продукту».
3. Що таке «ксенобіотик»?
4. Які нормативні документи регулюють продаж харчових продуктів в Україні?
5. Які правові засади регулюють ринок харчових продуктів в ЄС?
6. Які види сертифікації харчових продуктів Вам відомі?
7. Класифікація небезпечних речовин у харчових продуктах.

Тестові питання

1. Харчовий продукт – це:

- 1) речовина або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для споживання людиною;
- 2) все, що можна споживати;
- 3) ксенобіотик;
- 4) товар, який не містить ГМО;
- 5) продукт, який не містить харчових добавок.

2. Основним законом України, який регулює безпечність продуктів харчування є:

- 1) Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»;
- 2) Закон України «Про захист прав споживачів»;
- 3) Закон України "Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів";
- 4) Конституція України;
- 5) Закон України «Про безпечність продуктів харчування».

3. Правила ЄС щодо безпечності продукції визначені в:

- 1) Загальній директиві про безпечність продукції;
- 2) концепції НАСР;
- 3) Білій книзі;
- 4) Кодексі Аліментаріус;
- 5) Технічних регламентах.

4. Яка організація оцінює товар в ЄС не лише з погляду його безпечності, а й перевіряє, наскільки виробництво впроваджує політику сталого розвитку:

- 1) орган із сертифікації;

- 2) держпродслугба;
- 3) громадські організації;
- 4) європейська комісія;
- 5) експертні служби.

5. CEN, CENELEC та ETSI – це:

- 1) назви технічних регламентів щодо якості харчових продуктів;
- 2) незалежні організації ЄС, яким делеговано розробку стандартів;
- 3) назви директив щодо безпечності харчових продуктів;
- 4) назва органів сертифікації;
- 5) усі відповіді правильні.

6. Політика стального розвитку – це:

- 1) це сучасна тенденція у рітейлі;
- 2) маркетинговий хід;
- 3) відповідальність виробника за його вплив на суспільство та навколошнє середовище;
- 4) це зелені стандарти;
- 5) маркетинговий хід.

7. Яка країна є прогресивною у сфері застосування політики стального розвитку в ЄС:

- 1) Швеція;
- 2) Франція;
- 3) Німеччина;
- 4) Італія;
- 5) Польща.

8. Шляхи міграції чужорідних речовин:

- 1) атмосфера;
- 2) підземні води;
- 3) водойма;
- 4) питна вода;
- 5) усе вище перелічене.

9. Узагальнена класифікація небезпечних речовин у харчових продуктах включає:

- 1) природні компоненти продуктів, що виявляють шкідливу дію;
- 2) шкідливі речовини, що потрапляють у їжу ззовні;
- 3) усе вище перелічене;
- 4) шкідливі, дуже шкідливі речовини;
- 5) шкідливі та небезпечні речовини.

10. Шкідлива речовина –

- 1) речовина, яка під час контакту з організмом людини в умовах виробництва чи побуту може спричинити захворювання або відхилення у стані здоров'я як безпосередньо після контакту з речовиною, так і у віддалені терміни життя сучасного і наступного поколінь;
- 2) отрута;
- 3) токсикант;
- 4) ГМО;
- 5) все вище перелічене.
-
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (22 липня 2014 р. № 1602-VII). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. Підприємництво, господарство і право. Випуск 4. 2018. С. 12-18.
3. Коваль-Лавок М., Скидан Д. Особливості маркування продукції в Україні у період воєнного стану. Електронний ресурс. URL:<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/18/690574/>
4. Електронний ресурс. URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/product-safety-and-requirements/product-safety/consumer-product-safety_en
5. Микуляк В. Від споживацтва до стального розвитку: зміна парадигми в системі захисту прав споживачів у ЄС. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008988

Розділ 4

ТОВАРНА ІНФОРМАЦІЯ

- 4.1. Поняття про товарну інформацію. Правова основа інформаційного забезпечення споживачів.**
 - 4.2. Види та форми товарної інформації.**
 - 4.3. Форми товарної інформації.**
 - 4.4. Засоби товарної інформації: визначення і види.**
 - 4.5. Функції засобів товарної інформації**
 - 4.6. Основні види та функції товарного маркування товарів.**
-

4.1. ПОНЯТТЯ ПРО ТОВАРНУ ІНФОРМАЦІЮ. ПРАВОВА ОСНОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПОЖИВАЧІВ

Споживчий ринок України на сучасному етапі характеризується різноманіттям, складністю та динамічністю технологій виробництва, багаторазовим збільшенням кількості суб'єктів господарювання. Асортимент сучасних товарів, як вітчизняних, так і імпортних, постійно та швидко оновлюється, розширяється, поповнюється і поглибується. Така ситуація, без сумніву, є позитивною ознакою. Проте постає проблема забезпечення якісною товарною інформацією усіх суб'єктів товарообігу. Це означає, що подана інформація про товари повинна відповідати інформаційним потребам усіх суб'єктів ринку: споживачів, виробників та комерсантів.

Інформація для споживача є необхідною частиною товару або послуги. Підвищення якості інформації забезпечує споживачу можливість правильного вибору в момент купівлі. Вона допомагає звести до мінімуму ризик неправильної або невідповідної покупки чи укладення невигідного контракту. Надання стандартизованої інформації споживачу економить його час і гроші (шляхом зменшення питань і рекламацій), а також сприяє повнішому задоволенню споживчих потреб. Для

виробників якісне інформаційне забезпечення їхніх товарів, за інших рівних умов (високий рівень якості, відповідна цінова політика), означає суттєве підвищення конкурентоспроможності та надання споживчих переваг порівняно з аналогами, щодо яких така інформаційна підтримка відсутня або недостатня. Комерсанти на основі вивіrenoї інформації про товари зможуть ефективніше формувати асортимент торговельних підприємств, оновлювати асортимент за рахунок кращих та якісніших товарів.

Інформація про товар – це відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (стаття 14 Закону України «Про інформацію»).

Чітке визначення поняття «товарна інформація» у товарознавчій науці відсутнє. Окремі науковці трактують *товарну інформацію* як сукупність відомостей про товар, що призначені для усіх суб'єктів комерційної діяльності.

Інші фахівці під *товарною інформацією* розуміють різновид структурованої довідково-енциклопедичної (науково-технічної) та комерційної інформації, що подається всім суб'єктам ринку у всіх можливих формах, усіма можливими засобами та на всіх можливих носіях.

Деякі товарознавці замість терміну товарна інформація використовують термін *товарознавча інформація* – сукупність довідково-інструктивних і рекламно-пропагандистських засобів і заходів, спрямованих на розкриття змісту споживної цінності товарів з метою стимулювання і формування споживчого попиту.

Фахівці комерційної діяльності часто паралельно з терміном товарна інформація використовують термін інформаційне забезпечення товару.

Інформаційне забезпечення товару – це проміжний результат всіх форм і видів інформаційної діяльності щодо інформаційного супроводу товарів, тобто інформація, знайдена в ході робіт із задоволення інформаційних потреб користувачів товарної інформації і подана у зручному вигляді для всіх її споживачів (виробників, комерсантів та покупців). Відомості про товар на початковому етапі, особливо для споживачів, часто є

суб'єктивними, неточними чи неперевіреними. Як правило початкові відомості про товари отримують з неофіційних джерел, від інших осіб або внаслідок перших власних вражень про товар. Такі відомості є оперативними, адресними, легко зрозумілими, але часто необ'єктивними.

Надалі в процесі інформаційного забезпечення відомості про товар уточнюються та конкретизуються – формується повідомлення про товар, яке глибше розкриває споживні переваги товару, характеризує його переваги порівняно з аналогами.

На основі уточнених повідомлень отримують інформаційні дані про товари – відомості про показники товару, отримані шляхом вимірювань, спостережень, логічних або арифметичних операцій подані у формі, придатній для постійного зберігання, передачі та переробки.

Інформаційні дані про товари подаються у вигляді текстів, таблиць, схем, графічних чи образотворчих зображень, символів. Це забезпечує легкість сприйняття та можливість переробки інформації різними методами та засобами.

В окремих випадках, коли кілька виробників товару або постачальників послуг мають однакову систему надання інформації для покупців їх товарів або послуг, формується система торговельної інформації. Системи торговельної інформації, зазвичай, створюються для подолання обмеженості інформації, яка складається окремими компаніями або постачальниками послуг. Такі системи сприяють істотному збільшенню кількості та якості доступної товарної інформації, знімають обмеження і проблеми, пов'язані з інформацією, наданої багатьма джерелами, в тих випадках, коли деякі властивості є загальними. Удосконалена товарна інформація допомагає робити ринок прозорим, а також допомагає потенційним покупцям порівнювати, що пропонується постачальниками товару або послуги.

Значимість системи торгової інформації зростає з її деталізацією, що задовольняє всіх учасників, які дотримуються правил цієї системи, пропорційно масштабності такої системи в цілому. Ідеальна ситуація можлива тоді, коли вся інформація для

споживача ґрунтуються на одній загальній міжнародній системі торговельної інформації. Одночасно розробка національних або регіональних систем повинна розглядатися як важливий еволюційний етап у напрямку досягнення поставленої мети.

Сучасний діапазон існуючих систем торговельної інформації дуже різноманітний і охоплює:

- окремі індивідуальні системи, що стосуються виробів або послуг і не мають якої-небудь регулярної чи постійної основи;
- системи, розроблені національними компаніями або асоціаціями, або призначенні для них, які регулюють послідовність, однаковість та порівнянність інформації для певних груп товарів або послуг;
- системи, що належать національним органам торговельної інформації, засновані на добровільних чи правових угодах;
- системи, керовані окремою багатонаціональною компанією, що працюють на декілька країн для певних груп товарів або послуг;
- системи, що належать декільком компаніям для однорідної групи товарів;
- системи, засновані на регіональному законодавстві або стандартах, які стосуються певних товарів або послуг.

Система торговельної інформації повинна публікуватися і бути доступною для всіх зацікавлених сторін; вказувати повноваження і відповідальність органу торговельної інформації.

Уся інформація повинна легко сприйматися усіма суб'єктами підприємницької діяльності. При наданні інформації допускається використання лише тих характеристики товарів або послуг, які можуть бути перевірені визнаними незалежними системами верифікації (результати верифікації повинні бути легко доступні) або шляхом посилань на міжнародні, регіональні чи національні стандарти, регламенти.

Інформація про вплив товару на життя та здоров'я людини не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом. Правовий режим інформації про товар визначається законами України «Про інформацію», «Про захист прав споживачів», «Про

стандартизацію», «Про інформацію», «Про рекламу» іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, Директиви Європейського Парламенту та Ради від 20 березня 2000 року №2000/13/ЄС «Про наближення законодавства держав-членів про етикетування, оформлення та рекламиування продуктів харчування» і Директиви Комісії від 30 січня 2008 року №2008/5/ЄС щодо обов'язкового зазначення на етикетці певних продуктів харчування деякої докладної інформації, окрім тієї, що передбачена у Директиві 2000/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради, визначає загальні вимоги до маркування (етикетування) розфасованих харчових продуктів, які вводяться в обіг в Україні.

Згідно з вимогами нормативних актів споживач має право вимагати надання необхідної та достовірної інформації про властивості товару, виробника, продавця товару до моменту придбання товару. Відповідно до статті 15 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач має право на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого і компетентного вибору товару. Інформація повинна бути надана споживачеві до придбання ним товару чи укладання контракту. Вона повинна бути зрозумілою, повинна дозволяти йому оцінити товар або послугу щодо його індивідуальних потреб.

Відповідно до вимог Закону України «Про захист прав споживачів» (стаття15) інформація про товар (продукцію) повинна містити:

- 1) називу товару, найменування або відтворення знака для товарів і послуг, за якими вони реалізуються;
- 2) дані про основні властивості продукції, номінальну кількість (масу, об'єм тощо), умови використання;
- 3) відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами;
- 4) позначку про наявність у складі продукції генетично модифікованих організмів;

5) дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції;

6) виробник (продавець) у разі виявлення недостовірної інформації про продукцію (якщо вона не шкодить життю, здоров'ю або майну споживача) протягом тижня вилучає цю продукцію з продажу та приводить інформацію про неї у відповідність, якщо законом чи відповідним технічним регламентом не встановлено інший порядок дій виробника (продавця) у таких випадках;

7) дату виготовлення;

8) відомості про умови зберігання;

9) гарантійні зобов'язання виробника (виконавця);

10) правила та умови ефективного і безпечноного використання продукції;

11) строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після їх закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій;

12) найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування.

Нормативно-правовими актами, в тому числі технічними регламентами, можуть бути встановлені додаткові вимоги до змісту інформації про окремі види товарів та продукцію. Особливі вимоги висуваються до товарної інформації харчових продуктів.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» перелік обов'язкової інформації про харчові продукти включає:

1) назва харчового продукту;

2) перелік інгредієнтів;

3) будь-які інгредієнти або допоміжні матеріали для переробки, які наведені у додатку № 1 до Закону «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» або походять з речовин чи продуктів, наведених у додатку № 1 до цього Закону, які використовуються у виробництві або

приготуванні харчового продукту і залишаються присутніми у готовому продукті, навіть у зміненій формі;

4) кількість певних інгредієнтів або категорій інгредієнтів у випадках, передбачених цим Законом;

5) кількість харчового продукту в установлених одиницях вимірювання;

6) мінімальний термін придатності або дата «вжити до»;

7) будь-які особливі умови зберігання та/або умови використання (за потреби);

8) найменування та місцезнаходження оператора ринку харчових продуктів, відповіального за інформацію про харчовий продукт, а для імпортованих харчових продуктів - найменування та місцезнаходження імпортера;

9) країна походження або місце походження - у випадках, передбачених статтею 20 Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів»;

10) інструкції з використання - у разі якщо відсутність таких інструкцій ускладнює належне використання харчового продукту;

11) для напоїв із вмістом спирту етилового понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць - фактичний вміст спирту у напої (крім продукції за кодом 2204 згідно з УКТ ЗЕД);

12) інформація про поживну цінність харчового продукту;

13) позначення, що ідентифікує партію (лот), до якої (якого) належить харчовий продукт.

Крім того, маркування може містити рекомендації до застосування, якщо за їх відсутності споживач не зможе відповідним чином використовувати продукт харчування.

Стосовно продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, споживачеві повинна надаватись інформація про її сертифікацію.

Стосовно продукції, яка за певних умов може бути небезпечною для життя, здоров'я споживача та його майна, навколошнього природного середовища, виробник (виконавець, продавець) зобов'язаний довести до відома споживача інформацію про таку продукцію і можливі наслідки її споживання (використання).

Уся товарна інформація доводиться до відома споживачів виробником або продавцем у супровідній документації, що додається до продукції, на етикетці, а також у маркуванні чи іншим способом, прийнятим для окремих видів продукції або в окремих сферах обслуговування. Інформація про продукцію може бути розміщена у місцях, де вона реалізується, а також за згодою споживача доводиться до нього за допомогою засобів дистанційного зв'язку.

Продукти харчування, упаковані або розфасовані в Україні, повинні супроводжуватись інформацією про їх походження. Інформація споживачеві повинна надаватися згідно із законодавством про мови.

У разі коли надання недоступної, недостовірної, неповної або несвоєчасної інформації про продукцію та про виробника (виконавця, продавця) спричинило:

1) придбання продукції, яка не має потрібних споживачеві властивостей, – споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування завданих йому збитків;

2) неможливість використання придбаної продукції за призначенням – споживач має право вимагати надання у прийнятно короткий, але не більше місяця, строк належної інформації. Якщо інформацію в обумовлений строк не буде надано, споживач має право розірвати договір і вимагати відшкодування збитків;

3) заподіяння шкоди життю, здоров'ю або майну споживача – споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) вимоги, передбачені законом, а також вимагати відшкодування збитків, завданих природним об'єктам, що перебувають у його володінні на праві власності або на інших підставах, передбачених законом чи договором.

Продавець не звільняється від відповідальності у разі неодержання ним від виробника (імпортера) відповідної інформації про товар.

4.2. ВІДИ ТА ФОРМИ ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Уся товарна інформація за призначенням поділяється на три групи:

- 1) основна;
- 2) комерційна;
- 3) споживча.

Основна товарна інформація – це основні відомості про товар, які мають вирішальне значення для ідентифікації товару та призначені для всіх суб'єктів ринкових відносин. Елементами основної товарної інформації є:

- вид та найменування товару;
- його сорт;
- маса нетто;
- найменування виробника;
- дата випуску;
- термін зберігання або придатності.

Обсяг основної товарної інформації регламентується стандартами чи технічними регламентами на відповідні групи товарів.

Комерційна товарна інформація – це відомості про товар, що доповнюють основну інформацію та призначені переважно для виробників, постачальників і продавців. Структурні елементи комерційної інформації часто малозрозумілі для пересічного споживача. Найчастіше комерційна товарна інформація містить відомості про підприємства-посередники, нормативні документи, котрі регламентують якість товарів, коди та асортиментні номери продукції за УКТЗЕД, НТНС, дані про ліцензії та дозволи на виробництво і т.п. Типовим прикладом комерційної інформації є штрихове кодування, дані про ліцензування тощо.

Споживча товарна інформація – це відомості про товар, призначені для створення споживчих переваг, що показують вигоди від застосування конкретного товару та адресовані, в кінцевому рахунку, споживачам. Ця інформація містить відомості про найпривабливіші та найважливіші споживчі властивості товарів:

- харчову цінність;
- компонентний склад;
- функціональне призначення;
- способи експлуатації;

- вимоги до безпеки, надійності та т.д.

Барвисті зображення на товарі та упаковці також призначені для посилення їх емоційного сприйняття, посилення потенційної конкурентоспроможності товару.

Відповідно до форм подання даних про товар розрізняють п'ять основних форм товарної інформації:

- 1) словесну;
- 2) цифрову;
- 3) образотворчу;
- 4) символічну;
- 5) штрихову.

Словесна (текстова) інформація є найдоступнішою, якщо вона подана відповідною мовою. В Україні основна та споживча товарна інформація, зокрема, маркування, обов'язково подається державною мовою – українською. Багато зарубіжних фірм-виробників надають пояснювальний текст на декількох найпоширеніших мовах (англійській, німецькій, французькій, іспанській, російській та ін.) Це дозволяє споживачам різних країн отримувати доступну інформацію.

Недолік словесної інформації – її громіздкість. Вона вимагає значної площини на упаковці та (або) на товарі. Для того, щоб її прочитати й осмислити, потрібен час, причому при надмірній насиченості словесної інформації споживач або не може, або не хоче витрачати багато часу на її сприйняття.

Цифрова інформація служить найчастіше доповненням словесної та в тих випадках, коли необхідна кількісна характеристика товару. Наприклад, порядкові номери продукції, підприємства, маса нетто, об'єм, довжина, дати виготовлення та терміни використання. Цифрова інформація застосовується в поєднанні з іншими формами інформації (словесної, символічної, штрихової) або самостійно, наприклад, умовні цифрові позначення маркування на денці консервної банки.

Цифрову інформацію відрізняють лаконічність, чіткість та одноманітність. Проте в ряді випадків вона є доступною лише для професіоналів та комерсантів, а для споживачів незрозумілою і потребує додаткового пояснення чи

розшифрування.

Образотворча інформація забезпечує зорове й емоційне сприйняття відомостей про товари за допомогою образотворчих та графічних зображень. Основним призначенням цієї форми інформації є створення споживчих переваг за рахунок задоволення естетичних потреб покупців. Підвищений попит на окремі імпортні товари нерідко пояснюється тим, що ці товари вигідно відрізняються від вітчизняних продуманою образотворчою інформацією.

До переваг образотворчої інформації відносяться наочність, лаконічність, доступність сприйняття, естетичність та емоційність. Разом з тим у цієї форми дещо обмежені інформаційні можливості, тому вона не замінює, а лише доповнює словесну чи цифрову інформацію.

Символьна інформація – це відомості про товар, що передаються за допомогою інформаційних знаків, символів, піктограм, умовних позначень, індексів. Такі символи характеризують певні властивості товару для короткого відображення його сутності. Для цієї форми інформації характерні лаконічність, однозначність, проте сприйняття її вимагає певної професійної підготовки для розшифрування або оповіщення споживача через засоби масової інформації, консультації тощо.

Штрихова товарна інформація – це комплексна форма інформації, що поєднує елементи символної та цифрової форм, для якої властиво кодування певних відомостей у вигляді темних штрихів, світлих прогалин і цифр. Ця інформація носить чисто комерційний характер і малодоступна споживачеві.

Повідомлення про товар у практиці комерційної діяльності можна згрупувати за такими ознаками:

- ✓ за способом передачі та сприйняття:
- візуальна інформація (передається видимими образами і символами);
- акустична інформація (передається звуковими сигналами);
- органолептична інформація (передається смаковими відчуттями і запахами);

- тактильна інформація (передається дотиком);
- машинно-орієнтована інформація (сприймається засобами ЕОМ);
 - ✓ *за формою подання:*
 - недокументована інформація;
 - документована інформація;
 - ✓ *за ступенем обробки:*
 - первинна інформація (виникає безпосередньо під час чи в результаті діяльності суб'єктів ринку);
 - вторинна інформація (виникає як результат аналітико-синтетичної переробки первинної інформації);
 - ✓ *за суспільним призначенням:*
 - масова інформація (призначена для всіх суб'єктів ринку незалежно від роду їх діяльності та місцезнаходження);
 - спеціальна інформація (призначена для різних категорій фахівців);
 - особиста інформація (призначена для обмеженого кола осіб);
 - ✓ *за каналами доведення:*
 - офіційна;
 - формальна;
 - неформальна.

Дана класифікація повідомень про товар не є загальноприйнятою і використовується виключно в практичній діяльності комерсантів.

4.3. ВИМОГИ ДО ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Товарна інформація для споживача має бути чіткою, конкретною, однозначною, забезпечувати споживачу можливість правильного вибору товару та нести правдиві відомості щодо нього. Ця інформація не повинна вводити в оману споживача. Інформація, яка стосується складу, властивостей, поживної (харчової) цінності, природи походження, способів виготовлення та споживання, а також інших властивостей, які характеризують прямо або опосередковано якість харчового продукту і його безпечність,

має забезпечувати однозначне сприйняття споживачем та унеможливлювати помилкове сприйняття цього продукту за інший, близький до нього за зовнішнім виглядом або органолептичними показниками.

Тому основними вимогами до товарної інформації є:

- достовірність;
- доступність;
- достатність.

Достовірність передбачає вірність сприйняття інформації, правдивість і об'єктивність відомостей про товар, відсутність дезінформації і суб'єктивізму в їх уявленні, що можуть ввести споживача в оману.

Доступність пов'язана з принципом інформаційної відкритості відомостей про товар. Загальні вимоги стосовно доступності інформації можна поділити на окремі:

- ✓ вимоги мовної доступності (інформація повинна подаватися державною мовою або мовою переважної частини споживачів, для яких цей товар призначений);
- ✓ вимоги зручності (закріплює право споживача на отримання ним інформації у формі, зручній для сприйняття);
- ✓ вимоги надання інформації на вимогу споживача (закріплює право споживача на отримання необхідної інформації і обов'язок виробника або продавця надати її на першу вимогу);
- ✓ вимоги до зрозуміlostі (передбачає використання установлених, загальноприйнятих понять та термінів).

Достатність товарної інформації може трактуватися як раціональна інформаційна насиченість, що виключає можливість надання споживачу неповної або зайвої інформації.

Неповна інформація – це відсутність певних відомостей про товар. Найчастіше неповна інформація обумовлює її недостовірність.

Зайва інформація – це надання відомостей, які дублюють основну інформацію без особливої необхідності або не становлять інтерес для її користувачів. Наприклад, багато виробників соняшникової олії наносять на маркування свого продукту напис «Не містить холестерину», який є

необґрунтованим та зайвим, оскільки соняшникова олія за своїм хімічним складом та природними властивостями і не може містити холестерин.

Товарну інформацію для споживача необхідно подавати безпосередньо на споживчій тарі, етикетці, контретикетці, кольєретці, ярлику, пробці, листку-вкладиші разом із харчовим продуктом у вигляді тексту, умовних познак, а також штрихового кодування та рисунків з урахуванням способу нанесення інформації, прийнятного для певного виду продуктів.

Марковання має відповідати вимогам чинного законодавства та CODEX STAN 1. Екологічне маркування має відповідати вимогам ДСТУ ISO 14020 та ДСТУ ISO 14021. Штрихове кодування – згідно з ДСТУ 3145, ДСТУ 3146 та ДСТУ 3147. Текст на споживчій тарі, етикетці, контретикетці, кольєретці, ярлику, пробці, листку-вкладиші обов'язково повинен бути нанесений державною мовою згідно з чинним законодавством України, а додатково, відповідно до договору/контракту, продубльований іншою мовою. Текст, написи та мова повинні відповідати нормам української лексики або іншої мови, якою подано інформацію про харчовий продукт. Назву, кількість харчового продукту у його маркуванні розташовують в однаковій зоні видимості.

Основними параметрами, що характеризують інформацію про товар, є:

- ✓ кількість; якість; цінність.

Основне призначення товарної інформації – розкриття змісту споживної цінності товару з метою стимулювання та формування споживчого попиту.

Відповідно до цього основними функціями інформації про товар є:

- *ідентифікаційна* – сутність її полягає в розпізнаванні, ототожненні товару з певними споживними властивостями, в першу чергу органолептичними (зовнішнім виглядом, кольором, для харчових продуктів - смаком і запахом, для деяких непродовольчих товарів - запахом). Це функція найбільш притаманна таким засобам товарної інформації як маркування, нормативні та технічні документи;

- *інформаційна* – полягає у чіткому, своєчасному та повному доведенню до споживача максимального обсягу відомостей про товар у будь-якій можливій формі на всіх можливих носіях;
- *мотиваційна* – полягає у формуванні споживчих переваг певного товару та спонуканні споживача до вмотивованої покупки товару;
- *емоційна* – полягає у формуванні певного емоційного стану споживача, який спонукає до покупки товару.

Усі ці функції є взаємозв'язаними, проявляються в різній мірі для товарів різних груп.

4.4. ЗАСОБИ ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ВИЗНАЧЕННЯ І ВИДИ

Засоби товарної інформації – це сукупність знарядь доведення до споживача інформації про товар. До засобів товарної інформації відносять інформаційні комунікації, джерела та носії інформації. *Засоби товарної інформації* поділяють на чотири основні групи:

- *маркування*;
- *торговельну документацію*;
- *рекламу та пропаганду*;
- *спеціальну літературу*.

Усі вищезазначені види засобів можуть бути як джерелами, так і носіями інформації. Усі вони відносяться до неособистих джерел – вони є знеособленими за своєю суттю, спрямовані на подання інформації широкому колу користувачів. Відповідно ці джерела є об'єктивними та корисними. Також у комерційній діяльності виділяють особисті джерела товарної інформації: товарознавці, продавці, менеджери, споживачі, знайомі та інші. Інформація, отримана з цих джерел, є досить оперативною та цілеспрямованою, але не завжди є об'єктивною. Класифікація засобів товарної інформації подана на рис. 4.1.

Засоби товарної інформації відрізняються між собою різними співвідношеннями основної, комерційної та споживчої інформації. Спільним для них є наявність основної інформації.

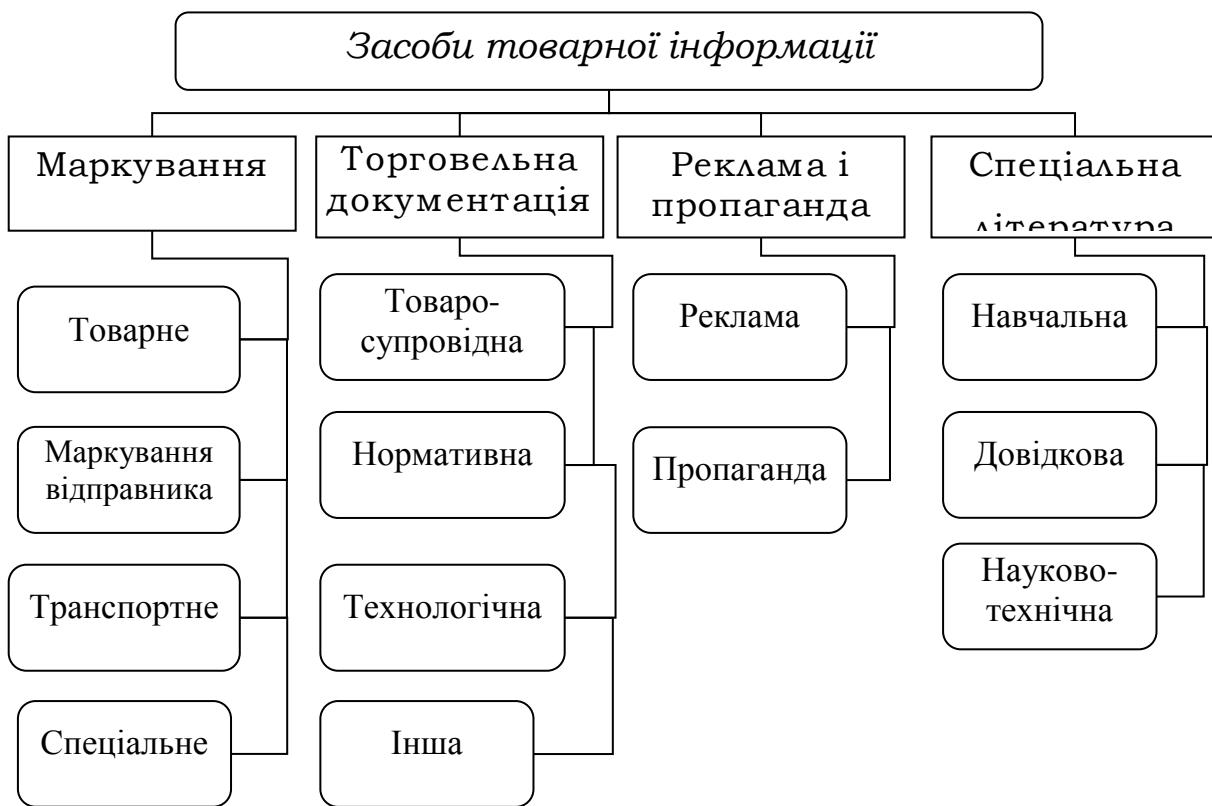

Рис. 4.1. Класифікація засобів товарної інформації

Так, наприклад, у маркуванні найбільша питома вага припадає на основну і споживчу інформацію; в товарно-супровідних документах основна інформація дублює маркування на транспортній і споживчій тарі.

Це дублювання обумовлено тим, що якщо маркування призначено для всіх суб'єктів ринку, то транспортно-супровідна документація призначена, в основному, для підприємств-виробників, продавців, а також для контролюючих органів. Тому крім основної інформації переважає комерційна інформація, яка не представляє інтересу для основної маси споживачів (маси брутто, нетто товарної партії, одиничних упаковок, реквізити транспортних засобів). У транспортно-супровідній документації (ТСД) практично відсутня споживча інформація, призначена для компетентного вибору товарів, їх раціонального використання, зберігання і експлуатації.

4.5. ФУНКЦІЇ ЗАСОБІВ ТОВАРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Усі засоби товарної інформації виконують певні функції, співвідношення яких залежить від їх виду.

Основними функціями засобів товарної інформації є: інформаційна, ідентифікаційна, вказівна, емоційна, мотиваційна, рекомендаційна, регламентна, попереджуvalьна, обмежувальна, наказово-розпорядча, описова.

Пріоритетність функцій для засобів товарної інформації різна:

- маркування: власне інформаційна, ідентифікаційна, вказівна, регламентна, емоційно-мотиваційна, попереджуvalьна, обмежувальна, наказово-розпорядча, рекомендаційна;

- торговельна документація: власне інформаційна, ідентифікаційна, регламентна, вказівна, попереджуvalьна, обмежувальна, наказово-розпорядча, рекомендаційна;

- реклама і пропаганда: власне інформаційна, мотиваційно-емоційна, пропагандистська, вказівна, рекомендаційна, описова;

- спеціальна література: власне інформаційна, описова, пропагандистська, мотиваційно-емоційна, рекомендаційна.

Інформаційна функція полягає у чіткому, своєчасному та повному доведенні до споживача максимального об'єму відомостей про товар у будь-якій можливій формі на всіх можливих носіях. Ця функція притаманна усім засобам товарної інформації. Обсяг та зміст інформації, яка виконує інформаційну функцію, регламентується нормативними та законодавчими актами. Зокрема, споживач обов'язково повинен бути проінформований про: назгу та склад товару, місце виготовлення, дані про виробника, основні характеристики, особливості споживання чи експлуатації.

Багато засобів товарної інформації виконують ідентифікаційну функцію, сутність якої полягає в розпізнаванні, ототожненні товару з певними споживчими властивостями серед інших подібних товарів. Функція ідентифікації найбільш притаманна маркуванню, нормативним та іншим технічним

документам. Наприклад, основною ідентифікаційною інформацією для алкогольних напоїв однієї і тієї ж марки («Кагор», «Кабарне» та ін.) є найменування виробника, номер партії, дата виготовлення, номер ліцензії.

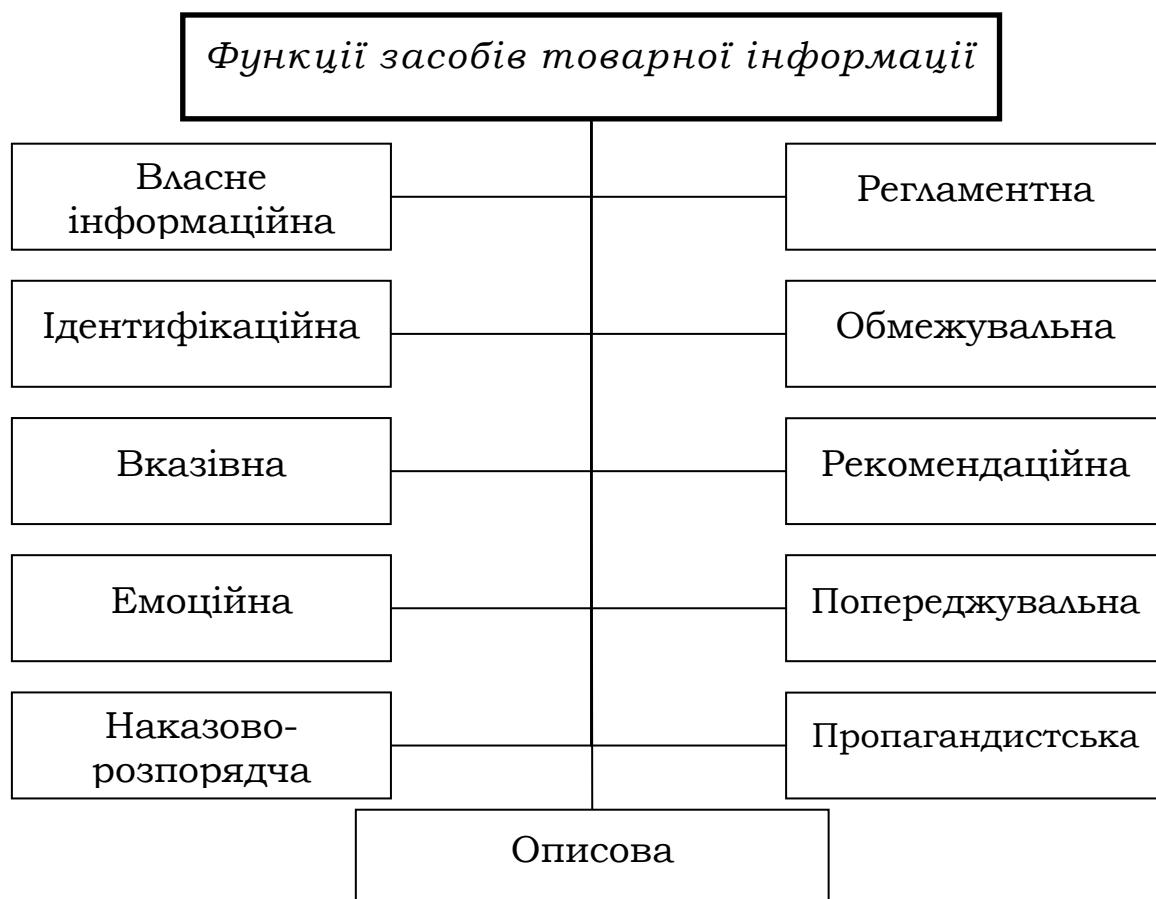

Рис. 4.2. Функції засобів товарної інформації

Вказівна функція доповнює інформаційну і полягає у доведенні до споживача інформації про певні особливості товару, що виділяють його з інших подібних. Ці особливості можуть бути:

- функціональними (лак для волосся – об’єм тримається протягом 2 днів виробник вказує на термін ефективності дії товару);
- економічними (упаковка кетчупу: 20 % безкоштовно – виробник вказує не збільшену кількість продукту при незмінній ціні – інформація такого роду виділяється яскравими коліорами);

- *ергономічними* (на маркуванні ноутбуків вони зображуються в різних режимах «ноутбук», «консоль», «презентація», «планшет» – виробник вказує на ергономічні переваги свого товару – можливість ефективної роботи у будь-якому зручному для користувача режимі);
- *безпеки споживання* (напис «Не містить фосфатів» на пральних порошках).

Також ця функція проявляється у видачі прямих настанов та вказівок щодо використання чи експлуатації товару: «Зберігати в темному місці», «Містить натуральний сік», «Призначено для дітей з 1 року життя», «Перед використанням збовтати», «Містить вітаміни В» та інше. Вказівна функція реалізується написами та знаками.

Регламентна функція полягає у підпорядкуванні процесу споживання чи експлуатації товару певним правилам. Вона доповнюється і конкретизується попереджувальною, обмежувальною, наказово-розпорядчою. Даная функція притаманна, в основному, товаросупровідним документам (регламентам, правилам експлуатації та інше).

Попереджувальна функція доповнює і конкретизує регламентну і забезпечує значною мірою безпеку споживання товару та екологічну безпеку шляхом розміщення графічних чи текстових елементів відповідного змісту: «Обережно, вибухонебезпечно!», «Після використання не відкривати флакон!», «Містить свинець» та інше.

Практична реалізація цієї функції засобів товарної інформації має серйозне юридичне обґрунтування: необхідність наявності елементів попереджувального змісту у товарному маркуванні передбачена вимогами Закону України «Про захист прав споживачів», «Правилами торгового обслуговування», чинними технічними регламентами та стандартами.

Виробник та продавець зобов'язані інформувати споживача про можливий ризик і про безпечне використання продукції за допомогою прийнятих загальновідомих у міжнародній практиці позначень (стаття 22 Закону України «Про захист прав споживачів»). Інформація про товар повинна містити: відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені

нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами. Суб'єкти торговельного обслуговування несуть відповідальність за:

- реалізацію небезпечного товару без належного попереджувального маркування, а також без інформації про правила і умови безпечного його використання - у розмірі ста відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, але не менше двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- відсутність необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію - у розмірі тридцяти відсотків вартості одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (стаття 22 Закону України «Про захист прав споживачів»).

Обмежувальна функція полягає в обмеженні використання виробу чи вживання продукту певними межами чи інтервалами (часовими, віковими, температурним та інше). Ці обмеження подаються відповідними написами чи знаками: «Вжити до ...», «Берегти від дітей», «Для комбінованої шкіри» та інше.

Наказово-розпорядча функція також конкретизує регламентну, Проте, на відміну від обмежувальної, жорсткіше регламентує використання товару у прямій імперативній формі. Проявляється у поданні відповідних написів у стислих, лаконічних, конкретних формах наказового змісту: «Не залишати на сонці!», «Бережіть від дітей!», «Зберігати за певної температури!», «Не кидати», «Не торкатися! Висока напруга!»

Рекомендаційна функція доповнює інформаційну шляхом розміщення на товари відповідних написів та знаків «Рекомендовано для», «Рекомендована Інститутом дитячого харчування», «Рекомендовано споживати охолодженим».

Описова функція по суті є складовою частиною власне інформаційної, оскільки тільки полягає у простій, найбільш обмеженій, описовій формі подачі відомостей про товар, без узагальнень, без спроби їх оцінювання, без загального висновку.

Найбільш притаманна вона спеціальній літературі, зокрема, таким різновидам, як товарні каталоги, товарні словники, довідники. Меншою мірою вона проявляється у рекламі, зокрема, у таких її друкованих носіях як брошури, буклети, рекламні проспекти тощо.

Пропагандистська функція полягає у розповсюдженні серед споживачів і роз'ясненні їм певних поглядів, переконань, ідей, цінностей з метою впливу на їх поведінку, з метою формування їх світогляду, емоційного настрою тощо. Так провідні виробники товарів та послуг викликають інтерес споживачів до своїх виробів і покращують свій діловий імідж. Прикладом може бути:

- активна пропаганда здорового харчування як складової частини здорового способу життя, яку фірма «Zepter» проводить, рекламиуючи посуд власного виробництва;
- пропаганда активного відпочинку для заохочення купівлі елітних спортивних товарів фірм «Nike»;
- пропаганда самореалізації, прагнення до успіху фірми «Parker» «Ручки «Паркер» для успішних людей»; «Паркером не пишуть – Паркером підписують!»;
- пропаганда активного і розумового розвитку дитини фірмою «Danon»; «Рости здоровим! Рости веселим!».

Мотиваційна та емоційна функції взаємозалежні та взаємопов'язані. Мотиваційна функція полягає у спонуканні споживача до обґрунтованого досвідом та знаннями, тобто вмотивованого, здійснення покупки товару. Емоційна функція відрізняється лише тим, що спонуканням до здійснення покупки є не досвід, а саме емоційний стан споживача. Ці функції притаманні в першу чергу рекламі та пропаганді, виробничому маркуванню.

4.6. ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ТОВАРНОГО МАРКУВАННЯ ТОВАРІВ

Маркування – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені на упаковування і (або) товар, а також інші допоміжні засоби, призначені для ідентифікації товару або окремих його

властивостей, доведення до споживача інформації про виробників (виконавців), кількісні та якісні характеристики товару.

Маркування поділяється на 4 різновиди:

- товарне маркування (виробниче та торговельне);
- транспортне маркування;
- маркування відправника;
- спеціальне маркування (акцизне, пробірне).

Основними функціями товарного маркування є:

- інформаційна;
- ідентифікаційна;
- мотиваційна;
- емоційна.

Інформаційна функція маркування, як одного із засобів товарної інформації, є основною. Найбільша питома вага у маркуванні припадає на основну та споживчу інформацію, менша – на комерційну. При цьому основна інформація на маркуванні дублює той же вид інформації у товаросупровідних документах (ТСД). Розбіжність даних основної інформації на маркуванні й у ТСД може бути наслідком фальсифікації товарів.

Необхідність такого дублювання обумовлене спільністю ідентифікуючої функції маркування і ТСД. Проте, на відміну від ТСД, маркування призначено для всіх суб'єктів комерційної діяльності, а для основної маси споживачів вона є практично єдино доступним засобом товарної інформації, тому в ній питома вага комерційної інформації значно менша.

Ідентифікаційна, вказівна, рекомендаційна та обмежувальна функції маркування забезпечують простежування товарних партій на усіх ланках логістичного ланцюга.

Емоційна, пропагандистська і мотиваційна функції маркування взаємозв'язані. Яскраво оформлене маркування, що пояснює тексти, застосування узвичаєних символів викликають у споживача позитивні емоції та служать важливою мотивацією для прийняття рішення про придбання товару. Це дуже добре знають виготовлювачі імпортних товарів, барвисте маркування яких приваблює покупців, особливо, якщо ці товари купуються вперше.

Варто зазначити, що вітчизняні виробники, намагаючись підвищити конкурентоспроможність своєї продукції, останнім часом стали приділяти серйозну увагу дизайну її упакування й маркування. Це дозволяє сподіватися, що комплекс заходів щодо підвищення якості, продукція українських виробників витіснить яскраво марковану, але часом низькоякісну імпортну продукцію.

Існують загальні правила маркування товарів, але в деяких випадках доводиться відступати від них по окремих позиціях в інтересах покупців. Звичайно маркування товарів та пакування містить основні, додаткові та інформаційні надписи, маніпуляційні знаки щодо поводження з товаром при розвантаженні та перевезенні, а також додаткові вказівки, які характеризують країну-виробника.

Залежно від призначення та місця нанесення товарне маркування поділяють на виробниче й торговельне.

Виробниче маркування – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені виробником на товар і (або) упакування та (або) інші носії інформації.

Торговельне маркування – текст, умовні позначення або малюнок, нанесені продавцем на товарні або касові чеки, пакування і (або) товар. Вимоги до виробничого маркування встановлюються, в основному, стандартами на маркування й упакування, а також загально-технічними умовами стандартів на продукцію. Вимоги до торговельного маркування, порівняно з виробничим, до останнього часу були менше розроблені. Окремі вимоги до торгового маркування встановлюються Правилами продажу окремих видів продовольчих і непродовольчих товарів. Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» та Технічний регламент щодо маркування продуктів харчування чітко визначають умови маркування харчових продуктів.

До маркування висуваються загальні для товарної інформації та специфічні для маркування вимоги. Загальні вимоги регламентуються Законом «Про захист прав споживачів» та включають найважливіші з них, які звичайно називаються вимогами «трьох Д» – достовірність, доступність та достатність.

Специфічні вимоги для маркування:

- чіткість тексту та ілюстрацій;
- наочність;
- однозначність тексту, його відповідність споживним властивостям товару;
- наведені на маркуванні відомості не повинні вводити покупця й споживача в оману щодо кількості, якості, виробника, країни походження;
- для маркування слід використовувати незмивні, стійкі до впливу зовнішнього середовища фарби, які дозволені органами Держсанепідслужби.

Забороняється реалізація й використання вітчизняних та ввезення в Україну імпортних харчових продуктів без маркування державною мовою України, що містить у доступній для сприймання споживачем формі інформацію про:

- загальну назгу харчового продукту;
- номінальну кількість харчового продукту в установлених одиницях виміру (маси, об'єму тощо);
- склад харчового продукту, якщо його виготовлено з кількох
- складників, із зазначенням переліку назв, використаних у процесі виготовлення інших харчових продуктів, харчових добавок, барвників, інших хімічних речовин або сполук;
- енергетичну цінність (для харчових продуктів, що її мають);
- дату виготовлення;
- термін придатності до споживання чи дату закінчення строку придатності до споживання;
- умови зберігання;
- позначення нормативного документа для харчових продуктів вітчизняного виробництва;
- найменування та адресу виробника й місце виготовлення;
- умови використання (якщо такі передбачено);
- відсоток сторонніх синтетичних (штучних) домішок;
- застереження щодо вживання харчового продукту дітьми, якщо він не є дитячим харчуванням, а підстави для

такого застереження є;

– іншу інформацію, передбачену чинними в Україні нормативними документами, дія яких поширюється на певний харчовий продукт.

Маркування нефасованих харчових продуктів здійснюється у порядку, встановленому нормативними документами для певних харчових продуктів. У маркуванні вітчизняних та імпортних харчових продуктів забороняється наводити інформацію про лікувальні властивості без дозволу Міністерства охорони здоров'я України. Текст для використання у маркуванні спеціальних харчових продуктів підлягає обов'язковому погодженню з Міністерством охорони здоров'я України.

У маркуванні товарів повинні використовуватися затверджені у встановленому порядку специфічні символи, якими позначають лікувальні, дієтичні, лікувально-профілактичні, біологічно активні харчові продукти, дитяче харчування, харчування для спортсменів, а також екологічно чисті харчові продукти.

Маркування може включати три складові елементи: короткий текст, малюнок і умовні позначення товару або інформаційні знаки. Ці складові елементи відрізняються співвідношенням і ступенем доступності товарної інформації, широтою розповсюдження і виконанням різних функцій.

Текст, як форма письмової інформації, є найпоширенішим та ємким за кількістю інформації складовим елементом виробничого і торговельного маркування. Для нього характерний високий ступінь доступності інформації про товар для всіх суб'єктів ринкових відносин. Текст може виконувати всі основні функції маркування, але йому найбільш властиві інформаційна й ідентифікуюча функції.

У текстовому елементі маркування можуть бути використані усі форми письмової інформації: літерна, цифрова, словесна. Словесна інформація є найдоступнішою за умови застосування загальнодоступних мови і термінів.

Питома вага тексту в маркуванні, залежно від її призначення і носіїв, становить 50-100 %.

Малюнок не завжди присутній на маркуванні. Більш властивий він виробничому маркуванню, менш – торговельному. Як структурний елемент маркування малюнок відрізняється, як правило, високим ступенем доступності та виконує, в основному, емоційну та мотиваційну функції, рідше – інформаційну та ідентифікуючу. Але в окремих випадках бувають і винятки, наприклад, коли на маркуванні упаковки і вкладишів у вигляді малюнків дана інформація з експлуатації або використання товару. Особливо це важливо, коли текст дано іноземною мовою, що характерно для імпортних товарів.

Питома вага і ступінь доступності інформації малюнка коливається у межах від 0 до 50 % усієї товарної інформації на маркуванні.

Умовні позначення, або інформаційні знаки, характерні, в основному, для виробничого маркування. У товарному маркуванні вони зустрічаються значно рідше. їх мета – ідентифікувати товар конкретної фірми, виділити його з маси аналогічних товарів.

У зв'язку з цим їм притаманні: наочність, швидкість розпізнавання, привабливість, виразність, стисливість зображення, невелика площа розміщення на носії маркування при високій інформаційній ємкості, але менша доступність інформації. Іноді інформація буває доступна тільки професіоналам і потребує спеціального розшифровування.

?(Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні вимоги до товарної інформації.
2. Які дані виносяться на маркування продовольчих товарів?
3. Які форми товарної інформації найчастіше використовують?
4. На які групи поділяється товарна інформація і за якими критеріями?
5. Опишіть основні функції товарної інформації.
6. Дайте характеристику основним засобам товарної інформації. Вкажіть сфери їх використання.
7. В чому полягає різниця між товарною інформацією і інформаційним забезпеченням товарообігу?
8. Охарактеризуйте основні носії товарного маркування.

Тестові питання

1. Товарна інформація – це:

- 1) відомості про товар, які призначені лише для споживачів;
- 2) відомості про товар, призначені для виробників та продавців;
- 3) відомості про товар, призначені для всіх суб'єктів комерційної діяльності;
- 4) відомості про товар призначені для виробників;
- 5) відомості про товар, що не мають чіткої адресної спрямованості.

2. Проміжний результат всіх форм і видів інформаційної діяльності щодо інформаційного супроводу товарів, тобто інформація, знайдена в ході робіт із задоволення інформаційних потреб користувачів товарної інформації і подана у зручному вигляді для всіх її споживачів (виробників, комерсантів та покупців) – це:

- 1) товарна інформація;
- 2) інформаційна система;
- 3) інформаційне забезпечення товару;
- 4) інформаційний потік;
- 5) товарна система.

3. Згідно з вимогами нормативних актів споживач має право вимагати надання необхідної та достовірної інформації про властивості товару, виробника, продавця товару:

- 1) до моменту придбання товару;
- 2) під час покупки;
- 3) після оформлення покупки;
- 4) не має права на отримання інформації;
- 5) має право лише за письмової заяви.

4. Щодо харчових продуктів, які лише упаковані або розфасовані в Україні, необхідно вказувати:

- 1) лише інформацію щодо місця походження для харчових продуктів;
- 2) лише інформацію про імпортера та пакувальника;
- 3) лише інформацію про виробника;
- 4) інформацію про імпортера, пакувальника, місце походження продукту.

5. У випадку неодержання продавцем від виробника (імпортера) відповідної інформації про товар:

- 1) продавець не звільняється від відповідальності за надання

споживачеві недостовірної інформації;

- 2) продавець повністю звільняється від відповідальності;
- 3) продавець звільняється від відповідальності в окремих випадках.

6. На маркуванні товару позначення нормативного документа, вимогам якого має відповідати товар, є:

- 1) обов'язковим;
- 2) необов'язковим;
- 3) є обов'язковим в окремих випадках;
- 4) зазначається за бажанням виробника;
- 5) зазначається відповідно до умов контракту.

7. Основні вимоги до товарної інформації формують так званий принцип:

- 1) «трьох Д» – доступність, достовірність, достатність;
- 2) «трьох З» – зрозумілість, забезпеченість, зручність;
- 3) «трьох І» – інформаційність, ілюстративність, інклузивність;
- 4) «трьох Т» – точність, тактильність, типовість.

8. Вимоги зручності, що передбачають право споживача на отримання ним інформації у формі, зручній для сприйняття, характеризують таку характеристику товарної інформації як:

- 1) доступність;
- 2) достовірність;
- 3) точність;
- 4) зрозумілість;
- 5) наочність.

9. Рациональна інформаційна насиченість, що виключає можливість надання споживачу неповної або зайвої інформації характеризує:

- 1) достатність інформації;
- 2) точність інформації;
- 3) доцільність інформації;
- 4) адресність інформації;
- 5) моральна чистота інформації.

10. Структура товарного маркування включає такі основні елементи:

- 1) короткий текст, малюнок, інформаційні знаки;
- 2) цифрова інформація, інформаційні знаки, малюнок;
- 3) малюнок, текст;

- 4) штрихове кодування, текст;
- 5) малюнок та штрихове кодування.

11. Специфічні вимоги до товарного маркування:

- 1) відповідність вимогам законодавства;
 - 2) чіткість та однозначність;
 - 3) стабільність протягом визначеного часу (використання незмивних барвників);
 - 4) наочність та достовірність;
 - 5) усі вище перелічені.
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Закон України : Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів // (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 7, ст.41).
2. Закон України : Про захист прав споживачів // (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379).
3. Передрій О.І., Пахолюк О.В. Товарна інформація : навчальний посібник. Луцьк, 2023.

Розділ 5

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ

- 5.1. Ідентифікація: загальні поняття.**
 - 5.2. Способи та методи ідентифікації товарів.**
 - 5.3. Фальсифікація товарів.**
 - 5.4. Методи визначення фальсифікації товарів.**
 - 5.5. Сучасне паковання як один з основних засобів боротьби із фальсифікацією.**
-

5.1. ІДЕНТИФІКАЦІЯ: ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ

Загальні поняття про ідентифікацію. Аналіз ситуації на вітчизняному товарному ринку вказує на катастрофічне зростання обсягів незаконної торгівлі, що ставить під загрозу здоров'я споживачів, їх безпеку, а також підриває економічний розвиток держави. Отже, вивченняластивостей товарів, встановлення їхньої натуральності та виявлення підробок є дуже актуальним завданням для покращення ситуації, що склалася на споживчому ринку України.

Термін «ідентифікація» трактується як ототожнювання, прирівнювання, уподоблення, розпізнавання. Саме ідентифікація є важливою процедурою при встановленні відповідності товарів еталонам або вимогам, передбаченим в нормативній чи іншій документації, а також при оцінці якості товарів.

Достатньо вичерпне визначення цього терміну є таким: «Ідентифікація – це визначення відповідності товару інформації про нього, виявлення того, що товар відповідає характеристикам, які зазначені на маркуванні, у товарно-

супровідних, нормативних та інших документах, тобто не є фальсифікованим».

Товари, які потрапляють на споживчий ринок, можна ідентифікувати, тобто ототожнити, прирівняти, порівняти з *товарами-аналогами*, які мають такі ж властивості або такий же опис на маркуванні, у товаросупровідних та нормативних документах. Саме завдяки ідентифікації товарів щодо їх асортиментної приналежності, країни походження, завдяки кількісним вимірюванням усієї товарної партії (переважуванню, перерахунку, обмірюванню тощо), можна виявити фальсифікований товар, фальсифіковане марковання, паковання, а також фальсифікацію різноманітних документів, насамперед – товаросупровідних, зокрема, накладних та сертифікатів.

Основна мета ідентифікації товарів – це захист від потрапляння на споживчий ринок неякісних та фальсифікованих товарів, захист від недобросовісного імпортера, виробника або постачальника, забезпечення безпеки товарів для навколишнього середовища, здоров'я та життя споживача.

Ідентифікації притаманні різноманітні функції:

- вказівна – ототожнює представлений зразок товару з конкретними найменуванням, сортом, маркою, типом, а також товарною партією;
- інформаційна – доводить до суб'єктів ринкових відносин необхідну інформацію;
- підтверджуюча – стверджує відповідність асортиментної належності товару тій інформації, що зазначена на маркуванні і / або в товаросупровідних документах;
- керуюча – оскільки ідентифікація є одним з елементів системи управління якістю продукції. Ця функція ідентифікації регламентується міжнародними стандартами (МС) 180 серії 9000 «Системи управління якістю. Основні положення та словник». Ці стандарти введені в Україні без істотних змін (ДСТУ ISO 9000-2001).

Безсумнівними перевагами для проведення ідентифікації виступають:

- використання спеціальних критеріїв для при ідентифікації однорідних груп, видів і найменувань товарів;
- уdosконалена нормативна документація яка відображає критерії (показники якості), необхідні для достовірної ідентифікації;
- можливість використовувати сучасні методи ідентифікації товарів – у першу чергу, *експрес-методи*, які дозволяли б визначати асортиментну приналежність товару з досить високим ступенем ймовірності.

Ідентифікація, як правило, вимагає багатосторонніх досліджень як досвідченими фахівцями (товарознавцями-експертами), так і висококваліфікованими вченими-експертами. У зв'язку з тим, що результати ідентифікації того чи іншого виробу аналізуються і на основі цього аналізу робляться відповідні висновки, то, напевно, більш точно цей процес можна назвати ідентифікаційною експертизою. Слід зауважити, що ідентифікаційна експертиза виступає як основоположна. Це пов'язано з тим, що доки не проведено ідентифікаційну експертизу певного виробу і не встановлено, що він являє собою, до якої групи товарів належить і який код за товарною номенклатурою він має, всі інші види експертиз проводити недоцільно.

Об'єктами ідентифікації є товари, послуги, цінні папери, інформація та інші об'єкти комерційної діяльності.

Суб'єктами ідентифікації є всі учасники, задіяні у ринкових відносинах, зокрема:

- виробники товару — на стадії приймання сировини, напівфабрикатів і протягом всього технологічного процесу;
- суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності;
- експерти митних лабораторій, які беруть участь у ідентифікації товарів;
- кінцеві споживачі імпортованих товарів.

Види ідентифікації. Залежно від призначення розрізняють наступні види ідентифікації:

- споживча;
- асортиментна;
- якісна;

- товарно-партійна.

Споживча ідентифікація проводиться з метою встановлення можливостей використання товару відповідно до його призначення та функціональних властивостей. Споживча ідентифікація повинна запобігати реалізації на споживчому ринку товарів, які не відповідають певним споживчим вимогам або є небезпечними для здоров'я людини.

Асортиментна ідентифікація – встановлення принадлежності даного товару до певної асортиментної групи. Цей вид ідентифікації має особливе значення для митної експертизи, для встановлення коду УКТ ЗЕД та для сертифікації товарів. Цей вид ідентифікації одночасно виступає методом виявлення невідповідності, що визначається як асортиментна фальсифікація товару.

Якісна ідентифікація – встановлення відповідності товару вимогам якості, прийнятним у нормативних документах конкретної країни. Цей вид ідентифікації дає можливість встановити градації якості продукції – стандартну, нестандартну, умовно-придатну чи непридатну для харчових цілей.

Товарно-партіонна ідентифікація – це найбільш складний вид ідентифікації в процесі якої, встановлюється належність представленої частини товару (об'єднаної проби, середнього зразка, одиничних екземплярів) до конкретної товарної партії. Складність полягає у тому, що в більшості випадків відсутні (або не дуже надійні) критерії для ідентифікації. Наприклад, вкрай важко встановити відповідність двох партій пшеничного хліба з борошна вищого сорту, виробленого одним хлібозаводом, але різними змінами, або партій хліба, виготовлених навіть однією зміною, але з борошна, одержаного від різних постачальників.

До засобів ідентифікації товарів відносять:

Нормативні-технічні документи (стандарти, ТУ, СанПіН, тощо), які регламентують показники якості. Слід відмітити, що розроблені національні стандарти, мають загальний характер і не конкретизують показників та критеріїв якості, не гарантують того, що під час проектування, розроблення,

виробництва, зберігання та реалізації товарів фактичний рівень якості буде відповідати встановленим вимогам.

Товаросупровідні документи – договори, сертифікати, накладні, посвідчення про якість та ін. Слід зазначити, що найважливішим засобом ідентифікації харчових продуктів є маркування, що містить інформацію про товар, придатну для цілей ідентифікації (назва, вид, сорт товару, хімічний склад, сировина тощо). Проте, можна виявити і фальсифіковані маркування.

Штрихове кодування. В сучасних торгових відносинах кожен товар, паралельно з фізичним існуванням, має своє «віртуальне відображення» у комп’ютерних системах підприємств, де товар обліковується, де фіксується кожна операція з товаром. Носієм такого «відображення» є ідентифікаційний номер (код) у світовій системі автоматичної ідентифікації й електронного обміну інформацією (GS1), що не може бути присвоєний будь-якому іншому товару у світі.

Критерії ідентифікації – це характеристики товарів, які дають можливість ототожнювати називу представленого товару з назвою, зазначеною на маркуванні або в нормативних, товаросупровідних документах.

Критерії ідентифікації можуть бути загальні (характерні для всіх товарів, а саме: найменування, назва, виробник, функціональне призначення, маркування, об’єм, маса, класифікаційний код тощо) та специфічні (характерні для певного товару). Для отримання найточнішого результату товарознавці застосовують декілька критеріїв ідентифікації, які повинні бути об’єктивними і незалежними від суб’єктивних даних дослідника (його компетентності, професіоналізму, врахування інтересів виробника і продавця тощо).

Критерії ґрунтуються на органолептичних, фізико-хімічних та мікробіологічних показниках.

Органолептичні показники визначаються за допомогою органів чуття людини і окреслюють характеристики основних споживчих властивостей:

- *з а г а л ь н і* : зовнішній вигляд, форму, колір, стан поверхні, смак, запах (буquet, аромат), консистенцію тощо;

- *специфічні* – внутрішню будову і прозорість (горілки, вина, пива), співвідношення твердої та рідкої фракції (компоти, консерви).

Зовнішній вигляд товару – це комплексний показник, який практично включає в себе форму, колір, прозорість і блиск. Для багатьох товарів серед регламентованих показників якості колір виділяється як самостійний показник (молоко, пиво, чай, кава, тканини, взуття тощо). Для деяких товарів комплексний показник якості «зовнішній вигляд» доповнюється специфічними показниками. До таких показників можна віднести, зокрема:

- стан тари (консерви, майонез, молоко);
- стан пакування/обгортки (цукерки, шоколад, морозиво);
- свіжість (хлібобулочні вироби, свіжі плоди, овочі);
- стан жиру і сухожилля (м'ясо);
- стан розсолу або заливальної рідини (квашені та мариновані плоди і овочі, консервований горошок чи кукурудза, оселедець в розсолі, компоти тощо);
- стан і товщина льодяної глазурі (заморожена риба та продукти моря);
- однорідність розміру (плоди, овочі);
- сипкість (цукор, борошно, крохмаль).

Зовнішній вигляд не тільки найбільш доступний і розповсюджений, але й один з найбільш значущих критеріїв ідентифікації. Саме з цього показника починається ідентифікація товару виробниками, продавцями і споживачами. Крім того, при виявленні невідповідності товару за зовнішнім виглядом визначення інших показників недоцільне. Проте, зовнішній вигляд як критерій ідентифікації не має достатнього ступеня надійності (достовірності), тому що фальсифікація товарів найчастіше здійснюється шляхом підробки саме зовнішніх ознак. Наприклад, тільки за зовнішнім виглядом неможливо ідентифікувати пральний порошок, шампунь, парфуми, тому що замінники, які використовуються для фальсифікації цих товарів, найчастіше мають зовнішній вигляд натурального продукту.

Смак і запах – найбільш характерні показники якості товарів, які споживач може досить легко і просто визначити. Проте, вони також не є достовірними критеріями, тому що теж можуть бути фальсифікованими. Частіше за все з цією метою використовують різноманітні синтетичні смакові та ароматичні речовини (замінники цукру, органічні кислоти, складні ефіри тощо).

Консистенція – один із можливих критеріїв ідентифікації, але так само, як і попередні, не може вважатися досить надійним.

Крім загальних органолептичних показників деяким товарам притаманні також специфічні органолептичні показники, такі, як внутрішня будова, прозорість, співвідношення твердої й рідкої фракцій. Ці показники теж можуть бути використані з метою ідентифікації.

Перевагою органолептичних критеріїв є доступність та простота їх визначення, недоліком – недостатня достовірність (дуже залежать від здібностей експертів). Тому вони не можуть бути єдиними критеріями ідентифікації і для більшого ступеню ймовірності і об'єктивності слід використовувати *фізико-хімічні* показники – питома вага, щільність, температура топлення, вологість, масові частки цукру, кухонної солі, кислот, жиру тощо.

Фізико-хімічні показники характеризують фізичні та хімічні властивості харчових продуктів і визначаються лабораторними методами.

При ідентифікації харчових продуктів використовують *з а л ь н і* (масова частка вологи, вміст сухих речовин, жиру, цукру тощо), *с п е ց і а л ь н і* (густина молока, кількість і якість сирої клейковини в борошні, натурна маса зерна тощо) фізико-хімічні показники. Але не всі вони можуть використовуватись в якості саме ідентифікаційних показників, адже для достовірних результатів обрані показники мають відповідати наступним вимогам:

- типовість (має найбільше значення, може характеризуватися комплексними або одиничними показниками: н-д, для чаю найбільш типовим критерієм

ідентифікації може бути вміст кофеїну; незначна заміна чайного листка листям інших рослин або спітим чаєм знижує масову частку кофеїну);

- об'єктивність (незалежність від суб'єктивних властивостей експерта — його професіоналізму, компетентності; а також умов проведення дослідження);

- відтворюваність (тобто при повторних перевірках в інших лабораторіях, незалежно від суб'єктів, засобів і умов проведення ідентифікації будуть отримані ті ж самі або близькі результати);

- складність фальсифікації (важливо вибирати такі характеристики, при підробці яких фальсифікація не має сенсу).

Серед перерахованих вимог найбільшу значущість має типовість, що може характеризуватися комплексними або одиничними показниками, що доповнюють один одного і відрізняються різним ступенем імовірності. Так, для синтетичних миючих засобів найбільш типовим критерієм ідентифікації може бути вміст поверхнево-активної речовини. Однак при частковій незначній заміні інших компонентів не завжди можливо ідентифікувати натуральність цієї продукції. У цьому випадку критерій змісту поверхнево-активних речовин має бути доповнений органолептичними методами, а також визначенням pH середовища. Для натуральної кави найбільш типовим критерієм ідентифікації може бути вміст кофеїну. Незначна заміна натуральної кави зерновими компонентами може бути визначена навіть якісною реакцією на крохмаль (натуральна кава не має у своєму складі крохмалю).

Критерії ідентифікації мають бути об'єктивними й не залежними від суб'єктивних даних дослідника (його компетентності, професіоналізму, врахування інтересів виробника або продавця тощо), а також умов проведення досліджень.

Перевірюваність прийнятих для ідентифікації критерію – одна з найважливіших вимог. Це означає, що при повторних перевірках незалежно від суб'єктів, засобів і умов проведення ідентифікації стосовно показників об'єкта, що підлягає ідентифікації, будуть отримані ті самі або близькі результати (у межах похиби досліду).

Труднощі фальсифікації об'єкта за ідентифікуючими критеріями можуть бути гарантією надійності та імовірності ідентифікації. Тому важливо за критерій ідентифікації вибирати такі характеристики, при підробці яких фальсифікація не має сенсу.

У зв'язку з тим, що органолептичні і багато фізико-хімічних показників у ряді випадків не відповідають вимогам перевірюваності та об'єктивності, необхідно застосовувати комплекс взаємодоповнюючих критеріїв. Таким чином, ідентифікація товарів повинна мати характер комплексної оцінки, при якій найбільшу значущість мають типові критерії та критерії, які ускладнюють фальсифікацію.

З мікробіологічних показників визначають вміст сальмонел, бактерій кишкової палички, дріжджів тощо.

Найбільш придатні для ідентифікації органолептичні та фізико-хімічні показники.

5.2.СПОСОБИ ТА МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ

Способи ідентифікації. До способів ідентифікації належать:

- спосіб унікальних найменувань;
- спосіб цифрових номерів, що призначається різним об'єктам;
- спосіб умовних позначень;
- спосіб штрихового кодування;
- класифікаційний спосіб;
- посилальний спосіб.

Спосіб унікальних найменувань — це надання об'єктам унікальних найменувань, які є ідентифікаторами і широко застосовуються в системах обробки інформації про ці об'єкти та у системах управління ними, наприклад: Дніпровська ГЕС, захисне покриття «Техкор». Використання сполучення «об'єкт - ім'я» є обов'язковою умовою ідентифікації, тому що те саме ім'я може бути привласнено різним об'єктам.

Спосіб цифрових номерів, що призначається різним об'єктам, застосовується досить широко. Разом з найменуванням об'єкта його номер дозволяє однозначно

ідентифікувати об'єкт. Практичне застосування знаходять два основних способи нумераційної ідентифікації: порядковий і серійнопорядковий.

Порядковий номер надається об'єкту на основі встановленого порядку. Цей порядок встановлює той орган, що здійснює нумерацію. Так, нумерацію потягів встановлює керівництво залізничним транспортом, автобусів – керівництво автобусним рухом, будинків на вулиці – комунальні служби. Часто номери об'єктам надають у міру їх появи, обліку, реєстрації: номер людини з черзі, номер поштового відділення, номер школи (у міру їх появи), табельний номер працівника на конкретному підприємстві (у міру реєстрації) тощо.

Перевага цього способу полягає в тому, що він забезпечує просту та коротку (за кількістю знаків) ідентифікацію об'єкта, а недоліком є неінформативність, тобто відсутність будь-яких ознак, що характеризують об'єкти з наданими порядковими номерами або найменуваннями. Деякою мірою цей недолік усувається при використанні серійно-порядкового номера, що ідентифікує об'єкт. Наприклад, цей метод ідентифікації може використовуватися для нумерації кімнат, доповнюючи номер поверху: номера 4.13 і 5.18 означають кімнату номер 13 на четвертому поверсі та кімнату номер 18 на п'ятому поверсі.

Типовим прикладом серійно-порядкового способу є ідентифікація дат. Наприклад, дата 18.03.98 ідентифікує 18 березня 1998 року. У вітчизняній паспортній системі широко застосовується серійно-порядковий спосіб ідентифікації паспортів. Кожен паспорт має унікальний шестизначний номер у межах виділеної серії, наприклад, паспорт має серію ВЕ і порядковий номер №555 444.

Спосіб умовних позначень широко застосовується при ідентифікації продукції та документів. Найчастіше використовуються три способи побудови умовних позначень: мнемонічний, класифікаційний і мнемокласифікаційний.

Мнемонічний спосіб побудови умовних позначень полегшує розуміння та запам'ятовування людиною потрібної інформації про продукцію або документи. Наприклад, умовне позначення «Електронасос ГНОМ 100-25» включає поряд з найменуванням

об'єкту («Електронасос») мнемонічне позначення, де Г – для брудної води, Н – насос, О – одноступінчастий, М – моноблокний, 100 – з подачею 100 м³ / год., 25 – із напором 25 мм.

Класифікаційний спосіб побудови умовних позначень використовується в тих випадках, коли інформація обробляється в комп'ютерних системах.

Мнемокласифікаційний спосіб побудови умовних позначень включає переваги обох вищевказаних способів, оскільки сприяє кращому запам'ятовуванню і забезпечує можливість комп'ютерної обробки. Прикладом є позначення технічних умов на продукцію. Так, ТУ 4511-003-05804803-2019 «Автомобіль-вагон 2502» включає таку інформацію: ТУ – технічні умови; 4511 – класифікаційне угруповання за ЗКП «Автомобілі вантажні»; 003 – реєстраційний номер, наданий документу виробника; 05804803 – код підприємства, яке розробляло технічні умови за ЗКПО (Загальнодержавним класифікатором підприємств і організацій); 2019 – рік, в якому були затверджені Технічні умови.

Спосіб штрихового кодування. Кодування товарів – це присвоєння товарам умовних позначень у вигляді цифрового, буквено-цифрового та штрихового коду з метою їх ідентифікації. Споживчий ринок товарів і послуг є найбільшою сферою високорентабельного використання технологій штрихового кодування. Головне функціональне призначення цих технологій полягає в ідентифікації товарів і використанні правдивої інформації в оперативному режимі.

Штриховий код на товарі – це ідентифікаційне число для введення, зберігання і виведення інформації про товар в комп'ютерну мережу. Кожен штриховий код є унікальним. Всесвітня унікальність коду гарантована Міжнародною асоціацією товарної нумерації. Штриховий код товару являє собою складене з вертикальних штрихів і проміжків зображення, в якому закодована послідовність символів, що є ідентифікаційним номером (коду) товару. При вирішенні завдань штрихового кодування товарів має бути побудована уніфікована система, що не допускає неоднозначного тлумачення і

прочитання штрихових кодів ні в національній, ні в міжнародній сферах виробництва і споживання товарів і послуг.

Така єдина, уніфікована міжнародна система існує. Європейська Асоціація товарної нумерації (EAN) розробила європейський стандарт, і на європейському ринку з'явилась система EAN. Пізніше європейська система товарної нумерації була перетворена у Міжнародну Асоціацію EAN, діяльність якої спрямована на впорядкування товарно-грошового обігу в міжнародній економічній системі і в першу чергу на забезпечення ідентифікації, автоматизації і обліку товаропросування в інтересах Світової організації торгівлі.

Кодування товарів в Україні регулює «GSI - Ukraine».

Головним принципом стандартів EAN є принцип стандартної нумерації, відповідно до якого будь-який товар ідентифікується за спеціальним номером, символом у вигляді штрихового коду.

Основним об'єктом штрихового кодування є товар. Конкретні одиниці товару мають певні характеристики (розмір, масу, ціну, якість), завдяки яким один товар відрізняється від іншого, і тому повинні мати різні коди. Штриховий код не класифікує товар, а ідентифікує його так, щоб будь-який інший товар, що реалізується на міжнародному ринку, не міг мати такий же код. При цьому сам ідентифікаційний номер не несе інформації про товар, така інформація є у супровідних документах на товар і в комп'ютерній базі даних, у тому числі в пам'яті контрольно-касової машини. За ідентифікаційним номером вона може бути викликана у будь-який час.

У міжнародній Асоціації основним (базовим) штриховим кодом є: у системі EAN - 13-роздрядний штриховий код (EAN-13). У рамках системи EAN розроблений і активно використовується в багатьох країнах світу стандарт електронного обміну даними (EANCOM).

Штриховий код EAN-13 - основний, він використовується для кодування всіх видів товарів. Штриховий код EAN-8 (скорочений восьмироздрядний) використовується для кодування товарів, на яких з технічної точки зору неможливо розташувати основний код EAN-13.

Код ЕАН-13 включає чотири групи цифр. Тринадцять розрядних цифр цього коду несуть таку інформацію. Перша група цифр (зліва направо) складається з двох або трьох цифр і вказує на те, де знаходиться національний член Асоціації ЕАН, тобто держава походження товару. Асоціація ЕАН присвоює кожному члену асоціації індивідуальні цифри (префікси). Україна має префікс 482.

У другій групі п'ять цифр (при двозначному коді країни) або чотири (при тризначному коді країни). Вони показують зареєстрований номер підприємства-виробника товару.

Присвоєння і реєстрація коду підприємства-виробника товару проводиться національною організацією «GSI - Ukraine». Третя група складається з п'яти цифр і показує, який номер присвоєно певному товару, що виготовляється підприємством-виробником.

Стандарт ЕАН не встановлює спеціальних правил присвоєння і реєстрації коду товару. Це робить підприємство-виробник певного товару, виходячи з своїх можливостей і інтересів, що пов'язані з номенклатурою виготовленої продукції, галузевою каталогізацією та ін. У цьому випадку надати інформацію про товар за присвоєним кодом може тільки підприємство-виробник. Це можна вважати суттєвим недоліком стандарту ЕАН.

Четверта група складається з однієї цифри, яка є контрольним числом і використовується для перевірки декодування штрихового коду зчитувальним пристроєм. Розрахунковим методом можна визначити контрольне число із перших дванадцяти цифр коду.

Класифікаційний спосіб використовується тоді, коли необхідно ідентифікувати групи однорідних об'єктів. Перевага його полягає в інформаційності – з великої кількості об'єктів можна виділяти необхідні, а саме ті, що мають певні ознаки.

Цей метод широко використовується в багатьох сферах діяльності, тому що забезпечує систематизацію об'єктів. Особливо він ефективний при обробці даних у системах управління, коли необхідно, наприклад, зібрати інформацію про дитячі садки або вантажні автомобілі, види діяльності або

шкідливі виробництва і т. ін. Код, наданий класифікаційному угрупованню, забезпечує його повну ідентифікацію в межах конкретного класифікатора. Класифікаційний метод дуже часто застосовується у поєднанні з іншими методами завдяки своїй інформаційності і систематичності.

Посилальний спосіб використовується для ідентифікації об'єктів у тих випадках, коли інформація про конкретні характеристики (властивості, показники, особливі ознаки) подана в нормативних чи технічних документах. Цей спосіб найчастіше використовується для визначення конкретної продукції при її замовленні.

Ідентифікація включає найменування виробу, його умовне позначення і посилання на документ, що містить всебічні вимоги до цього виробу, наприклад. Недоліком способу є те, що при його використанні основні характеристики та особливості продукції залишаються для споживача не розкритими.

Описовий спосіб ідентифікації використовується, як правило, у тих випадках, коли необхідно ідентифікувати конкретний об'єкт шляхом опису його характеристик (властивостей, параметрів, показників). При цьому однорідні об'єкти, що мають однакові найменування, сферу застосування і близьку номенклатуру показників, можуть відрізнятися один від одного значеннями цих показників.

Наприклад, технічні умови на каністри пластмасові, призначені для фасування і зберігання холодних харчових і нехарчових продуктів, включають кілька різновидів каністр, які ідентифікуються за основними розмірами: висота, мм, не більше 278; 220; 265; довжина, мм, не більше 185; 225; ширина, мм, не більше 125; 70; 225; маса, кг, не більше 0,33; 0,4; 0,7.

Описовий спосіб ідентифікації передбачає використання всіх основних характеристик об'єкта і з їх допомогою диференціює його від усіх інших однорідних об'єктів.

Всеобщий опис об'єктів подано, як правило, у нормативних і технічних документах, що містять основні показники, властивості, характеристики, розміри, умови використання, сферу застосування тощо. Наприклад, державні стандарти,

технічні умови на конкретну продукцію включають такі розділи, як об'єкт стандартизації, класифікація, основні параметри і розміри, загальні технічні вимоги, вимоги безпеки, методи контролю, вимоги до пакування, маркування, транспортування і зберігання, гарантії постачальника та деякі інші.

Описові методи ідентифікації широко використовуються в медицині – медична карта пацієнта, у криміналістиці – опис злочинця та характер злочину, у геології – опис мінералу тощо. Однією з основних переваг описового методу ідентифікації є можливість здійснити порівняльний аналіз однорідних (споріднених) об'єктів шляхом порівняння характеристик, що використовуються при їхній ідентифікації. Порівняння може проводитися різними способами, у тому числі й автоматизованим. При цьому встановлюється ступінь схожості чи відмінності об'єктів за основними характеристиками. Вибирається, звичайно, той об'єкт, що має найкращі характеристики для даних умов застосування або забезпечує повну взаємозамінність. Цей спосіб використовується також при виборі однорідних об'єктів з метою їхньої систематизації та стандартизації.

Описово-посилальний спосіб ідентифікації на відміну від описового використовує тільки частину основних характеристик об'єкта в поєднанні з посиланням на документ, в якому наведені всі його характеристики.

Найбільш широко цей метод використовується при створенні банків даних про різні об'єкти, інформаційні видання, такі як каталоги, покажчики, кадастри тощо. Він дозволяє значно скоротити обсяг інформації, необхідний для ідентифікації об'єктів, що має істотне значення для економії комп'ютерної пам'яті та скорочення обсягів видання. У каталогах продукції наводять, як правило, найменування продукції, призначення та сферу застосування, умовні позначення, що можуть використовуватися при замовленні, основні позначення документів, що містять усі вимоги до цієї продукції, найменування та адресу виробника, а також основні характеристики з їх конкретними значеннями.

Методи ідентифікації. Залежно від обраних критеріїв та визначених показників обирають один або кілька методів ідентифікації товарів, які допоможуть установити відповідність. При ідентифікації товарів використовують такі ж методи, як в товарознавчій практиці – органолептичні, інструментальні та експертні.

Органолептичні методи – це методи визначення показників якості за допомогою органів чуття людини. При ідентифікації товарів за допомогою органолептичних методів визначають показники якості, які сприймаються за допомогою органів зору, глибокого дотику, нюху, а також показники якості, що визначаються у порожнині рота.

Показники якості, що сприймаються за допомогою зору :

- зовнішній вигляд – загальне зорове відчуття, що викликає товар у споживача (наприклад, борошняні кондитерські вироби, свіжі фрукти);
- форма – геометрична конфігурація товару (наприклад, сиру, хліба);
- колір – враження, викликане світловим імпульсом, що визначається домінуючою довжиною та інтенсивністю світлової хвилі (наприклад, молоко, м'ясо);
- блиск - здатність товару відбивати велику частину променів, якіпадають на його поверхню, і залежить від того, наскільки ця поверхня гладенька (наприклад, блиск поверхні шоколаду, блиск вина);
- прозорість – властивість рідких товарів пропускати світловий потік через шар певної товщини (наприклад, вина, соків, мінеральної води).

Показники якості, що визначаються за допомогою глибокого дотику:

- консистенція — властивість товару, що обумовлена його структурою і визначається ступенем деформації цієї структури під впливом зовнішніх сил (наприклад, ковбас, сметани, хлібного м'якуша);
- щільність — здатність товару протистояти натиску (наприклад, закристалізований мед, варені ковбаси);

- еластичність — здатність товару відновлювати свою початкову форму після припинення зовнішнього впливу (наприклад, відмита клейковина борошна).

Показники якості, що визначаються за допомогою органа нюху:

- запах – враження, що виникає при дії на рецептори нюху пахучих речовин; він може бути приемним і неприємним, бажаним і небажаним;

- аромат – приемний запах, що формується у процесі природного формування продукту (фруктовий, квітковий, молока, риби);

- букет – приемний запах, який формується унаслідок складних процесів дозрівання, що відбуваються при виробництві деяких товарів (букет чаю, вина, сиру, оселедців).

Показники якості, що визначаються у порожнині рота:

- соковитість – враження, же відтворюється соками продукту при його розжуванні (фарш, ковбаси);

- ніжність – умовний термін, що може характеризувати ступінь опору, який чинить продукт під час розжування (консервований горошок мозкових сортів);

- волокнистість – враження, що виникає при розжувуванні продукту, багатого на волокна як рослинного, так і тваринного походження (ананас, варене м'ясо, сир Сулугуні);

- смак – відчуття, що виникає при дії смакових речовин на рецептори смаку;

- терпкість – специфічне відчуття, що виникає унаслідок неглибокої денатурації білків слизової оболонки рота під впливом деяких органічних речовин (наприклад, чорний шоколад, міцний чай, більшість сухих червоних вин);

- флейвор або смаковитість – комплексне відчуття, що виникає при розподілі продукту в порожнині рота під впливом смакових, пахучих речовин в комплексі з відчуттям дотику.

Показником, що визначається за допомогою слуху є хрускіт – відчуття, що виникає при розжувуванні продуктів, які мають кристалічну структуру (цукор, мінеральні домішки) або певну твердість (наприклад, фрукти, квашена капуста, мариновані огірки, шоколад).

Інструментальні методи — це методи визначення показників якості товарів за допомогою спеціальних приладів, апаратури, реактивів. В залежності від засобів вимірювань ці методи поділяються на фізичні, хімічні, фізико-хімічні і мікробіологічні.

Фізичні методи використовують для характеристики фізичних властивостей продукції (н-д, за допомогою люмінесцентного аналізу можна визначити наявність цукрового сиропу в меді).

Хімічні методи використовують для встановлення хімічних показників за допомогою стандартних речовин, вимірювальних приладів.

Фізико-хімічні використовують в тих випадках, коли хімічний склад речовини визначають за допомогою фізичних приладів. До них відносять сучасні методи електронного аналізу, усі види хроматографії.

Мікробіологічні методи використовують для визначення загальної кількості мікроорганізмів у продуктах (ковбаси, сметани) та їх видовий склад. Ці показники використовують при спеціальній ідентифікації та визначенні безпечності товарів.

Експертні методи визначення якості — це методи визначення якості товару на підставі рішення, прийнятого експертами.

Таким чином, ідентифікація товарів повинна носити комплексний характер та проводитися за чітко визначеними етапами. Правильно проведена ідентифікація товарів дасть змогу виявити та неякісну та невідповідну продукцію на шляху до споживчого ринку товарів та запобігти її реалізації.

5.3. ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ

Фальсифікація — сукупність дій, спрямованих на введення споживача в поману шляхом підробки об'єкту купівлі-продажу з корисливою метою.

В широкому розумінні *фальсифікацію* можна розглядати як сукупність дій, що призводять до зменшення кількості товару чи погіршення його споживчих властивостей при збереженні

найбільш характерних, але не суттєвих для використання за призначенням властивостей.

Об'єктами фальсифікації можуть бути як товари, так і послуги, грошові знаки, документи, інформація, фінансова та бухгалтерська документація, маркувальні та ідентифікаційні знаки, історичні факти, погляди та інше.

Фальсифікація харчових продуктів найчастіше проводиться шляхом надання їм окремих найбільш типових ознак, н-д, зовнішнього вигляду, кольору чи консистенції при загальному погіршенні або втраті інших найбільш значущих властивостей, харчової цінності, в т.ч. – харчової безпеки.

Обсяги фальсифікації можуть неприємно насторожувати:

**Рис. 5.1. Обсяги фальсифікату, вилученого за I кв. 2021 р.
(за даними Держпродспоживслужби)**

Відповідно Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», фальсифікованими визнані харчові продукти, у випадку, коли:

- приховується небезпека їх споживання або їхня низька якість;

- виробником / продавцем з метою збути чи для використання у сфері громадського харчування якомусь продукту навмисне надано зовнішнього вигляду та/або окремих властивостей певного харчового продукту, але який не може бути ідентифікований як продукт, за який видається.

Відповідно до ЗУ «Про захист прав споживачів», фальсифікованою продукцією вважається продукція: яка виготовлена з порушенням технології; така, у маркуванні якої неправомірно використаний товарний знак (м.б. також знак відповідності, сертифікації); коли є копіювання форми чи зовнішнього оформлення паковання, а також у випадку неправомірного відтворення товару іншої особи (виробника).

Факт фальсифікації харчового продукту встановлюється у процесі його *ідентифікації*.

Поняття «*фальсифікація товару*» слід відрізняти від таких понять, як «*використання замінників*» (*сурогатів, імітаторів*) та «*дефектні товари*». Замінники і дефектні товари не належать до фальсифікованих, якщо на їх маркуванні чи в товаросупровідних документах вказано дійсну назву, а ціна відповідає їх складу, якості та походженню: н-д, кавові напої, соєва ковбаса, солодка плитка (для шоколаду) – продукти з такою назвою на маркуванні не вважаються фальсифікованими.

Види фальсифікації продовольчих товарів. При фальсифікації підробляється одна або кілька його характеристик. З огляду на це виділяють такі види фальсифікації: асортиментну, якісну, кількісну, вартісну, інформаційну та комплексну.

Асортиментна фальсифікація здійснюється шляхом повної чи часткової заміни товару одного виду чи назви товаром іншого виду чи назви із збереженням подібності однієї або кількох ознак. Розрізняють наступні види асортиментної фальсифікації: заміна високоякісного продукту низькоякісним замінником, який має схожі ознаки; заміна натурального продукту імітатором; пересортування; реалізація контрафактної продукції.

Залежно від подібності властивостей замінника та продукту, який мають намір фальсифікувати, розрізняють такі прийоми фальсифікації *харчовими та нехарчовим замінниками*:

- часткова заміна продукту водою; додавання малоцінного замінника, який імітує натуральний продукт; пропозиція продуктів, виготовлених з використанням ГМО, про що відсутні відомості в маркувальній інформації та товаросупровідних документах.

- нехарчові замінники, які можуть використовувати для фальсифікації (об'єкти органічного або мінерального походження), у більшості своїй, можуть нанести шкоду здоров'ю людини, а подекуди привести до непоправних наслідків.

Заміна натурального продукту імітатором чи сурогатом – товарами, що використовується або спеціально розробляються для заміни натуральних товарів (н-д, замість вершкового масла — маргарин).

Пересортування — дія, спрямована на оману споживача шляхом заміни товарів вищої градації якості на товар нижчої градації якості (н-д, кава ботанічного сорту Робуста 1 с. може видаватися за каву ботанічного сорту Арабіка в/с).

Реалізація контрафактної продукції – такої, що фальсифікована на рівні торговельної марки. Контрафактними можуть виступати як самі товари, так і паковання цих товарів, етикетки, інструкції з експлуатації, гарантійний чи інший документ такого типу, навіть якщо вони представлені окремо, на яких незаконно використовується позначення торговельної марки, або найменування місця походження товарів (географічне зазначення), або назви чи терміни, які є схожими настільки, що їх можна сплутати з такою торговельною маркою чи географічним зазначенням, які можуть використовуватися стосовно одного й того самого виду товарів, щодо якого законодавчо охороняється торговельна марка чи географічне зазначення.

Для виявлення контрафактної продукції проводиться асортиментна та інформаційна ідентифікація, причому асортиментна ідентифікація призначена для виявлення справжності торговельної марки, країни та місця походження

(географічного зазначення). При цьому, за ідентифікуючі ознаки можуть використовуватися специфічні для певної торговельної марки показники якості продукції, що формуються особливостями застосованої сировини та/або технологічних процесів та/або рецептур, а також маркери (певні речовини, вкраплення матеріалів й т.і.), які вводяться спеціально в структуру паковання та в марковання.

Складність використання специфічних ідентифікуючих ознак товару, а також і маркерів, у тому, що вони становлять предмет комерційної таємниці й не розкриваються виробником навіть для експертів незалежних експертних організацій. Вихід – у використанні методу порівняльного аналізу об'єкту, який належить ідентифікувати, з справжніми зразками товарів, які представляє сам виробник або з такими, що придбані в його фірмових магазинах чи магазинах, що мають прямі поставки від виробника.

Контрафактна продукція досить часто реалізується як товар невідомого походження без вказівки підприємства-виробника, його місця знаходження, а також з несанкціонованим використанням чужого товарного знака. Розповсюдженню такої продукції сприяють недостатній професіоналізм торгових працівників, які не знають товар і не вміють його ідентифікувати при прийманні за якістю, відмова від такого приймання, відсутність фахівців-товарознавців — знавців товару та заміна їх на менеджерів, професійна підготовка яких не передбачає глибокого вивчення товарознавства.

Однією з причин поширення контрафактної продукції (крім непрофесіоналізму та низької споживчої грамотності покупців – причому, як юридичних, так і фізичних осіб), багато випробувальних центрів, лабораторій, експертних організацій, експертно-криміналістичних підрозділів не мають достатньої технічної та методичної оснащеності для проведення ідентифікації товарів сучасними методами.

Існують також певні складнощі у взаємодії контролюючих та правоохоронних органів, корумпованість певної частини їх працівників, відсутність єдиного органу державного контролю, що забезпечує координацію робіт різних відомств з питань

виявлення, запобігання, вилучення, зберігання та знищення фальсифікованої та контрафактної продукції.

Якісна фальсифікація — це заміна товарувищої градації якості на товар нижчої градації, застосування сировини та матеріалів неналежного виду або неналежної якості; в продовольчих товарах - харчових чи нехарчових добавок для покращення органолептичних властивостей при збереженні або втраті інших споживчих властивостей та, можливо – безпеки. До якісної фальсифікації належить також пересортування.

До способів якісної фальсифікації відносять: додавання води, повна чи часткова заміна вартісних компонентів рецептури виробів на дешеві у т.ч. використання підсолоджуваців замість цукру, часткова заміна натурального продукту на імітатор або харчові відходи (н-д, реалізація вдруге завареного чаю), а також додавання харчових добавок (консервантів, ароматизаторів, емульгаторів та антибіотиків тощо) без зазначення їх наявності у маркуванні товару.

Кількісна фальсифікація — це омана за рахунок відхилень в параметрах (масі, об'ємі, довжині тощо) фасованого товару що перевищують гранично допустимі норми відхилень, а також за невідповідності фактичних кількісних параметрів товару таким, що вказані у товаросупровідних документах.

Вартісна фальсифікація - саме вона є головною метою омані споживачів. Цей вид фальсифікації найпоширеніший, оскільки він логічно суміщається з усіма іншими існуючими видами фальсифікації. Прояви вартісної фальсифікації:

- реалізація фальсифікованих товарів за цінами, аналогічними для натурального продукту;
- реалізація фальсифікованих товарів за зниженими цінами, порівняно з натуральним аналогом;
- реалізація фальсифікованих товарів за цінами, що перевищують ціни на натуральні аналоги. Цей різновид розрахований на сегмент споживачів, які асоціюють високі ціни з високою якістю товарів.

Інформаційна фальсифікація. Види фальсифікації, подані вище, у більшості випадків супроводжуються інформаційною фальсифікацією про склад і властивості виробів — оману

споживача з допомогою неточної або свідомо перекрученої інформації про склад чи властивості товару. Даний вид фальсифікації «забезпечується» навмисною зміною інформаційних даних у маркуванні, супровідній документації та в рекламі. Свідомо перекручуються чи вказуються неточно такі дані:

- найменування (назва) товару;
- торгова марка, фіrmова назва, логотип виробника;
- країна походження товару;
- підприємство-виробник товару та його місцезнаходження;
- кількісні характеристики виробу;
- сировинний чи компонентний склад виробу;
- дата виготовлення, терміни та умови реалізації чи зберігання.

Країна походження товару найчастіше не вказується, вказується неправильно або подається у недоступній формі. На вітчизняний ринок надходить значна кількість фальсифікованих товарів вітчизняного виробництва, а також імпортної продукції з країн близького зарубіжжя, східноєвропейських без позначення країни походження і фірми-виробника. На такі товари слід звертати особливу увагу, оскільки вони можуть бути неналежної якості, у тому числі й за показниками безпеки. Трапляються випадки, коли підробляються товарні та фіrmові знаки підприємств-виробників, які мають високу репутацію завдяки відмінній якості продукції. У такому випадку матеріальних і моральних збитків завдають не тільки споживачеві, а й підприємству, чий фіrmовий знак було підроблено, оскільки споживач, якщо придбав сфальсифікований товар низької якості з фіrmовим знаком відомого підприємства, втрачає до нього довіру. Авторське право виробника на його фіrmовий знак захищається законом.

Фальсифікації піддають не тільки марковання та паковання, але й товаросупровідну документацію, причому найчастіше підробляють накладні та посвідчення про якість. У товарно-транспортних накладних на фальсифіковані товари завжди підробляються назва, часто – виробник та кількість товару (при кількісній фальсифікації). Виявити підробку реквізитів можна

тільки шляхом ідентифікації товару на асортиментну приналежність і походження, а також шляхом кількісного вимірювання обсягу всієї товарної партії (переважуванням, перерахунком, перемірюванням).

Виділяють ще два види фальсифікації – залежно від місця її здійснення. Це технологічна і передреалізаційна фальсифікації.

Технологічна фальсифікація - така, що відбувається у процесі технологічного циклу виробництва. Прикладом може слугувати використання технічного спирту при виготовленні горілки, вина, лікеро-горілчаних виробів

Передреалізаційна фальсифікація – така, що відбувається під час підготовки або в процесі реалізації. Прикладом може бути реалізація маргарину, який видається за вершкове масло, заміна етикеток на дешевих консервах на етикетки з назвами елітних та їх подальший продаж, реалізація під виглядом білих сушених грибів таких, що є менш цінними, продаж м'яса низьких категорій і сортів за цінами більш високих градацій якості. Для цього застосовують згадані вище способи фальсифікації (використання замінників, добавок, дефектної продукції, недоважування тощо).

Наслідки фальсифікації. Найбільші ризики від фальсифікації припадають на споживача. Наслідки, які несе споживач поділяють такі групи:

Економічні збитки - невиправдані витрати на придбання меншої кількості товару (фальсифікація кількості товарів) або товарів, непридатних для вживання (фальсифікація якості).

Заподіяння шкоди здоров'ю – унаслідок отруєння, загострення хронічних хвороб, розвитку нових хвороб, генетичних порушень, смерті.

Моральні збитки – стреси, нервові зриви; втрата довіри в добро; втрата довіри до держави, адже вона не може захистити від обману.

Значні втрати внаслідок фальсифікації несе не лише споживач, але й суспільство в цілому. При поширенні обігу фальсифікованих товарів, коли в продажу з'являються небезпечні товари, має місце:

- ризик втрати здоров'я багатьма членами суспільства;

- зниження середньої тривалості життя;
- збільшення смертності від хвороб і харчових отруєнь (наприклад, канцерогенними речовинами);
- погіршення структури харчового раціону внаслідок збільшення частки низькоякісних і малоцінних продуктів;
- зниження рівню довіри з боку інших держав і народів до суспільства, де процвітає обман і фальсифікація, а держава не спроможна захистити своїх громадян;
- зниження рівню інвестицій в таку державу, а інвестиції, які надходять, мають високий відсоток ризику.

Все це в остаточному підсумку супроводжується суттєвим погіршенням якості життя суспільства вцілому. Значне поширення обману шляхом фальсифікації об'єкта купівлі-продажу є свідченням падіння моральних підвалин суспільства.

Разом з тим, фальсифікатори також мають свої ризики в тому, що при виявленні фальсифікованого товару накладаються штрафи, видається розпорядження про перемаркування товарів і зниження ціни з метою доведення до споживача справжнього найменування товару, якщо він придатний для харчових цілей.

Крім того, якщо виявлено фальсифікація і товар визнаний небезпечним за результатами ідентифікації, контролюючий орган видає розпорядження про знищення всієї партії товару. Витрати, які при цьому виникають – транспортні, витрати на утилізацію, матеріальні збитки, обумовлені закупівельною вартістю товару і його доставкою, покладені на фальсифікаторів. Ці витрати можуть значно перевищити розмір незаконного прибутку. За певних обставин фальсифікатори притягаються до кримінальної відповідальності.

За даними Держкомстату, частка фальсифікованої продукції залежно від виду товарів та особливостей попиту на них, становить від 30% до 80%. Враховуючи реалії сьогодення, з великою частиною вірогідності можна припустити, що фальсифікатори продовжуватимуть тероризувати споживчий ринок.

Заходи з попередження фальсифікації. Державне регулювання належної якості та безпечності харчових продуктів здійснюється з метою забезпечення гарантії:

- щодо безпечності життя і здоров'я людини у разі їх споживання і використання;
- щодо виробництва харчових продуктів в умовах, які відповідають встановленим вимогам технології, санітарних норм та правил, безпечності та збереження навколошнього природного середовища;
- щодо виробництва продуктів харчування із застосуванням дозволеної продовольчої сировини та супутніх матеріалів;
- щодо повноти та достовірності інформації про їх властивості;
- щодо відповідності продуктів харчування вимогам нормативних документів стосовно якості та безпечності;
- щодо реалізації продуктів харчування відповідно до правил торгівлі.

Державне регулювання належної якості та безпечності харчових продуктів здійснюється Кабінетом Міністрів України та уповноваженими центральними органами виконавчої влади. Воно передбачає:

- державне нормування показників якості та безпеки харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів (здійснює спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі охорони здоров'я через встановлення гранично допустимих рівнів вмісту забруднювачів та інших речовин хімічного, біологічного чи іншого походження, а також систематичної публікації в ЗМІ переліку матеріалів, дозволених для використання у виготовленні харчових продуктів або у виготовленні технологічного устаткування);
- державна реєстрація харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів (здійснюється МОН України)
- державна реєстрація нормативних документів на харчові продукти, продовольчу сировину і супутні матеріали;
- обов'язкова сертифікація харчових продуктів, продовольчої сировини, супутніх матеріалів, послуг у сфері громадського харчування та сертифікація систем якості виробництва цих продуктів, сировини, матеріалів і надання послуг;
- встановлення порядку ввезення в Україну харчових

продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів *та здійснення контролю за додержанням порядку ввезення* (встановлює Кабінет Міністрів України): імпортні харчові продукти та продовольча сировина допускається на митну територію України за умови виконання постачальником *правил їх реєстрації та сертифікації*.

5.4. МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Класифікація методів визначення фальсифікації товарів. При визначенні фальсифікації харчових продуктів використовують органолептичні та вимірювальні (фізико-хімічні) методи.

Задля аналізу *справжності продуктів* розроблені певні схеми, стандарти національного та міжнародного рівня, які визнані законодавством та забезпечують неспростовні результати. Загальна доступність нових, прогресивних технологій виробництва харчових продуктів певною мірою спровокувала вдосконалення практики фальсифікації. Отже, для виявлення фальсифікації є необхідним комплекс найсучасніших експрес-методів для проведення фізико-хімічного аналізу.

У випадку виявлення факту фальсифікації задля точнішого аналізу продукції можуть використовувати наведені в таблиці 5.1 сучасні методи або їх комбінацію.

Результати, одержані у ході досліджень підлягають сумісній обробці та інтерпретації. Це дозволяє визначати найменші кількості домішок, виявляти натуральність або штучне походження речовин, встановлювати деталі технологічних процесів переробки сировини чи матеріалів; виявляти відмінність продуктів від схожих за будовою речовин.

Через те, що фантазія фальсифікаторів безмежна, аналітичні методи повинні постійно вдосконалюватися. Тільки це може забезпечити своєчасне і достатньо повне визначення неякісних товарів.

Таблиця 5.1. Класифікація методів визначення фальсифікації

Методи	Показники, які визначаються	Об'єкти дослідження
1	2	3
<i>ВІЗУАЛЬНІ:</i>		
Візуальні	Достовірність даних маркування, штрихового кодування, акцизних марок, товаросупровідних документів	Уся харчова продукція
<i>ОРГАНОЛЕПТИЧНІ:</i>		
Органолептичні	Зовнішній вигляд, смак, запах, колір, консистенція, прозорість тощо	Уся харчова продукція
<i>ВИМІРЮВАЛЬНІ:</i>		
<i>Спектральні</i>		
Спектроскопія	Елементний склад зольного залишку	Уся харчова продукція
Колориметрія, Фотоколориметрія, Спектро-фотометрія	Хімічний склад, наявність домішок, а також слідів розпаду і псування продукту	Уся харчова продукція
Нефелометрія	Масова частка жиру; ступінь очищення напоїв, рослинних олій; помутніння вина, пива та ін. рідких продуктів	Молоко та молочні продукти; харчові жири; соки та ін. безалкогольні напої; пиво; вино
<i>Електрохімічні</i>		
Електрографі-метрія	Вміст важких металів	Кондитерські вироби; консерви м'ясні, м'ясо-рослинні, рибні
Поляграфія	Хімічний склад, концентрація	Кондитерські вироби; консерви м'ясні, м'ясо-рослинні, рибні
Потенціометрія	Кислотність; хімічний склад	Уся харчова продукція
Кондуктометрія	Вологість, концентрація	Борошно; крупи; сушена плодоовочева продукція; макаронні вироби; молоко та молочні продукти; кондитерські вироби
<i>Електрофоретичні</i>		
Фронтальний електрофорез Зональний електрофорез	Хімічний склад, наявність домішок, а також слідів розпаду і псування продукту	Уся харчова продукція

Продовження табл. 5.1

1	2	3
Фронтальний електрофорез Зональний електрофорез	Хімічний склад, наявність домішок, а також слідів розпаду і псування продукту	Уся харчова продукція
	<i>Хроматографічні</i>	
Колонкова Паперова Тонкошарова Газова	Хімічний склад, наявність домішок, а також слідів розпаду і псування продукту	Зерно; продукти переробки плодів та овочів; кондитерські вироби; молоко та молочні товари
	<i>Реологічні</i>	
Візкозіметрія	В'язкість рідких, сиропота пуреподібних продуктів	Кондитерські вироби; харчові жири
Ареометрія	Густина (щільність) рідких продуктів	Молоко та молочні товари; лікеро-горілчані вироби; харчові жири
Консистометрія Адгезіометрія	Консистенція, пружність, міцність, твердість, липкість	Хлібобулочні вироби; кондитерські вироби; молоко та молочні товари; продукти переробки плодів та овочів
	<i>Люмінесцентні</i>	
Візуальна люменісценція	Ознаки хвороб плодів і овочів; вид борошна; свіжість молока, ступінь зрілості сиру; свіжість м'яса, риби, яєць	Борошно; овочі та плоди; молоко та молочні товари; яйця; м'ясо та м'ясні продукти; риба та рибні продукти
Флуориметрія Спектрально-люмінісцентний аналіз	Хімічний склад	Борошно; молоко та молочні продукти; м'ясні товари; харчові жири
Хемілюмінісцентний аналіз	Хімічний склад, наявність домішок, а також слідів розпаду і псування продукту	Молоко та молочні товари; м'ясо та м'ясні продукти; риба та рибні продукти; консерви

5.5. СУЧASНЕ ПАКОВАННЯ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ ІЗ ФАЛЬСИФІКАЦІЮ

Одним із різновидів інформаційної фальсифікації товару є фальсифікація шляхом підробки паковання, особливо – виробничого.

Паковання (упаковка) – складова частина товару, яка визначає його зовнішній вигляд. Ідентифікуючі функції упаковці притаманні меншою мірою, ніж маркуванню. Її основною функцією є захист товару від втрат, а оточуючого середовища – від забруднення. Разом з тим, приваблива за зовнішнім оформленням упаковка може додати неповторного іміджу товару, слугувати для ідентифікації споживачем і товару, і фірми-виробника, внаслідок чого створюються споживні переваги. Об'єктом фальсифікації стає саме приваблива за зовнішнім виглядом упаковка, що імітує продукт високої якості. У такій упаковці легше реалізовувати фальсифікований товар під виглядом високоякісного товару того ж найменування. Іноді найменування фальсифікують манерою написання, підбирачі шрифт, кольорову гаму тощо.

Дієвим засобом захисту паковання від фальсифікації є *розробка та постійне ускладнення структури етикеток* (спеціальні захисні етикетки). Декілька варіантів такого захисту:

Водяні знаки – дво- або тримірні можуть бути введені до складу паперу. Вони проявляються, якщо розглядати етикетку на просвічування або під певним кутом.

Захисні волокна – волокна різної довжини та кольору, які вводяться до складу паперу, можуть виявлятися при звичайному освітленні. Використовуються також флуоресціючі волокна, які виявляються при ультрафіолетовому освітленні.

Райдужні металеві нитки – різні за довжиною металеві нитки, які входять до складу паперу смугами або по всій площині. Можуть бути різноколірними, а також з нанесеним мікрогравіюванням.

Захисні смужки – маленькі металеві смужки, які вводяться до складу паперу, можуть виявлятися при розгляді на просвічування, так і при розгляді поверхні етикетки на освітленні.

Райдужні кольорові смужки – спеціальні захисні кольорові смужки шести кольорів (зелений, синій, червоний, мідний, золотий і бузковий) вводять до складу спеціального паперу. Смужки не відтворюються ні принтером, ні кольоровим копіювальним пристроєм, ні офсетним друком.

Папір, чутливий до розчинників – під час спроби видалити етикетку за допомогою розчинника, на ній утворюються плями.

Частинки, що флуоресціють у близькому інфрачервоному випромінюванні, – такі частинки спостерігаються, якщо папір опромінювати лазером. Вони можуть поширюватися за усією площею етикетки або утворювати певний рисунок. Таким чином на етикетці можуть формуватися штрих-кодові позначки з інформацією, що не спостерігаються неозброєним оком.

Плівка типу VOID – під час спроби видалити етикетку проявляється напис, який у подальшому замаскувати неможливо. Виготовлення дубліката такої етикетки є неефективним – забезпечити низьку вартість етикетки можна тільки під час масового виробництва.

Дуже ефективними засобами від фальсифікації є також використання спеціальних фарб для виготовлення етикеток, застосування термореактивних фарб та термоусадкових етикеток.

Захист за допомогою оригінальної склотари. Застосування склотари оригінальної форми ускладнюється у більшості випадків специфікою технологічних ліній розливання будь яких видів напоїв. Ця специфіка обмежує форму склотари практично тільки одним геометричним тілом – тілом обертання. Оригінальні пляшки у вигляді штофів, рушниць, дзвонів – вироби дрібносерійні, вимагають великої кількості ручних операцій. У зв'язку з цим найчастіше використовують пляшки з оригінальними елементами виробника у вигляді витиснутих на склі логотипів і назв фірм. Okремі особливості тари (наприклад, у формі горловини) можуть бути перешкодою для її повторного використання іншими виробниками. Повторне використання оригінальної склотари є неефективним, оскільки ідеально відмити зі скла клей та папір в умовах масового виробництва практично неможливо. Виробництво захищеної (фірмової, оригінальної) тари хоча й вимагає значних витрат, але дає відчутний ефект захисту.

Дуже поширені технології голограм, які дозволяють захистити оригінальну продукцію за допомогою голограм.

Значні переваги перед іншими технологіями мають лазерні технології. Вони більш гнучкі, оперативні, забезпечують високе відтворення результатів з мінімальною дією на об'єкт, що маркується. Застосування лазерів для гравіювання та маркування полягає в модифікації поверхні з метою створення видимого рисунка.

Питання для самоконтролю

1. Надайте визначення поняття «Ідентифікація»
 2. Назвіть відомі вам види ідентифікації товарів.
 3. Назвіть основні функції ідентифікації
 4. Які критерії використовуються для проведення ідентифікації товарів?
 5. Способи ідентифікації товарів. Характеристика способів цифрових номерів, що призначається різним об'єктам
 6. Надайте коротку характеристику інструментальним методам ідентифікації товарів
 7. Дайте визначення терміну фальсифікація.
 8. Назвіть способи фальсифікації харчових товарів.
 9. Зазначте методи, що використовуються для виявлення фальсифікації харчових продуктів.
 10. Використання яких засобів дозволяє захистити споживче паковання від фальсифікації?
-
-

Тестові питання

1. Задачі ідентифікації включають в себе:

- 1) розробку критеріїв, які необхідні для цілей ідентифікації, визначення якості товарів, розробку нових товарів;
- 2) вдосконалення стандартів, ТУ, дослідження харчової цінності товару, визначення маркування;
- 3) розробку критеріїв ідентифікації, розробку експрес-методів для ідентифікації товарів з високим ступенем ймовірності, вдосконалення нормативної документації;
- 4) вдосконалення нормативної документації, визначення біологічної цінності продуктів, виявлення найбільш достовірних критеріїв ідентифікації;
- 5) покращення матеріальної бази профільних лабораторій

2. Який з наведених факторів не належить до переваг органолептичних методів ідентифікації товарів:

- 1) доступність;
- 2) об'єктивність;
- 3) дешевизна;
- 4) швидкість;
- 5) наочність.

3. Назвіть методи, які використовуються для ідентифікації товарів:

- 1) органолептичні, фізичні, хімічні;
- 2) органолептичні та фізико-хімічні;
- 3) випадкові, системні, значущі;
- 4) спостереження та активних дій;
- 5) органолептичні, інструментальні та експертні

4 Для «покращення» яких властивостей товару фальсифікатори використовують харчові та нехарчові добавки?

- 1) фізичних;
- 2) хімічних;
- 3) органолептичних;
- 4) мікробіологічних;
- 5) естетичних.

5 Який вид фальсифікації товарів супроводжує усі її існуючі різновиди?

- 1) асортиментна;
- 2) видова;
- 3) кількісна;
- 4) вартісна;
- 5) якісна.

6. Для кодування більшості товарів використовують штрих-код:

- 1) EAN- 8;
- 2) EAN-12;
- 3) EAN-13;
- 4) EAN-14;
- 5) EAN- 6.

7. Під ідентифікаційним числом для введення, зберігання і внесення інформації про товар у комп'ютерну мережу розуміють:

- 1) асортиментний номер;
- 2) штриховий код;

- 3) код країни походження;
- 4) код за УКТЗЕД;
- 5) артикул.

8. Розрізняють наступні види ідентифікації:

- 1) споживча, асортиментна, якісна, товарно-партийна;
- 2) якісна, споживча, нормативна;
- 3) споживча, асортиментна, товарно-партийна, видова;
- 4) вартісна, кількісна, якісна, специфічна;
- 5) якісна, кількісна, цінова, асортиментна.

9. Прийнято розрізняти критерії ідентифікації:

- 1) споживчі та асортиментні;
- 2) професіональні та об'єктивні;
- 3) вартісні та порівняно недорогі
- 4) кількісні та якісні;
- 5) загальні та специфічні.

10. До засобів ідентифікації належать:

- 1) нормативно-технічні та товаросупровідні документи, штрихове кодування;
 - 2) специфічні та загальні засоби;
 - 3) органолептичні та фізико-хімічні показники;
 - 4) критерії, показники, методи ідентифікації;
 - 5) лабораторні прилади та реактиви.
-
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Власенко В.В., Власенко І.Г., Сіренко С.О., Гирич С.В., Бандура В.М., Коляновська Л.М. Основи товарознавства : навчальний посібник. Вінниця, РВВ ВНАУ, 2016. 273 с.
2. Хижняк О.О. Ідентифікація продукції та методи виявлення фальсифікації : лабораторний практикум для студентів спеціальності 8.18010010 «Якість, стандартизація та сертифікація». К.: НУХТ, 2014. 62 с.
3. Павлова В.А., Титаренко Л.Д., Залигіна В.Д. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 192 с.
4. Ярошевич Т.С., Паходюк О.В. Методи визначення фальсифікації товарів : конспект лекцій. Луцьк: ЛНТУ, 2021. 104 с.

Частина 2

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Розділ 6

ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНІ ОПЕРАЦІЇ

6.1. Сутність зовнішньоекономічної діяльності та її види.

6.2 Експортно-імпортні операції: поняття та призначення.

6.3. Торговельно-посередницькі операції.

6.4. Зовнішньоторговельні угоди та їх роль при здійсненні експортно-імпортних операцій.

6.1. СУТНІСТЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ВИДИ

Згідно з Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», зовнішньоекономічна діяльність – це «діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами України, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами».

Дослідники також визначають зовнішньоекономічну діяльність як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних та операційно-комерційних функцій експортноорієнтованих підприємств з врахуванням обраної стратегії, форм та методів роботи на ринку іноземного партнера.

На відміну від згадуваного поняття, зовнішньоекономічні зв'язки прийнято трактувати наступним чином:

- зовнішньоекономічні зв'язки – торгові, виробничі, науково-технічні та інші економічні зв'язки країни з іншими державами;
- зовнішньоекономічні зв'язки – форми реалізації міждержавних відносин у сфері науково-технічного,

виробничого та торгівельного співробітництва й валютно-фінансових відносин;

– зовнішньоекономічні зв'язки – міжнародні, господарські, торгові та політичні відносини, що включають обмін товарами, послугами, робочою силою, різними формами економічного співробітництва і т.д.

Загалом, зовнішньоекономічні зв'язки – це сукупність виробничих, торговельних, науково-технічних, фінансово-інвестиційних, інформаційних та інших зв'язків між країнами, які формується під впливом розвитку їх продуктивних сил, економічного устрою та політичної орієнтації.

До основних форм зовнішньоекономічних зв'язків можна віднести: зовнішню торгівлю товарами та послугами; міжнародну міграцію робочої сили; рух капіталів і міжнародний кредит; міжнародні валютно-фінансові відносини; обмін у галузі науки й техніки; міжнародну кооперацію виробництва; міжнародне співробітництво.

Зовнішня торгівля товарами і послугами – найпростіша форма зовнішньоекономічних зв'язків, що впродовж тривалого часу розвинулася від поодиноких трансакцій до регулярних великомасштабних операцій, які здійснюються на основі міждержавних угод. Зовнішня торгівля є важливою формою зовнішньоекономічних зв'язків, що характеризується швидким зростанням, яке в другій половині ХХ ст. значно випереджає збільшення світового виробництва. Показники, що характеризують зовнішню торгівлю: зовнішньоторговельний оборот (сума вартості експорту та імпорту за певний період), експортна квота (відношення вартості експорту до ВВП) тощо.

Міжнародна міграція робочої сили – переміщення між країнами працездатного населення, спричинене нерівномірністю економічного розвитку країн, різними можливостями працевлаштування, відмінностями у рівнях оплати праці й життя тощо. Головними центрами еміграції є країни Західної Європи, США, Ізраїль. Наприкінці ХХ ст. у країнах ЄС налічувалося майже 14 млн. іноземних працівників та членів їх сімей. Вони – важливе джерело поповнення робочої сили і становлять в окремих країнах від 5 до 25% найманих

працівників. Міграція робочої сили регулюється національними законодавствами, дво- і багатосторонніми угодами (в межах ЄС), нормативними актами МОП. Складна економічна ситуація в Україні в 90-х рр. ХХ ст. спричинила виїзд з країни робочої сили, особливо кваліфікованої та науковців.

Рух капіталів і міжнародний кредит відображають об'єктивну тенденцію перерозподілу капіталів між країнами, задоволення потреб у цьому факторі виробництва через світовий ринок. Форми вивезення капіталу – приватні інвестиції, державні позики, кредити міжнародних фінансових організацій. Наприкінці ХХ ст. зросло значення вивезення капіталу як різновиду зовнішньоекономічних зв'язків у підприємницькій формі (портфельні та прямі інвестиції у підприємство) і у вигляді позик. Так, за допомогою іноземних інвестицій вироблялося майже 20% продукції обробної промисловості в Англії та Франції, приблизно третина – у Німеччині. Україна на шляху побудови регульованої ринкової економіки відчуває гостру потребу в додатковому капіталі.

Міжнародні валютно-фінансові відносини виникли внаслідок використання грошей у міжнародних розрахунках, водночас із появою зарубіжної торгівлі, їх опосередковують міжнародні потоки товарів, послуг, капіталів, робочої сили. Потреба в упорядкуванні розрахунків між країнами зумовила виникнення міжнародної валutowої системи, що забезпечує законодавче регулювання валютно-фінансових відносин за допомогою міждержавних валютних угод.

Обмін у галузі науки і техніки – один з важливих сучасних напрямків зовнішньоекономічних зв'язків, метою яких є спільні розробки науково-технічних програм, взаємний обмін науковими досягненнями, виробничим досвідом, підготовка кваліфікованих кадрів. Обмін у галузі науки і техніки охоплює як теоретичні проблеми фундаментальних досліджень, так і конкретні завдання освоєння космосу, вирішення екологічних проблем, використання атомної енергії тощо. Він здійснюється на основі міжурядових угод за участю відомств, організацій, компаній. Центр ваги зараз все більше переноситься з обміну науково-технічною інформацією на спільні розробки крупних

науково-технічних програм шляхом координації кооперації наукових досліджень у міжнародних центрах. Існують різноманітні форми обміну в галузі науки і техніки: обмін науково-технічною інформацією, проведення наукових консультацій, продаж і купівля ліцензій, «ноу-хау», випробування машин, обладнання, матеріалів та ін., спільні розробки проблем фундаментальних й прикладних наук, обмін вченими, фахівцями, організація виставок, наукових конференцій, симпозіумів.

У повоєнний період швидкого розвитку набуває вища форма зовнішньоекономічних зв'язків – міжнародна кооперація виробництва, яка є виявом міжнародного поділу праці на високому рівні розвитку продуктивних сил і полягає у спеціалізації окремих країн, фірм на виробництві певних видів готової продукції, напівфабрикатів або на окремих стадіях виробничо-технологічного процесу. Цей спосіб міжнародної співпраці при виготовленні кінцевого продукту широко використовують багатонаціональні та транснаціональні корпорації.

Розвиток і поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків вимагали створення механізму їх правового міжнародного регулювання – встановлення норм, правил і процедур, яких зобов'язуються дотримуватися країни в процесі міжнародного співробітництва. З цією метою було створено відповідні наднаціональні та міжнаціональні інститути: у галузі фінансів, валюти і кредиту – Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); у галузі торгівлі – Генеральна угода про тарифи і торгівлю (ГАТТ/СОТ), Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) та ін. Велике значення мають щорічні наради на вищому рівні провідних країн світу: США, Японії, Німеччини, Англії, Франції, Італії та Канади, Китаю на яких обговорюються й приймаються рішення з питань розвитку міжнародного співробітництва.

Зовнішньоекономічна діяльність, на відміну від зовнішньоекономічних зв'язків, здійснюється на рівні виробничих структур (фірм, організацій, підприємств, об'єднань і т.д.) із повною самостійністю у виборі зовнішнього ринку та

іноземного партнера, номенклатури та асортименту позицій товару для експортно-імпортної угоди, у визначенні ціни та вартості контракту, обсягу та строків поставки та являє собою частину виробничо-комерційної діяльності як з внутрішніми, так і іноземними партнерами.

Зовнішньоекономічна діяльність належить до ринкової сфери, базується на критеріях підприємницької діяльності, структурних зв'язках із виробництвом та відрізняється правовою, економічною та юридичною незалежністю від галузевої відомчої опіки. На відміну від зовнішньоекономічної діяльності, зовнішньоекономічні зв'язки відносять до державної сфери.

Головним принципом зовнішньоекономічної діяльності підприємства є комерційний розрахунок на основі господарської та фінансової самостійності та самоокупності з урахуванням власних валютно-фінансових та матеріально-технічних можливостей, тоді як зовнішньоекономічних зв'язків – досягнення міжнародного паритету шляхом взаємних домовленостей між країнами через здійснення багатосторонніх раундів-переговорів.

Експортна стратегія підприємства реалізується через такі види зовнішньоекономічної діяльності: зовнішньоторговельну діяльність, виробничу кооперацію, міжнародне інвестиційне співробітництво, валютні та фінансово-кредитні операції.

Перелік видів, а також суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності визначено законодавчо, зокрема Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

До видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюють в Україні суб'єкти цієї діяльності, належать:

- експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили;
- надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських та інших, що прямо і виключно не заборонені законами України; надання

вищезазначених послуг іноземними суб'єктами господарської діяльності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України;

- наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі;
- міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, передбачених законами України;
- кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності; створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних та страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України;
- спільна підприємницька діяльність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій та спільне володіння майном як на території України, так і за її межами;
- підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних об'єктів власності з боку іноземних суб'єктів господарської діяльності, аналогічна діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за межами України;
- організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі, за участю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- організація та здійснення оптової, консигнаційної та роздрібної торгівлі на території України за іноземну валюту у передбачених законами України випадках;
- товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

- орендні, в тому числі лізингові, операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб'єктами господарської діяльності;
- операції по придбанню, продажу та обміну валюти на валютних аукціонах, валютних біржах та на міжбанківському валютному ринку;
- роботи на контрактній основі фізичних осіб України з іноземними суб'єктами господарської діяльності як на території України, так і за її межами; роботи іноземних фізичних осіб на контрактній оплатній основі з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності як на території України, так і за її межами;
- інші види зовнішньоекономічної діяльності, не заборонені прямо і у виключній формі законами України.

6.2 ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНІ ОПРАЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ

Серед різноманітних форм зовнішньоекономічної діяльності історично першою та переважаючу є міжнародна торгівля, тобто міжнародний обмін продуктами й послугами. За напрямком товарного потоку операції у міжнародній торгівлі поділяються на експорт і імпорт. Розглянемо сутність експорту.

Експорт товарів – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України.

Таким чином, український суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, що здійснює експорт товарів, є експортером. Експортна операція являє собою діяльність, спрямовану на продаж і вивіз за кордон товарів для передачі їх у власність іноземному контрагенту.

Для продавця не має значення, що буде робити з цим товаром покупець – пустить в переробку, реалізує на внутрішньому чи ринку перепrodаст у третій країні. Для продавця і його країни в будь-якому випадку це буде експортна операція.

Її основними ознаками є висновок контракту з іноземним контрагентом і перетинання товаром границі країни - експортера. Факт експорту фіксується в момент перетину товаром митного кордону держави.

У міжнародній комерційній практиці під експортом та імпортом розуміють тільки операції, котрі здійснюються на комерційних засадах, на підставі укладання контрактів купівлі-продажу. Поставки у вигляді допомоги, дарування та ін., які здійснюються на безоплатних засадах, у вартість експорту та імпорту, як правило, не включаються, а враховуються окремо.

Отже, під експортом розуміють і враховують у статистику: 1) вивіз із країни товарів, вироблених, вирощених або добутих у країні, а також товарів, раніше вивезених із-за границі і, які підверглися переробці;

2) вивіз товарів раніше ввезених, переробка котрих відбувалася під митним контролем;

3) вивіз за кордон раніше ввезеного товару, що не піддавався в країні експорту якій-небудь переробці.

Організаційні форми здійснення безпосереднього експорту промисловими підприємствами різноманітні. Вибір форми залежить від розмірів підприємства, його організаційної структури і форм управління, характеру продукції, що випускається, специфіки ринку країни-імпортера, ступеня конкурентної боротьби на ньому й ін.

У міжнародній торговельній практиці використовуються два основні методи здійснення експортно-імпортних операцій, а саме: пряний (*direct*) експорт та імпорт, що передбачає постачання товарів промисловими підприємствами безпосередньо іноземному споживачеві або закупівлю в нього відповідних товарів, і непрямий (*indirect*) експорт та імпорт, що припускає продаж і купівлю товарів через торговельних посередників.

Для сучасного етапу розвитку великого виробництва з величезною концентрацією і централізацією капіталу характерним є розширення прямого експорту й імпорту. Наприклад, у США нині 2/3 експорту промислових товарів здійснюється безпосередньо виробниками.

Прямий метод зовнішньоекономічних операцій застосовується:

- при продажу і закупівлі промислової сировини на основі довгострокових контрактів;
- у разі експорту дорогого і великогабаритного устаткування;
- у разі експорту стандартного устаткування через закордонні філії;
- при закупівлі сільськогосподарських товарів у фермерів;
- у разі продажу і закупівлі товарів державою.

Прямі зв'язки мають низку переваг: більш тісні контакти з контрагентом; краще знання кон'юнктури ринку; швидке пристосування своїх виробничих потужностей до потреб покупця. Проте і непрямий експорт та імпорт продовжують зберігати своє значення. За деякими оцінками, з допомогою торговельних посередників у світовий товарообіг залучається біля 50 % загального обсягу товарів. Цей метод застосовується:

- у разі збути стандартного промислового устаткування;
- у разі збути споживчих товарів;
- при реалізації другорядної продукції;
- на окремих важкодоступних і маловідомих ринках;
- при просуванні нових товарів;
- у разі відсутності власної збутової мережі;
- за умови, що торгівля монополізована значними торговельно-посередницькими фірмами.

У непрямого методу експортно-імпортних операцій також є свої переваги: великий досвід, власна мережа обслуговування, гарні зв'язки, знання ринку й кон'юнктури.

Організація експортних операцій. Якщо обсяг зовнішньоторговельних операцій у фірми незначний і основна частина продукції реалізується на зовнішньому ринку, то для здійснення зовнішньоторговельних операцій вона використовує торговельний апарат, призначений для роботи на внутрішньому ринку.

При збільшенні зовнішньоторговельних операцій створюється спеціальний експортний відділ, що не входить до

складу внутрішнього збутового апарату. Він, як правило, складається з таких підрозділів:

- функціональні сектори (торговельно-договірний, валютний, калькуляції, транспорту, реклами) вивчають відповідні функціональні питання, готують керівництву необхідні відомості про умови здійснення зовнішньоторговельних операцій, надають кваліфіковані консультації;
- територіальні сектори приділяють увагу всім питанням торгівлі з певною групою країн незалежно від номенклатури товару;
- галузеві сектори займаються питаннями торгівлі лише якимось окремим товаром або дуже близькою за характером групою товарів.

Іноді замість експортних відділів великих фірми мають підрозділи в закордонних відділеннях, побудовані за регіональним принципом, їм підпорядковуються всі збутові і виробничі фірми за кордоном. Наприклад, у «Дженерал Моторз» лише одне закордонне відділення, в американської компанії «Зінгер» - п'ять.

Для реалізації продукції усіх своїх підприємств великі фірми нерідко створюють центральний офіс у вигляді юридичне самостійного акціонерного товариства або дочірньої експортної фірми, при цьому комерційна діяльність повністю відокремлюється від виробничої. Наприклад, «Інтернешнл електрик компані» виконує цю роль для «Дженерал електрик компані», а дочірня збутова фірма американської компанії IBM (з виробництва ЕОМ), названа «IBM World Trade Corp.», побудована за територіальною ознакою і має п'ять закордонних відділень. Створення таких офісів зі збути продукції вигідно великим підприємствам. Формально фірма-мати не відповідає за діяльність цих офісів, що дає змогу проводити будь-які операції. Дрібні та середні фірми іноді організовують спільні збутові компанії у формі експортних асоціацій. Поширеною формою експортних операцій великих фірм є складальні заводи, їх мають фірми «Зінгер», «Монтекатіні», «Фіат», «Дюпон». Фірми, що створюють складальні заводи, володіють низкою переваг:

скорочуються транспортні витрати, оскільки збут готової продукції наближається до споживача, вартість перевезень зменшується на 20-30 %; скорочуються витрати на оплату мита (із напівфабрикатів вони стягуються в менших розмірах); знижуються витрати на тару й упакування; зменшуються витрати на заробітну плату.

Великі фірми створюють власний зовнішньоторговельний апарат за кордоном. До його завдань входить вивчення ринку, умов угод, смаків споживачів. За кордоном експортер може організувати оптові фірми зі збути продукції. Вони приймають від імпортерів замовлення, пересилають їх своїм фірмам, стежать за виконанням замовлень, беруть участь у здаванні продукції замовникам, роблять із ними фінансові розрахунки, організовують рекламу. Деякі фірми мають склади готової продукції. Тоді їхні функції розширяються, вони демонструють товари і реалізують їх за кордоном.

Організація торговельного апарату промислових фірм для імпортних операцій. Імпорт здійснюють лише великі фірми, муніципалітети, універмаги, ресторани концерни.

Для здійснення операцій фірми створюють імпортні відділи, що включають, як правило, два сектори - закупівельний та адміністративний. Іноді фірми звертаються до послуг вояжерів із закупівлі. Вони так само, як і комівояжери, є роз'їзними прикажчиками або агентами фірми. За свою роботу вони одержують невеличку ставку плюс відсоток від суми угоди.

У великих центрах, де переважно закуповується товар, створюються постійні представництва. У промислових центрах розташовуються також закупівельні контори, що безпосередньо скуповують товари. Перш ніж придбати товар, вони посилають оферти та зразки своїм фірмам. Іноді самостійно вирішують питання про закупівлю, якщо мова йде про невелику партію.

У деяких країнах, що розвиваються, створені урядові організації, які займаються експортом окремих товарів, котрі виробляються на державних підприємствах або скуповуються в окремих приватних осіб (наприклад, Бразильський інститут кави, державні нафтovі розробки Аргентини). Промислові фірми при закупівлі товарів користуються послугами цих організацій.

6.3. ТОРГОВЕЛЬНО-ПОСЕРЕДНИЦЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Під торговельно-посередницькими операціями розуміють операції, пов'язані з купівлею і продажем товарів, які виконуються за дорученням виробника-експортера незалежним від нього торговельним посередником на основі угоди або доручення.

Торговельне посередництво - це досить широке поняття, що охоплює чимале коло послуг: перепродаж товару; пошук закордонного контрагента; підготовка і укладання угоди; кредитування сторін; здійснення транспортно-експедиторських операцій; страхові операції; проведення рекламних заходів; технічне обслуговування.

До торговельно-посередницьких фірм належать фірми, що з юридичного і господарського погляду не залежать від виробника або споживача товару (сюди, звичайно, не входять філії або дочірні товариства промислових компаній). Вони діють заради одержання прибутку, що створюється або як різниця між цінами, за якими вони купують і продають товар, або як винагорода за послуги.

Як правило, торговельно-посередницькі фірми займаються лише комерційною діяльністю, хоча найбільші з них можуть і обробляти куплений товар. Використання торговельних фірм дає певні переваги.

1. Фірма-експортер у такому разі не вкладає якихось значних коштів в організацію збутової мережі на території країни-імпортера, тому що торговельно-посередницькі фірми мають свою власну матеріально-технічну базу (складські приміщення, демонстраційні зали, ремонтні майстерні, роздрібні магазини).

2. Вони звільняють експортера від багатьох турбот, пов'язаних із реалізацією товару (доставлення, сортування, упаковування), пристосовуючись до вимог ринку.

3. Суттєвим є використання капіталу торговельно-посередницьких фірм на основі короткострокового і середньострокового кредитування. Тут велике значення мають

стійкі зв'язки торговельно-посередницьких фірм із банками, страховими компаніями.

4. Нарешті, ринки деяких товарів цілком монополізовані торговельними посередниками (наприклад, брокерами в Англії) і не доступні для прямих контактів із споживачами.

Недоліком використання посередників є те, що експортер позбавлений безпосередніх контактів із ринками збути і цілком залежить від сумлінності посередника.

Торговельно-посередницькі операції можна поділити на чотири види:

- з перепродажу;
- комісійні;
- агентські;
- брокерські.

Операції з перепродажу. Вони здійснюються торговельним посередником від свого імені і за свій рахунок. Тут торговельний посередник є стороною договору як з експортером, так і з покупцем. Розрізняють два види операцій з перепродажу.

До першого виду належать операції, коли торговельний посередник відносно експортера є покупцем. Він стає власником товару і може реалізувати його будь-кому і за будь-якою ціною. Термінологія, що стосується таких посередників, різна:

- Merchant - Англія, США;
- Handler - ФРН;
- Stockholder - ринок чорних металів Англії;
- Operator - торговці цукром на Нью-Йоркській біржі;
- Dealer - торговці какао на Лондонській біржі;
- Principal - торговці кольоровими металами.

Другий вид операцій - коли експортер і торговельний посередник підписали договір про продаж товарів на певній території, у конкретний термін (вказуються й інші деталі) згідно з договором. Термінологія торговців за цим договором також різна:

- Distributor - США, Англія;
- Vertragshandler - ФРН.

Отже, посередництво згідно з договором полягає в просуванні товарів від експортера до споживача, при цьому торговець зобов'язаний дотримуватися певних умов експортера.

Комісійні операції. Це укладення однією стороною (місіонером), за дорученням другої сторони (комітента), угод від свого імені, але за рахунок комітента. Взаємовідносини регулюються договором. Комітент залишається до кінця власником товару. Комісіонер же не купує товару (він залишається в руках експортера). Але для третьої сторони (покупця) стороною договору є комісіонер, а комітента він може і не знати. Комісіонер одержує винагороду або як відсоток, або як різницю між ціною, установленою комітентом, і ціною продажу.

А якщо покупець не може розплатитися з комісіонером? Звичайно комісіонер не відповідає за кредитоспроможність третіх осіб. Проте іноді в комісійний договір включається умова про поруку комісіонера за виконання угоди покупцем, тобто гарантії комітента від несплати. Така умова називається делькредере (*del credere*). У договорі вказується при цьому ціна (максимальна або мінімальна), а також термін передання грошей комісіонером комітентові.

Якщо замовлення йде від імпортера комісіонеру (тобто навпаки) на купівлю в країні експортера товарів, то він називається індентом (*indent*). Він може бути закритим, якщо імпортер точно вказує в замовленні, де і що купити, або відкритим, якщо індент надає комісіонеру право вибору покупця.

Різновидом комісійних угод є консигнаційні угоди. Це продаж товарів зі складу комісіонера, але товар належить консигнанту, тобто експортеру. Консигнаційна форма торгівлі використовується у разі слабкого освоєння ринку або при поставці нових товарів чи товарів масового виробництва, у стійкому збуті яких експортер не впевнений.

Це зручна форма торгівлі, що дає змогу ознайомитися з товаром і вибрати потрібний.

Агентські операції. Це доручення однієї сторони, що називається принципалом, другій стороні, яка іменується

агентом, здійснення юридичних угод за рахунок і від імені принципала (комісіонер діє від свого імені) на визначеній території. Незалежність агента виявляється в тому, що він не перебуває в трудових відносинах із принципалом і здійснює свою діяльність самостійно на основі агентської угоди. Він є юридичною особою, зареєстрованою у торговельному реєстрі.

Агент лише сприяє угоді, але сам не є стороною, тобто контракт про купівлю не укладає. Термінологія щодо таких посередників різноманітна: в Англії і США - це агент і принципал, у ФРН, Японії - торговельний представник, у Скандинавських країнах - агент і підприємець, у Латинській Америці - повірений і довіритель. Плутанина полягає в тому, що в Англії і США під агентством часто розуміють усі види посередництва.

Брокерські операції. Це встановлення через посередника-брокера (англ. broker, франц. courtier, нім. makler) контактів між продавцем і покупцем (а також між страховиком і страхувальником, судновласником і фрахтувальником). Брокер не є стороною в договорі, а використовується лише для інформування двох сторін, що беруть на себе зобов'язання за угодою. На відміну від агента, він не перебуває в договірних відносинах зі сторонами, а діє на основі окремих доручень.

Крім головної функції - знайти покупця для продавця або, навпаки, продавця для покупця - брокер виконує певні додаткові функції. Зокрема, він здійснює:

- контроль за виконанням контракту і пред'явленням reklamaцій;
- іноді бере на себе обов'язки делькредере;
- підбір партії товару визначеного асортименту;
- збір інформації про стан ринку.

Брокер одержує винагороду, що називається брокередж (brokerage англ.), куртаж (courtage франц.), провізіон (provision нім.). Розмір цієї винагороди за товарними операціями коливається від 0,25 до 2-3%.

Брокер не має права представляти інтереси іншої сторони або приймати від іншої сторони комісію, за винятком випадків, коли на це є згода клієнта. Іноді посередниками можуть бути два

брокери - один за дорученням продавця, другий - за домовленістю покупця. Брокери спеціалізуються на продажі, купівлі одного виду товару, біржового або аукціонного.

Організаційні форми торговельно-посередницьких операцій

Залежно від характеру здійснюваних операцій розрізняють такі види торговельно-посередницьких фірм:

- торговельні;
- комісійні;
- агентські;
- брокерські;
- фектори.

Торговельні фірми найчастіше здійснюють операції за свій рахунок і від свого імені. Вони, як правило, підтримують тривалі відносини з постачальниками.

Види торговельних фірм:

- торговельні доми (merchant hauses) закуповують товари у виробників або купують за кордоном і продають своїм оптовикам чи роздрібним торговцям;
- експортні фірми (export firms) закуповують товар на внутрішньому ринку і перепродують за кордоном, іноді виконуючи і комісійні доручення. Вони бувають спеціалізовані, тобто з торгівлі одним товаром, і універсальні - широка номенклатура товарів;
- імпортні фірми (import merchants) закуповують за свій рахунок за кордоном товари і продають на внутрішньому ринку. Вони звичайно мають великі склади з товарами і спеціалізуються на закупівлі одного сорту товарів, здебільшого сировинних або продовольчих; здійснюють сортування, упаковування; мають великий досвід, що дає їм можливість конкурувати з іншими фірмами. Ці фірми купують товари або в експортерів, або на біржах і аукціонах. Зараз досить поширені імпортні фірми, що торгують машинами й устаткуванням. Вони беруть на себе технічне обслуговування і, як правило, мають широку мережу дилерів - дрібних торговців;
- оптові фірми (wholesaler) є посередниками між промисловими підприємствами і роздрібними торговельними фірмами. Вони закуповують за свій рахунок товари за кордоном

великими партіями і реалізують окремим споживачам дрібнішими партіями, отримуючи прибуток за рахунок різниці в ціні. Провести межу між оптовою й імпортною фірмою важко. Але оптова фірма закуповує товари не тільки в експортера, а й товари вітчизняного виробництва і просуває їх у власну роздрібну мережу;

– роздрібні фірми (retailer) самі здійснюють операції з імпорту й експорту, не користуючись послугами великих оптових фірм. Вони мають широку мережу своїх магазинів, філій;

– дистрибутори (distributor) - це фірми в США, Англії й в інших країнах, що здійснюють переважно імпортні операції і є торговцями за договором. Вони займаються продажем лише певного кола товарів;

– стокісти (stockist) - фірми, що перебувають у країні імпортера і виконують в основному консигнаційні операції.

Комісійні фірми, їх основні види. Комісійні експортні фірми - представники продавця або покупця. Відповідають за:

- своєчасність поставки товарів;
- транспортування;
- документальне оформлення угоди;
- страхування;
- технічне обслуговування (іноді). Можуть виконувати й обов'язки типу індента. Різновид таких фірм - конфірмаційні доми (confirming houses), що беруть на себе ризик щодо кредитів, які вони від імені виробника надають покупцю.

Комісійні імпортні фірми - представники покупців своєї країни. Вони розміщують замовлення за кордоном від свого імені, але за рахунок вітчизняних комітентів. Крім того, можуть надавати й інші послуги - досліджувати кон'юнктuru ринку (огляди), стежити за відвантаженням товару тощо.

Агентські фірми тривалий час підтримують тісний контакт із принципалом. Вони поділяються на експортних і закордонних агентів.

Брокерські фірми найбільшого розвитку набули в Англії. Це великі компанії, спеціалісти цих фірм мають високу кваліфікацію, підтримують постійні зв'язки з великими

банками, що дає змогу їм іноді фінансувати угоди (у заставу під товар). Вони надають кваліфіковану інформацію, випускаючи низку бюлетенів.

Фактори (factors) - торговельні посередники, що виконують широке коло посередницьких обов'язків від імені експортера: експортують продукцію; фінансують експортні операції, сплачують аванс виробнику, видають кредити покупцю, страхують. Звичайно вони беруть участь у торгівлі текстилем, шкурами, лісом. Таких фірм багато в США, Канаді, Англії.

Отже, у міжнародній торговельній практиці вироблено досить чіткий механізм організації експортно-імпортних операцій, що здійснюються або безпосередньо фірмами-виробниками, або торговельними посередниками. Це дає можливість раціонально використовувати відповідні методи, професійно вести зовнішньоторговельну діяльність.

6.4. ЗОВНІШНЬОТОРГІВЕЛЬНІ УГОДИ ТА ЇХ РОЛЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Укладання і виконання контракту з іноземним контрагентом є підсумковим результатом зовнішньоекономічної операції. Контракт купівлі-продажу являє собою комерційний документ, що оформлює зовнішньоторговельну операцію, в якому міститься письмова домовленість сторін про постачання товару.

Регулювання укладання договору купівлі-продажу і тих прав і обов'язків продавця та покупця, що виникають з такого договору, уніфіковане в Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Якщо одна із сторін контракту знаходиться в країні, яка не приєдналася до Конвенції, то Конвенція не буде застосована до такої угоди. У контакті купівлі-продажу неодмінною умовою є перехід права власності на товар від продавця до покупця. У цьому полягає основна відмінність договору купівлі-продажу від інших видів договорів – орендного, ліцензійного, страхування та інших, де не міститься умова про перехід права власності на товар, а предметом договору є або право користування товаром, або надання послуг.

Типові контракти розробляються в основному великі експортери даного виду продукції. Для цього необхідно, щоб експортер контролював велику частину світового ринку даного товару.

Створенням типових контрактів займаються торговельні палати, асоціації, федерації експортерів, біржі (зі своїм товаром).

Підготовка до укладання контрактів включає три етапи:

1. Вибір ринку і його вивчення.
2. Вибір контрагента.
3. Проведення попередніх переговорів і укладання контракту.

Світова практика здійснення експортно-імпортних операцій показує доцільність попереднього вивчення потенційного ринку та майбутнього споживача чи партнера. Цю роботу доцільно проводити у декілька етапів:

1. *Вибір ринку і його вивчення* – проводиться відповідно до програми маркетингу, в якій особливе місце належить вивченню найважливіших факторів. Серед них варто виділити такі:

- політичні відносини з країною-контрагентом;
- місткість товарного ринку. Тут варто вивчити потенційні можливості споживачів;
- кон'юнктуру товарних ринків, що дозволяє перевірити правильність прийнятого рішення щодо місткості ринку, умов продажу і закупівель, методів здійснення зовнішньоторговельних операцій, часу виходу на ринок і місце;
- торгово-політичні умови. Тут варто з'ясувати розмір митних податків, що розрізняються за країнами.

Крім тарифу вивчають:

- обмеження, які встановлені державою на визначений час щодо кількості імпортованого товару в натуральному чи вартісному вираженні;
- ліцензійну систему і порядок одержання ліцензій;
- валютні обмеження, прийняті в даній країні;
- умови торгових договорів даної країни з іншою країною-контрагентом;

- санітарно-гігієнічні правила, що належать до адміністративного протекціонізму.

При розгляді питань транспортування вантажів для учасників зовнішньоторговельної операції необхідно встановити наступне:

- які базисні умови постачання товару і як відповідно до них розподіляються обов'язки продавця і покупця із забезпечення доставки товару;

- як здійснюється зворотний зв'язок між продавцем і покупцем при доставці товару;

- яким видом транспорту буде доставлятися товар, які документи оформлюють у договорі перевезення.

При плануванні відправлення вантажу і виборі виду транспорту слід проаналізувати наступні фактори: вид вантажу, відстань і маршрут перевезення.

Важливо ознайомитися з формами розрахунків, що використовуються в імпортній торгівлі. Для цього треба визначити доцільність надання кредиту, його форми, вартість, терміни. Необхідно також знати про кредитоспроможність потенційних контрагентів.

Велике значення має вивчення законоположень щодо здійснення торгових операцій, у тому числі страхування і торгове судочинство, закони, що регулюють правове поле діяльності іноземних фірм, охорону промислової власності, арбітраж та ін.

Вибір контрагента. Якщо ринок обраний, то необхідно визначитися з контрагентом. Практика показує, що 85% контрактів підписують фірми, 15% – міністерства, відомства і об'єднання підприємців. Особливу увагу слід звернути на юридичний статус фірми для того, щоб знати, хто буде оплачувати борги, кому представляється право укладання угод, які межі повноважень (може бути, що контракт підписаний, а фірма ніякої відповідальності за нього не несе).

Слід мати на увазі, що кожна фірма в обов'язковому порядку реєструється в торговому реєстрі. Це робиться для збору державою відповідних податків. Крім цього, власник одержує виключне право на фірму і її найменування.

Після вибору фірми складається довідка, в яку заносяться такі дані:

- адреса фірми, телефон, телекс;
- вид діяльності;
- список керівних осіб;
- коротка історія;
- список дочірніх компаній, філій;
- баланси фірми;
- останні операції;
- висновок-оцінка комерційної репутації.

Проведення переговорів. Усю цю інформацію можна одержати зі спеціальних довідників. Після вибору фірми починається проведення переговорів.

Основними способами ведення переговорів є: переписка, особисті зустрічі, використання технічних засобів (телефон, телетайп, факс).

Слід зазначити, що технічні засоби для ведення переговорів використовуються рідко.

До них вдаються у тих випадках, коли країни, де знаходяться контрагенти, розташовані далеко одна від одної, або у випадку, коли фірми підтримують довгострокові контакти і добре знайомі.

Технічні засоби доцільно використовувати, коли необхідно повторити замовлення за раніше погодженим контрактом.

Переговори шляхом переписування. Письмова заява продавця про бажання укласти договір закупівлі-продажу називається офertoю. Оферта містить всі умови майбутньої угоди: найменування товару, кількість, якість, ціна, умови постачання, термін постачання, умови платежу, характер тарифу упакування, порядок приймання-здачі, загальні умови постачання.

Переговори шляхом особистих зустрічей. На світовому ринку склалися певні правила, звичаї і традиції проведення комерційних переговорів. Більшість контрактів укладаються завдяки особистим зустрічам. Склалася і практика таких зустрічей. Переговори проходять у місці розташування менш зацікавленої фірми – у службовому приміщені. Приймаюча

фірма складає план проведення переговорів, у якому передбачаються такі положення:

1. Дата, місце, час, регламент переговорів.
2. Склад учасників з боку приймаючої фірми.
3. Обговорення тих питань, щодо яких утіка буде досягнута без ускладнень.
4. Альтернативи на випадки контрпропозицій партнера (щодо цін, термінів постачань, умов оплати і т. д.).
5. Визначення осіб, які зустрічають, проводжають учасників переговорів, виконують протокольні функції.
6. Визначення осіб, які готують довідково-інформаційний матеріал, копії контрактів і т. п.
7. Культурна програма, у т. ч. харчування запрошеної сторони.

Структура і зміст міжнародних контрактів купівлі-продажу. Зовнішньоекономічний договір (контракт) становить матеріально оформлену угоду двох чи більше суб'єктів ЗЕД та їх іноземних контрагентів, яка спрямована на встановлення, зміну чи припинення їхніх взаємних прав і обов'язків у ЗЕД.

Установленню договірних відносин передує підготовчий переддоговірний період, протягом якого кожній із сторін слід зібрати максимальну кількість інформації про свого партнера (контрагента) і провести переговори про умови майбутньої угоди, зокрема в інтересахожної сторони одержати інформацію про рівень зацікавленості партнера в налагодженні ділових відносин, його платоспроможності, надійності як контрагента, порядності, ділових якостях. У цей період за домовленістю однієї із сторін складається текст договору (контракту), що вивчається іншою стороною, після чого шляхом спільних переговорів формується остаточний текст договору (контракту).

Складання контракту – важлива складова зовнішньоекономічної угоди, оскільки саме цей документ регламентує умови угоди, права й обов'язки, а також відповідальність сторін у разі невиконання договірних умов т. п.

На відміну від угоди внутрішнього характеру (між партнерами з однієї країни) зовнішньоторговельна операція

відрізняється значною складністю. У цьому зв'язку, укладаючи зовнішньоекономічну угоду, необхідно приділити особливу увагу виконанню партнером узятих на себе зобов'язань. З цією метою текст зовнішньоекономічного договору (контракту), на відміну від тексту договору (контракту) між особами однієї держави, необхідно забезпечити широким набором гарантій виконання сторонами своїх зобов'язань. Зокрема, такими гарантіями можуть виступати стовідсоткова передоплата, застава, задаток чи аванс, банківська гарантія, застереження про збереження права власності та заходи, що закликають партнера до належного і своєчасного виконання своїх зобов'язань.

Відповідно до Закону України про ЗЕД суб'єкти мають право укладати будь-які види зовнішньоекономічних договорів (контрактів), крім тих, які прямо чи у винятковій формі заборонені законами України.

Відповідно до ст. 6 Закону про ЗЕД зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом ЗЕД чи його представником у простій письмовій формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором чи законом. Більше того, відповідно до рішення Конституційного суду України (справа про порядок підписання зовнішньоекономічних договорів) від 26.11.98 р. №16-рп/98 письмова форма зовнішньоекономічного договору (контракту) є обов'язковою для будь-якого зовнішньоекономічного контракту, що укладається суб'єктом ЗЕД України. Винятки з цього правила можуть установлюватися тільки законом чи міжнародним договором України.

Варто також мати на увазі, що ст. 154 Цивільного кодексу (що не суперечить ст. 6 Закону про ЗЕД) уточнює, що розуміється під письмовою формою договору і конкретизує це поняття. Так, відповідно до Цивільного кодексу, якщо законом чи угодою сторін передбачене укладання договору в письмовій формі, він може бути укладений як шляхом складання одного документа, підписаного сторонами, так і шляхом обміну листами, телеграмами, телефонограмами та іншими засобами, які підписані стороною, що їх відсилає. При складанні тексту договору (контракту) суб'єкти ЗЕД мають право

використовувати відомі міжнародні порядки, рекомендації міжнародних органів і організацій.

Порядок укладання зовнішньоекономічних договорів у міжнародній практиці регулюється Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 р.

Стосовно до України типова форма зовнішньоекономічного договору (контракту) і зразки його формулювань наведені в Положенні про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), яке затверджене наказом Міністерства економіки і з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 р. №201 (далі - Положення №201).

Відповідно до Положення №201 в обов'язковому порядку в зовнішньоекономічний договір (контракт) треба включати таке:

1.1. Назва, номер договору (контракту), дата і місце його укладання.

1.2. Преамбула.

1.3. Предмет договору (контракту).

1.4. Кількість і якість товару (обсяг виконання робіт, надання послуг).

1.5. Базисні умови постачання товарів (приймання-здавання виконаних робіт чи послуг).

1.6. Ціна і загальна вартість договору (контракту).

1.7. Умови платежів.

1.8. Умови приймання-здавання товару (робіт, послуг).

1.9. Упакування і маркірування.

1.10. Форс-мажорні обставини.

1.11. Санкції і рекламації.

1.12. Урегулювання спорів у судовому порядку.

1.13. Місцезнаходження (місце проживання), поштові й платіжні реквізити сторін.

За домовленістю сторін у договорі (контракті) оговорюються додаткові умови, зокрема страхування; гарантії якості; умови залучення субвиконавців договору (контракту), агентів, перевізників; визначення норм навантаження (розвантаження); умови передачі технічної документації на товар, збереження торгових марок; порядок сплати податків, мита, зборів; різного роду захисні застереження; дата, з якої договір (контракт)

набирає чинність; кількість підписаних екземплярів договору (контракту), можливість і порядок внесення змін у договір контракт) та ін.

Зовнішньоекономічний договір повинен містити назву (наприклад, договір купівлі-продажу, договір комісії, договір зовнішньоекономічного бартеру і т. п.), номер, дату і місце його підписання (укладання).

Дата укладання зовнішньоекономічного договору (контракту), якщо в тексті не зазначений інший термін вступу договору (контракту) у силу, як правило, означає момент, з якого договірні відносини набирають силу – момент, з якого виникають права й обов'язки сторін за договором (контрактом).

Місце підписання договору (контракту) при певних обставинах може мати дуже важливе юридичне значення. Наприклад, якщо сторонами не узгоджено, право якої країни застосовується до зовнішньоекономічного договору (контракту), то право, що регулює зовнішньоторговельну операцію, визначається відповідно до зазначеного в договорі місця підписання. Така норма найбільш характерна і поширена у практиці міжнародного права. Аналогічна норма присутня й у Положенні №201.

У преамбулі договору вказують:

- повні й точні найменування сторін-учасниць зовнішньоекономічної операції, під якими вони офіційно зареєстровані, з вказівкою країни;
- скорочене визначення сторін як контрагентів («Продавець», «Покупець», «Замовник», «Постачальник» і т. п.);
- особи, від імені яких укладається зовнішньоекономічний договір (контракт), найменування документів, якими керуються контрагенти при укладанні договору (статут підприємства, установчий договір і т. п.).

Назви контрагентів-учасників зовнішньоекономічної угоди, що вказуються в преамбулі договору (контракту), повинні бути справжніми, точними й відбиті в тексті у розгорнутому вигляді і без використання абревіатури. Традиційно першим у договорі (контракті) указується найменування продавця, другим – покупця. Після формулювання вступної частини договору

(контракту) випливає безпосередній виклад умов зовнішньоторговельної угоди, що відбиваються у відповідних розділах. Кількість розділів договору (контракту) залежить від характеру товару та договірних умов і повинне відповідати вимогам Положення №201.

Розділ «Предмет договору (контракту)» є одним з основних розділів контракту. У ньому визначається, який товар (роботи, послуги) один з контрагентів зобов'язаний постачати іншому з вказівкою точного найменування, марки, сорту чи кінцевого результату виконуваної роботи.

Найменування товару, що постачається продавцем, повинне бути точним і не допускати підміни. Якщо сутність товару, що постачається, чітко описати в договорі (контракті) проблематично, можна послатися в тексті договору (контракту) на документи, в яких наводиться опис товару, що постачається, і надаються його технічні характеристики і т. п.

У разі укладання бартерного (товарообмінного) договору (контракту) чи контракту на переробку давальницької сировини в цьому розділі також указується точне найменування (марка, сорт) зустрічних постачань (чи найменування товару, що є кінцевою метою переробки давальницької сировини). При цьому для бартерного (товарообмінного) договору (контракту) додатки (специфікації) (якщо вони мають місце) також балансуються за загальною вартістю експорту й імпорту товарів (робіт, послуг).

Описуючи товар, постачання якого передбачається, у тексті договору (контракту) в обов'язковому порядку необхідно вказати його кількісні і якісні характеристики. У разі, якщо буде постачатися штучний товар, у тексті вказується конкретне число, що позначає кількість даного товару. Особливу увагу при складанні договору (контракту) треба звертати на випадок, коли кількість товару вимірюється на вагу. У такому разі обов'язково слід вказати, яка вага, брутто (з тарою чи упаковкою) чи нетто (без тари чи упаковки), мається на увазі.

У цьому розділі залежно від номенклатури визначається одиниця виміру товару, прийнята для товарів такого виду (тонна, кілограм, штука і т. п.), загальна кількість і якісні характеристики.

У тексті договору (контракту) на виконання робіт (надання послуг) визначаються конкретні обсяги робіт (послуг) і термін їхнього виконання.

Термін постачання товару може бути зв'язаний не тільки з певною календарною датою, але й з якими-небудь діями покупця (наприклад, з виплатою авансу чи задатку, здійсненням передоплати за товар і т. п.). Якщо термін постачання товару з якої-небудь причини в тексті договору не оговорений, то в такому випадку він визначається, виходячи із законів і звичаїв країни, право якої застосоване до даного контракту.

Приймання – здавання здійснюється за кількістю згідно з документами, які супроводжують товар, і за якістю – також згідно з відповідними документами.

Товар, що постачається, повинен прийматися за якістю і кількістю в тому місці й у той момент, коли відбувається перехід від продавця до покупця права власності на товар, а також ризик випадкової загибелі товару чи його пошкодження.

У цьому розділі також слід передбачити відповіальність продавця, права покупця, якщо в результаті приймання буде виявлена невідповідність товару, що поставляється, вимогам, які викладені у договорі (контракті).

У розділі «Упакування і маркування» вказуються дані про упакування товару (шухляди, мішки, контейнери і т. п.), нанесене на неї відповідне маркування (найменування продавця і покупця, номер договору (контракту), місце призначення, габарити, спеціальні умови складування і транспортування та ін.), а при необхідності також умови її повернення.

Маркування товару повинне відповідати міжнародним нормам для даного виду вантажу і вимогам покупця. Якщо покупець не вимагає нанесення якого-небудь спеціального маркування, воно виконується продавцем відповідно до загальноприйнятих міжнародних норм.

В обов'язковому порядку маркування повинне містити такі дані про вантаж:

- найменування і адреса продавця з вказівкою країни відправлення;

- найменування пункту призначення, адреси покупця товару;
- номер договору (контракту);
- номер пакувальної одиниці та її загальна кількість;
- габарити пакувальної одиниці;
- вага пакувальної одиниці (брутто);
- вага пакувальної одиниці (нетто).

Розділ «форс-мажорні обставини» містить дані про те, в яких випадках умови договору (контракту) можуть бути не виконані сторонами (наприклад, через стихійне лихо, воєнні дії, ембарго, втручання з боку уряду та ін.). При цьому сторони звільняються від відповідальності на термін дії таких обставин чи можуть відмовитися від виконання договору (контракту) частково або в цілому без додаткової фінансової відповідальності.

Настання і припинення форс-мажорних обставин повинні бути підтвердженні документально. Підтвердженням терміну дії обставин нездоланної сили служить довідка, видана Торгово-промисловою палатою країни (у договорі (контракті) цей факт також повинен бути обговорений).

Розділ «Санкції і рекламації» є одним з найважливіших розділів зовнішньоекономічного договору (контракту), оскільки шляхом цілої низки санкцій закріплює за кожною стороною взяті на себе договірні зобов'язання.

У розділі «Урегулювання спорів у судовому порядку» зазначається конкретний суд, який розглядатиме конфліктну контрактну ситуацію. Якщо в тексті договору не визначена країна розгляду позову однієї із сторін, то прийнято використовувати право території, на якій підписується документ, а також за правом країни, де заснована, має місце проживання чи основне місце діяльності така сторона.

В інших випадках використовується право країни, яка виконує договір.

У розділі «Місцезнаходження (місце проживання), поштові й платіжні реквізити сторін» зовнішньоекономічного договору вказуються місцезнаходження (юридична адреса) чи місце проживання, повні поштові й платіжні реквізити (номер

рахунка, найменування і місцезнаходження банку) контрагентів договору (контракту), а також підписи сторін.

Після узгодження сторонами умов зовнішньоекономічного договору відбувається його підписання. Для підписання не потрібен дозвіл якого-небудь органу державної влади, управління чи головної організації, за винятком випадків, що передбачені законами України.

Якщо текст контракту написаний на декількох аркушах, то для надання договору (контракту) більшої юридичної чинності бажано, щоб кожна сторінка договору (контракту) була скріплена підписами обох сторін зовнішньоекономічної угоди. Підписи повинні бути поставлені повністю, чітко і розбірливо.

У заключній частині договору слід вказати, на якій мові він складений, кількість екземплярів і скільки з них належить кожній зі сторін. Як правило, зовнішньоекономічний договір (контракт) складається як мовою продавця, так і мовою покупця. Але в деяких випадках мовою договору (контракту) можуть бути обрані не мови сторін, а якась інша мова.

Питання для самоконтролю

1. *Що таке експорт?*
 2. *Що таке імпорт?*
 3. *Дайте визначення поняттю "зовнішньоекономічна діяльність".*
 4. *Назвіть види ЗЕД.*
 5. *Опишіть нормативно-правове забезпечення здійснення ЗЕД в Україні.*
 6. *Дайте характеристику зовнішньоекономічного контракту.*
 7. *Опишіть ключові розділи зовнішньоекономічного контракту.*
 8. *Види документів у зовнішньоторговельних операціях.*
 9. *Дайте характеристику комерційним документам.*
-

Тестові питання

1. До видів зовнішньоекономічної діяльності відносяться:

- 1) міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами;
- 2) створення лізингових, депозитних та фінансових установ;

- 3) операції з продажу, придбання банківських металів на міжбанківському валютному ринку;
- 4) орендні операції між суб'єктами ЗЕД;
- 5) міжнародні фінансові операції.

2. До загальних принципів ЗЕД відносяться:

- 1) суверенітет, взаємна вигода, системність;
- 2) суверенітет, науковість, верховенство закону;
- 3) взаємовигода, науковість, системність;
- 4) взаємна вигода, мирне співіснування, юридична рівність;
- 5) взаємна вигода, мирне співіснування.

3. Основними законодавчими актами у сфері ЗЕД є:

- 1) ЗУ «Про ЗЕД», «Про економічну конкуренцію», «Про захист прав споживачів»;
- 2) ЗУ «Про ЗЕД», «Про цінні папери», «Про захист прав споживачів»;
- 3) ЗУ «Про ЗЕД», «Про акредитацію органів сертифікації», «Про захист прав споживачів»;
- 4) ЗУ «Про ЗЕД», «Про цінні папери», «Про захист іноземних інвестицій»;
- 5) Конституція України.

4. Прямий метод зовнішньоекономічних операцій застосовується:

- 1) у разі експорту стандартного устаткування через закордонні філії;
- 2) у разі збуту споживчих товарів;
- 3) при реалізації другорядної продукції;
- 4) при просуванні нових товарів
- 5) всі відповіді правильні.

5. Переваги непрямого методу експортно-імпортних операцій:

- 1) більш тісні контакти з контрагентом;
- 2) краще знання кон'юнктури ринку;
- 3) великий досвід;
- 4) малий досвід;
- 5) швидке пристосування виробничих потужностей до потреб покупця.

6. Обов'язкові умови контракту:

- 1) страхування, якість і кількість, ціна;
- 2) умови платежу, якість і кількість, предмет контракту;
- 3) гарантії, арбітраж, умови платежу;
- 4) пакування та маркування;
- 5) упакування, маркування, страхування, ціна.

7. Індивідуальні умови контракту:

- 1) страхування, якість і кількість, умови платежу;
- 2) умови платежу, базисні умови поставки, предмет контракту;
- 3) гарантії, арбітраж, умови платежу;
- 4) умови платежу;
- 5) предмет контракту, якість, кількість, ціна.

8. Міжнародні розрахунки включають:

- 1) порядок здійснення платежів;
- 2) порядок торгівлі товарами;
- 3) порядок торгівлі послугами;
- 4) міжнародну торгівлю;
- 5) навчання та підготовку спеціалістів.

9. Яка форма розрахунку найбільш вигідна для експортера?

- 1) банківський переказ;
- 2) акредитив;
- 3) інкасо;
- 4) акредитив та інкасо;
- 5) відкритий рахунок.

10. Особливий вид суспільних відносин, що виникають між державами в процесі та з приводу обміну товарами, це:

- 1) зовнішньоекономічна діяльність;
 - 2) експорт та імпорт товарів;
 - 3) міжнародні операції;
 - 4) банківська діяльність;
 - 5) міжнародна торгівля.
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Закон України : Про зовнішньоекономічну діяльність. ВР від 16.04.91 р. №959 – XII, зі змінами та доповненнями.
2. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник / 6-е вид., перероб. та доп. / ред. Ю. Г. Козак. Київ : ЦУЛ, 2019. 292 с.
3. Зовнішньоекономічні операції і контракти : навч. посіб. / 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 608 с.
4. Бевзюк В. Ф. Організація експортно-імпортних операцій на підприємствах та шляхи їх удосконалення. URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=42785>.
5. Central Intelligence Agency, The World Factbook Field Listing: Exports – Commodities.

Розділ 7

МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА МИТНИЙ КОНТРОЛЬ

- 7.1. Митні процедури при переміщенні товарів.**
 - 7.2. Інформаційно-комунікаційні технології при здійсненні митних формальностей.**
 - 7.3. Основні положення здійснення митного оформлення.**
 - 7.4. Декларування товарів.**
 - 7.5. Митний контроль.**
-

7.1. МИТНІ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ

Використання терміну «процедура» зустрічається в різних галузях права: адміністративному, земельному, цивільному, кримінально-процесуальному, тощо. Залежно від галузі права, в якій вона застосовується «процедура» набуває певної специфіки. В юридичній енциклопедії під терміном «процедура» розуміють (франц. procedure, від лат. procedere – просуватися) – порядок, наступність, послідовність у вчиненні дій для досягнення певного результату. Особливість правової процедури полягає у тому, що вона застосовується у сфері права. Правова процедура у правовому розумінні – це врегульований законом, іншими нормативно-правовими актами порядок, який складається з послідовних дій і спрямований на досягнення правового результату.

В чинному Митному кодексі України сформульовано поняття «митні процедури» – це зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей і порядок їх виконання.

Змістом митних процедур є митний контроль, митне оформлення, сплата митних платежів та порядок їх

виконання.

Митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм МК України, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку. Митному контролю підлягають усі товари, транспортні засоби комерційного призначення, які переміщуються через митний кордон України. Митний контроль здійснюється виключно митними органами. В Кіотській конвенції міститься визначення поняття «митного контролю» як сукупності заходів, що здійснюються митною службою з метою забезпечення дотримання митного законодавства. Митний кодекс ЄС під «контролем митної влади» розуміються спеціальні дії, які проводяться для забезпечення реалізації митних та інших правил, що застосовуються до товарів, а саме: огляд товарів, перевірка наявності та правильності заповнення документів, перевірка бухгалтерських рахунків та інших записів, огляд транспортних засобів, багажу та особистих речей, надання офіційних запитів тощо. Також так само використовується термін «нагляд митної влади», який визначає сукупність дій митної влади, які проводяться з метою забезпечення реалізації митних та інших правил, що застосовуються до товарів.

Згідно з міжнародними стандартами митний контроль повинен обмежуватись мінімумом, необхідним для забезпечення дотримання митного законодавства; при проведенні митного контролю використовувати та удосконалювати систему управління ризиками та постаудиту; максимально використовувати інформаційні технології та засоби електронних комунікацій; здійснювати спільне проведення митними службами держав митного контролю.

Митне оформлення – виконання митних формальностей, необхідних для випуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення. Метою митного оформлення є забезпечення дотримання встановленого законодавством України порядку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, а

також забезпечення статистичного обліку ввезення на митну територію України, вивезення за її межі і транзиту через її територію товарів. Митне оформлення здійснюється посадовою особою митного органу та завершується протягом чотирьох робочих годин з моменту пред'явлення митному органу товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що підлягають митному оформленню, подання митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та всіх необхідних документів і відомостей, передбачених МК України. Митне оформлення спрямоване на документальне закріплення інформації та відомостей (результатів), отриманих у процесі митного контролю щодо пропуску у державу чи за її межі товарів та інших предметів (залежно від їх виду та мети переміщення) через митний кордон суб'єктами зовнішньоторговельної діяльності.

Поняття «митні платежі» розкривається в Податковому кодексі України : «митні платежі – податки, що відповідно до Податкового Кодексу або митного законодавства справляються під час переміщення чи у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України та контроль за справленням яких покладено на органи контролю. До митних платежів відносять:

- а) мито;
- б) акцизний податок із увезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); в) податок на додану вартість із увезених на митну територію України товарів (продукції).

Митні процедури це – врегульований нормами митного права, порядок діяльності посадових осіб митних органів в межах їх повноважень, який спрямований на реалізацію норм митного права та дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи у процесі вирішення конкретних справ, пов'язаних з переміщенням громадянами товарів, транспортних засобів та інших предметів через державний кордон та складається з таких елементів: митного контролю, митного оформлення, справлення (сплати) митних платежів та порядку їх виконання.

Умови здійснення митних процедур залежать від мети та

умов переміщення товарів та транспортних засобів через державний кордон України (тобто певного митного режиму), від способу та засобів переміщення.

Таким чином, ми можемо визначити декілька аспектів узгодження понятійного апарату, пов'язаного із митними процедурами. По-перше, це питання митних режимів, адже підхід українського законодавства полягає у тому, що поняття «митний режим» є більш широким, і включає у себе «митну процедуру», яка в свою чергу включає у себе «митні формальності». В той же час митне законодавство ЄС під поняттям «митна процедура» розуміє саме аналог українського митного режиму, за виключенням французького підходу, який оперує поняттям режиму, але при цьому не використовуючи поняття «митні процедури», тож логічним представляється обрання одного з двох підходів, а не використання двох одночасно, як це має місце. По-друге, важливим аспектом вбачається офіційне визнання митної процедури різновидом адміністративної процедури, що дозволить узгодити законодавство сфері державної митної справи із загальним адміністративним законодавством, зокрема із законопроектними роботами щодо Адміністративно-процедурного кодексу України.

З метою забезпечення ефективності процедур митного контролю та митного оформлення для митних органів важливим є питання матеріального забезпечення та інфраструктури, зокрема, наявності необхідного обладнання, складських та адміністративних приміщень тощо.

Від рівня розвитку митної інфраструктури, наявності достатнього потенціалу і резервних потужностей залежать такі ключові показники як:

- 1) пропускна спроможність пунктів пропуску через державний кордон;
- 2) розвиток експортно-імпортних операцій;
- 3) рівень митних правопорушень і проявів корупції на митниці;
- 4) ефективність адміністрування митних платежів.

Технологічна схема митного контролю й митного оформлення товарів і транспортних засобів повинна відображати:

- 1) систему пропускного режиму на територію комплексу;
- 2) систему пропускного режиму в зонах митного контролю, в приміщеннях, де розташовані митні органи (з обов'язковим документальним забезпеченням пропуску в зону митного контролю);
- 3) схему руху транспортних засобів через територію вантажного комплексу і зони митного контролю;
- 4) систему обліку товарів і транспортних засобів, що знаходяться у зоні митного контролю;
- 5) система обліку товарів і транспортних засобів переміщуваних по території вантажного митного комплексу;
- 6) можливість використання системи електронного спостереження та електронного контролю за рухом транспортних засобів митною територією України, а також на території вантажних митних комплексів;
- 7) забезпечення безконтактного методу роботи підрозділів митного оформлення;
- 8) порядок взаємодії з власниками комплексу".

Такі заходи є вкрай необхідними тому, що прискорення руху зовнішньоекономічних товарів позитивно відбувається на їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках. Уніфікація та автоматизація процесів обробки й митного оформлення зовнішньоекономічних товарів сприяє спрощенню та прозорості митних процедур та відповідає вимогам і рекомендаціям міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Митні процедури при переміщенні товарів транспортними засобами через митний кордон України під час митного контролю та оформлення, є стандартизовані та не залежать від країни, де зареєстрований транспортний засіб.

Відповідно до МКУ «...з метою забезпечення здійснення митними органами митного контролю товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, проведення заходів, пов'язаних з виявленням, попередженням

та припиненням контрабанди і порушень митних правил, у пунктах пропуску через державний кордон України, на територіях морських і річкових портів, аеропортів, на залізничних станціях та на територіях підприємств, вільних митних зон, митних складів, складів тимчасового зберігання, а також в інших місцях, визначених відповідно до Митного кодексу, створюються зони митного контролю».

Зауважимо, що працівники водного, повітряного, автомобільного та залізничного транспорту повинні сприяти митним органам з метою прискорення виконання митних процедур при переміщенні транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Тому адміністрації міжнародних аеропортів, морських і річкових портів, прикордонних залізничних станцій чи інших обладнаних місць, у межах яких діють пункти пропуску через державний кордон України безоплатно мають забезпечувати працівників митних органів приміщеннями, обладнанням, засобами зв'язку та створювати їм належні умови роботи. Місця, де мають проводитись розвантаження та завантаження транспортних засобів, посадки та висадки пасажирів та місця для здійснення митного контролю, визначаються адміністраціями міжнародних аеропортів, морських і річкових портів, прикордонних залізничних станцій або інших обладнаних місць, у межах яких діють пункти пропуску через державний кордон України, враховуючи особливості функціональної та технологічної діяльності.

7.2. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ

В сучасних умовах для ефективної роботи державних інституцій загалом та митних структур зокрема, необхідно мати потужну інформаційну підтримку у вигляді якісно побудованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення. Цього можна досягнути створенням адекватної по своїх функціональних ознаках системи інформаційних модулів, тобто новий етап розвитку митних систем немислимий без адекватного розвитку

мережевого інформаційного забезпечення. Електронному бізнесу, торгівлі і електронним зовнішньоекономічним документам повинна відповідати інформаційно-комп'ютерна митна служба. Впровадження автоматизованих інформаційних систем, які забезпечують підтримку процесів обробки митних документів, на практиці дозволяє стандартизувати більшість функцій, тим самим знижуючи можливість посадових осіб митниць суб'єктивно приймати рішення, і перевіряти їх в режимі реального часу митною адміністрацією. Вдосконалення митної системи на базі інформаційних митних технологій сприяє формуванню таких відносно нових для митниці напрямів, як інформаційно-електронна митниця та міжнародний інформаційний обмін.

Особливе місце інформаційних технологій у митній справі відображене в Міжнародній конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотській конвенції), яка передбачає максимальне практичне використання інформаційних технологій і розглядає інформаційні технології як один із принципів митного оформлення, реалізація якого має сприяти гармонізації і спрощенню митних процедур. Правові норми, які закріплені в Конвенції, встановлюють стандартні правила використання інформаційних технологій і засобів електронних комунікацій із метою вдосконалення митного контролю.

Так, у главі 7 («Застосування інформаційних технологій») Загальних положень визначено, що митні служби використовують інформаційні технології для успішного здійснення митних операцій у випадках, коли це виявляється економічно ефективним як для неї, так і для торгового співтовариства. У процесі дослідження проблематики електронного декларування під час митного оформлення необхідно звернути увагу на правові норми, що закріплені в Митному кодексі України і визначають поняття митного декларування через його форму. А саме норми, закріплені МКУ, встановлюють, що декларування здійснюється шляхом заялення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом учинення дій) точних відомостей

про товари, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення. Під час застосування письмової форми декларування можуть використовуватися як електронні документи, так і документи на паперовому носії або їхні електронні (скановані) копії, засвідчені електронним цифровим підписом декларанта або уповноваженої ним особи.

Електронне декларування здійснюється з використанням електронної митної декларації, засвідченої електронним цифровим підписом, та інших електронних документів або їхніх реквізитів у встановлених законом випадках, а також електронних (сканованих) копій паперових документів, засвідчених електронним цифровим підписом декларанта або уповноваженої ним особи.

Необхідно зауважити, що правові засади застосування електронного цифрового підпису в електронних документах закріплені в Законі України «Про електронні довірчі послуги» і технологічно реалізуються шляхом надання електронних довірчих послуг відповідно до зазначеного Закону.

Досліджуючи правові засади електронного декларування під час митного оформлення, необхідно зауважити, що розроблення сучасної технологічної структури «електронної митниці», яка забезпечує процеси централізованого моніторингу й управління центральною та резервною базами даних ДМСУ, технічними структурами зв'язку, серверами, робочими станціями, якими обладнані АРМи (автоматизовані робочі місця) посадових осіб митних органів, іншим телекомунікаційним обладнанням, а також системами, які дають змогу здійснювати управління технічними засобами митного контролю, було започатковано Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.08 № 1236-р., яким була схвалена Концепція створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця».

Варто зазначити, що електронне декларування під час митного оформлення є лише складовою частиною розвинутої системи інформаційного забезпечення ДМС України.

Сьогодні весь загал структурних підрозділів митної служби так чи інакше здійснює обробку інформації. До речі, діяльність митної служби можна визначати як діяльність, що пов'язана з отриманням, обробкою, використанням та збереженням інформації.

У Державній митній службі України з 1992 р. створено та успішно функціонує Єдина автоматизована інформаційна система (ЄАІС), яка об'єднує у собі всі програмно-технічні складники, необхідні для автоматизації процесів митного оформлення та контролю. Діюча в її складі автоматизована система митного оформлення «Інспектор» (АСМО) охоплює всі процеси митного контролю як усередині країни, так і на митних кордонах.

До складу ЄАІС митних органів зараховують такі елементи:

- автоматизовану інформаційну систему «Центр» – це автоматизована інформаційна система центрального рівня, яка становить сукупність підсистем, комплексів завдань, програмно-інформаційних комплексів та централізованого сховища зведеної інформації про митне оформлення – електронних копій вантажних митних декларацій на паперовому носії та електронних вантажних митних декларацій, інших електронних документів та електронних копій документів на паперовому носії, які використовуються під час здійснення митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщаються через митний кордон України, та забезпечує двосторонній обмін митною та іншою інформацією з автоматизованими системами митного оформлення та іншими системами (підсистемами) локального рівня;

- автоматизовану систему митного оформлення (АСМО) – це підсистема, що входить до складу Єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів і забезпечує використання електронних документів та електронних копій документів на паперових носіях посадовими особами митного органу для здійснення митних процедур, а також локальні підсистеми митних органів, спеціалізованих митних установ

та організацій, що взаємодіють з автоматизованою інформаційною системою «Центр»;

- відомчу телекомунікаційну мережу митних органів, що забезпечує інформаційний обмін між елементами Єдиної автоматизованої інформаційної системи; локальні обчислювальне мережі митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій;

- інформаційно-телекомунікаційний комплекс митних органів «Електронна пошта», що забезпечує обмін електронними поштовими повідомленнями між користувачами ЄАІС ДМС України, забезпечує доступ до документа орієнтованих баз даних і складається з головного інформаційно-телекомунікаційного комплексу та регіональних інформаційно-телекомунікаційних комплексів;

- адміністративно-правову інформаційну підсистему, що забезпечує управління митними органами на всіх рівнях, контроль і дотримання законності під час здійснення митної справи;

- підсистему інформаційного забезпечення, яка включає: комплекс технічного забезпечення; загальносистемне програмне забезпечення; нормативно-правове забезпечення; науково-методичне забезпечення; організаційне забезпечення системи; систему адміністрування та контролю функціонування програмно-технічних засобів; систему навчання та підвищення кваліфікації працівників (зокрема, і дистанційну форму навчання);

- систему електронного документообігу ДМС України, що забезпечує автоматичне пересилання, реєстрацію та оброблення документів у митних органах, спеціалізованих митних установах та організаціях, контроль над їх виконанням, ведення електронного архіву документів;

комплексну систему захисту інформації, яка повинна забезпечувати захист державних інформаційних ресурсів в автоматизованих системах, що входять до складу ЄАІС митних органів, за допомогою впровадження комплексу технічних, програмних, криптографічних, організаційних та інших заходів і засобів комплексної системи захисту інформації,

спрямованих на забезпечення конфіденційності, цілісності, доступності, керованості інформації;

- підсистему криптографічного захисту інформації, яка повинна забезпечувати захищений обмін даними між інформаційними системами та автоматизованими робочими місцями структурних підрозділів ДМС України;

- систему електронного цифрового підпису ДМС України, що становить автоматизовану систему, призначену для технологічного забезпечення надання послуг електронного цифрового підпису (далі – ЕЦП) в електронному документообігу користувачів ЄАІС митних органів.

Зазначимо, що практичне значення інформаційної системи важко переоцінити: «Це дає змогу володіти всією повнотою інформації про види контролю, які здійснювалися від першого перетину кордону до випуску у вільний обіг будь-якого товару. Дані система являє собою функціональний аналог таких передових європейських систем митного оформлення, як німецька «АТЛАС» та польська «ЦЕЛІНА», які є взірцем та прикладом для наслідування під час розвитку будь-яких митних ІТ-систем.

Одним з основних модулів АСМО стала інтегрована в неї Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР), яка дає змогу створювати профілі ризику довільної складності з використанням таких інноваційних підходів, як алгоритми нечіткої логіки (fuzzy logic) та врахування позитивної і негативної історії попередніх митних оформлень.

«Сьогодні АСАУР охоплює багато опірентувань, регіональних та центральних профілів ризику. Інформація від суміжних держав дає змогу всеобічно та повноцінно оцінити будь-які загрози, які можуть виникнути під час митного оформлення. У складі АСМО реалізовано систему обліку митних платежів, модулі митного оформлення громадян тощо.

У складі АСМО ефективно діє система електронного декларування вантажів: в електронному вигляді оформлюється вже понад 95% митних декларацій. Електронна форма декларування створює необхідні

умови їй орієнтована на реалізацію єдиного наскрізного алгоритму автоматичної обробки заявлених у декларації відомостей у Центральній базі даних на рівні управлінь митниць із здійсненням автоматичного аналізу ризиків та видачі відповідних рішень уповноваженій посадовій особі митного органу.

Таким чином, наріжним питанням залишається вдосконалення діяльності митних органів у напрямі автоматизації процесів митного оформлення і митного контролю шляхом консолідації зусиль на спрошення та створення сприятливих умов для всіх боків митного процесу, розвитку всіх складників е-митниці, запозичення найкращого світового досвіду впровадження ІТ у митну справу з урахуванням особливостей національної митної системи.

Під час реалізації завдань, що стоять перед ДМС України у царині створення інформаційного середовища, окрему увагу потрібно приділити питанню захисту і збереження інформації. Цей крок підвищить довіру до митних інституцій із боку бізнес-середовища.

7. 3. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ

У процесі переміщення предметів через митний кордон особа вступає в суспільні соціальні відносини з державою в особі митних органів. Ці відносини регламентуються в цілому митним законодавством. Частину цих відносин складає порядок митного оформлення.

Статті Митного кодексу України безпосередньо визначають процедурні питання митного оформлення, Відповідно до вимог чинного законодавства, та зокрема МК, «переміщення через митний кордон товарів та інших предметів підлягає митному оформленню».

Митне оформлення - процедура переміщення транспортних засобів, товарів в умови відповідного митного режиму та виконання митним органом митного контролю зі справлянням встановлених мита, податків, митних зборів та інших зборів і

заповненням відповідних документів згідно з чинним законодавством.

Конкретно це здійснюється в місцях, умовах та в часи, що визначаються митницею, в регіоні діяльності якої функціонує відправник чи отримувач-власники товарів і предметів, якщо законом не встановлюється інший порядок.

Як виняток, за згодою митного органу та на прохання зацікавлених осіб, що переміщують товари, за їх рахунок митне оформлення може здійснюватись в інших місцях і поза робочим часом митниці.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності повинні враховувати також, що Держмитслужба має право самостійно визначати місце та порядок митного оформлення окремих категорій товарів і транспортних засобів.

Митне оформлення, включаючи заповнення необхідних документів, як правило, ведеться українською мовою. Але можуть бути і винятки, які свідчать про демократизацію і гуманність митної справи в державі. Застосовується також офіційна мова митних союзів, якщо Україна є їх членом.

При митному оформленні товарів і транспортних засобів, які ввозяться в Україну в митних режимах: випуску у вільне використання, реімпорту, митного складу, декларування яких здійснюється із замовленням вантажної митної декларації, митні органи повинні вимагати, щоб власник або особа, яка перевозить предмети та здійснює їх митне оформлення, пред'являли ці предмети митному інспекторові.

Якщо в процесі митного оформлення товарів і транспортних засобів виникає необхідність їх транспортування, вивішування, визначення наявної кількості, розвантаження, вивантаження, транспортування, відкриття ящиків, ємностей тощо, то всі ці дії на вимогу митника виконують особи, що переміщують предмети через митний кордон, перевізник, власник складу, інша особа, що має повноваження відносно товару. Такі операції не тягнуть фінансових витрат з боку митних органів.

З метою митного контролю та митного оформлення митні органи мають право брати проби та зразки предметів для їх дослідження (МК).

Митне оформлення передбачає такі етапи.

1. Прийняття, реєстрація та облік митних декларацій. Особа повинна чітко заповнити декларацію, а після її передачі до митного органу на неї поширюється обов'язок нести юридичну відповідальність (адміністративну, кримінальну) за відповідність запису реальному стану. Митний орган повинен перевірити правильність заповнення митної декларації, внести інформацію в систему електронного обліку. З цього моменту конкретна особа митного органу та сам митний орган вступає в офіційні відносини з власником товару, підтверджуючи готовність його митного оформлення.

2. На другому етапі перевіряється правильність визначення коду товару відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності та країни походження, а також дотримання заходів нетарифного регулювання (при необхідності). Митні дії, що виконуються на цьому етапі, важливі для митної статистики.

3. На третьому етапі здійснюється валютний контроль і контроль митної вартості товару. При цьому перевіряються всі необхідні документи щодо зовнішньоекономічного контракту, дотримання вимог валутного законодавства, уточнюється вартість товару та розміри відповідних митних платежів. Час закінчення перевірки фіксується.

4. На четвертому етапі митного оформлення відбувається перевірка правильності митних платежів, наявності заборгованості у суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності за попередню діяльність та прострочення митних платежів. Перевіряється фактичне надходження грошових сум на рахунок митних органів.

5. На останньому етапі митного оформлення перевіряється проходження документів перших чотирьох етапів, правильність заповнення документів і при потребі приймається рішення щодо проведення митного огляду товару. Зауважимо, що рішення щодо проведення митного огляду товару може прийматися будь-яким інспектором митного органу, точніше на будь-якому етапі митного оформлення. Кожний інспектор несе персональну

відповіальність за відповідність відомостей, занесених у декларацію, реальному стану.

Митне оформлення завершується протягом чотирьох робочих годин з моменту пред'явлення митному органу товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що підлягають митному оформленню (якщо згідно з Кодексом товари, транспортні засоби комерційного призначення підлягають пред'явленню), подання митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та всіх необхідних документів і відомостей (ст. 255 МКУ). Строк, зазначений у частині першій цієї статті, може бути перевищений на час виконання відповідних формальностей виключно у разі:

- 1) виконання митних формальностей поза місцем розташування митного органу;
- 2) підтвердженого письмово бажання декларанта або уповноваженої ним особи подати додаткові документи чи відомості про зовнішньоекономічну операцію або характеристики товару;
- 3) проведення досліджень (аналізу, експертизи) проб і зразків товарів, якщо товари не випускаються здійснюється посадовими особами митного органу в рамках процедур митного контролю та митного оформлення з метою встановлення характеристик, визначальних для: а) класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД; б) перевірки задекларованої митної вартості товарів; в) встановлення країни походження товарів; г) встановлення належності товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин; д) встановлення належності товарів до предметів, що мають художню, історичну чи археологічну цінність; е) встановлення належності товарів до таких, що виготовлені з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону.
- 4) виявлення порушень митних правил;
- 5) зупинення митного оформлення відповідно до Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»;

6) подання додаткових документів, що підтверджують заявлену митну вартість товарів і обраний метод її визначення. Документами, які підтверджують митну вартість товарів, є: а) декларація митної вартості та документи, що підтверджують числові значення складових митної вартості, на підставі яких проводився розрахунок митної вартості; б) зовнішньоекономічний договір (контракт) або документ, який його замінює, та додатки до нього у разі їх наявності; в) рахунок-фактура (інвойс) або рахунок-проформа (якщо товар не є об'єктом купівлі-продажу); г) якщо рахунок сплачено, то банківські платіжні документи, що стосуються оцінюваного товару; д) за наявності - інші платіжні та/або бухгалтерські документи, що підтверджують вартість товару та містять реквізити, необхідні для ідентифікації ввезеного товару; е) транспортні (перевізні) документи, якщо за умовами поставки витрати на транспортування не включені у вартість товару, а також документи, що містять відомості про вартість перевезення оцінюваних товарів; є) копія імпортної ліцензії, якщо імпорт товару підлягає ліцензуванню; ж) якщо здійснювалося страхування, то страхові документи, а також документи, що містять відомості про вартість страхування.

У разі якщо документи містять розбіжності, наявні ознаки підробки або не містять всіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари, декларант або уповноважена ним особа на письмову вимогу органу доходів і зборів зобов'язані протягом 10 календарних днів надати (за наявності) такі додаткові документи:

1) договір (угоду, контракт) із третіми особами, пов'язаний з договором (угодою, контрактом) про поставку товарів, митна вартість яких визначається;

2) рахунки про здійснення платежів третім особам на користь продавця, якщо такі платежі здійснюються за умовами, визначеними договором (угодою, контрактом);

3) рахунки про сплату комісійних, посередницьких послуг, пов'язаних із виконанням умов договору (угоди, контракту);

- 4) виписку з бухгалтерської документації;
- 5) ліцензійний чи авторський договір покупця, що стосується оцінюваних товарів та є умовою продажу оцінюваних товарів;
- 6) каталоги, специфікації, прейскуранти (прайс-листи) виробника товару;
- 7) копію митної декларації країни відправлення;
- 8) висновки про якісні та вартісні характеристики товарів, підготовлені спеціалізованими експертними організаціями, та/або інформація біржових організацій про вартість товару або сировини, призупинення митного оформлення відповідно до ст. 399 і 400 МКУ, у відповідності до яких у разі якщо митний орган на підставі даних митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, виявляє ознаки порушення прав інтелектуальної власності щодо товарів, пред'явлених до митного контролю та митного оформлення, їх митне оформлення призупиняється, а товари підлягають розміщенню на складі цього органу. Рішення про призупинення митного оформлення товарів на строк до 10 робочих днів і в разі необхідності продовження цього строку не більш як на 10 робочих днів приймає керівник митного органу або особа, яка виконує його обов'язки. Митне оформлення вважається завершеним після виконання всіх митних формальностей, визначених Кодексом відповідно до заяленого митного режиму, що засвідчується митним органом шляхом проставлення відповідних митних забезпечень (у тому числі за допомогою інформаційних технологій), інших відміток на митній декларації або документі, який відповідно до законодавства її замінює, а також на товаросупровідних та товарно-транспортних документах у разі їх подання на паперовому носії.

При виявленні порушення митних правил митний орган здійснює випуск товарів до завершення розгляду справи про таке порушення за умови, що:

- 1) такі товари не підлягають конфіскації і не будуть потрібні надалі у процесі провадження у справі як докази;
- 2) декларант сплачує всі митні платежі або забезпечує їх сплату. Відмова у митному оформленні (ст. 256 МКУ) – це

письмове вмотивоване рішення митного органу про неможливість здійснення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через невиконання декларантом або уповноваженою ним особою умов, визначених МКУ. У такому рішенні повинні бути зазначені причини відмови та наведені вичерпні роз'яснення вимог, виконання яких забезпечує можливість митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення. Зазначене рішення повинно також містити інформацію про порядок його оскарження.

7. 4. ДЕКЛАРУВАННЯ ТОВАРІВ

Формами митного декларування є усна, письмова та шляхом вчинення дій.

Усна форма декларування. Ця форма декларування застосовується, здебільшого, при переміщенні через митний кордон України товарів громадянами. Вона передбачає повідомлення власником-громадянином в усній формі при митному оформленні на вимогу посадової особи митного органу всіх необхідних даних, що стосуються кількісних, якісних та вартісних характеристик предметів, які переміщаються таким громадянином через митний кордон України.

Форма усного декларування застосовується лише при переміщенні громадянами через митний кордон України товарів, передбачених чинними нормативно-правовими документами. Письмова форма декларування застосовується в більшості випадків митного оформлення товарів. Декларування в такій формі проводиться за допомогою спеціального документу – митної декларації – «заяви встановленої форми, в якій особою зазначається митна процедура, що підлягає застосуванню до товарів, та передбачені законодавством відомості про товари, умови і способи їх переміщення через митний кордон України та щодо нарахування митних платежів, необхідних для застосування цієї процедури». У деяких випадках декларування товарів здійснюється шляхом подання до митного органу письмової заяви, складеної в довільній формі, із вказівкою

відомостей про особу, що переміщує товари, декларанта, про товари, включаючи їх найменування, опис за УКТ ЗЕД, кількість і вартість, а також про їх митний режим. У такий спосіб декларуються товари, вартістю менше визначеної законодавством для обов'язкового заповнення митної декларації, щодо яких не стягаються мито і податки та не застосовуються заходи економічної політики.

Митна декларація - заява встановленої форми, в якій особою зазначено митну процедуру, що підлягає застосуванню до товарів, та передбачені законодавством відомості про товари, умови і способи їх переміщення через митний кордон України та щодо нарахування митних платежів, необхідних для застосування цієї процедури;

Форма митної декларації на бланку ЄАД затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012р. №450 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій».

Бланки єдиного адміністративного документа використовуються для оформлення митних декларацій (митної декларації, заповненої у звичайному порядку, попередньої, тимчасової, періодичної та додаткової митних декларацій), передбачених статтями 258 - 261 Митного кодексу України.

Типи митних декларацій на бланку ЄАД

1. Митна декларація, заповнена у звичайному порядку (ст.258 МК України).
2. Попередня митна декларація (ст.259 МК України).
3. Тимчасова митна декларація (ст.260 МК України).
4. Періодична митна декларація (ст.260 МК України).
5. Додаткова декларація (ст.261 МК України).

Митна декларація, заповнена у звичайному порядку

Під митною декларацією, заповненою у звичайному порядку, розуміється митна декларація, що містить обсяг відомостей (даних), достатній для завершення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення у заявлений митний режим. Оформлення митним органом митної декларації, заповненої у звичайному порядку, є випуском товарів у заявлений митний режим.

Даному типу декларації відповідає літерний код АА.

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення», «транзит».

Попередня митна декларація подається до ввезення в Україну товарів, транспортних засобів комерційного призначення (у тому числі з метою транзиту) або після їх ввезення, якщо ці товари, транспортні засоби перебувають на території пункту пропуску через державний кордон України. Попередня митна декларація подається декларантом або уповноваженою ним особою митному органу, в зоні діяльності якого товари, транспортні засоби комерційного призначення будуть пред'явлені для митного оформлення, з метою проведення аналізу ризиків та прискорення виконання митних формальностей.

Типи попередніх митних декларацій:

1. Попередня митна декларація з обсягом даних, необхідним для випуску товарів у митний режим.

Даному типу декларації відповідає літерний код ЕА.

Використовується за напрямками переміщення «ввезення», «транзит».

2. Попередня митна декларація з обсягом даних, необхідним для пропуску товарів через митний кордон України та доставлення до митного органу призначення.

Даному типу декларації відповідає літерний код ЕЕ.

Використовується за напрямками переміщення «ввезення», «транзит».

Якщо декларант або уповноважена ним особа не володіє точними відомостями про характеристики товарів, необхідні для заповнення митної декларації у звичайному порядку, вона може подати митному органу тимчасову митну декларацію на такі товари за умови, що вона містить дані, достатні для поміщення їх у заявлений митний режим, та під зобов'язання про подання додаткової декларації у строк не більше 45 днів з дати оформлення тимчасової митної декларації.

Оформлення митним органом тимчасової митної декларації є випуском товарів у заявлений митний режим. Якщо під час митного оформлення товарів митним органом бралися проби (зразки) цих товарів для проведення їх дослідження (аналізу,

експертизи), випуск таких товарів до одержання результатів відповідних досліджень (аналізу, експертизи), якщо вони не підпадають під дію встановлених законодавством України заборон та/або обмежень щодо переміщення через митний кордон України, може бути здійснений митним органом за тимчасовою митною декларацією у порядку та на умовах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Для випуску товарів відповідно до заяленого митного режиму за тимчасовою митною декларацією застосовуються курси валют, визначені відповідно до статті 3-1 цього Кодексу, заходи тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, чинні на дату прийняття митним органом тимчасової митної декларації для оформлення. Якщо декларант не володіє точними відомостями, необхідними для визначення ставок митних платежів, для нарахування сум митних платежів за тимчасовою митною декларацією застосовується найбільша ставка митних платежів з тих, під яку може підпадати товар

Типи тимчасових митних декларацій:

1. Тимчасова митна декларація на товари, відомості про кількісні характеристики яких можуть бути встановлені після навантаження товарів на транспортний засіб та які можуть впливати на фактурну вартість, у тому числі якщо ціна товару визначається за формулою.

Даному типу декларації відповідає літерний код ТК

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення».

2. Тимчасова митна декларація на товари, ціна яких визначається за формулою.

Даному типу декларації відповідає літерний код ТФ

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення».

3. Тимчасова митна декларація на товари, точні відомості про код згідно з УКТЗЕД яких можуть бути встановлені після проведення їх дослідження, отримання додаткової інформації тощо.

Даному типу декларації відповідає літерний код ТН.

Використовується за напрямками переміщення «ввезення».

Періодична митна декларація. Періодична митна декларація може подаватися на регулярне переміщення через митний кордон України товарів однією і тією ж особою на одних і тих же умовах та підставах протягом не більше 180 днів та під зобов'язання про подання додаткової декларації на товари, переміщені за періодичною митною декларацією протягом попереднього календарного місяця, у порядку та на умовах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

При ввезенні товарів, транспортних засобів комерційного призначення в Україну, у тому числі з метою транзиту, періодична митна декларація використовується замість попередньої митної декларації.

Для випуску товарів відповідно до заявленого митного режиму, що ввозяться на митну територію України за періодичною митною декларацією, застосовуються курси валют, визначені відповідно до статті 3-1 цього Кодексу, заходи тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, чинні на день прийняття митним органом додаткової декларації на товари, переміщені за періодичною митною декларацією протягом попереднього календарного місяця.

Даному типу декларації відповідає літерний код РР.

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення», «транзит».

У разі подання відповідно до статей 259-260-1 цього Кодексу попередньої, тимчасової, спрощеної або періодичної митної декларації декларант або уповноважена ним особа повинні протягом строків, визначених відповідно до цього Кодексу, подати митному органу додаткову декларацію, яка містить точні відомості про товари, задекларовані за попередньою, тимчасовою, спрощеною або періодичною митною декларацією, що подавалися б у разі декларування цих товарів за митною декларацією, заповненою у звичайному порядку.

У разі відсутності інформації, необхідної для визначення числових значень складових митної вартості товарів, яка стане відомою після випуску товарів у вільний обіг та сплати роялті, ліцензійних платежів, інших складових вартості, які

визначаються залежно від обсягів продажу або прибутку від продажу, декларант або уповноважена ним особа має право подати додаткову декларацію протягом 180 днів з дати випуску товарів.

У разі випуску товарів за спрощеною митною декларацією в межах спеціальних спрощень, наданих підприємству, яке отримало авторизацію АЕО-С, таке підприємство зобов'язане подати до митного органу, який здійснив такий випуск, додаткову декларацію (додаткові декларації) на такі товари та сплатити митні та інші платежі, якими відповідно до законодавства України обкладаються товари під час поміщення їх у відповідний митний режим, протягом строків, визначених відповідно до цього Кодексу.

Додаткова декларація також може бути подана для сплати мита на товари, що ввезені на митну територію України та випущені у відповідний митний режим із звільненням або умовним звільненням від сплати мита і використані у виробництві інших товарів, та якщо така сплата є умовою набуття виробленими в Україні товарами походження з України та це передбачено законами України та/або міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У разі якщо значення ціни товару в зовнішньоекономічному договорі визначається за формулою і на дату декларування невідоме, декларант або уповноважена ним особа має право подати додаткову декларацію протягом 90 днів з дати випуску товарів.

Додаткова декларація подається до відповідного митного органу, яким була оформлена відповідна попередня, тимчасова, спрощена або періодична митна декларація.

Дозволяється подання однієї додаткової декларації до кількох попередніх, тимчасових, спрощених або періодичних митних декларацій, що були оформлені одним митним органом в межах одного зовнішньоекономічного договору та одного митного режиму, за умови дотримання строків подання додаткової декларації, визначених відповідно до цього Кодексу.

У межах строків подання додаткової декларації, визначених відповідно до цього Кодексу, дозволяється подання кількох додаткових декларацій до однієї попередньої, тимчасової, спрощеної, періодичної митної декларації або митної декларації, заповненої у звичайному порядку.

Типи додаткових митних декларацій:

1. Додаткова декларація до періодичної митної декларації.

Даному типу декларації відповідає літерний код ДР

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення», «транзит».

2. Додаткова декларація до тимчасової митної декларації

Даному типу декларації відповідає літерний код ДТ

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення».

3. Додаткова декларація для внесення змін до раніше оформлененої митної декларації , заповненої в звичайному порядку.

Даному типу декларації відповідає літерний код ДМ

Використовується за напрямками переміщення «вивезення», «ввезення»,

4. Додаткова декларація до попередньої митної декларації.

Даному типу декларації відповідає літерний код ДЕ.

Використовується за напрямками переміщення «ввезення», «транзит».

Митна декларація відіграє роль документа-заяви, який подається при оформленні перетину товаром митного кордону і декларує застосування до таких товарів певного митного режиму (експорт, імпорт, реекспорт, тимчасове ввезення і т.д.) та нарахування відповідних митних платежів, що є необхідною умовою такої процедури. Митна декларація містить інформацію про кількість та види товарів, які перетинають митний кордон та їхню вартість, інші показники, які є базою для розрахунку митних платежів.

Митну декларацію зазвичай складає митний брокер на основі поданих декларантом документів: ЗЕД-договору, інвойсу, специфікацій на товар. Також митну декларацію може оформити й сам декларант за допомогою спеціального

програмного забезпечення. При митному оформленні подається електронна копія декларації.

Порядок заповнення митних декларацій окремих типів затверджений наказом Мінфіну від 22.12.2020 № 795. Там же міститься й потрібний для заповнення Класифікатор видів транспорту.

Митні декларації тепер можна знайти у форматі відкритих даних порталу, який підтримується Мінцифри. Там у знеособленій формі (суб'єкта господарювання побачити не можна) є дані про типи декларацій, митну вартість товарів та метод її визначення, статистична вартість товарів, інформацію про місяць та рік завершення митного оформлення, кількість у кілограмах та інших одиницях виміру товару та інші дані митних декларацій.

У загальному випадку митне оформлення має вкладатися у 4 години з моменту пред'явлення митниці товарів, транспортних засобів комерційного призначення, які підлягають митному оформленню, за умови, що подані всі необхідні документи та відомості про товари (див. ч. 1 ст. 255 МКУ). Можливе перевищення даного строку при проведенні аналізів, експертизи, порушенні митних правил.

Існують такі типи бланків митної декларації (усі затверджені Кабміном разом з Положенням № 450):

- МД-2 — це митна декларація на бланку ЄАД;
- МД-3 — додаткові аркуші до митної декларації;
- МД-6 — доповнення до митної декларації;
- МД-8 — специфікації до митної декларації.

При електронному декларуванні паперові бланки митної декларації не використовують. Як заповнювати митну декларацію можна знайти в Порядку № 651.

В одній митній декларації на один бланк може бути задекларовано не більше 999 видів товару.

7. 5. МИТНИЙ КОНТРОЛЬ

Доцільно почати розгляд цього питання зі знайомства з функціями та організацією роботи Управління організації

митного контролю, яке є одним із головних у структурі Держмитслужби. Завдання, функції визначені в Митному кодексі України, гл. «Організація митного контролю», гл. «Здійснення митного контролю», гл. «Особливі режими митного контролю».

Управління не тільки безпосередньо організовує проведення митно-контрольної діяльності на території України, але й здійснює методичне керівництво митним контролем у межах своєї компетенції.

У кожній митниці є відділи митного контролю, які конкретизують методичні рекомендації і вимоги Держмитслужби відповідно до конкретних місцевих умов.

Управління працює на підставі вимог чинного законодавства, перш за все - Митного кодексу України та наказів Держмитслужби, має своє Положення (про права, завдання, функції), яке затверджується Головою Держмитслужби. Управління планує діяльність митних органів із здійснення митного контролю, розробляє технологію митного контролю різних видів товарів, транспортних засобів; взаємодіє з прикордонними військами, санітарно-карантинними, ветеринарними та іншими державними контрольними службами під час здійсненні митного контролю за переміщенням через митний кордон товарів, ручної поклажі, багажу фізичних осіб, транспортних засобів, вантажів та інших предметів.

Розглянемо загальні положення митного контролю. Митний контроль здійснюється з метою забезпечення дотримання державними органами, підприємствами та громадянами порядку переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів. Якби державні органи, підприємства та громадяни були достатньо свідомими у правовому відношенні і чесними в цьому питанні, то митний контроль був би формальним, а то й зовсім не потрібним.

Але на даний час митний контроль залишається важливим та ефективним засобом забезпечення митної політики держави. Реалізується він шляхом здійснення комплексу заходів, що забезпечують своєчасне виявлення порушень митного законодавства України та взятих нею міжнародних зобов'язань,

контроль за виконанням яких покладено на митні органи, а також чітке дотримання юридичними та фізичними особами митних процедур і правил.

У процесі здійснення митного контролю реалізуються важливі функції митних органів:

- забезпечення дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та фізичними особами законодавства України, контроль за виконанням якого покладено на митні органи;

- застосування заходів по захисту законних прав юридичних і фізичних осіб у галузі митної справи;

- захист економічних інтересів та економічної безпеки України в межах встановленої компетенції;

- здійснення валютного контролю;

- збирання митних платежів;

- розробка технології контролю та забезпечення дозвільного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний коридор України;

- безпосереднє здійснення митного контролю та розробка митних режимів з метою спрощення митних процедур, гуманізації митного контролю та створення умов для нормального товарообміну через митний кордон.

Залежно від об'єкта націленості митних контрольних процедур митний контроль можна поділити на митний контроль товарів і митний контроль транспортних засобів. Відповідно до напрямку руху товарів і транспортних засобів можна виділити особливості технології митного контролю товарів, що ввозяться і вивозяться, і тих, що переміщуються через митну територію України транзитом. Щодо товарів митний контроль поділяється на митний контроль ручної поклажі та митний контроль супроводжуваного і несупроводжуваного багажу.

Митний контроль транспортних засобів визначається видом цих засобів і поділяється на: митний контроль морських суден (у тому числі й військових кораблів); митний контроль річкових суден; митний контроль залізничного транспорту; митний контроль повітряних суден; митний контроль автотранспортних засобів.

Митний контроль, як правило, здійснюється митними органами сусідніх держав автономно, незалежно одна від одної, за своїми технологіями. Але за домовленістю можливий і спільний митний огляд визначених транспортних засобів чи партій товару.

Митний контроль здійснюється службовими особами митних органів шляхом перевірки документів і відомостей, необхідних для митних цілей, митного огляду (огляду транспортних засобів, товарів та інших предметів, особистого огляду), переогляду, обліку предметів, які переміщуються через митний кордон.

При цьому службова особа, що проводить митний контроль, має право:

- перевіряти відомості, заявлені громадянином у наданій декларації та інших документах, необхідних для митного контролю;
- опитувати громадян, що підлягають митному оформленню;
- робити огляд територій і приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон і магазинів безмитної торгівлі, інших місць, де можуть перебувати товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, або здійснюється діяльність, контроль за якою покладено на митні органи.

Чинний Митний кодекс передбачає можливість інших форм митного контролю, крім передбачених ним та іншими актами законодавства України. Такою формою можуть бути контролювані поставки, організація і проведення яких регламентується окремо.

При проведенні митного контролю можуть бути застосовані технічні засоби, безпечні для життя і здоров'я людини, тварин, рослин і які не спричиняють шкоди особам, товарам і транспортним засобам. Правила проведення митного контролю відпрацьовані в конкретних технологіях митного контролю з урахуванням особливостей кожної митниці чи митного поста.

Загальним правилом здійснення митного контролю є недопустимість заподіяння неправомірної шкоди особам, їх товарам і транспортним засобам. Якщо така шкода заподіяна,

то митні органи та їх посадові особи несуть відповідальність відповідно до законів України із відшкодуванням шкоди.

Митним органам надано право використовувати будь-які форми митного контролю, але, як правило, вони використовують тільки ті з усіх можливих, які, на погляд службової особи, що здійснює контроль, є достатніми для дотримання вимог законодавства, міжнародних договорів України та забезпечують ефективний огляд товарів, речей, транспорту, які переміщуються через митний кордон.

Митний інспектор має право:

- огляду речей;
- вимагання розпакування багажу, розвантаження транспортного засобу;
- вилучення без повернення і відшкодування вартості предметів, заборонених законодавством України до переміщення через митний кордон. Вилучення таких предметів оформлюється актом установленого зразка;
- оцінки на свій розсуд предметів, що підлягають митному оподаткуванню (якщо не буде цінників, накладних, чеків та інших документів, що підтверджують вартість товару);
- при виявленні предметів контрабанди або порушень митних правил складання відповідного протоколу та вилучення цих предметів;
- у виняткових випадках, при наявності достатніх підстав, вважати, що громадянин приховує на собі предмети контрабанди або предмети, які є об'єктом порушення митних правил, за письмовим рішенням начальника митниці проводити особистий огляд;
- в разі відмови пропуску через митний кордон товарів і предметів, давати вичерпні роз'яснення вимог митного законодавства. У встановленому порядку інформувати громадян про митні правила, що діють на території України.

Службова особа, яка здійснює митний контроль, не повинна допускати дій, що принижують честь і гідність громадян, завдавати їм, їхнім тваринам, товарам і транспортним засобам неправомірної шкоди.

Громадяни, що переміщують через митний кордон товари і транспортні засоби, теж мають певні права та обов'язки.

Громадяни зобов'язані:

- подавати митному інспектору (до митниці) для митного контролю декларацію та інші необхідні документи, в яких усе вказувати чесно, чітко. Зайве є підставою для порушення адміністративної справи;
- на вимогу інспектора самостійно розпаковувати та запаковувати предмети, що підлягають митному контролю, відкривати ручну поклажу, багаж, місткості та інші місця, де можуть знаходитися такі предмети, розвантажувати транспортні засоби, що перевозять товар;

- виконувати інші законні вимоги посадових осіб митних органів.

Громадяни мають право:

- бути присутніми під час огляду предметів, що їм належать;
- залишати на зберігання в митниці свої предмети, валюту, цінності, які не пропущені через митний кордон (але були перед цим заявлені в декларації);
- своєчасно і повно знайомитись із текстом законів та інших актів, що стосуються митної справи (на стендах у митницях наявна вся документація);
- оскаржувати неправомірні дії службових осіб митних органів.

Для здійснення митного контролю у місцях митного оформлення, створюються зони митного контролю. Переміщення товарів, транспортних засобів та осіб, включаючи посадових осіб інших державних органів, через кордони таких зон і в їх межах дозволяється тільки з дозволу митного органу та під контролем його посадових осіб, за винятком окремих випадків.

Митні органи наділені правом примусово повернати в зони митного контролю транспортні засоби, що вибули з неї без дозволу митного органу. Митні органи мають повноваження застосовувати примусові заходи до порушників режиму зони митного контролю як у самій зоні, так і поза цією зоною.

Документи, що необхідні для митного контролю, повинні зберігатися особою, яка здійснювала митне оформлення (брокера чи підприємця) не менше 3-х років.

Митні органи мають право залучати будь-яких спеціалістів інших правоохоронних і контрольних органів, установ незалежно від форм власності і підпорядкування та експертів для надання допомоги у здійсненні митного контролю.

Шляхом накладання пломб, печаток, спеціальних знаків, штампів, маркірування, взяття проб і зразків, описування, складання креслень, виготовлення масштабних відображенъ, фотографій, ілюстрацій, використання товаросупровідних документів та іншої інформації митні органи повинні ідентифікувати товари і транспортні засоби, що перебувають під митним контролем, приміщення та інші місця, де можуть перебувати товари та транспортні засоби, що підлягають митному огляду і оформленню (від однієї митниці до другої, щоб не повторювати роботу) та забезпечити цілісність товару.

Митниці за погодженням з органами Державної податкової адміністрації мають право призначати перевірку фінансово-господарської діяльності осіб, що переміщують товари через митний кордон, суб'єктів підприємницької діяльності, брокерів та інших осіб, причетних до зовнішньоекономічної діяльності.

Уся отримана в ході митного контролю інформація є комерційною таємницею і може бути використана тільки для цілей митної справи.

Технологія здійснення окремого митного контролального заходу, операції або комплексу контрольних дій знаходить своє відображення в конкретних формах. Так, залежно від того, скільки разів товари чи транспортні засоби перевіряються в митній зоні, митний контроль може бути одноразовим або повторним.

Митним кодексом України визначено форми митного контролю залежно від предмета перевірки:

- перевірка документів, необхідних для митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщаються через митний кордон, і транспортних засобів;
- митний огляд (транспортних засобів і предметів);

- особистий огляд як виняткова форма митного контролю;
- переогляд;
- облік предметів, що переміщуються через митний кордон.

Особистий огляд громадян здійснюється у виняткових випадках при наявності підстав припустити, що особа, яка прямує через митний кордон чи знаходиться в зоні митного контролю або в транзитній зоні міжнародного аеропорту, приховує при собі предмети контрабанди чи предмети, цінності, які є безпосередніми об'єктами порушень митних правил України або заборонені для транзиту через територію України. Під особами розуміються особи обох статей громадян України, іноземці та особи без громадянства.

В умовах побудови правової держави, в якій вищою цінністю є людина, її права та свободи, а визнання, дотримання та захист прав і свобод громадянина є обов'язком держави, така форма митного контролю є не стільки необхідною, скільки вимушеною. Її застосування обґруntовується розголом організованої злочинності, контрабанди наркотичних засобів, зброї, культурно-історичних цінностей, інших злочинів, масштаби та розміри яких збільшуються і набувають транснаціонального характеру.

Особистий огляд здійснюється за письмовим рішенням начальника митниці або особи, що його заміщує, а також за рішенням Голови Держмитслужби, його заступників, начальника та заступника начальника Управління організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, начальника відділу по боротьбі з контрабандою цього Управління.

Особистий огляд громадян, які пряムують через митний кордон, здійснюється тільки після проходження ними прикордонного контролю у встановленому порядку перетинання митного кордону. Особистий огляд може застосовуватися до особи, яка досягла 16-літнього віку. Якщо є достатні підстави для огляду осіб, яким немає 16 років, то особистий огляд здійснюється за участю або згодою одного із батьків чи в присутності осіб, що його супроводжують, та обов'язково в присутності лікаря. Обстеження органів тіла особи, щодо якої застосовується особистий огляд, здійснюється тільки лікарем

(медичним працівником). Особистий огляд здійснюють у межах, необхідних для виявлення прихованіх предметів.

Службова особа (митник) повинна бережно поводитись з майном особи, яку оглядають, вести себе чесно, не приижувати гідності та не ображати.

Місце проведення особистого огляду повинно забезпечити ізолявання від доступу залізничних осіб, відповісти вимогам гігієни. В одному приміщенні неприпустимо одночасно оглядати кілька осіб.

Перед початком особистого огляду митник повинен запропонувати особі добровільно віддати приховані предмети чи цінності. Особистий огляд здійснюється службовою особою однієї статі з особою, що підлягає контролю. Понятими запрошується незацікавлених осіб однієї статі з особою, яку перевіряють.

Кількість осіб, що беруть участь в особистому огляді, повинна бути не менша трьох. За рішенням службової особи митного органу в здійсненні особистого огляду можуть брати участь працівники СБУ, МВС, Прикордонних військ однієї статі з особами, яких перевіряють.

У разі добровільної видачі особою не задекларованих предметів та при відсутності підстав вважати, що вона щось приховує, цим можна обмежитись, про що зазначити в протоколі обставини видачі добровільно.

Особистий огляд, незалежно від наслідків, оформлюється протоколом за формулою, встановленою Держмитслужбою та погодженою з Міністрем, і реєструється в окремому журналі. Протокол підписують учасники огляду. Особа, щодо якої було здійснено особистий огляд, має право зробити письмову заяву, яка заноситься до протоколу або додається до нього. Якщо особа відмовилася підписати протокол, про це робиться відповідний запис, який засвідчується всіма учасниками огляду.

Протокол особистого огляду складається в 3-х примірниках: 1-й залишається в митниці; 2-й пересилається в Держмитслужбу; 3-й видається особі.

Митний огляд речей, предметів, багажу здійснюється після заповнення та надання особою митнику декларації МД-4. Окрім

митного, є ще санітарний, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний та екологічний контроль.

Огляд речей може проводитися фізично митником та з допомогою спеціальної рентгенної апаратури, спеціальної собаки.

Митне законодавство визначає не тільки форми, а й методи здійснення митного контролю, віддаючи перевагу найбільш демократичному — вибірковому контролю. Митний інспектор вибирає такий метод, який, на його погляд, є достатнім для забезпечення перевірки заявлених фізичною чи юридичною особою відомостей.

У Митному кодексі України зафіксовані особливі режими митного контролю та технологія їх виконання. Але юристам треба не стільки знати вимоги статей Митного кодексу та інших законодавчих актів, скільки стежити, звертати увагу на правові колізії, порядок застосування необхідної правової норми, правового інституту, знаходити обґрунтованість тим чи іншим виняткам загального положення. Юристам важлива не послідовність дій, операцій при застосуванні конкретного митного режиму, а дотримання законних інтересів держави та осіб, що переміщують товари через митний кордон.

Дотримуючись політики демократизації та гуманізації митної справи, керівництво Держмитслужби за погодженням з Президентом та Урядом України створило в міжнародних аеропортах (Бориспіль, Одеса, Львів) зони, коридори спрощеного митного контролю — зелені коридори. Громадяни, що прямують через зелений коридор, звільняються від необхідності заповнювати декларацію (якщо вони не мають при собі предмети, обов'язкові для декларування). Особливий митний режим застосовується до військових кораблів, повітряних суден, військових ешелонів, частин, що переміщуються на авто-, бронетехніці в колонах. При цьому речі військовослужбовців не звільняються від контролю. Командири цих військових формувань несуть відповідальність за виконання особовим складом умов переміщення предметів, цінностей через митний кордон.

Особливий режим митного контролю при перетинанні митного кордону встановлено для представників дипломатичних представництв іноземних держав в Україні, членів міжнародних всесвітніх організацій, членів іноземних та національних парламентських та урядових делегацій тощо.

Особливий режим застосовується і до експорту зброї, що здійснює Україна згідно з міжнародними домовленостями.

Предмети, призначені для службового користування представництвами іноземних держав, міжнародних, міжурядових організацій, підлягають декларуванню шляхом подання митним органам МД відповідно до встановленого порядку і звільняються від митних платежів (крім митних зборів). Вони звільняються від митного огляду на основі взаємності. Однак, коли є серйозні причини вважати, що під виглядом предметів службового користування переміщаються інші предмети, може бути проведений митний контроль. Такий огляд здійснюється в присутності уповноваженої особи представництва іноземної держави (міжнародної організації).

Особистий багаж осіб, які користуються в Україні митними пільгами, звільняється від митного огляду. Але це не звільняє осіб, що користуються митними пільгами, від обов'язку дотримуватися встановленого в Україні порядку переміщення предметів через митний кордон.

Митними пільгами користуються:

- міністерства, відомства закордонних справ іноземних держав, з якими Україна підтримує дипломатичні та консульські відносини;
- дипломатичні та консульські представництва цих держав на території України;
- міжнародні міжурядові організації, що знаходяться на території України, якщо це передбачено відповідними міжурядовими договорами.

Зупинимось на режимі митного огляду дипломатичної пошти. Усі місця, які складають дипломатичну пошту, повинні мати видимі зовнішні знаки, що вказують на її характер, і можуть містити тільки дипломатичні документи, призначені для службового користування. Кожне місце дипломатичної пошти не

обмежується ні у вазі, ні у розмірах. Дипломатичний кур'єр забезпечується офіційним документом — кур'єрським листом, в якому зазначається його статус та кількість місць, що складають дипломатичну пошту. Дипломатична пошта може бути довірена тимчасовому кур'єру, який повинен мати кур'єрський лист. Митні пільги припиняються з моменту доставлення пошти за призначенням.

На основі спеціальної угоди дипломатична пошта може бути довірена командиру цивільного судна. У такому разі він забезпечується кур'єрським листом, але не наділяється повноваженнями дипломатичного кур'єра.

При здійсненні митного контролю митні органи обмежуються тільки зовнішнім оглядом дипломатичної пошти (вимоги Віденської Конвенції 1961 р. “Про дипломатичні відносини”).

Особистий багаж дипломатичного кур'єра звільняється від митного огляду, якщо немає підстав вважати, що там є заборонені предмети. Коли все ж таки цей багаж оглядається, то тільки в присутності кур'єра або уповноваженого представника дипломатичної установи. Ці правила застосовують також до консульських кур'єрів і консульських валіз. За наявності серйозних підстав вважати, що консульська валіза містить предмети, які не мають відношення до офіційної кореспонденції та документів або не призначені для офіційного користування, митниця може зажадати розпечатати валізу уповноваженими від іноземного дипломатичного представництва особами.

У разі відмови розпечатати все закінчується тим, що валізу все-таки відправляють до місця призначення. Таким чином держава засвідчує повагу до іноземної держави, не порушуючи її прав та одночасно демонструючи пильність митних органів.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть особливості митних процедур при переміщенні товарів різними видами транспорту.
2. в чому полягає принцип роботи «Електронної митниці» в Україні?

3. Які особливості здійснення митного оформлення?
 4. Дайте характеристику формам декларування.
 5. Охарактеризуйте різні типи митних декларацій.
 6. Проаналізуйте організаційні питання здійснення митного контролю.
 7. Опишіть особливі режими митного контролю.
-

Тестові питання

- 1. На скільки основних підсистем розділені пріоритетні митні інформаційні технології, реалізовані ЄАІС у митних органах усіх рівнів (Департамент інформаційних технологій та митної статистики, центральний апарат, департаменти і управління центрального апарату, митниці, митні пости):**
 - 1) три;
 - 2) п'ять;
 - 3) сім;
 - 4) вісім;
 - 5) немає правильної відповіді

2. Митне оформлення здійснюється митними органами з часу пред'явлення товарів і транспортних засобів, подання ВМД та всіх необхідних документів і відомостей протягом:

- 1) 1 доби;
- 2) 10 діб;
- 3) 20 діб;
- 4) 30 діб;
- 5) немає правильної відповіді.

3. Партія товару - це:

- 1) товари, що надсилаються на адресу одного одержувача різними транспортними засобами;
- 2) товари, що надсилаються на адресу одного одержувача за одним товарно-транспортним документом;
- 3) товари, що перевозяться одним транспортним засобом;
- 4) усі товари згідно ЗЕД контракту;
- 5) немає правильної відповіді.

4. Митна декларація складається на партію товарів за умови, що:

- 1) усі товари зазначеної партії надходять на ім'я одного одержувача;

- 2) до всіх товарів зазначененої партії застосовується єдиний митний режим;
- 3) всі товари зазначененої партії мають одинаковий код ТН ЗЕД;
- 4) усі товари зазначененої партії надходять на ім'я різних одержувачів;
- 1) немає правильної відповіді.

5. Митна вартість товару – це:

- 1) ціна, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за товари та інші предметина момент перетину митного кордону;
- 2) вартість товару, що зафіксована у зовнішньоторговельному контракті;
- 3) вартість, зафіксована в рахунку фактурі чи інвойсі;
- 4) вартість після сплати митних платежів;
- 5) немає правильної відповіді.

6. CARNET TIR – це:

- 1) документ, що свідчить про відповідність якісних характеристик товару національним стандартам;
- 2) документ, що підтверджує якість перевезення – здатність транспортних засобів, що виконують міжнародне транспортування, забезпечити перевезення відповідно до вимог митного законодавства транзитних країн;
- 3) документ, що визначає країну походження товару;
- 4) документ, що показує транспортні витрати на переміщення товару до митного кордону;
- 5) немає правильної відповіді

7. Скільки граф містить ВМД:

- 1) 40;
- 2) 47;
- 3) 56;
- 4) 54.
- 5) 59

8. Формуляр-специфікація форми МД-8 може застосовуватися замість форми:

- 1) МД-3;
- 2) МД-2;
- 3) МД-6;
- 4) МД-16;
- 5) МД-11.

9. Скільки видів митних режимів віділяє митний кодекс України?

- 1) 13;
- 2) 12;
- 3) 10;
- 4) 8;
- 5) 14.

10. Заповнення митної декларації передбачено для фізичних осіб, які досягли:

- 1) 16;
 - 2) 18;
 - 3) 21;
 - 4) 14;
 - 5) незалежно від віку.
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Терлецька В. О. *Митна справа : підручник*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. 240 с.
2. Мельник О.Г., Микитин О.З., Григор'єв О.Ю., Босак А.О., Моторнюк У.І. *Експертиза в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності : навчальний посібник*. Львів: Міські інформаційні системи, 2020. 72 с.
3. Гребельник О. П. *Митна справа : підручник. 5-те вид. оновл. та доповн.* К.: Центр учебової літератури, 2019. 412 с.
4. Сидорович О.Ю., Годованець О. В., Кекіш І. П. *Митний контроль та митне оформлення : навч. посібник*. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 250 с.

Розділ 8

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ. ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕТЬ НАУКИ ТА ТЕХНІКИ В МИТНОМУ КОНТРОЛІ

8.1. Поняття та значення технічних засобів у проведенні митного контролю.

8.2. Вимоги, що висуваються до технічних засобів митного контролю

8.3. Використання досягнень науки та техніки в митному контролі. Основні напрями робіт з удосконалення митного контролю.

8.4. Класифікація та стисла характеристика технічних засобів митного контролю.

8.1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОВЕДЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Україна, як незалежна держава, продовжує інтенсивно нарощувати зовнішньоекономічні зв'язки, що зумовлює необхідність адекватного розвитку митної служби.

Зростання кількості суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, розширення номенклатури товарів, що експортуються та імпортуються, загострюють проблему митного контролю цих потоків.

Україна, проваджуючи політику на інтегрування до Європейської Спільноти, є активним учасником зовнішньоекономічної діяльності, яка супроводжується загальною криміналізацією та іншими порушеннями чинного законодавства.

Необхідність забезпечити ефективний митний контроль широкої номенклатури об'єктів вимагає розробки і застосування спеціальних методів і технологічних схем застосування технічних засобів та методів митного контролю (далі ТЗМК), які враховували б, наприклад, особливості догляду різноманітних транспортних засобів, які конструктивно мають значну кількість місць можливого приховання об'єктів, що можуть бути предметами порушення митних правил або контрабанди. Виходячи з необхідності розвитку власної науково-технічної бази, залучення до розробки та виробництва спеціальних технічних засобів митного контролю вітчизняних організацій, які мають практичний досвід роботи у створенні технічних засобів для потреб правоохоронних органів, Державною митною службою України (далі ДМСУ) була опрацьована програма науково-технічного розвитку.

Сучасні способи вчинення митних правопорушень є результатом реалізації планів високого інтелектуального порядку. Все це призводить до ускладнення процесу документування, викриття та розслідування правопорушень і злочинів у митній справі. За цих умов гостро постає питання забезпечення органів Державної митної служби України адекватними засобами протидії протиправним формуванням і значно зростає роль методів та технічних засобів митного контролю. Основні функції митної служби України наведено на рисунку 8.1.

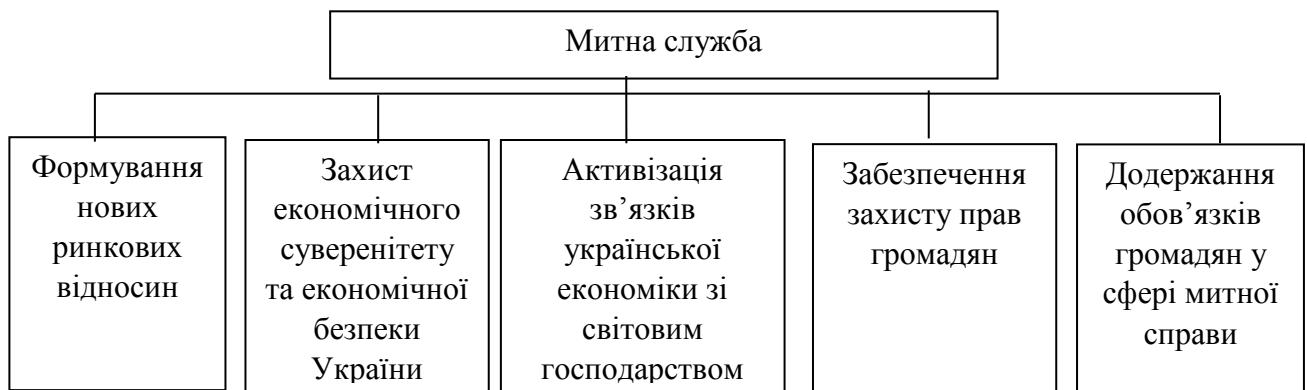

Рис.8.1. Основні функції митної служби

Митний огляд та переогляд товарів і транспортних засобів здійснюється шляхом відкриття вантажних приміщень, транспортних засобів, тарі й упаковки. У ході митного огляду встановлюються найменування та якість товарів, визначається їх кількість, перевіряються всі місця, порожнини, конструктивні особливості у транспортних засобах і товарах з метою виявлення схованок, сховищ. Митний огляд використовується також з метою виявлення прихованого переміщення товарів. Митним законодавством визначено перелік товарів, що підлягають митному огляду в обов'язковому порядку.

Технічні засоби митного контролю забезпечують здійснення ефективного митного контролю, швидку ідентифікацію об'єктів та недопущення правопорушень в ході перетину державних кордонів. В експертних підрозділах митних органів проводять відповідні експертизи, які є складовою технологічної схеми митного контролю. Застосування технічних засобів і методів під час проведення досліджень підвищує роль таких доказів у справах про ПМП як висновок експерта.

Здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон України, є одним із основних завдань митної справи, покладеним на митні органи України.

У розвиток цього положення пріоритетним для Державної митної служби України (ДМСУ) завданням сьогодні є максимальне спрощення процедури митного контролю та митного оформлення товарів і водночас повна сплата мита суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, робота з ними за принципом «єдиного вікна» (згідно з європейською практикою), а також поглиблення роботи щодо виявлення та припинення «сумнівних» експортних операцій.

Технічні засоби митного контролю – це спеціальні установки, апарати, детектори, аналізатори, інструменти та інші технічні пристосування, що застосовуються посадовими особами митних органів при проведенні митного контролю в цілях забезпечення додержання законодавства України про митну справу. Технічні засоби митного контролю можна розподілити на пошукові

засоби, засоби ідентифікації та засоби аудіовізуального контролю.

Технічні засоби митного контролю – це набір технічних приладів, що їх використовують безпосередньо на оперативних дільницях митниць для митного контролю всіх видів перевезень через державний кордон, здійснення збирання, передачі, оброблення, відображення, зберігання інформації, а також для виявлення матеріалів, предметів і речовин, заборонених для ввезення-вивезення, помилкового або фальшивого оформлення митних документів.

Оперативна діяльність митних установ, організаційна побудова технологічних ліній митного контролю й врахування специфіки роботи окремих установ та дільниць, передбачає застосування технічних засобів для розв'язування таких задач: - перевірка істинності документів та атрибутив митного забезпечення:

- митних документів;
- митних пломб і замків;
- контроль об'єктів перевезень, пошук і виявлення предметів контрабанди:
 - візуальний контроль об'єкта ззовні і зсередини;
 - контроль важкодоступних місць в об'єкті;
 - пошук зброї, боєприпасів, металевих предметів;
 - пошук наркотичних речовин;
 - пошук хімічно шкідливих речовин;
 - ідентифікація об'єктів:
 - ідентифікація дорогоцінних металів у виробах;
 - ідентифікація коштовних каменів;
 - ідентифікація наркотичних речовин;
 - ідентифікація хімічних речовин;
 - ідентифікація грошових знаків, цінних паперів;
 - забезпечення дізнання та документування у справах про контрабанду:
 - виявлення та закріплення речових доказів;
 - фото-відео документування місць і способів приховування предметів;

- оперативний звукозапис показань осіб у справах про контрабанду;
- контроль носіїв інформації:
- контроль носіїв аудіо інформації;
- контроль носіїв відеоінформації;
- контроль інформації на фото та кіноплівках;
- контроль носіїв інформації для ЕОМ;
- знищення інформації, недозволеної до переміщення через митний кордон;
- візуальне спостереження оперативної обстановки в зонах митного контролю:
 - візуальне спостереження і документування обстановки внутрішніх митних зон;
 - візуальне спостереження і документування обстановки митних територій;
 - забезпечення оперативного управління процесом митного контролю:
 - забезпечення оперативних працівників засобами зв'язку;
 - забезпечення установ засобами стаціонарного зв'язку;
 - забезпечення установ засобами мобільного зв'язку;
 - забезпечення засобами факсимільного і комп'ютерного зв'язку;
 - виконання технологічних операцій під час ручного догляду:
 - догляд речей ручного вантажу та багажу;
 - догляд вузлів транспортних засобів і вантажного упакування;
 - накладання атрибутів митного забезпечення;
 - збирання, обробка, зберігання, документування та відображення інформації.

8.2. ВИМОГИ, ЩО ВИСУВАЮТЬСЯ ДО ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

У процесах переміщення об'єктів через митний кордон значна увага приділяється митному контролю пасажирів та вантажів. Однією з найбільш важливих задач в цих процесах є пошук та виявлення предметів контрабанди. Для її успішного

розв'язування потрібний достатній рівень забезпечення оперативних підрозділів митниць засобами спеціальної техніки.

Під час митного контролю доводиться приймати компромісні рішення. Більш глибокий та детальний контроль потребує більших витрат часу, що зменшує пропускну спроможність пункту контролю або вимагає збільшення кількості ліній контролю. Менш поглиблений контроль може привести до збільшення втрат державних коштів за рахунок не виявлення незаконних перевезень.

Застосування досконалих технічних засобів митного контролю дозволяє одночасно забезпечити і високу пропускну спроможність пунктів контролю і високу достовірність контролю. Ці засоби вимагають додаткових витрат, але вони швидко відшкодовуються за рахунок попередження вивезення чи ввезення в державу недозволених об'єктів із збереженням достатньої пропускної спроможності митної системи.

В процесі оперативного митного контролю технічні засоби повинні забезпечити:

- візуальний контроль об'єктів перевезень без їх розпаковування;
- контроль важкодоступних для огляду місць в транспортних засобах та вантажах;
- пошук зброї, боєприпасів, металевих предметів;
- пошук наркотичних речовин;
- пошук заборонених до переміщення через митний кордон технічних та біологічних речовин.

Загальні і специфічні вимоги до ТЗМК визначаються видами об'єктів і умовами, за яких здійснюється митний контроль. До загальних вимог належать:

- повна відповідність оперативно-технічних і тактичних характеристик ТЗМК оперативним задачам (умовам експлуатації), для розв'язання яких вони призначені;
- достатня продуктивність для забезпечення високої пропускної спроможності системи митного контролю;
- мінімальний час встановлення робочого режиму;
- здатність функціонувати у неперервному режимі достатньо тривалий час;

- універсальність електричного живлення, економічність;
- максимально можлива автоматизація основних, підготовчих і допоміжних операцій;
- можливість дистанційного отримання ідентифікаційних ознак, за якими однозначно визначається приналежність і параметри вмісту контролюваного об'єкта;
- безпека експлуатації, нешкідливість для людей, тварин і оточуючого середовища, надійність, достатній строк служби;
- індикація режимів (нештатних ситуацій);
- здатність ефективно функціонувати в умовах негативного впливу зовнішніх атмосферних чинників (температури, вологості, атмосферного тиску);
- невеликі габарити і маса (мобільність);
- зручність роботи і простота обслуговування.

Специфічні вимоги визначаються оперативними задачами застосування ТЗМК. Технічні засоби, які застосовуються для перевірки істинності, документів та атрибутів митного забезпечення, повинні:

- бути придатними для контролю об'єктів різних форматів і форм;
- бути придатними для виявлення підроблених печаток;
- бути придатними для виявлення несанкціонованих змін в оригінальному тексті документа, що перевіряється (підчищувань, закреслювань, замальовувань тощо), відновлювати оригінальний текст;
- узгоджуватися з телевізійними та комп'ютерними системами обробки інформації.

Для контролю об'єктів перевезень, пошуку і виявлення предметів контрабанди застосовуються інтроскопи, пошукові засоби візуального контролю, металошукачі. До інтроскопів висуваються такі вимоги:

- контроль об'єктів усіх можливих форм та розмірів;
- чутливість;
- розпізнавання предметів за металевими перепонами;
- можливість масштабування зображення об'єкта контролю;
- повна радіаційна та електрична безпека операторів, осіб, які проходять митний контроль, оточуючого середовища;

- пряма та реверсна робота;
- збереження усіх якісних показників об'єктів, які під час митного контролю піддаються рентгенівському та іншим видам опромінювання.

Пошукові засоби візуального контролю (ендоскопи, техноскопи, бороскопи) повинні:

- забезпечувати контроль важкодоступних місць, порожнин, баків тощо;
- бути захищеними від дії чинників зовнішнього середовища, бути стійкими до дії хімічно агресивних речовин;
- мати достатню довжину робочої частини;
- мати достатній кут огляду;
- мати достатню фокусну відстань і необхідні світловий діаметр та лінійне поле зору об'єктива;
- мати достатній діоптрійний інтервал окуляра;
- мати достатньо потужне джерело світла;
- мати достатню кратність оптичної системи з можливістю її регулювання.

Основні вимоги до металошукачів:

- можливість ідентифікації як чорних, так і кольорових металів;
- достатня чутливість (можливість виявлення металевих предметів на певній відстані);
- достатня вибіковість (реагування на металеві предмети, які дійсно можуть бути предметами контрабанди);
- нечутливість до дії завад;
- оптимальна швидкість сканування об'єкта контролю;
- світлова та звукова індикація виявлення металевого об'єкта;
- висока ймовірність виявлення металевих предметів;
- низька ймовірність прийняття хибного рішення.

Доглядові щупи повинні мати:

- оптимальний діаметр і потрібну довжину;
- достатню твердість;
- пристосування для забору проби сипких речовин з потрібної глибини. Технічні засоби візуального спостереження

оперативної обстановки в зонах митного контролю (системи зовнішнього спостереження) повинні забезпечувати:

- можливість одночасного контролю за декількома зонами спостереження;
- автоматичне фокусування оптичної системи;
- достатній кут огляду;
- достатню розрізняючу здатність (чіткість зображення);
- достатню чутливість (функціонування у темну пору доби);
- ефективну обробку отриманої інформації (наявність комп'ютерів, квадраторів, мультиплексорів).

Технічні засоби ідентифікації грошових знаків та цінних паперів повинні:

- виявляти усі можливі ознаки правдивості грошових знаків, цінних паперів та бланків документів;
- забезпечувати високу імовірність виявлення ознак фальсифікації;

До технічних засобів ідентифікації дорогоцінних металів висуваються такі вимоги:

- чутливість (здатність виявляти мінімально вагомий вміст дорогоцінного металу у сплаві);
- вибірковість (здатність окремо виявляти у сплаві різні дорогоцінні метали – золото, платину, паладій, срібло тощо).

Засоби зв'язку для ефективного забезпечення оперативного управління процесом митного контролю повинні мати:

- захищені діапазони частот;
- достатній радіус дії;
- достатній захист від атмосферних завад, завад за сусіднім та дзеркальним каналами.

Основні вимоги до ваговимірювального устаткування:

- забезпечення необхідних меж зважування;
- достатні розміри платформи для зважування;
- можливість тарокомпенсації;
- достатня точність вимірювання ваги, підтверджена свідоцтвом про державну повірку або відповідним тавром.

Основні вимоги до реєстраторів розрахункових операцій:

- достатня кількість інформаційних та реєструючих розрядів;

- оптимальні розміри та достатня яскравість інформаційних символів;
- двобічна індикація інформації.

Зарядні пристрої мають забезпечувати потрібну напругу та номінальні режими відновлення енергії вторинних джерел струму. Специфічною вимогою до технічних засобів контролю носіїв аудіо та відеоінформації є забезпечення потрібної для правильного відтворення інформації швидкості руху носія інформації, можливість відтворювати інформацію в усіх можливих форматах і на всіх можливих носіях. Технічні засоби утилізації інформації на магнітних носіях мають відповідати таким вимогам:

- універсальність;
- достатні розміри робочої камери;
- швидкодія та достатня напруженість магнітного поля;
- можливість дистанційного керування процесом утилізації інформації.

8.3. ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕТЬ НАУКИ ТА ТЕХНІКИ В МИТНОМУ КОНТРОЛІ

Вирішення завдань, які на сьогодні постають перед митними органами України, реальність перспективних планів багато в чому залежить від перебудови господарчого механізму, націлене на засвоєння в митному контролі досягнень науки та техніки. Науково-технічний прогрес (НТП) – це використання сучасних досягнень науки для створення та удосконалення знарядь праці, розробка на основі цих досягнень та впровадження у практичну діяльність людини нових технологічних рішень, скерованих на підвищення продуктивності праці, отримання кращих якісних показників праці, виконання більших обсягів робіт із меншими витратами.

Застосування результатів НТП в діяльності митних органів держави повинне мати комплексний характер.

Основні напрями такого застосування подано на рисунку 8.2.

Рис. 8.2 Напрями застосування НТП

Із метою вдосконалення інформаційно-аналітичного, методологічного, матеріально-технічного забезпечення митної служби, підвищення кваліфікації працівників митниць передбачається:

- забезпечувати на практиці реальні технічні можливості, надійність і зручність у експлуатації закуплених за кордоном і розроблених вітчизняних технічних засобів митного контролю, засобів обчислювальної техніки;
- розвивати програмно-технічну базу єдиної автоматизованої інформаційної системи митної служби шляхом її комплексного оснащення найновішими засобами обчислювальної техніки;
- удосконалювати існуючі та розробляти нові вітчизняні технічні засоби митного контролю.

Митна справа охоплює такі напрями організаційно-технічне вдосконалення митного оформлення та контролю комп’ютеризацію та автоматизацію діяльності митних органів матеріально-технічне забезпечення митних об’єктів

Основні напрями робіт з удосконалення митного контролю:

- розроблення та виготовлення засобів інтроскопії;
- створення електронних, оптичних і механічних засобів контролю;

- розроблення засобів хімічної та фізичної ідентифікації дорогоцінних металів, каміння, наркотичних речовин;
- створення митних лабораторій.

8.4. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

Як зазначено у ст. 62 МКУ, для здійснення митного контролю можуть використовуватися технічні та спеціальні засоби. Розширення застосування таких засобів митної справи є одним із головних напрямів підвищення ефективності митного контролю.

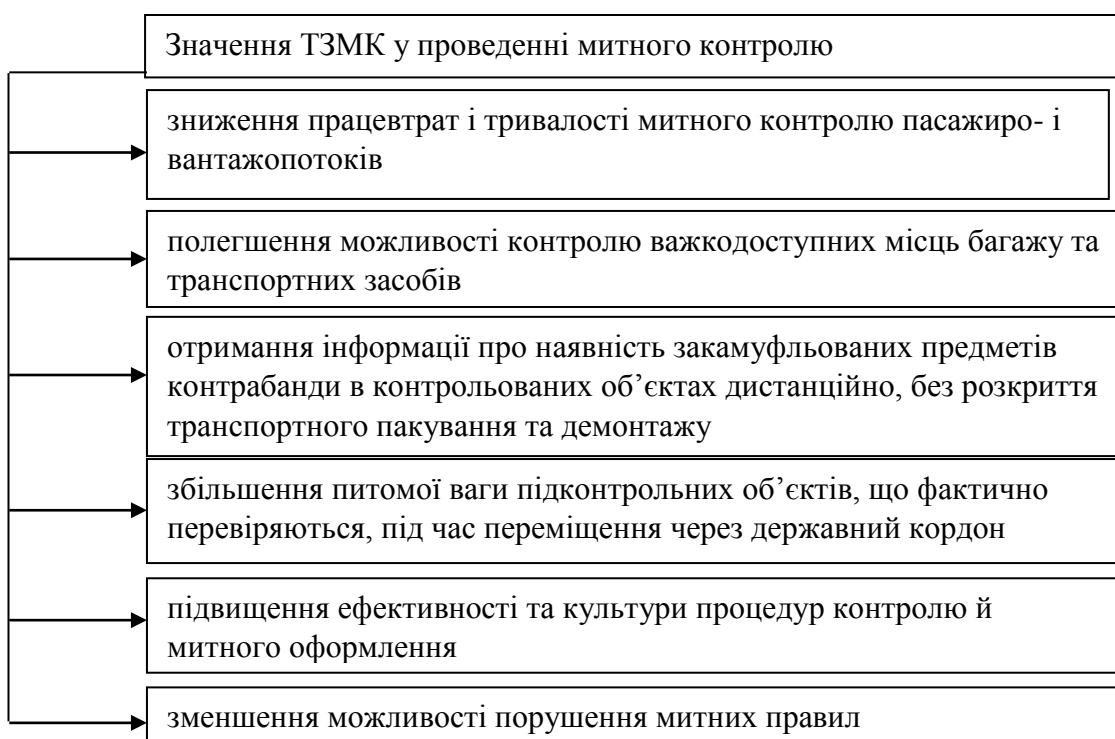

Рис. 8.3. Значення ТЗМК у проведенні митного контролю

Технічні засоби митного контролю з метою оптимізації порядку вивчення, комплектування, експлуатації, технічного обслуговування класифікують за різними ознаками (Рис.8.4).

Загальні відомості про рентгенівське випромінювання. Суть дії, призначення та класифікація рентгенівських апаратів. Рентгенівські апарати використовуються для оперативного виявлення заборонених вкладень у предметах і вантажах, які

перетинають кордон. Рентген-апарати перетворюють електричну енергію на рентгенівське випромінювання. Рентгенівські промені – електромагнітне випромінювання в діапазоні довжини хвиль $\lambda=10^{-14} \dots 10^{-7}$ м. Властивості рентгенівських променів:

- не можна побачити неозброєним оком;
- проникають без суттєвого поглинання через значні шари речовини, непрозорі для світла;
- здатні чітко освітлювати кришталь і діяти на фотоплівку

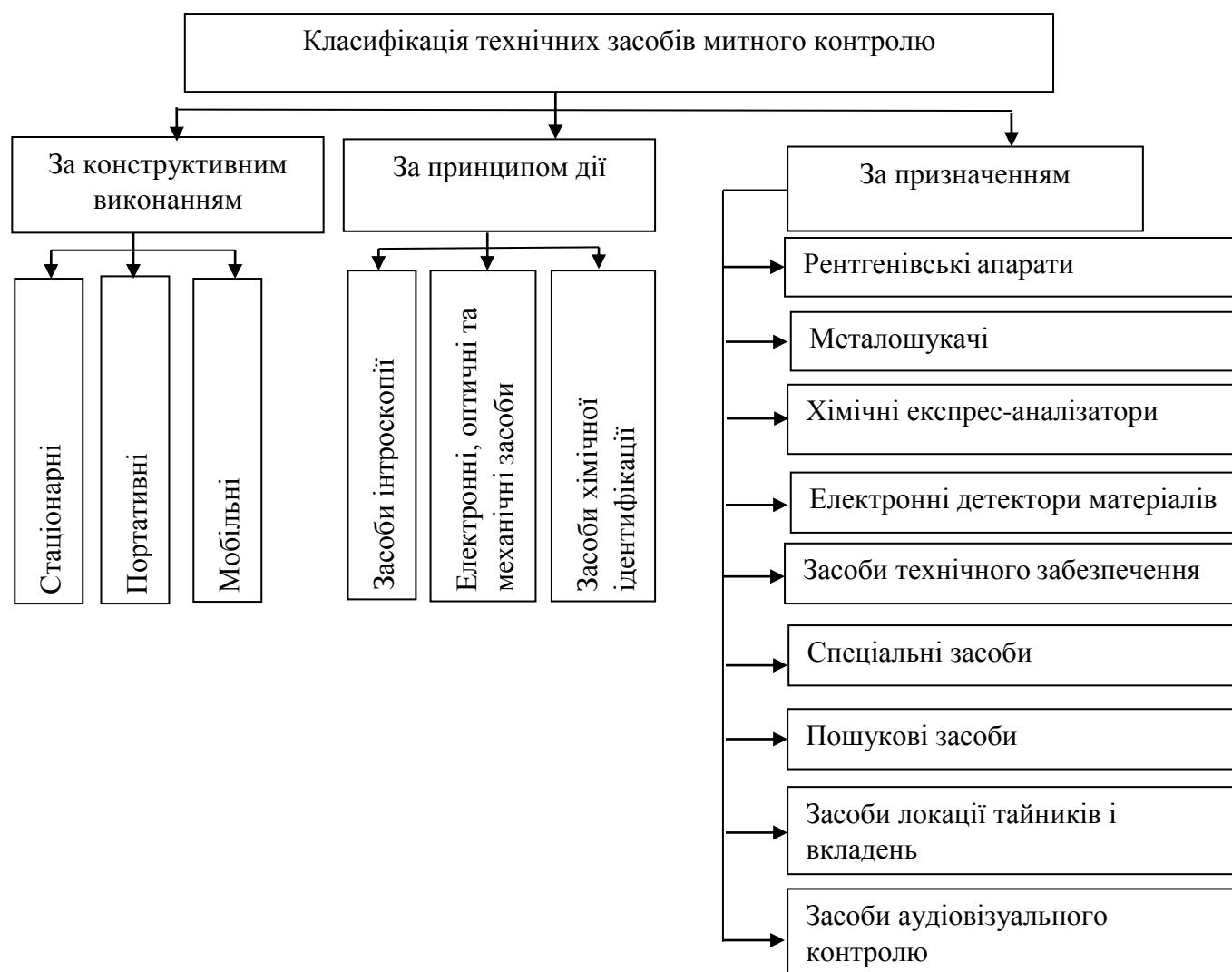

Рис. 8.4. Класифікація технічних засобів митного контролю

Використання рентгенівського випромінювання в рентген апаратах засновано на тому, що під час проходження

рентгенівського випромінювання крізь речовину інтенсивність випромінювання зменшується внаслідок взаємодії з речовою. Тому після проходження рентгенівських променів крізь предмет, який досліджується, у них закладено інформацію про конструкцію та внутрішню будову цього предмета.

Під час переведення рентгенівського випромінювання в діапазон видимого світла на рентгенівському екрані отримують тіньове зображення цього предмета.

Рис. 8.5. Сфера використання рентгенівських апаратів

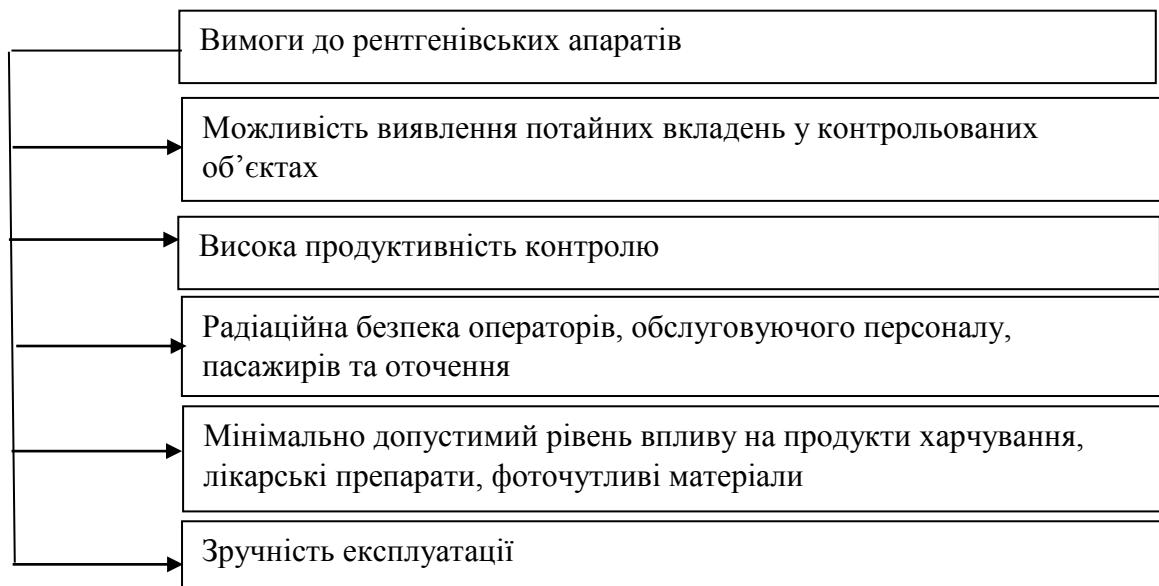

Рис.8.6. Вимоги до рентгенівських апаратів

Флуороскопічні рентгенівські апарати. Рентгенівське випромінювання від джерела випромінювання проходить крізь об'єкт, що досліджується, і перетворюється на екрані рентгенівського апарату у світловий рельєф, який відповідає рентгенівському зображеню об'єкта.

Рис. 8.7. Об'єкти, які контролюють рентгенівські апарати

Флуороскопія потребує тривалої адаптації зору, наявності темної кабіни для оператора через невисоку світність флюоресцентного екрана. Флюороскопічні рентгенапарати використовуються під час митного контролю, коли виникає необхідність у поглибленаому контролі окремих предметів, перевірці можливих схованок для переміщення контрабанди.

Рентгенотелевізійні апарати за допомогою телевізійної системи створюють комфортні умови роботи для оператора, тому що нема необхідності витрачати час на адаптацію зору та знаходитися в темній кабіні протягом усього огляду.

Рентгенотелевізійні апарати побудовані за принципом «лінійного сканування». Ці сигнали після відповідної електронної обробки перетворюються на імпульсні сигнали, які записуються в пристрій пам'яті та надходять у блок відеоконтрольного

пристрою, на екрані якого з'являється тіньове зображення об'єкта для спостереження оператором. Блок пам'яті дозволяє дослідити зображення предмета протягом великого проміжку часу після короткочасної дії на предмет імпульсу рентгенівського випромінювання.

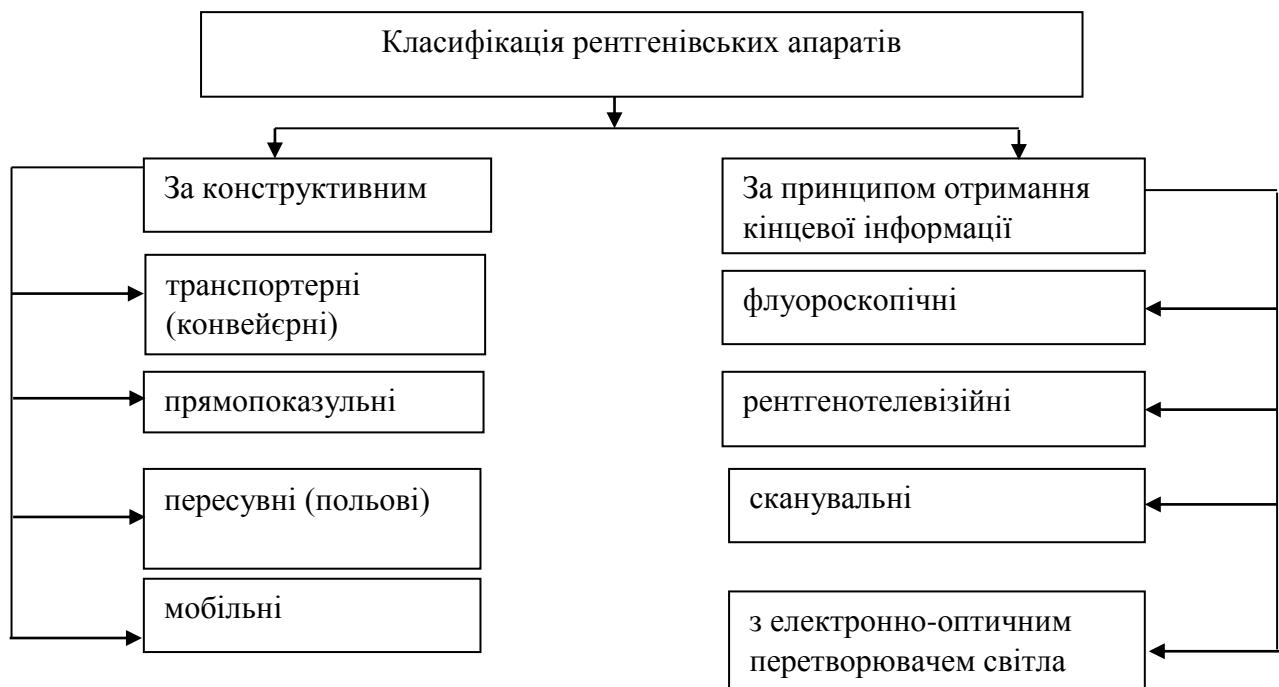

Рис. 8.8. Класифікація рентгенівських апаратів

Транспортерні рентгенівські апарати передбачають контроль багажу на транспортері або конвеєрі. Пересувні (польові) рентгенівські апарати мають конструкцію, яка дозволяє працювати в польових умовах. Мобільні рентгенівські апарати змонтовані на базі спеціальних автомобілів і причепів. У прямопоказувальних рентгенапаратах тіньове зображення формується на екрані, який розташований безпосередньо (прямо) в промені рентгенівського випромінювання.

Сканувальні рентгенівські апарати використовують принцип «променя, що біжить». Механічна система розгортає рентгенівський промінь від нерухомого випромінювача у вертикальній площині, у горизонтальній площині рухається багаж із постійною швидкістю. Рентгенівський промінь після проходження крізь об'єкт контролю перетворюється на електричний сигнал registrатором, установленим у площині

коливань променя. Сигнал записується в електронному блоці пам'яті та надходить на відеоконтрольний пристрій. На відміну від інших апаратів апарати цього типу мають відкритий конвеєр для багажу, який просвічується внаслідок малої радіаційної небезпеки. Це дає можливість просвітлювати предмети великих розмірів і прискорює процес огляду.

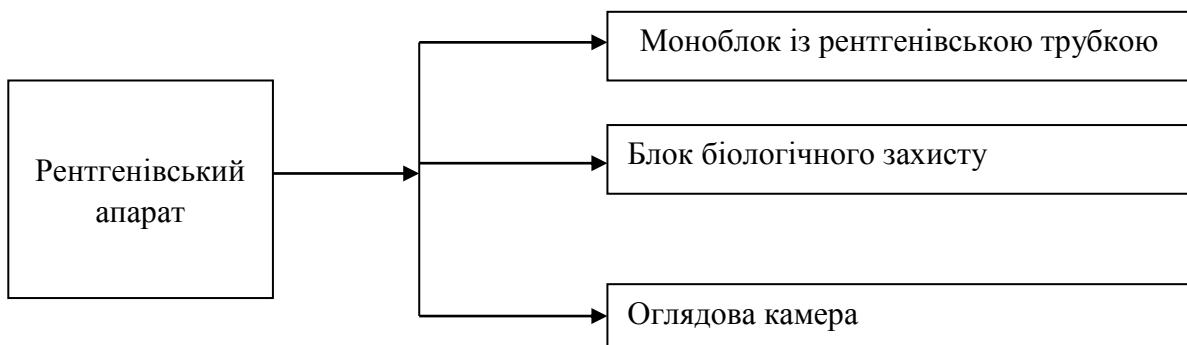

Рис. 8.9. Будова рентгенівського апарату

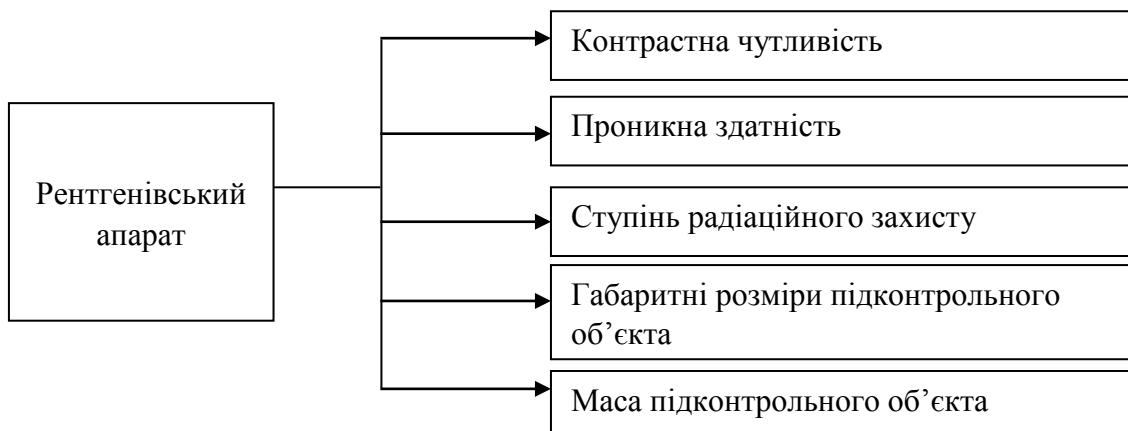

Рис. 8.10. Основні технічні характеристики рентгенівських апаратів

Призначення та принцип дії металошукачів, їх класифікація та номенклатура. Призначення металошукачів (металодетекторів) – виявлення металевих предметів у неметалевому середовищі під час наближення до них робочого елемента приладу. Як робочий елемент можуть використовуватися пошуковий елемент або антена. Робота металошукачів базується на зміні частоти коливань контуру генераторної котушки за наявності металевих об'єктів у

електромагнітному полі пошукових елементів.

Якщо металевий об'єкт виготовлений із магнітного металу, то збільшуються тривалість коливань і їх амплітуда.

Якщо металевий об'єкт виготовлений із немагнітного металу (алюмінію, міді, бронзи тощо), то тривалість коливань і їх амплітуда зменшуються.

Робота сучасних металодетекторів побудована за наступним принципом. Два електронні генератори настроєні на одну частоту й постійно випромінюють електромагнітні коливання. В одного з генераторів як передавальний контур використовується спеціальна пошукова рамка, виготовлена у вигляді дуги чи кільця. За відсутності в підконтрольному об'єкті металевих предметів сигнали обох генераторів однакові за частотою. За наявності в зоні контролю пошукової рамки металевого предмета виникає зміна частоти генератора, змонтованого в цій рамці. Різниця в частотах двох генераторів під час порівняння сигналів спричиняє спрацювання звукової сигналізації. Іноді звукова сигналізація доповнюється світлою, тобто має місце так звана комбінована сигналізація. Такий тип сигналізації частіше застосовується в стаціонарних металошукачах.

Основна технічна характеристика металодетектора – чутливість або дальність виявлення металевих предметів, яка характеризується його здатністю сприймати дрібні металеві предмети на достатньо великій відстані або за наявності перешкод, що ускладнюють пошук.

Рис.8.11. Основні технічні характеристики рентгенівських апаратів

Характеристика засобів виявлення вибухонебезпечних предметів у митній практиці. Переваги та недоліки засобів. Детектори вибухових речовин: будова, порядок проведення досліджень. Для виявлення зброї та вибухонебезпечних предметів у митній практиці використовуються два способи: візуальний та з використанням технічних засобів. Візуальний спосіб дозволяє за зовнішніми ознаками визначити:

- наявність в об'єкті, що оглядається, зброї, боєприпасів або вибухових речовин;
- систему та найменування зброї, вид боєприпасів або вибухових речовин;
- кількість одиниць зброї або орієнтовну масу боєприпасів;
- державну належність зброї (вітчизняна або іноземна);
- спосіб виготовлення зброї або вибухових речовин (промислового виготовлення або саморобні);
- справність зброї;
- зброю-іграшку, яка імітує справжню зброю;
- ознаки, які вказують на можливе застосування тайників для приховування зброї та боєприпасів: порушення упаковки різних предметів; наявність слідів розбирання електропобутових пристрій, радіо-, телевізійних, кіноапаратури, комп'ютерної техніки; маскування слідів розкриття різних предметів, наявність слідів підмальовування, лакування, заклеювання; наявність предметів у багажі, вага яких не відповідає їх справжній вазі. Переваги візуального способу: – забезпечує виявлення доступних для спостережень зброї, боєприпасів або вибухових речовин; – дає можливість ідентифікації зброї, боєприпасів або вибухових речовин.

Недоліки візуального способу:

- значна тривалість огляду;
- відсутність гарантії виявлення зброї, боєприпасів і вибухових речовин у разі їх приховування (тайники або камуфляж);
- виникнення небезпеки в разі виявлення вибухових предметів. Спосіб контролю з використанням технічних засобів дозволяє визначати наявність зброї та боєприпасів не тільки за зовнішніми ознаками, а й за умови їх приховування. Він

передбачає використання рентгенівської апаратури, металошукачів, детекторів вибухових речовин, детекторів контрабанди та інших пристройів.

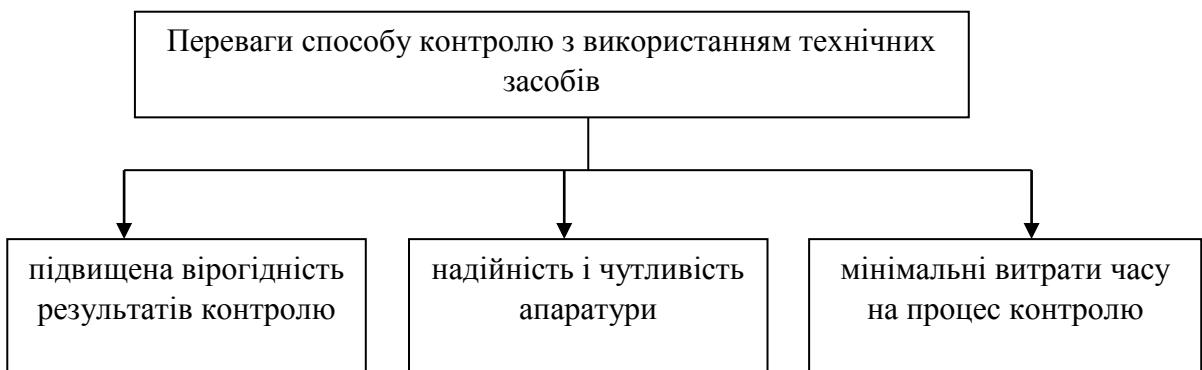

Рис. 8.12. Переваги способу контролю з використанням технічних засобів

Одним із найбільш розповсюджених видів виявлення зброї та вибухонебезпечних предметів є метод неруйнівного контролю об'єктів без їх демонтажу за допомогою рентгенівської апаратури. підвищена вірогідність результатів контролю надійність і чутливість апаратури мінімальні витрати часу на процес контролю

За допомогою рентгенівських апаратів у підконтрольних об'єктах можна виявити:

- наявність зброї та боєприпасів за їх тіньовими характеристиками великої щільності;
- вид зброї, вибухових пристройів за характерними обрисами та тіньовими характеристиками;
- предмет, у якому приховані зброя, боєприпаси, вибухові пристрої та інші предмети контрабанди, факт їх приховування;
- місце розташування підозрілого предмета в багажі, ручній поклажі, транспортному засобі;
- орієнтовну кількість небезпечних предметів.

Таким чином, рентгенівський контроль дозволяє прискорити митний огляд, установити факт фізичного приховування небезпечних предметів, але не дозволяє точно виявити систему зброї, вид боєприпасів і вибухонебезпечних предметів. За допомогою металошукачів можна виявити лише факт наявності

металу (зброї, боєприпасів та ін.), що знаходиться в предметах одягу, взутті та інших речах.

Тому, якщо вказані предмети містять прихований метал, після перевірки металошукачем їх необхідно додатково перевірити на рентгенівському апараті.

Детектори вибухових речовин призначенні для виявлення та ідентифікації вибухових речовин під час здійснення митного огляду. Портативний детектор вибухових речовин «МО-2» призначений для виявлення залишків парів вибухових речовин під час оперативного обстеження різних об'єктів. Детектор «МО-2» складається з індикатора, убудованого генератора парів тринітротолуолу, насоса, акумуляторної батареї із зарядним пристроєм, перетворювача напруги мережі змінного струму.

Призначення, класифікація та характеристика засобів локації тайників і прихованих вкладень. Технічні засоби локації тайників і прихованих вкладень призначенні для огляду природних технологічних або конструкційних порожнин, отворів у об'єктах, що підлягають митному контролю. Тайники та приховані вкладення найчастіше за все розташовують у важкодоступних місцях, які практично не освітлені, мають невеликі розміри прорізів та отворів, розміщені в незручних для огляду місцях.

До них належать: стельові зони, зони підлоги та стін транспортного засобу або контейнера, зони комунікаційних мереж, що важко оглянути. Крім того, приховані вкладення можуть також бути розташовані на тілі людини, під її одягом тощо. Виявлення прихованих людиною на власному тілі речей традиційними методами інколи унеможливлюється через обмежений час, неналежні обставини, питання моралі. Застосування засобів локації тайників і прихованых вкладень значно полегшує індивідуальний огляд громадян, що перетинають державний контроль.

До технічних засобів локації тайників і прихованых вкладень належать детектори контрабанди, детектори аномалій, сканери аномалій, а також вимірювачі довжини.

Детектор контрабанди «Бастер К-910 В» призначений для виявлення контрабанди, захованої в спеціально обладнаних

потаємних місцях багажу та вантажів, у порожнинах та за облицюванням транспортних засобів, а також закамуфльованої під різні предмети побуту. В основу роботи детектора покладено метод фізичного (радіометричного) контролю, заснований на отриманні інформації про внутрішній стан підконтрольного об'єкта, який просвічується проникним випромінюванням. Прилад містить джерело γ -випромінювання, що застосовує радіоактивний ізотоп Ba-133.

Детектор складається з:

- основного блока з дисплеєм і підсвічуванням;
- подовжуvalьного кронштейна;
- калібрувального стандарту;
- навушників;
- батарейки напругою 9 В.

На передній панелі основного блока розміщені пускова кнопка, кнопки «Режим», «Блокування», «Підсвічування».

Призначення дисплея – цифрова реєстрація значень енергії, що відбувається. Підсвічування дисплея забезпечує роботу приладу в темряві. Навушники підключаються під час роботи в шумному приміщенні, а також тоді, коли необхідно, щоб інші особи не почули звук сигналу.

Для проведення огляду на стелях, покрівлях автомобілів, поверхнях літаків та інших віддалених місцях прилад має подовжуvalьний кронштейн, який дозволяє оператору проводити дослідження на відстані до 4 м від себе. Калібрувальний стандарт являє собою блок поліетилену з незмінними властивостями, густина якого всюди однакова. Він використовується для калібрування приладу, щоб компенсувати послаблення джерела енергії, що згодом виникає.

Прилад оснащений звуковим сигналом, який вмикається, коли густина дослідної ділянки об'єкта набагато менша або більша від звичайної. Принцип дії приладу ґрунтуються на тому, що джерело γ -випромінювання випромінює енергію у вигляді тонкого пучка конічної форми. Якщо простір за поверхнею об'єкта, що контролюється, пустий і там відсутня будь-яка маса або щільний матеріал, то енергія променя проходить крізь об'єкт та розсіюється в просторі. Кількість відбитої та поверненої до

детектора енергії буде низькою, і на дисплеї з'являються малі числа. Але, якщо простір за поверхнею об'єкта заповнений будь-яким матеріалом (наприклад, контрабандою – зброєю, вибуховими та наркотичними речовинами, дорогоцінними металами та ін.), тоді кількість відбитої енергії буде великою, і на дисплеї з'являються більш високі значення.

Призначення та класифікація пошукових засобів митного контролю. Основи волоконної оптики. Характеристика приладів ендоскопії. Пошукові засоби митного контролю призначені для зовнішнього спостереження та огляду важкодоступних місць окремих предметів багажу, вантажів і порожнин транспортних засобів без їх розпакування та демонтажу.

Оптичні прилади дозволяють:

- збільшити роздільну здатність (до 30...50 мм^{-1} – у сучасних ендоскопах);
- розширити межі природних можливостей ока;
- збільшити кутовий розмір підконтрольного об'єкта за рахунок заломлення променів у оптичній системі;
- отримати повне зображення зони, що перевіряється, у тому числі важкодоступних місць;
- бачити дрібні елементи об'єкта, виявляти тайники й вилучати предмети контрабанди.

За допомогою оглядових щупів контролюють м'які та сипкі матеріали в разі підозри на наявність у них прихованіх вкладень. Галогенні ліхтарі призначені для контролю вибухонебезпечних, задимлених і вологих середовищ.

Телевізійні системи спостереження (портативні) призначені для оперативного спостереження об'єктів у важкодоступних місцях (дно автомобіля, кузов вантажівки, вузькі щілини та ін.) в умовах обмеженого освітлення та відображення телевізійного сигналу на екрані рідиннокристалічного монітора. Стационарні системи спостереження використовуються для контролю внутрішніх митних зон і митних територій.

Ендоскоп – оптичний прилад, виконаний у вигляді оглядової трубки, що призначений для передачі зображення важкодоступних місць об'єкта, який досліджується.

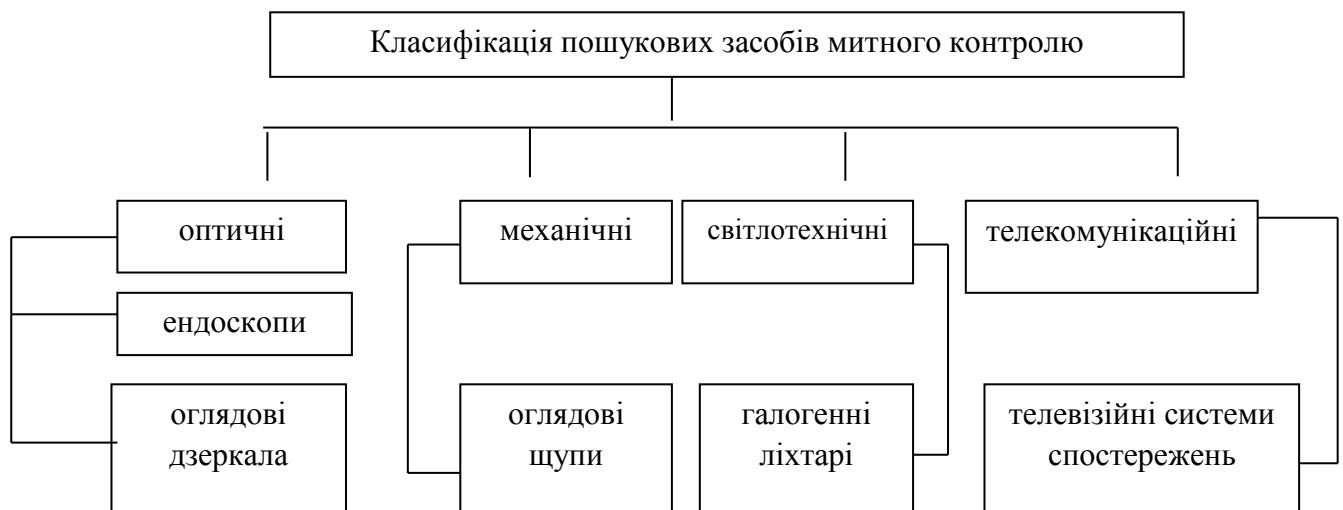

Рис. 8.13. Класифікація пошукових засобів митного контролю оптичні

Ендоскопи дозволяють оглядати об'єкти, що недоступні прямому спостереженню, контролювати внутрішні порожнечі різних об'єктів в умовах поганої видимості тощо. Ендоскопи являють собою сучасні високотехнологічні прилади, побудовані на основі використання елементів волоконної оптики. Головним елементом будь-якого ендоскопа є світловод.

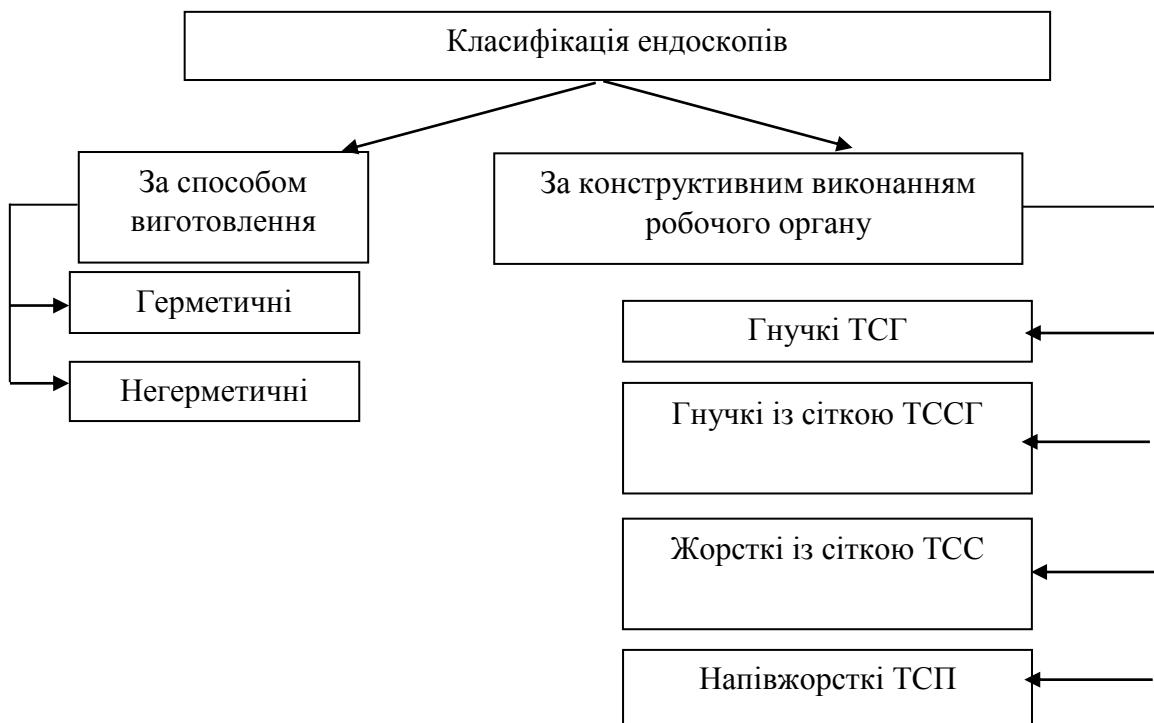

Рис. 8.14. Класифікація ендоскопів

Світловод – матеріальний канал, призначений для передачі світлового потоку. Світловоди діаметром до 0,3 мм характеризуються гнучкістю і називаються волоконними.

Пошукові дзеркала. Призначення, особливості конструкції, комплектність дзеркал. Оглядові щупи. Комплекти оглядових дзеркал призначені для візуального огляду малодоступних і неосвітлених місць транспортних засобів, приміщень та інших об'єктів із метою виявлення вибухових пристрій, вогнепальної та холодної зброї, предметів контрабанди; забезпечують огляд поверхонь і відкритих порожнин, якщо візуальне спостереження ускладнене.

Рис. 8.15. Пошукові дзеркала

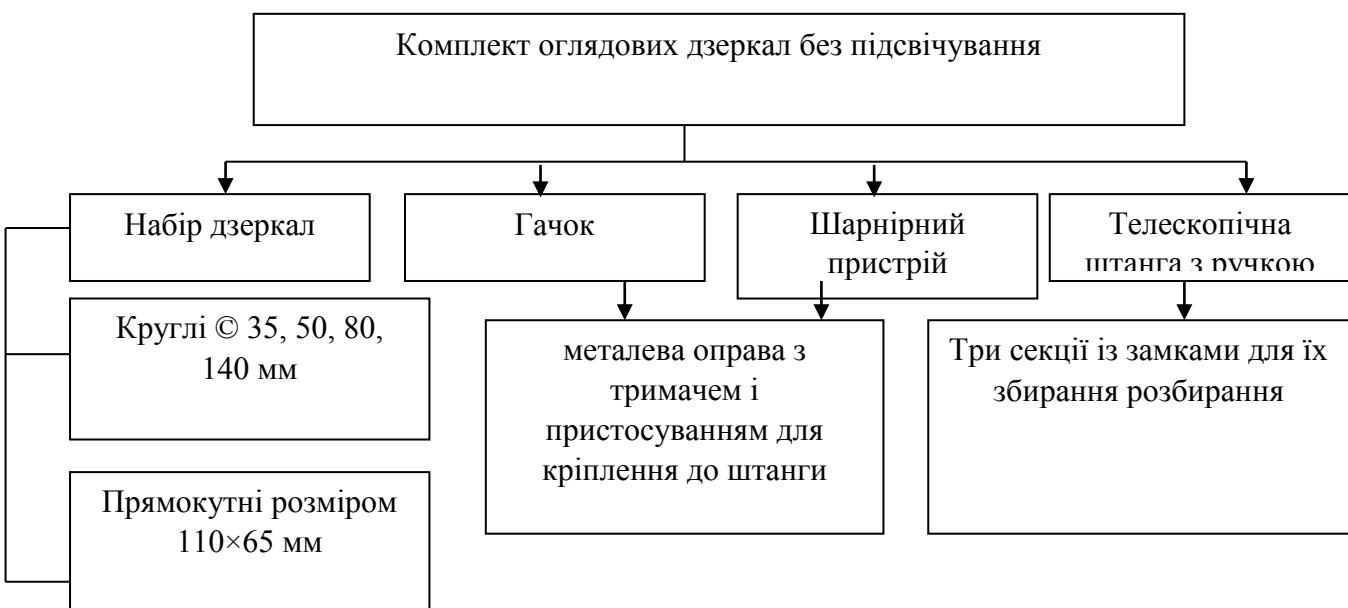

Рис. 8.16. Комплект оглядових дзеркал без підсвічування

Комплект оглядових дзеркал без підсвічування розміщується в спеціальній упаковці з метою запобігання механічному псуванню дзеркал.

Слідчі валізи. Слідчі валізи відносять до спеціальних засобів митного контролю, які призначені для первинних слідчих дій – дізнання. Дізнання, яке передбачає отримання та закріплення речових доказів у справах про порушення митних правил та контрабанду, входить до компетенції працівників митної служби. До складу типової слідчої валізи входять технічні засоби такого призначення:

- техніка виявлення речових доказів;
- техніка закріплення речових доказів;
- вимірювальний і допоміжний інструмент;
- техніка документування (фотоапарат, відеокамера).

До технічних засобів виявлення і закріплення речових доказів належать:

- освітлювальні ліхтарі;
- оглядові лупи з вмонтованими підсвічуванням;
- мікроскопи;
- ультрафіолетові ліхтарі;
- освітлювальні оглядові прилади, що працюють в діапазоні інфрачервоних хвиль. До слідчої валізи також входять дактилоскопічні стрічки, котушки, магнітні порошки, щіточки для їх нанесення, дактилоскопічний гумовий валик, скляні пластиинки, чорна і кольорова плівка, гіпс, набори поліетиленових пакетів для збереження отриманих проб матеріалів, речовин або предметів.

До вимірювальних і допоміжних інструментів відносять:

- компас;
- сталева рулетка;
- складна вимірювальна лінійка;
- штангенциркуль;
- комбіновані плоскогубці;
- викрутка із змінними вставками;
- бокорізи;
- ручна пилка;
- універсальний складний ніж;

- шило;
- ножиці;
- автоматичні пінцети;
- рукавички бавовняні та гумові;
- аналізатори проб)металів і дорогоцінного каміння;
- спрей-тести для виявлення наркотичних і вибухових речовин.

Фото і відеотехніка використовується для моментального отримання кольорових фотографій та відеозображень для документального підтвердження порушення митних правил чи контрабанди із «вдруковуванням» в кадр дати й часу цієї події.

Зображення, що утворюються, перетворюються у цифрову форму і зберігаються в пам'яті фото відеокамери чи комп'ютера.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає роль митної служби в Україні?
2. Яким чином здійснюється митний контроль в Україні?
3. Які засоби використовуються для здійснення митного контролю?
4. У чому полягає використання досягнень науки та техніки в митному контролі?
5. Якими є основні напрями робіт з удосконалення митного контролю?
6. Дайте характеристику технічних засобів митного контролю.
7. Які завдання повинні виконувати технічні засоби митного контролю (ТЗМК)?
8. Яке значення мають ТЗМК у проведенні митного огляду?
9. За якими ознаками класифікуються ТЗМК?
10. У чому полягає суть технічної експлуатації ТЗМК?

Тестові питання

1. Митний контроль – це:

- 1) сукупність норм, встановлених законами України з питань митної справи, що, залежно від заявленої мети переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, визначають порядок такого переміщення та обсяг митних процедур, які при цьому здійснюються;

- 2) встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

3) сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку;

4) дозвіл митного органу на переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України з урахуванням заявленої мети такого переміщення після проведення митних процедур;

5) вірна відповідь а, б.

2. Залучення спеціалістів та експертів при проведенні митного контролю здійснюється:

1) керівником митного органу або його заступником;

2) керівником митного органу або його заступником за погодженням з керівником підприємства, де працює експерт чи спеціаліст;

3) керівником митного органу або його заступником за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи;

4) керівником митного органу за погодженням з перевізником;

5) вірна відповідь б, г.

3. Чи є обов'язковим висновок експерта для посадової особи, в провадженні якої знаходиться справа про ПМП?

1) так;

2) ні;

3) так, тільки за рішенням начальника митного органу;

4) на розсуд експерта;

5) вірна відповідь а, б.

4. В якому документі визначаються підстави для призначення митної експертизи?

1) запит;

2) постанова про призначення;

3) наряд;

4) довідка експерта;

5) вірна відповідь б, в

5. Вимоги до ТЗМК поділяють на:

1) загальні й специфічні;

2) загальні й спеціальні;

3) загальні й індивідуальні;

4) індивідуальні та специфічні;

5) вірна відповідь а, б.

6. Технічні засоби митного контролю класифікують за:

- 1) принципом дії;
- 2) призначенням;
- 3) конструктивними особливостями;
- 4) матеріалом;
- 5) відповідь 1-3.

7. Що лежить в основі технічних засобів дистанційного оперативно-технічного контролю?

- 1) магнітна проникність;
- 2) принцип дифузії;
- 3) радіоактивні промені;
- 4) принцип інтерполяції;
- 5) принцип термо- і масопереносу.

5. Хто визначає порядок взяття проб та зразків?

- 1) начальник митної лабораторії;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) Голова ДМСУ;
- 4) начальник регіональної митниці;
- 5) товарознавець-експерт.

9. За призначенням засоби митного контролю поділяються на:

- 1) механічні;
- 2) засоби ідентифікації;
- 3) транспортерні;
- 4) пересувні;
- 5) всі відповіді правильні.

10. Засіб, що дозволяє контролювати вміст об'єктів контролю без їх розпакування – це:

- 1) інтроскоп;
- 2) мікроскоп;
- 3) політест;
- 4) металошукач;
- 5) відповідь 2, 3.

11. Візуальне спостереження предметів, явищ, процесів всередині оптично непрозорих тіл називають:

- 1) інтроскопією;
- 2) телескопією;
- 3) інверсією;
- 4) інтерференцією;
- 5) правильні відповіді 1-3.

12. Найбільш поширеними інтроскопами вважаються:

- 1) телескопи;
- 2) рентген апарати;
- 3) радіоустановки;
- 4) ультразвукові;
- 5) відповіді 1,3.

13. За конструктивними особливостями рентген-апарати поділяють на:

- 1) стаціонарні;
- 2) мобільні;
- 3) портативні;
- 4) відповіді 1, 2, 3;
- 5) пересувні.

14. Металошукачі призначені для:

- 1) безконтактного виявлення металевих предметів під одягом;
- 2) безконтактного виявлення металевих предметів у автотранспортному засобі;
- 3) контактного виявлення металевих предметів під одягом;
- 4) контактного виявлення металевих предметів у автотранспортному засобі;
- 5) вірна відповідь 1-2..

15. Для пошуку об'єктів, що можуть бути об'єктами контрабанди чи ПМП у недоступних порожнинах використовуються:

- 1) портативні телевізійні системи;
 - 2) ендоскопи, ліхтарі-прожектори;
 - 3) оглядові дзеркала, щупи;
 - 4) металошукачі.
 - 5) відповідь 1, 2, 3. 2.
-

Рекомендовані джерела інформації

1. Митний кодекс України та нормативно)правові акти, що регулюють його застосування: Зб. док./Уклад.: П.В. Пащко, В. П. Науменко. – К., 2004. – 734 с.
2. Ємченко І.В., Закусілов А. П. Методи і технічні засоби митного контролю. Підручник. К.: Центр учебової літератури, 2007. 432 с.
3. Терлецький Т.В., Баборига С.А. Технічні засоби митного контролю. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. 116 с.

Розділ 9

ЕКСПЕРТИЗА ТОВАРІВ У МИТНІЙ СПРАВІ

9.1. Основні відомості щодо організації та порядку проведення експертизи товарів.

9.2. Роль митної експертизи в митній системі України.

9.3. Особливості експертизи товарів у митній справі.

Предмет, об'єкти, суб'єкти та основні завдання митної експертизи.

9.4. Порядок призначення та організація проведення експертизи товарів у митній справі.

9.5. Види митних експертиз.

9.6. Характеристика методів, засобів митного контролю та експертизи.

9.1. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПОРЯДКУ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ТОВАРІВ

Підготовчий етап. Вповноважені організації надають послуги з експертизи товарів за заявками підприємств, організацій, відомств з гарантією замовника щодо створення умов для проведення експертизи та сплати витрат за надані послуги. Перед початком проведення експертизи розглядають підстави для її проведення, визначають мету і завдання, вибирають необхідні засоби і методи.

Під час планування товарознавчої експертизи виділяють три етапи: підготовчий, основний, заключний. Для кожного етапу характерні свої особливості, засоби та методи, раціональний вибір яких визначає успішне проведення експертизи.

На підготовчому етапі оформляють документи про призначення експертизи товарів: заявка на проведення експертизи, наряд на проведення експертизи. Заявка подається замовником експертизи. В ній мають бути вказані дані про товар. Замовник експертизи в заявці визначає завдання, яке

ставиться перед експертами. В цьому документі зазначають дату і номер виклику експерта. Якщо під час проведення експертизи можуть бути використані руйнівні методи, то в заявлі має бути згода замовника на руйнування зразка в кількості, передбаченій документом. Також можуть бути вказані зручний для замовника час проведення і гарантії щодо відшкодування витрат на експертизу. Заявка повинна бути підписана керівником і головним бухгалтером, підписи – завірені печаткою. Може надаватися в письмовому вигляді чи усній формі. Усна заявка передається по телефону. Незалежно від форми подання заявки експерт не повинен починати експертизу, якщо немає відповідно оформленої письмової заявки. Під час проведення експертизи, призначеної слідчими органами, до заявки додається рішення або постанова відповідного компетентного органу. В такому випадку в заявлі зазначають місце проведення експертизи; її вид і особи, які беруть участь в експертизі; стан товару; наявність актів про взяття проб і зразків. Заявка реєструється в експертній організації в журналі реєстрації документів з наданням їй порядкового номера.

Наряд видається експерту і підтверджує його право на проведення експертизи товарів. Він видається керівником експертної організації або його заступником, оформляється на спеціальному бланку, підписується керівником експертної організації. Підпис завіряється печаткою. В наряді зазначаються: номер, дата надходження заявки, дата початку експертизи, організація-замовник, її адреса, телефон, прізвище, посади представників, які будуть брати участь у проведенні експертизи, завдання експерта. Наряду присвоюється номер, відповідний номеру заявки в журналі реєстрації заявок. Видачею наряду експертна організація підтверджує правозадатність призначення експерта. Для проведення експертизи товарів призначення експерта відбувається в строки, погоджені із замовником. Для швидкопсувних товарів – протягом 24 год. Після закінчення експертизи на зворотному боці наряду проставляють години роботи експерта для оплати

послуг. Зворотний бік завіряється представником замовника. Наряд здається в експертну організацію.

Призначення експерта керівництво експертної організації здійснює з урахуванням його компетентності, незалежно від замовника і наявності часу, достатнього для проведення експертизи. На підготовчому етапі може бути проведений інструктаж для експертів, особливо якщо використовували органолептичний або експертний метод дослідження. Особливу увагу під час інструктажу приділяють оформленню завершальних документів (акта експертизи, завершального висновку). На підготовчому етапі визначають також взаємостосунки експерта та замовника експертизи, тобто експерт, одержавши призначення, повинен погодити дату експертизи, а замовник:

- 1) призначити для участі в експертизі двох своїх представників, компетентних щодо експертизи цієї групи товарів, та уповноважити підписувати констатовану частину акта;
- 2) за необхідності надати зразки-еталони, з якими експерт повинен ознайомитись;
- 3) підготувати робоче місце, засоби для проведення експертизи;
- 4) забезпечити вільний доступ до товарів, виділити підсобних робітників для здійснення допоміжних операцій;
- 5) забезпечити дотримання правил техніки безпеки.

Експерт на підготовчому етапі повинен детально вивчити нормативні документи, згідно з якими повинна здійснюватися експертиза.

Основний етап. Початком роботи експерта вважають його прибуття до замовника. Під час проведення експертизи замовник повинен надати такі документи:

- 1) якщо заявка здійснена усно, то письмову заявку;
- 2) товаросупровідні документи: сертифікати, рахунки, накладні;
- 3) завірену копію виклику постачальника;

- 4) акти незгод між постачальником і одержувачем; акти первинної експертизи, якщо це повторна чи контрольна експертиза;
- 5) комерційні акти;
- 6) акти відбору проб;
- 7) висновки або протоколи випробовування зразків.

Якщо замовник вважає за необхідне внести зміни щодо формування мети та завдань експертизи, то він повинен підтвердити це письмово, а експерт у цьому випадку проводить додаткове дослідження, попередньо узгодивши це з керівництвом. Експерт перевіряє дійсність і достовірність всіх наданих документів, співставляє інформацію, що є в документах і в маркуванні. Відсутність або неправдивість поданих документів може бути підставою для відмови від проведення експертизи.

Під час проведення експертизи експерт може відмовитись її далі проводити якщо: товар відсутній, робоче місце не облаштоване, товар зберігається у недопустимих умовах, не дотримуються правила техніки безпеки.

Відмовитись від проведення експертизи експерт може, якщо на це є дозвіл керівника експертної організації. В такому випадку заявка анулюється, замовнику дається письмова відмова на підставі службової записки експерта, а експерт повинен здати наряд з відповідною позначкою замовника.

При проведенні експертизи експерт керується Методикою проведення експертизи товарів експертами Торгово-промислових палат в Україні МСЯ-01-05, а також законодавчою та нормативно-технічною документацією. Якщо експертиза проводиться за допомогою вимірювальних засобів, експерт повинен перевірити засоби вимірювання (наявність клейм, свідоцтв, дати останньої повірки, відповідність діапазонів вимірювання).

Експертиза проводиться особисто експертом чи групою експертів. Під час повторної експертизи вся інформація заноситься в робочий зошит. Формулюються завдання експертизи в заявці замовника, наряді та акті експертизи повинні збігатися. Форма робочого зошита, порядок його видачі

експерту, вимоги до оформлення та зберігання визначаються наказом по експертній організації. Термін зберігання робочого зошита не менший, ніж термін зберігання акта.

Під час оцінювання якості товару експерт повинен погодити із замовником номенклатуру показників якості. Особливу увагу звертають на показники якості, які викликають незгоду. Зазвичай використовують номенклатуру показників якості, регламентовану стандартами. Тому після визначення дійсних показників експерт повинен перевірити відповідність зразка еталонам. Про виявлені невідповідності експерт обов'язково занотовує це в робочий зошит і акт експертизи.

Експертне дослідження може проводитись суцільним чи вибірковим методом. При суцільному проводиться перевіркаожної одиниці в партії; вибірковий – об'єднана проба відповідно до вимог нормативних документів, експерт робить висновок на основі дослідження цієї проби.

За необхідності більш глибоких досліджень, які неможливо провести за місцем експертизи, експерт відбирає зразки для дослідження в лабораторії. Відбір відбувається з об'єднаної проби експертом чи групою експертів. Після відбору проб та дотримання всіх правил, які гарантують їхнє зберігання (під час проведення експертизи товарів пробы і зразки товарів відбираються згідно з методами та в кількості, встановленій нормативною документацією на даний вид товарів), складають акт відбору проб і зразків, де зазначають такі дані:

- дані про особу, яка відбирала пробы;
- дані про осіб, які приймали участь у відборі;
- час та місце складання акта;
- найменування товару, його сорт, назва власника, одержувача і постачальника;
- країна походження;
- дата надходження товару на склад одержувача;
- кількість місць;
- характеристика товаросупровідних документів;
- загальна кількість відібраних зразків;
- упакування для зразків;
- дані на етикетках;

- мета відбору проб і зразків, завдання дослідження;
- підписи осіб, які відбиравали зразки.

Акт може оформлятись на спеціальному бланку, а за його відсутності – в довільній формі, але з наведенням вищезазначених даних. Від правильності складання акта залежить визнання його дійсності і результатів експертизи.

Після проведення експертної оцінки і одержання протоколу дослідження експерт переходить до заключного етапу.

Заключний етап. На заключному етапі підбивають підсумки всієї проведеної роботи. Метою є оцінка одержаних результатів та їхнє документальне оформлення. Результати експертизи, відповідно до записів, зроблених у робочому зошиті, можуть бути оформлені у вигляді:

- акта експертизи (АЕ);
- експертного висновку (ЕВ);
- протоколу дегустації.

Акт експертизи оформляється на бланках єдиної форми, встановленої експертною організацією. Примірник акта експертизи складається експертом власноручно, без виправлень та скорочень. Акт експертизи може бути складений українською, російською або будь-якою іншою мовою за згодою замовника. Він складається з трьох частин: протокольної (загальної); констатуючої; заключної (висновку).

В загальній частині акта експертизи містяться дані:

- номер акта експертизи;
- дата та місце складання;
- дані про експерта, представників, які беруть участь;
- кількісна оцінка товару, найменування товару, характеристика товаросупровідної документації;
- дані про постачальника, відправника;
- стан пред'явленого товару.

Якщо експертиза є додатковою, повторною, комплексною, це відзначається у вступній частині. При додатковій і повторній експертизах наводяться також дані про попередні експертизи, про експертів і експертні установи, у яких вони проводилися, отримані висновки, а також підстави для проведення повторної експертизи. Якщо експертом заявлялися клопотання про

надання додаткових матеріалів (виходних даних), то це відзначається у вступній частині, а також відзначаються дати направлення клопотання, дати отримання дозволу. У вступній частині відображається також участь експерта в одерженні зразків для порівняльного дослідження, в огляді місця події й інших слідчих діях.

Завдання, поставлені перед експертом, проводяться у акті в тому формулюванні, у якому вони зазначені в заявлі та наряді на проведення експертизи. Однак, якщо питання сформульоване не відповідно до прийнятих рекомендацій, але зміст його зрозумілий, експерт вправі переформулювати його, вказавши, як він розуміє його відповідно до своїх спеціальних знань (з обов'язковим наведенням первісного формулювання). Якщо ж зміст питання експерта не ясний, він повинен звернутися за роз'ясненням до органу, що призначив експертизу. За наявності декількох питань експерт вправі згрупувати їх, виклавши в такій послідовності, що забезпечувала б найбільш доцільний порядок дослідження.

У констатуючій частині акта викладається процес експертного дослідження та його результати і дається наукове пояснення установлених фактів. Тут, зокрема, повинні бути зазначені стан об'єктів дослідження, методи дослідження і технічні умови їхнього застосування (у тому числі умови проведення експерименту, якщо такий проводився), посилання на довідково-нормативні матеріали і літературні джерела. Дослідження описується звичайно відповідно до схеми проведення дослідження. Так, при ідентифікаційних дослідженнях виділяються аналітична стадія (роздільне дослідження властивостей об'єктів), порівняльна (установлення збігів і розходжень властивостей об'єктів) й та, яка інтегрується (комплексна оцінка результатів дослідження). Відповідним чином будується і структура констатуючій частини висновку. У деяких випадках, коли один метод застосовується до декількох об'єктів чи для рішення декількох завдань, практикується опис процесу дослідження за методами, наприклад у підрозділі «Дослідження барвників» можуть бути виділені такі рубрики:

«Мікрохімічний аналіз барвників», «Хроматографічний аналіз барвників», «Спектрографічний аналіз барвників» та ін.

В узагальненій частині акта (висновку) даються загальна сумарна оцінка результатів проведеного дослідження й обґрунтування висновків, до яких прийшов експерт (експерти). Так, наприклад, при ідентифікаційних дослідженнях синтезуюча частина включає підсумкову оцінку ознак, які співпадають, порівнюваних об'єктів, що розрізняються, констатує, що ці ознаки є (не є) стійкими, істотними й утворять (не утворять) неповторну сукупність. Висновки являють собою відповіді на поставлені перед експертом питання. На кожне з цих питань повинна бути дана відповідь або зазначена неможливість його рішення. Висновок є кінцевою метою дослідження. Основні вимоги, які повинні задовольняти висновок експерта, можна сформулювати у вигляді таких принципів:

- принцип кваліфікованості означає, що експерт може формулювати тільки такі висновки, для побудови яких необхідна досить висока кваліфікація. Питання, що можуть бути вирішенні на базі простого життєвого досвіду, не повинні ставитися перед;

- принцип визначеності, тобто неприпустимі невизначені, двозначні висновки, що допускають різне тлумачення, наприклад висновки про «однаковість» чи «аналогічність» об'єктів без вказівки на конкретні ознаки, що співпадають;

- принцип допустимості. Відповідно до нього в процесі доведення можуть бути використані тільки такі висновки експерта, які не вимагають для своєї інтерпретації спеціальних знань. Експерт повинен довести свої висновки до такого етапу, що висновок стане загальнодоступним і може бути зрозумілий для будь-якої особи, яка не має спеціальних знань.

Найбільш поширений розподіл логічних форм висновків експерта на такі види:

- категоричні і імовірнісні;
- про можливість і дійсність;
- однозначні й альтернативні;
- умовні й безумовні;
- стверджувальні і негативні.

Розподіл висновків на категоричні та імовірнісні проводиться за ступенем їхнього підтвердження. Імовірнісний висновок може формулюватися експертом лише при досить високому ступені імовірності установлюваного факту. Категоричний висновок дається експертом, коли результати дослідження цілком його підтверджують.

У висновках про можливість, на відміну від висновків про дійсність, констатується не факт об'єктивної дійсності, а лише можливість якої-небудь події, явища.

Альтернативний висновок формується, коли експерту не вдалось прийти до єдиного варіанта вирішення і підсумком дослідження стало декілька варіантів. Однозначний висновок дається, коли експерт приходить до єдиного варіанта вирішення завдання.

Умовним називається висновок, у якому його істинність ставиться в залежність від якої-небудь умови. Безумовний висновок ніяких умов не містить.

Негативний висновок констатує відсутність установлюваних факту, події, властивості.

Документальне оформлення. Акт повинен бути підписаний експертом (експертами). Якщо експертиза проводилася в експертній установі, то висновок завіряється печаткою цієї установи.

Додатки до акта (фотознімки, креслення, фонограми, спектrogramи, хроматограми і т. п.), якщо такі є, також підписуються експертом і завіряються печаткою експертної установи. Такого роду додатки служать ілюстраціями до висновку експерта й утворюють його складову частину, яка доповнює текст.

Кожна частина акта, включаючи проміжні висновки, повинна бути підписана тим експертом (експертами), який безпосередньо провів це дослідження і сформулював висновки. Якщо висновки робилися різними експертами, кожний із висновків повинен підписатись окремо.

Крім акта експертизи, результатом проведення експертизи може бути повідомлення про неможливість давання висновку. Такий документ складається, коли неможливість відповіді на

поставлені питання очевидна без дослідження. Офіційним документом органу, що призначив експертизу, є повідомлення про неможливість давання висновку.

Під час оформлення висновку експерт вказує найменування та реквізити документів, що використовувались, результати, отримані в дослідній лабораторії, метод проведення досліджень. Висновок завершується підписом експерта або групи експертів.

До акта додаються акти відбору проб і зразків, протоколи досліджень, фотографії дефектів, контрольні зразки та інші документи, які підтверджують достовірність висновків експерта. Акт експертизи складається окремо на кожну партію. Виправлення помилок після реєстрації акта дозволяється тільки з дозволу керівництва організації. Підстава – письмова заява експерта. Виправлення в протокольній частині та частині, яка констатується, завіряються підписами експерта та представників замовника.

Модель-схема експертизи товарів. Якість товарів визначається сукупністю їхніх споживчих властивостей, що зумовлюють їхню здатність задовольняти певні потреби споживачів відповідно до призначення. Методика експертизи об'єднує в собі інформацію нормативних документів, вибір обов'язкових показників якості, екологічних показників. Така методика повинна мати логічну структуру, тобто містити етапи дослідження, перелік нормативної документації, засоби вимірювань та етапи обґрунтування результатів, тобто мати логічне завершення. Завдяки поданню такої методики можна отримувати не тільки конкретні результати, але й здійснювати консультивну функцію. Будь-яке визначення показників якості включає два етапи: отримання інформації про фактичне значення показників якості та співвідношення отриманої інформації зі встановленими вимогами з метою оцінки відповідності. Отже, для визначення кількісних, якісних характеристик продовольчих товарів та для проведення екологічного контролю визначаються обов'язкові показники. На жаль на сьогодні більшість екологічних показників не віднесена до обов'язкових, але їх слід рекомендувати.

Розділ 9

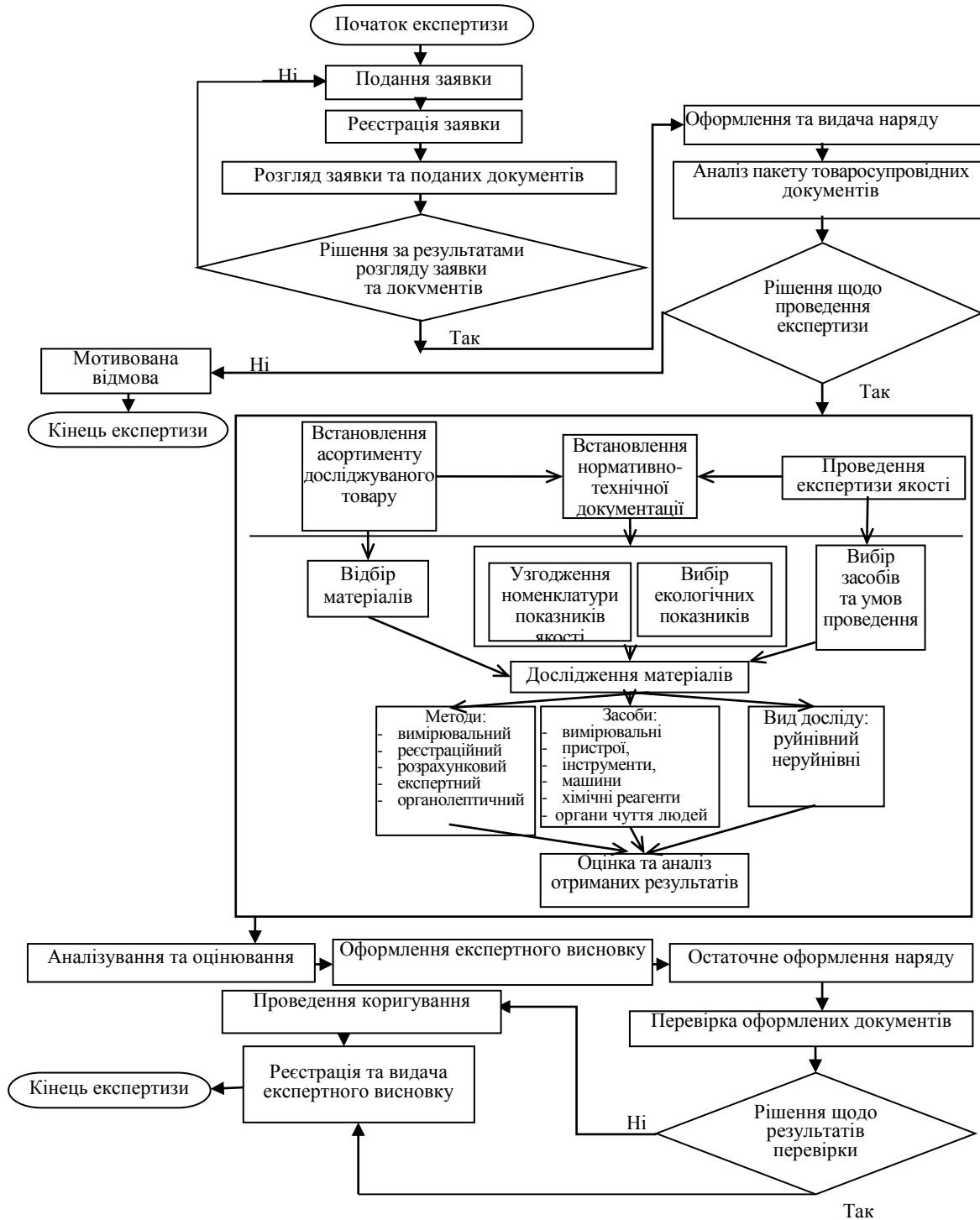

Рис.9.1. Модель-схема методики експертизи товарів

Отже, комплексна методика дослідження товарів (рис. 9.1.) включає визначення асортиментної приналежності партії товарів, які будуть досліджуватися, та нормативно-технічну документацію, яка визначає умови проведення необхідних досліджень. Також встановлюється порядок здійснення експертизи. Ці дії – підготовчий етап експертизи.

На основному етапі сконцентровані всі основні заходи щодо визначення значень показників якості продовольчих товарів. Цей етап має включати в собі підбір основних матеріалів, над якими будуть проводитися дослідження, підбір номенклатури показників, засобів та умов проведення досліджень. Після виконання цих кроків проводиться безпосереднє дослідження вибраних матеріалів, яке завершується отриманням та оцінкою результатів.

Констатуючий етап є завершальним. На цьому етапі проводяться обґрунтування результатів та, згідно з ними, оформлення відповідних документів. За отриманими результатами можна не тільки робити висновки про якість та чистоту продовольчих товарів, а надавати рекомендації щодо споживання.

9.2. РОЛЬ МИТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МИТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Збільшення товаропотоків через кордони вимагає постійного контролю з боку держави як для забезпечення розвитку економіки, так і для безпеки громадян. Будь-яка держава зацікавлена в тому, щоб товари, які в цій країні не виробляються взагалі або виробляються в недостатній кількості, імпортувались, а ті, що випускаються у великих об'ємах, – експортувались. Тобто держава повинна продумано регулювати внутрішній ринок. За цих умов митна служба України повинна контролювати переміщення всіх товарів через кордон. Перед нею стоять такі завдання:

- збір встановлених законодавством країни платежів за перетин кордону (мита, податків, акцизів);
- контроль кількості, якості товарів, що перетинають кордон;
- припинення обороту заборонених або обмежених для обороту товарів, перешкоджання вивозу товарів та технологій, на які накладені законодавчі обмеження.

Проте за відсутності ефективної системи митного контролю митний тариф несе навантаження дискримінаційного податку, але відносно національних виробників.

Підвищення цін на імпортні товари за рахунок введення ввізного мита призводить до рентабельності тіньових операцій у сфері імпорту та до пошуку легальних і нелегальних способів митних платежів. Товари офіційних імпортерів та національних виробників втрачають конкурентоспроможність через обов'язкові, нерідко непосильні податки, а контрабандний товар задовольняє існуючий попит на ринку. Існування контрабанди призводить до того, що митні органи перестають виконувати регулятивну чи захисну функцію, але дискримінаційний характер митних відносин не зникає.

Контрабанда – це переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або приховування від митного контролю, вчинене у великих розмірах особою або групою осіб, які організувалися для діяльності, а також незаконне переміщення через кордон історичних чи культурних цінностей, наркотичних засобів, отруйних, сильнодіючих речовин, вибухових речовин, зброї, боєприпасів до неї (відповідно до кримінального кодексу України)

Предметом переміщення товарів через кордон поза митним контролем найчастіше є високооподатковувані (підакцизні) товари: цигарки, алкогольні напої, радіоелектронна техніка, товари, переміщення яких через кордон є обмеженим або забороненим (наркотики, зброя). Одним із основних завдань Держмитслужби є боротьба з контрабандою. У випадках контрабанди митні органи фіксують та кваліфікують ці незаконні дії, порушуючи кримінальні справи. Тому після виявлення контрабанди, відповідного документального оформлення і попереднього дізнання вони передають до правових охоронних структур, відповідно до їхньої компетенції.

Справи про порушення митних правил проводяться митними органами від моменту виявлення порушення до винесення постанови про накладення адміністративного стягнення.

Порушення митних правил (ПМП) – це протиправна (зумисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка визначається встановленими митними правилами і за яку передбачена відповідальність у статтях Митного кодексу України.

Найбільш поширеними порушеннями, пов'язаними з переміщенням товару через митний кордон, є:

- порушення, викликані свідомо неправильним визначенням кількості, якості або митної вартості товару (чимало фірм занижують кількісні, якісні, та вартісні показники товару з метою зменшення митних платежів);

- порушення, пов'язані з несумлінним оформленням сертифікатів товару для отримання митних преференцій, які застосовуються для товарів з певних країн;

- фіктивний транзит (порушення, пов'язані з нормою українського законодавства, згідно з якою під час транзитного перевезення товарів через територію України товари звільняються від ввізного мита).

Оскільки діяльність митних органів здійснюється у зоні значного ризику, то дуже гостро постає необхідність їх забезпечення адекватними засобами протидії. Ускладнення оперативної обстановки під час здійснення митного контролю, появі нових форм, методів та способів порушення митного законодавства і пов'язані з цим труднощі в роботі митників під час розв'язання питань, які знаходяться поза межами обов'язкових знань, викликали необхідність створення такого напрямку у митній системі України, як експертна діяльність. Це відображене у Митному кодексі України (МКУ), який визначив підстави для залучення експерта у здійсненні митного контролю, правовий статус експерта у справах про ПМП, галузь можливостей застосування знань експерта у митній експертизі.

9.3. ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТИЗИ ТОВАРІВ У МИТНИЙ СПРАВІ. ВИЗНАЧЕННЯ, ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТИ, СУБ'ЄКТИ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ МИТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Митна експертиза – складова процедури митного контролю. Це особливий вид наукових досліджень, які проводить уповноважена особа (експерт), котра має спеціальні знання та завдання посадової особи для отримання достовірного кваліфікованого незалежного та об'єктивного висновку, необхідного для прийняття рішень з проблемних чи спірних

питань, що виникли у процесі реалізації митними органами своїх повноважень.

Під час здійснення митної експертизи вирішується комплекс завдань фіiscalного, контрольного, економічного, правоохоронного, статистичного і захисного характеру. Митна експертиза відрізняється від інших видів експертної діяльності за такими ознаками: предмет, об'єкт, суб'єкт, завдання.

Об'єктами митної експертизи є товари і предмети, що переміщуються через кордон, а також їхні проби, відіbrane для дослідження; товаросупровідні документи (митні, транспортні, фінансові), що використовуються під час митного оформлення.

Перед митними експертами ставлять питання визначення виду, стану, призначення об'єкта митного контролю; класифікації товару за УКТЗЕД; визначення митної вартості; ідентифікації достовірності митних печаток і штампів та інших засобів митного забезпечення; визначення експлуатаційної та екологічної безпеки товарів; ідентифікації наркотичних і психотропних речовин; визначення країни походження; діагностика коштовностей, антикваріату, музейних цінностей.

Без використання спеціальних знань неможливо розібратися у визначенні країни походження, реальній вартості товарів, правдивості товаротранспортних документів, історичній та культурній цінностях товарів і предметів.

Експертні організації в структурі ДМСУ. У Державній митній службі створено Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень. Вона є спеціалізованою митною установою, якій підпорядковані митні лабораторії, що є структурними підрозділами регіональних митниць.

На сьогодні Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень (СЛЕД) Держмитслужби для проведення своєї діяльності визначена як спеціалізований орган з питань експертиз і досліджень в системі територіальних органів ДМС. Зоною діяльності лабораторії є вся територія України, а її випробувальні підрозділи розташовані в містах Київ, Дніпро, Львів, Одеса, Ужгород та Харків.

Регіональні митні лабораторії мають статус відділів митних досліджень регіональних митниць, мають свої печатки, штампи, індивідуальний номер на пломбуванні. У своїй діяльності митна лабораторія керується Конституцією України, Митним кодексом. Кожна митна лабораторія обслуговує свою зону відповідальності.

Основне завдання митних лабораторій – проведення лабораторного контролю в митних цілях, які є частиною процедури митного контролю. Митні лабораторії проводять експертизи та дослідження лише за запитами митних органів. Експертний висновок митної лабораторії стосується тільки контрольного виду товару конкретної партії визначеної поставки, від якої відбиралася проба. На подальші поставки висновки не поширяються.

Основні завдання митної лабораторії:

- у рамках митного контролю проводити експертизу та оформлення результатів експертних досліджень у вигляді висновку спеціаліста (експерта);
- здійснювати перевірку товарів щодо віднесення їх до груп отруйних, психотропних, паралітичних, вогненебезпечних, вибухових, радіаційнонебезпечних;
- досліджувати відповідність фактичних фізико-хімічних характеристик продукції нормам та стандартам, що діють в Україні;
- розробляти пояснення та рекомендації з метою забезпечення єдиного тлумачення і застосування УКТЗЕД;
- надавати методичну допомогу митним підрозділам щодо процедур відбору зразків продовольчих товарів для дослідження;
- проводити формування єдиного банку даних з експертної діяльності та створення колекції еталонних зразків товарів;
- розробляти методичні рекомендації для проведення експрес-аналізів у підрозділах митниць;
- проводити освоєння і впровадження нових технічних засобів і методів дослідження товарів.

Основу експертної діяльності СЛЕД Держмитслужби складають дослідження фізико-хімічних показників, гемологічні експертизи, криміналістичні і інженерно-технічні дослідження,

експертиза товарів і оцінка колісних транспортних засобів. Щорічно СЛЕД Держмитслужби проводить дослідження більше 40 тис. зразків товарів широкого спектру.

Отже митна лабораторія виконує дослідження в таких напрямках:

- наркотичні засоби і речовини, що віднесені до контрольних списків;
- нафтопродукти (бензин, дизпаливо, газ, мастила);
- спиртовмісні товари;
- фармацевтична продукція;
- дослідження речовин невідомої природи;
- дослідження продукції органічної і неорганічної хімії;
- ідентифікація виробів, обладнання і матеріалів з метою визначення їхньої належності до контрольних списків урядової комісії з експортного контролю.

У липні 2021 року Митна лабораторія отримала атестат про акредитацію у Національному агентстві акредитації України, що дозволить її більш тісно співпрацювати з експертними установами Всесвітньої митної організації.

9.4. ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ТОВАРІВ У МИТНІЙ СПРАВІ

Порядок призначення, проведення експертизи товарів, а також статус експерта регламентуються *Главою 50. Митні експертизи та статтями 502, 508, 514-517, 519* Митного кодексу України (МКУ)

За рішенням посадової особи митного органу, у провадженні якої знаходиться справа про порушення митних правил, особі, яка вчинила це порушення, а також свідку можуть бути пред'явлені товари, транспортні засоби, документи для впізнання. Особу, яка бере участь у впізнанні, спочатку опитують про обставини, за яких вона бачила товари, транспортні засоби, документи, зазначені у частині першій цієї статті, та ознаки, за якими вона може провести впізнання.

Товари, транспортні засоби, документи пред'являються в групі однорідних товарів, транспортних засобів, документів.

Пред'ялення для впізнання проводиться в присутності понятих. Про пред'ялення товарів, транспортних засобів, документів для впізнання складається протокол за формою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику.

Експертиза призначається, якщо для з'ясування питань, що виникають у справі про порушення митних правил, виникла потреба у спеціальних знаннях з окремих галузей науки, техніки, мистецтва, релігії тощо. Зазначена експертиза не є судовою експертизою. Експертиза проводиться експертами спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, його відокремлених підрозділів та інших установ або окремими спеціалістами, які призначаються посадовою особою митного органу, у провадженні якої знаходитьсь справа про порушення митних правил. Особа, щодо якої порушено зазначену справу, має право на проведення за її рахунок незалежної експертизи.

Поставлені перед експертом питання та його висновок не повинні виходити за межі спеціальних знань експерта. Експерт надає висновок у письмовій формі від свого імені. У висновку викладаються суть проведеної ним експертизи та обґрунтування відповіді на поставлені запитання. Якщо експерт під час проведення експертизи встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не було поставлено запитань, він має право викласти ці обставини у своєму висновку.

Висновок експерта не є обов'язковим для посадової особи митного органу, у провадженні якої знаходитьсь справа про порушення митних правил. У разі незгоди цієї особи з висновком експерта у постанові, яка виноситься у справі, повинно міститися обґрунтування такої незгоди.

У разі неналежної якості або повноти висновку експерта може бути призначена повторна експертиза, проведення якої доручається іншому експерту (експертам).

Визнавши за необхідне проведення експертизи, посадова особа митного органу, у провадженні якої знаходитьсь справа

про порушення митних правил, виносить постанову, у якій визначаються підстави для призначення експертизи, прізвище експерта або найменування спеціалізованого органу з питань експертизи та досліджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, його відокремленого підрозділу чи іншої відповідної установи, в якій має проводитися експертиза. У цій же постанові ставляться конкретні питання, які мають бути вирішенні під час проведення експертизи, а також визначаються матеріали, що передаються у розпорядження експерта.

До призначення експерта з'ясовуються необхідні відомості про його професіоналізм та компетентність. Рішення про призначення експертизи є обов'язковим для експерта, а також для посадових осіб підприємства, де працює експерт.

Одержання проб та зразків для проведення експертизи:

1. Посадова особа митного органу, у провадженні якої знаходиться справа про порушення митних правил, має право відбирати в осіб, які притягаються до відповідальності за порушення митних правил, зразки підпису, почерку, а також брати проби та зразки товарів, необхідні для проведення експертизи.

2. Особа, щодо якої порушене справу про порушення митних правил, її представники, захисник, мають право клопотатися перед митним органом, посадова особа якого здійснює провадження у зазначеній справі, про взяття проб та зразків для проведення експертизи. У разі відмови у задоволенні такого клопотання митний орган повинен письмово повідомити про це особу, яка подала клопотання, з вмотивованим обґрунтуванням причин відмови.

3. У разі потреби взяття проб та зразків може проводитися також в осіб, не зазначених у частині першій цієї статті, свідчення та участь яких у вивченні та оцінці обставин порушення митних правил можуть мати істотне значення для провадження і розгляду справи.

4. Посадова особа митного органу, у провадженні або на розгляді якої знаходиться справа про порушення митних правил, виносить постанову про взяття проб та зразків.

5. До взяття проб та зразків у разі потреби може залучатися експерт.

6. Про взяття проб та зразків складається протокол.

Статус експерта. Митна експертиза призначається, якщо для з'ясування питань виникла потреба у спеціальних знаннях з окремих галузей науки, техніки, релігії і мистецтва.

Експертом є особа, яка має необхідні знання для надання необхідного висновку в цій галузі. Експертиза проводиться експертами, які призначенні посадовою особою митного органу, в якому заведена справа про ПМП.

Експерт повинен мати базову вищу освіту, знання основ митної справи, митної експертизи, ринкової кон'юнктури. Він має бути професійно інформованим щодо вимог національної митниці, систем методичних, організаційних і правових питань, проведення митної експертної діяльності як на Україні, так і за кордоном.

Висновок експерта має юридичний статус, хоча він і не є обов'язковим для посадової особи митного органу, в провадженні якої знаходиться справа про ПМП або справа, яка отримала відповідний запит.

Експерт зобов'язаний:

- давати обґрунтований висновок на поставлені перед ним питання. Він несе особисту відповідальність за даний ним висновок;

- досліджувати представлені на експертизу товари, проби, зразки й інші матеріали, якщо вони дозволяють без одержання додаткових даних вирішити хоча б частину поставлених питань, повідомивши у висновку про причини, що зробили неможливими відповіді на інші питання;

- заявляти самовідвід на підставах, зазначених у законодавстві;

- не розголосувати даних справи про ПМП;

- забезпечувати збереженість отриманих для дослідженъ матеріалів;

- під час проведення дослідженъ дотримуватись правил техніки безпеки.

Експерт має право:

- знайомитися з матеріалами, що відносяться до предмета митної експертизи, і запитувати необхідну для проведення експертизи нормативну документацію;

- заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів, проб і зразків товарів, необхідних для надання висновку, бути присутнім під час провадження справ про ПМП;

- експерт має також право на винагороду за виконання своїх обов'язків, крім тих, які він виконує в порядку службового завдання, і на відшкодування витрат на явку в правоохоронний орган відповідно до законодавства.

Експерт не вправі:

- приймати до проведення експертизи без письмової вказівки керівництва;

- досліджувати товари, проби і зразки, матеріали справи, які не зазначені в дорученні (постанові) про призначення експертизи і не є об'єктом дослідження;

- самостійно збирати і використовувати дані, не надані йому у встановленому законом порядку;

- вирішувати питання, що виходять за межі його компетенції;

- брати участь у справі як фахівець, а також в узятті проб і зразків чи товарів інвентаризації, проводити ревізію, експертизу, пов'язану з дослідженням документів установ, підприємств, організацій, у яких він на службі;

- заливати інших людей до участі у дорученій йому експертизі;

- зберігати товари, проби, зразки, документи й інші матеріали, по яких проводиться експертиза, поза службовим приміщенням, за винятком особливо передбачених випадків.

9.5. ВИДИ МИТНИХ ЕКСПЕРТИЗ

До експертиз, що пов'язані з дослідженням товарів, відносяться ідентифікаційна, хімічна, технологічна, класифікаційна, товарознавча, матеріалознавча, визначення країни походження товару.

Потрібно відмітити, що види митних експертиз виділяють за їхніми основним змістом залежно від питань, поставлених перед експертом. Проте під час виконання окремих видів експертиз потрібно розв'язувати питання, які є предметом експертизи інших видів. Так, під час здійснення класифікаційних експертиз потрібно, як правило, на першій стадії розв'язувати питання ідентифікації, під час виконання ідентифікаційної – матеріалознавчих або хімічних.

Митними лабораторіями проводяться такі експертизи:

- Ідентифікаційна. Перед експертом ставиться питання: «Що за товар став об'єктом експертизи?» Адже митний кордон перетинають не тільки товари, які легко розпізнати, але і товари, зовнішній вигляд яких мало що говорить про їхній вміст (наприклад сировина, харчові концентрати, напівфабрикати). Розв'язати питання про вид товару, його призначення можна тільки за допомогою спеціального дослідження, тобто експертизи. Ідентифікація – встановлення тотожності між двома об'єктами. Ідентифікація невідомого об'єкта – це встановлення його тотожності з відомим. При цьому відомий товар не обов'язково мусить бути матеріальним. Зазвичай достатньо його детального опису. Ідентифікувати товар можна з різним ступенем уточнення його характеристик, тобто на різних рівнях деталізації. Для прикладу наведемо деталізацію невідомого об'єкта – тканини.

Тканина – тканина вовняна – тканина вовняна зі вмістом поліефірного волокна – тканина вовняна з додаванням 30% поліефірного волокна шириноро 150 см і поверхневою щільністю 320 г/м².

Кількість рівнів, або ступінь деталізації можна збільшувати нескінченно, додаючи нові характеристики, проте на практиці межа деталізації встановлюється, зазвичай, деталізацією досліджуваного товару в УКТ ЗЕД. Різновидом митної ідентифікації є встановлення принадлежності товару до певних груп товарів стосовно яких застосовують конкретні міри регулювання. Тобто така експертиза проводиться з метою визначення належності товару до однорідної групи товарів або до контролюваного переліку товарів, встановлення

індивідуальних ознак товару, відповідності товару зазначеним якісним характеристикам і технічному опису.

Технологічна експертиза проводиться у випадку оформлення митним органом ліцензії на переробку товару на митній території або поза її межами. Переробка товарів на митній території або поза її межами – митний режим, відповідно до якого ввезені на митну територію України товари, що походять з інших країн, піддаються у встановленому законодавством порядку переробці без застосування до них заходів нетарифного регулювання, за умови вивезення за межі митної території України продуктів переробки відповідно до митного режиму експорту. Проводиться з метою визначення можливості надання товару митного режиму переробки на (поза) митній території України і під митним контролем і має відповісти на питання: визначення норм виходу продуктів переробки під час переробки конкретного виду сировини; визначення витрат сировини під час одержання конкретного продукту; ідентифікації сировини у продукті переробки; чи є процес переробки безперервним технологічним процесом; визначення країни походження товару; визначення (уточнення або підтвердження) технології виробництва наданого для дослідження товару; визначення повноти використання сировини під час виготовлення конкретного товару.

Товарознавча. Проводиться для визначення виду товару, його призначення, основних споживчих характеристик, стану, наявності дефектів, марки, сорту та інших особливостей. Ці питання розв'язуються зазвичай під час визначення можливостей використання товару за призначенням та його реалізації. Експертиза товарів може бути частиною оціночної і проводиться для визначення ціни товару. Для митних цілей зазвичай визначається вільна ринкова ціна на рівні оптової. Товарознавча вартісна експертиза проводиться з метою визначення вартості товару на підставі його якісних показників, основних властивостей та факторів і відповідає на питання: визначення належності і споживчої якості представленого на дослідження товару; визначення товарних властивостей відповідно до нормативних документів; визначення митного

найменування товару згідно з УКТЗЕД; визначення якісних показників товару, що впливають на його вартість; визначення оптової ринкової вартості та ціни товару.

Визначення країни походження товару. Основна мета такої експертизи – тарифне та нетарифне регулювання ввозу товарів на митну територію України та вивозу товарів з цієї території. Порядок визначення країни походження товару встановлюється відповідно постановою КМУ на основі МКУ.

Матеріалознавча експертиза проводиться для визначення конкретних показників або параметрів товару, тобто з метою визначення належності товару до конкретного класу речовин, виробів або матеріалів. Під час виконання цих експертиз головною умовою є суворе дотримання методик випробувань. При цьому потрібно мати на увазі, що якщо в УКТЗЕД або в поясненнях до нього вказані конкретні методики випробувань, то їх потрібно притримуватись неухильно. В інших випадках потрібно використовувати міжнародні визнані методики за стандартами ISO, ASTM, DIN, а також вітчизняними ДСТУ, якщо вони гармонізовані з міжнародними стандартами.

Різновидами вище зазначених видів експертиз є хімічна (з метою визначення хімічного складу товару, кількісного співвідношення різних хімічних сполук); сертифікаційна (з метою визначення якісних характеристик товару); екологічна (з метою визначення можливості ввезення/вивезення товару або надання товару конкретного митного режиму і відповідає на питання), мінералогічна (гемологічна) (з метою визначення природи дорогоцінних каменів, категорії їхньої якості, вартості)

9.6. ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ, ЗАСОБІВ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЕКСПЕРТИЗИ

Методи митної експертизи поділяються на такі групи: з використанням евристичних способів оцінки та з використанням об'єктивних способів вимірювання. До першої групи відносяться:

- органолептичний;
- експертний;

- соціологічний.

З використанням об'єктивних способів вимірювання:

- вимірювальний;
- реєструвальний;
- розрахунковий;
- тестовий.

Органолептична експертиза повинна проводитись фахівцями, які мають високу сенсорну чутливість. Сенсорна чутливість – це здатність органів чуття до сприйняття смаку, кольору, запаху, зовнішнього виду, смаковитості.

Недоліки цього методу: суб'єктивність оцінки, неможливість відтворення результатів, описовий характер.

Переваги методу: простота, доступність, за допомогою лабораторних методів неможливо визначити складні смаки, запахи, аромати. З метою зниження суб'єктивності результатів збільшують кількість експертів, запрошуують висококваліфікованих спеціалістів з окремих галузей, розробляють критерії, проводять методичну обробку результатів.

До органолептичних методів дослідження відносять:

- метод порівняльної оцінки (проба порівнюється з еталоном);
- метод балової оцінки (кожному оцінюваному показнику присвоюється відповідна кількість балів);
- метод послідовності (надані проби розташовують у порядку зростання інтенсивності вияву певного показника якості);
- метод розведення (продукт піддають розведенню нейтральним продуктом до найменшої концентрації, при якій визначають ту кількість речовини, яка здатна подразнювати відповідні органи відчуття).

Експертний метод застосовується, якщо потрібна думка висококваліфікованих у конкретному питанні фахівців або рекомендація чи висновок третьої сторони.

Вимірювальні методи. Вимірювальний метод експертних досліджень використовує спеціальну апаратуру, установки, прилади, реактиви, методики проведення досліджень.

Переваги вимірювального методу:

- об'єктивність;
- можливість відтворення результатів;
- результати визначаються в конкретних одиницях вимірювання.

Недоліки:

- складність;
- довготривалість;
- спеціальна підготовка персоналу;
- руйнування зразків та проб;
- значні матеріальні витрати;

Різновидами вимірювального методу є:

- фізико-хімічний, біохімічний, товарознавчо-технологічний, хімічний, мікробіологічний.

Фізико-хімічні методи застосовуються для визначення пружності, еластичності, в'язкості, твердості, міцності, густини, вологості, температури плавлення, температури кипіння. До фізико-хімічних відносять методи:

- оптична і електронна мікроскопія;
- рефрактометрія;
- фотометрія;
- спектрометрія;
- хроматографія;
- спектральний аналіз;
- рентгенологія;
- потенціометрія.

Хімічні і біохімічні методи використовуються для кількісної і якісної характеристики різноманітних властивостей товарів, предметів, матеріалів за допомогою методів аналітичної хімії.

Мікробіологічні методи застосовуються для встановлення наявності або відсутності ураженості мікроорганізмами, яка може спричинити захворювання або псування продуктів.

Товарознавчо-технологічний метод використовують для встановлення придатності сировини для промислової переробки.

За допомогою вимірювального методу вирішуються питання: - ідентифікаційної експертизи (визначення належності товарів до виробів чи речовин, ввезення чи вивезення яких заборонено);

- хімічної експертизи (хімічний склад, визначення компонентів);
- технологічної експертизи (норми виходу продуктів, витрати сировини, технологія виробництва);
- товарознавчо-вартісної експертизи (ідентифікація товару та його код за УКТЗЕД);
- гемологічної експертизи.

Поняття про вимірювання і види засобів вимірюальної техніки. Класифікація вимірюальних приладів. Засобами вимірюальної техніки називаються технічні засоби, які використовуються під час вимірювань і мають нормовані метрологічні характеристики.

Метрологічними називаються такі характеристики, від яких залежить точність результатів, одержаних з їхньою допомогою.

Вимірювання – це експериментальне порівняння даної фізичної величини з іншою, прийнятою за одиницею вимірювання. Число, яке виражає відношення величини, що вимірюється, до одиниці вимірювання, називається числовим значенням вимірюальної величини. Значення величини, прийняте за одиницю вимірювання, називається розміром одиниці. За способом отримання величини, вимірювання поділяються на групи:

- прямі;
- непрямі (опосередковані);

Прямі вимірювання здійснюються:

- методом безпосередньої оцінки (вимірювання оцінюваної величини безпосередньо за показниками вимірюального приладу, шкалу якого проградуйовано у відповідних одиницях);
- методом порівняння (порівняння вимірюваної величини зі зразком).

Під видами засобів вимірюальної техніки розуміють міри, перетворювачі, установки, системи.

Міра – засіб вимірюальної техніки для відтворення фізичної величини заданого розміру.

Перетворювачі – це засоби вимірюальної техніки для перетворення вхідного сигналу у вихідний, зручний для сприйняття або подальшого перетворення.

Вимірювальні установки – це сукупність функціонально об'єднаних засобів вимірювальної техніки. Класифікація вимірювальних приладів:

- аналогові – прилади, покази яких є неперервною функцією зміни вимірюваних величин;
- цифрові – прилади, які автоматично виробляють дискретні сигнали вимірювальної інформації, а їхні покази подані в цифровій формі;
- показові – прилади, які допускають відлік показів;
- реєструвальні – передбачено відтворення показів у друкованому вигляді або у вигляді діаграм.

Інструментальні методи експертизи товарів в митній справі. Хроматографічні методи досліджень. Під час проведення митних експертиз використовують органолептичні, розрахункові, інструментальні (вимірювальні) методи досліджень товарів.

Зазвичай для дослідження харчових продуктів, ароматичних речовин, парфумерно-косметичних товарів застосовують органолептичні методи. Проте для кількісного та якісного аналізу невідомих речовин, визначення хімічного складу товарів, ідентифікації наркотичних, вибухонебезпечних речовин використовують інструментальні методи досліджень та сучасне обладнання.

Поділ складних сумішей хроматографічним способом базується на різній сорбованості (поглинанні) компонентів суміші. Істотна ознака хроматографічного процесу – динамічний характер. Під час його проходження рухлива фаза, що містить аналізовану пробу, переміщається через нерухому фазу. При цьому сорбція – десорбція багаторазово повторюються. Це є характерною рисою хроматографічного процесу й значною мірою обумовлює ефективність тонких хроматографічних поділів.

Різні методи хроматографії можна класифікувати за агрегатним станом фаз, методикою експерименту і механізмом поділу. Класифікація хроматографічних методів за агрегатним станом фаз і механізмами поділу наведена в табл. 1.

За методикою проведення хроматографічного експерименту розрізняють такі основні види хроматографії: фронтальну, проявну (елюентну) і витискувальну.

Таблиця 9.1. Класифікація хроматографічних методів

Нерухома фаза	Рухома фаза	
	Рідка	Газоподібна
Тверда	Абсорбційна, іонообмінна та осадова хроматографії	Адсорбційна хроматографія
Рідка	Рідинна розподільча хроматографія	Газорідинна розподільча хроматографія

Фронтальний метод. Полягає в тому, що через стовпчик з адсорбентом безупинно пропускають аналізовану суміш, наприклад компонентів А і В у розчиннику S. У розчині, що випливає зі стовпчика, визначають концентрацію кожного компонента і будують графік у координатах: кількість речовини – обсяг розчину, що пройшов через стовпчик. Цю залежність звичайно і називають хроматограмою, чи вихідною кривою (див. мал. 4.1 а). Внаслідок сорбції компонентів А і В спочатку зі стовпчика буде випливати розчинник S, потім розчинник і менш сорбуючий компонент А, а потім і компонент В, і в такий спосіб через якийсь час склад розчину при проходженні через стовпчик мінятися не буде. Фронтальний метод використовується порівняно рідко. Його застосовують, наприклад, для очищенння розчину від домішок, якщо вони сорбуються істотно краще, ніж основний компонент.

Проявний (елюентний) метод. За цього методу в стовпчик уводять порцію аналізованої суміші, що містить компоненти А і В у розчиннику S, колонку безупинно промивають газом-носієм чи розчинником S. При цьому компоненти аналізованої суміші розділяються на зони: добре сорбуюча речовина В займає верхню частину стовпчика, а менш сорбуючий компонент А – нижню. Типова вихідна крива зображена на мал. 4.1 б. У газі чи розчині, що випливає зі стовпчика, спочатку з'являється компонент А, а потім – В. Чим більша концентрація компонента, тим вищий пік і більша площа, що є основою кількісного

аналізу. Проявний метод дає можливість розділяти складні суміші. Недолік методу – зменшення концентрації вихідних розчинів за рахунок розведення розчинником.

Витискувальний метод. У цьому методі деяку кількість аналізованої суміші компонентів А і В у розчиннику S вводять в колонку і промивають розчином речовини, що витісняє D, який сорбується краще, ніж кожний із компонентів аналізованої суміші. За деяких умов довжина рівна ($S + A$ та ін.) пропорційна концентрації. Ця залежність використовується в кількісному аналізі. Концентрація розчину за цією методикою не зменшується, на відміну від проявного методу. Істотний недолік витискувального методу – часте накладення зони однієї речовини на зону іншого, оскільки зони компонентів у цьому методі не розділені зоною розчинника.

Газова хроматографія є дуже ефективним способом поділу компонентів газової суміші. У принципі за допомогою хроматографічної методики можна розділити будь-які газові суміші. Однак практичний поділ досягається далеко не завжди накладенням дифузійних, кінетичних та інших факторів, що істотно ускладнюють процес адсорбції.

Основними вузлами хроматографа є дозатор, хроматографічний стовпчик, детектор. Крім того, у хроматографі є пристрой для подачі газу-носія, перетворення імпульсу детектора у відповідний сигнал і деякі інші.

Хроматографічні стовпчики дуже різні за формою, розмірами і конструкційними матеріалами. Застосовуються прямі, спіральні й інші стовпчики довжиною від 1 – 2 м до декількох десятків метрів, внутрішній діаметр колонок звичайно кілька міліметрів. Залежно від властивостей аналізованої системи як конструкційні матеріали для стовпчиків використовують сталь, латунь, скло й ін.

Детектор призначений для виявлення змін у складі газу, що пройшов через стовпчик. Покази детектора звичайно перетворюються в електричний сигнал і передаються на фіксувальний чи записувальний прилад, наприклад на стрічку електронного потенціометра, комп'ютер.

Детектори поділяють на диференціальні, які фіксують миттєві зміни концентрації, та інтегральні – підсумовують зміну концентрації за деякий відрізок часу. До групи диференціальних відносяться термохімічний, полум'яний, іонізаційний, катарометри й т. д. Один з найбільш поширених типів диференціальних детекторів – катарометр. Принцип його роботи базується на вимірі опору нагрітої платинової чи вольфрамової нитки. Опір залежить від складу газу. Кількість теплоти, що відводиться від нагрітої нитки, за інших постійних умов залежить від тепlopровідності газу, а тепlopровідність суміші газів – від її складу. Таким чином чим більше тепlopровідність обумовлених компонентів суміші буде відрізнятися від тепlopровідності газу-носія, тим більшу чутливість матиме катарометр. Найбільш придатним газом-носієм, з цього погляду, є водень, тепlopровідність якого значно перевищує відповідну характеристику більшості інших газів. Катарометр дозволяє знайти 10^{-15} – 10^{-8} моль домішки. Останнім часом металеві нитки успішно замінюються термісторами, що мають вищий, ніж у металів, коефіцієнт електричної провідності.

Можливості хроматографічного визначення речовин у газовій фазі значно зросли з відкриттям у 1952 р. методу газорідинної хроматографії. Аналізована газова суміш проходить через стовпчик, наповнений, на відміну від адсорбційної газової хроматографії, не просто адсорбентом, а твердим носієм, на поверхню якого нанесений тонкий шар рідкої фази. Таким чином з компонентами проби тут взаємодіє вже речовина рідкої плівки, а не твердий адсорбент. Поява рідкої плівки змінює природу фізико-хімічних процесів у хроматографічному стовпчику. Тут відбувається розчинення в тонкій плівці, що розміщується на твердому носії. Ефектність поділу визначається не процесами сорбції – десорбції газу, як це було в адсорбційній газовій хроматографії, а розчиненням газу в рідкій плівці і його виділенні. Різниця в розчинності газів виявилася більш істотною, ніж різниця в їхніх адсорбційних властивостях, тому газорідинна хроматографія відкрила більш широкі можливості в розділенні й аналізі багатокомпонентних сумішей.

Істотно підвищується ефективність поділу в капілярній хроматографії. Назва методу зв'язана з тим, що як хроматографічний стовпчик використовується капіляр із внутрішнім діаметром 0,1 – 0,5 мм і довжиною в кілька десятків метрів. Рідка фаза наноситься безпосередньо на стінку цього капіляра, що у даному випадку відіграє роль носія. Умови поділу, реалізовані в процесі капілярної хроматографії, дають чіткіші смуги, дозволяють застосовувати невеликі дози аналізованої речовини і скорочують час аналізу. Однак застосування капілярної хроматографії збільшує вимоги до точності добору проби, чутливості детектора і т. д.

Кількісний хроматографічний аналіз базується на вимірюванні різних параметрів піка, що залежать від концентрації речовин – висоти, ширини, площі й утримуваного чи обсягу частіше – добутку утримуваного об'єму на висоту піка. При достатній стабільноті умов хроматографування визначальним параметром піка можна вважати його висоту. У випадку вузьких піків деякі переваги має вимір добутку утримуваного об'єму на висоту піка.

У кількісній хроматографії застосовуються методи абсолютноного калібрування і внутрішньої нормалізації, чи нормування. Використовується також метод внутрішнього стандарту. За абсолютноого калібрування експериментально визначають залежність висоти чи площі піка від концентрації речовини і будують калібровані графіки, розраховують відповідні коефіцієнти. Далі визначають ті ж характеристики піків у аналізованій суміші і за графіком знаходять концентрацію аналізованої речовини. Цей простий і точний метод є основним під час визначення мікродомішок.

При використанні методу внутрішньої нормалізації приймають суму яких-небудь параметрів піків, наприклад висот усіх піків чи їхніх площ, за 100%. Тоді відношення висоти окремого піка до суми чи висот відношення площі одного піка до суми площ при множенні на 100 буде характеризувати процентний вміст компонента в суміші. За такого методу необхідно, щоб залежність величини вимірюваного параметра від концентрації була однаковою для всіх компонентів суміші.

Широке застосування і велике значення газової хроматографії в практиці викликане тим, що з її допомогою можна ідентифікувати окремі компоненти складних газових сумішей і визначати їх кількісно; виконання аналізу не вимагає великих витрат часу, а метод досить універсальний.

Розподільна хроматографія на колонках близька до газорідинної хроматографії. На твердий носій також наноситься плівка рідкої фази, однак через стовпчик, наповнений таким сорбентом, пропускають не газову пробу, а рідкий розчин. У зв'язку з цим такий вид хроматографії називають рідинно-роздільний, чи просто розподільною хроматографією. Рідину, нанесену на носій, називають нерухомою рідкою фазою, а розчинник, що пересувається через носій, – рухливою рідкою фазою. Як твердий носій може бути використаний майже кожний з тих, які застосовуються в газорідинній хроматографії. Застосовують також крохмаль, целюлозу, деякі полімери і ряд інших речовин. Розподільну рідинну хроматографію із застосуванням стовпчиків називають розподільною хроматографією на колонках, чи розподільною колонковою хроматографією.

Поділ речовини в осадовій хроматографії базується на утворенні малорозчинних з'єднань. Успішний поділ суміші досягається багаторазовим повторенням процесу утворення осаду і його розчинення.

Практично осадову хроматограму можна одержати пропущенням аналізованого розчину через хроматографічну колонку, що містить носій і осаджувач, чи пропущенням розчину осаджувач через стовпчик, що містить носій і речовини, які визначаються. Як носій часто застосовують оксид алюмінію. Замість стовпчика з носієм може бути використаний також хроматографічний папір. Тоді метод називають осадовою паперовою хроматографією.

Мас-спектральний аналіз. Мас-спектральні методи аналізу базуються на здатності газоподібних іонів розділятися в магнітному полі залежно від маси, точніше залежно від відношення m/e , якщо m – маса, а e – заряд іона. Відносні кількості іонів кожного сорту вимірюються детектором.

Системою введення аналізовані речовини подається в джерело іонів. Конструкцію джерела іонів вибирають залежно від властивостей аналізованої проби. У випадку твердих проб звичайно використовується іонне джерело, що складається з двох частин: одна частина призначається для випару проби, а інша – для іонізації. Нерідко для аналізу твердих проб застосовуються також джерела з поверхневою іонізацією, у яких процеси випару й іонізації не розділені. Під час аналізу газоподібних проб операція випару, природно, відпадає.

Іонізація газоподібної проби може бути викликана фотонами, іонами, електричним полем, електронним ударом та іншими способами. Найбільше поширення в аналітичній практиці одержали прилади, у яких іонізація здійснюється електронним чи іонним бомбардуванням проби іскровим розрядом. Для іонізації електронним ударом використовується стабілізований пучок електронів 2 , перпендикулярний потоку проби. Енергія електронів невелика і звичайно становить $10 - 100$ еВ. Під час бомбардування молекул чи атомів електронами одночасно відбувається ряд процесів. В умовах мас-спектрального аналізу, як показує досвід, утворяться переважно позитивні однозарядні іони, значно рідше – двозарядні. Якщо енергія електронів, що бомбардують, досить велика, щоб викликати розрив хімічних зв'язків, молекули фрагментуються й у потоці з'являються так звані іони-уламки.

Позитивно заряджені іони, що утворились із зарядом e проходять пластини, що прискорюють, різниця потенціалів між якими досить висока (кілька тисяч вольтів). Тут вони здобувають енергію e , а їхня швидкість зростає до v . Енергія e дорівнює половині кінетичної енергії іонів, що залишають іонне джерело зі швидкістю v .

Іони, що описують дугу, попадають у детектор. Детектують іони фотографічним чи електричним способом. Сигнали звичайно реєструються швидкодіючим потенціометром. Останнім часом розроблені пристрої, які передають інформацію з детектора на ПК, що дозволяє значно прискорити обробку даних.

Мас-спектр представляють залежністю у спектрограми чи таблиці, що містить величини m/e і відповідні їм інтенсивності. Пропорційність між експериментально обмірюваним відношенням m/e та концентрацією можна знайти шляхом калібрування по речовині з відомим мас-спектром.

Мас-спектри багатьох речовин вивчені досить докладно, складені їхні спеціальні атласи. При використанні таких атласів враховується, звичайно, що, наприклад, двозарядний іон масою 56 дає таку ж лінію в спектрі, як і однозарядний іон масою 28, а також умови одержання спектра – температура іонного джерела, енергія електронів і т. д.

Практичне застосування мас-спектрометрії дуже велике. Однією з переваг мас-спектрального аналізу є можливість одночасного визначення декількох елементів і використання в роботі невеликих навісок (1 мг і менше). Метод застосовують для аналізу металів, напівпровідників та інших неорганічних і органічних речовин. Він дозволяє визначати домішки на поверхні і на всьому обсязі проби. Концентраційна чутливість більшості елементів становить величину порядку 10~5%.

Рентген-флюоресцентна спектроскопія. Довжина хвилі характеристичного рентгенівського випромінювання зв'язана з елементним складом. Отже, довжини хвиль різних характеристичних рентгенівських променів, отриманих на складному матеріалі, покажуть, з яких елементів цей матеріал складається. Інтенсивність характеристичних довжин хвиль є складною функцією співвідношень відповідних елементів, а також типу і кількості супутніх елементів. Визначивши ці співвідношення, можна використовувати отримане на матеріалі рентгенівське випромінювання для визначення співвідношень різних елементів у речовині.

У випадку використання відповідної методики можна змусити будь-який елемент випускати характеристичне випромінювання з довжинами хвиль рентгенівського діапазону. Отримане випромінювання служить для ідентифікації і визначення концентрації елементів у зразку. Цей аналіз визначає загальний елементний склад. Хімічну інформацію іноді вдається застосувати для розрахунку співвідношень мінералів. У

рентгено-флюоресцентній спектроскопії відповідним чином приготовлений зразок опромінюється пучком поліхроматичного рентгенівського випромінювання. Одержані на зразку флюоресцентні рентгенівські промені проходять у рентгенівський спектрометр, у якому визначаються і вимірюються специфічні характеристики довжин хвиль.

Для проведення якісного аналізу зразка досить визначити елементи, відповідальні за ці основні характеристичні піки, і оцінити їхню висоту. Істотно складнішою є процедура, що передує кількісному хімічному аналізу.

Кількісний аналіз проводиться шляхом порівняння результатів, отриманих для невідомого зразка, з такими ж для відомого (як найближчого до вимірюваного) стандартного матеріалу.

Високоенергетичне рентгенівське випромінювання (і електронні пучки) легко поглинається і розсіюється молекулами газу. Під час проходження рентген-флюоресцентних променів через повітряний простір у спектрометрі характеристичне випромінювання від елементів з атомним номером Z менше 21 значною мірою поглинається. Багато сучасних спектрометрів працюють у вакуумі, що дозволяє вимірювати рентгенівське випромінювання від елементів з атомними номерами аж до $Z=11$ без серйозних утрат сигналу в результаті абсорбції. (У рентгенівському мікроаналізаторі можливий, хоча і важко, вимір елементів з атомними номерами, починаючи з $Z=4$; не піддаються виміру лише водень, гелій, літій і берилій.)

У процесі рентген-флюоресцентної спектроскопії досліджується порівняно тонкий шар (глибиною до 1 мм) зразка. Отже поверхнева геометрія зразка повинна бути досить однорідною і представницькою для всієї його маси. Однорідність звичайно досягається за рахунок акуратного розпилювання твердих зразків, а зернистих зразків – розтиранням до розмірів часток не більш 50 мкм. Не рекомендується використовувати товсті зразки: один з компонентів може виявитися в глибших шарах зразка, у результаті чого під час аналізу можуть бути отримані хибні дані щодо його кількості.

Інші методи досліджень. При дослідженні мінералів сканувальний електронний мікроскоп (СЕМ) використовується у варіанті відбиття, оскільки більшість мінералів сильно поглинають електронний пучок, так що електрони проходять лише через надзвичайно тонкі зразки (товщиною не більше 1 мкм), які важко приготувати. Електронний пучок у СЕМ має діаметр близько 10 нм. Він сканує відповідним чином приготовлений зразок за допомогою набору сканувальних кілець. Пучок впливає на зразок – і в точці падіння пучка отримується електронний сигнал. Користуючись відповідними електронними фільтрами й означальними системами, можна виявити як особливості складу, так і фотографічні особливості поверхні зразка. Як було описано вище, електрони зворотного розсіювання (відбиті електрони) – це електрони первинного пучка, які після численного відбиття в обсязі зразка знову виходять на його поверхню. Енергії електронів зворотного розсіювання знаходяться в межах від енергії пучка (кілька тисяч електрон-вольт) до нуля. Мають місце і вторинні електрони, енергії яких знаходяться в межах від 50 ев до нуля і є характеристичними для елементів, що складають зразок.

Кількість падаючих електронів, що проходять у зразку зворотне розсіювання, є функцією середнього атомного номера малої частини цього зразка, що опромінюється електронним пучком (для вуглецю ця кількість менша 10%, для урану – більша 50%).

СЕМ використовується аналогічно до звичайного оптичного мікроскопа, їй одержувані з їхньою допомогою зображення часто схожі. В той же час СЕМ може забезпечити зображення в дуже великому інтервалі корисного збільшення, одночасно маючи істотно більшу, порівняно з оптичним мікроскопом, глибину різкості.

Термічний аналіз – загальний термін, використовуваний для групи взаємозалежних методів, що дозволяють вимірювати зміну деякого фізичного показника – маси зразка, лінійних розмірів, магнітної проникності чи електропровідності під час зміни температури. Часто можна одночасно проаналізувати

гази, що виділяються, чи досліджувати флюоресценцію, яка виникає при нагріванні зразка.

Ці явища подають інформацію щодо поглинання і виділення зразком вологи й інших фаз. Вони також вказують на протікання таких хімічних реакцій, як розкладання й окислювання. Поліморфні переходи від однієї кристалічної структури до іншої виявляються у виді екзотермічних чи ендотермічних ефектів. Визначаються також ефекти перекристалізації і фазових переходів (тверда речовина – рідина – газ). Ці термічні ефекти іноді виявляються настільки явними і характерними для тієї чи іншої речовини, що можуть використовуватися для визначення його в складному матеріалі і навіть для проведення кількісної оцінки його вмісту.

Диференціальний термічний аналіз (ДТА). Визначається різниця температур між невідомим зразком та інертним матеріалом зразка порівняння, що нагріваються чи охолоджуваними з однаковою швидкістю. Різниця температур викликається переважно виділенням чи поглинанням теплоти досліджуваною речовиною.

Зразки досліджуваного матеріалу та інертного стандарту (типу оксиду алюмінію) нагріваються з контролюваною швидкістю в однаковому середовищі. Температура інертного матеріалу буде при цьому поступово збільшуватися, у той же час швидкість підвищення температури досліджуваного матеріалу, як правило, не постійна. Різниця температур (Δt) двох матеріалів наноситься на графік залежно від часу чи температури інертного матеріалу. Екзотермічні реакції в досліджуваному зразку проявляються у вигляді позитивних піків, а ендотермічні – негативних. Положення і величина піків можуть бути пояснені з позиції хімічних реакцій чи структурних переходів, що відбуваються в зразку; наприклад такі явища, як десорбція, розкладання карбонатів і сульфатів, фазові переходи, викликають ендотермічні ефекти.

Термогравіметричний аналіз (ТГА). Вимірюються зміни маси зразка при його нагріванні (рідше – охолодженні) з постійною швидкістю в контролюваній атмосфері. Зразок, що знаходиться на спеціальних вагах, розміщають в невелику піч. Піч

нагрівається з постійною швидкістю, причому маса зразка записується на стрічку.

Типова термогравіметрична крива спочатку проходить на одному рівні, що вказує на збереження постійної маси протягом визначеного часу нагрівання. Потім відбувається швидка втрата маси, що виявляється чіткими ступінями на кривій. В ідеалі вони повинні бути гострими і чітко розмежованими.

Для дослідження мінералів використовуються сканери, що працюють у інфрачервоному діапазоні. Під час опромінення речовини в інфрачервоному діапазоні (довжини хвиль від 1 мкм до 1 мм) він дасть характеристичний спектр, що містить інформацію відносно міжатомних зв'язків. Поглинання чи відбиття речовиною інфрачервоного випромінювання приводить до зміни коливальної енергії складових його молекул; ці зміни специфічні і можуть використовуватися для визначення органічної речовини і мінералу.

Інфрачервоний спектр можна одержати при поглинанні, відбитті відповідного випромінювання. Спектр поглинання зразка є графічним зображенням кількості випромінювання, поглинутого (чи, навпаки, пропущеного) зразком залежно від частоти (енергії) випромінювання. Інфрачервоні спектри поглинання містять інформацію як про структуру, так і про зв'язки в речовині; ці дані, що мають величезну ціну для характеристики органічних матеріалів, можуть також використовуватися для діагностики деяких видів невідомих мінеральних зразків.

Піки в інфрачервоних спектрах поглинання мінералів відповідають основним коливанням ізольованих і міцно зв'язаних молекулярних груп.

Інфрачервоні спектри мінералу у випадку неправильного приготування зразка будуть мати низьку якість. Дуже важливий розмір часток. З теоретичних міркувань випливає, що розмір часток повинний бути меншим від довжини хвилі інфрачервоного випромінювання, яке падає, з метою зведення до мінімуму втрат у результаті ефектів розсіювання і відбиття. Оптимальний розмір часток – 2 мкм.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «експертиза товарів».
 2. Окресліть мету та задачі експертизи товарів. Назвіть етапи проведення експертизи товарів. Які основні дії експерта на підготовчому етапі?
 3. Які типові завдання можуть бути сформульовані для проведення експертизи товарів? Охарактеризуйте основний етап експертизи товарів.
 4. Що важливо пам'ятати на заключному етапі експертизи товарів? Що є результатом експертизи товарів? Яких основних правил потрібно дотримуватись під час оформлення акта експертизи товарів?
 5. Назвіть види експертизи, що проводяться митними лабораторіями.
 6. Охарактеризуйте ідентифікаційну експертизу. Що спільного у товарознавчій та сертифікаційній експертизах? Сформулюйте задачі матеріалознавчої, хімічної експертиз.
 7. Прокласифікуйте методи досліджень у митній експертизі.
 8. Охарактеризуйте основні евристичні методи.
 9. Які основні відмінності групи об'єктивних методів?
 10. Поняття про вимірювання і види засобів вимірювальної техніки. Класифікація вимірювальних пристрій.
-

Тестові питання

1. Митна експертиза це:

- 1) складова процедури митного контролю;
- 2) особливий вид наукових досліджень, які проводить уповноважена особа (експерт), що має завдання посадової особи митної служби з метою отримання достовірного кваліфікованого незалежного та об'єктивного висновку необхідного для прийняття рішень з проблемних чи спірних питань, що виникли у процесі реалізації митними органами своїх повноважень;
- 3) складова процедури митного контролю та особливий вид наукових досліджень, які проводить уповноважена особа (експерт), що має завдання посадової особи митної служби з метою отримання достовірного кваліфікованого незалежного та об'єктивного висновку необхідного для прийняття рішень з проблемних чи спірних питань, що виникли у процесі реалізації митними органами своїх повноважень

- 4) особливий вид наукового дослідження, спрямованого на пізнання предметів природи;
- 5) інший варіант.

2. Від чого залежать кінцеві результати експертизи?

- 1) кваліфікації експерта, його об'єктивності, життєвого досвіду, раціонального вибору засобів, методів і прийомів проведення експертизи;
- 2) компетентності експерта;
- 3) правильності складання актів відбору зразків;
- 4) правильності оформлення акту експертизи і висновків;
- 5) Інший варіант

3. Об'єктами митної експертизи є:

- 1) товари і предмети, що переміщуються через кордон, а також їх проби, відіbrane для дослідження;
- 2) об'єкти контрабанди і ПМП;
- 3) товаросупровідні документи (митні, транспортні, фінансові), що використовуються під час митного оформлення;
- 4) все перераховане у а, б, в.
- 5) інший варіант.

4. Оцінка стану продукції рослинного походження здійснюється при проведенні експертизи:

- 1) митної;
- 2) ветеринарної;
- 3) екологічної;
- 4) фітосанітарної;
- 5) інший варіант.

5. Із скількох частин складається акт експертизи?

- 1) 2;
- 2) 3;
- 3) 4;
- 4) 5;
- 5) інший варіант.

6. Які документи належать до розрахункових?

- 1) рахунки-фактури;
- 2) сертифікати відповідності, походження і посвідчення про якість;
- 3) всі супровідні документи, які містять всю необхідну інформацію про товар, який піддається товарній експертизі;
- 4) акти приймання, первинної експертизи, комерційні, відбору проб, заключення;
- 5) інший варіант.

7. Задачі митної експертизи:

- 1) ідентифікація об'єктів;
- 2) діагностика;
- 3) експертна профілактика (діяльність щодо накопичення у базах даних результатів досліджень фальсифікатів, а також прогнозування виникнення кримінально необґрунтованих позицій у митних тарифах);
- 4) все перераховане у пунктах а, б, в, г;
- 5) інший варіант.

8. Предметом митної експертизи є:

- 1) визначення виду, стану, призначення об'єкта митного контролю, класифікація товару за УКТЗЕД, визначення митної вартості, оцінка ринкової вартості відповідно до сорту, марки, виду; визначення країни походження товару;
- 2) ідентифікація достовірності митних печаток і штампів та інших засобів митного забезпечення;
- 3) визначення експлуатаційної та екологічної безпеки товарів, визначення хімічного складу, ідентифікація наркотичних і психотропних речовин;
- 4) діагностика коштовностей, антикваріату, музейних цінностей;
- 5) все перераховане у а, б, в, г.

9. Митні лабораторії є:

- 1) структурними підрозділами регіональних митниць;
- 2) незалежними експертними організаціями;
- 3) спеціалізованими митними установами;
- 4) науковими установами
- 5) інший варіант.

10. Експертний висновок митної лабораторії стосується

- 1) тільки контролального виду товару конкретної партії визначененої поставки від якої відбиралася проба. На подальши поставки висновки не поширюються.
- 2) всієї партії товару;
- 3) поширюється на всі подальші поставки;
- 4) наданої проби або зразка.
- 5) інший варіант.

Рекомендовані джерела інформації

1. Байдакова Л. І., Ягелюк С. В., Байдакова І. М. (2014) *Експертиза товарів*. Київ: Слово. 389 с.
2. МСЯ-01-05 *Методика проведення товарознавчої експертизи експертами ТПП в Україні*. (2015) Київ: Система «ТПП ЕКСПЕРТ УКРАЇНА», 36 с.
3. Митний кодекс України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>
4. Міністерство економіки України.
<https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчальне видання

**ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА МИТНІ ФОРМАЛЬНОСТІ ПРИ
ПЕРЕМІЩЕННІ ТОВАРІВ**

Навчальний посібник

Редактори: Пахолюк О.В., Передрій О.І.

Комп'ютерна верстка: Передрій О.І.

Підписано до друку 29.06.2023 року

Формат 60x84/16. Гарнітура Bookman Old. Папір офсетний

Ум. друк. арк. 13.06. Обл.вид.арк. 19.125. Тираж 100 прим.

I29 Ідентифікація та митні формальності при переміщенні товарів [текст]: навчальний посібник / За заг.ред О.В. Пахолюк та О.І. Передрій. – Луцьк: ЛНТУ, 2023. – 306 с.

Навчальний посібник адресований здобувачам спеціальності 076 Підприємництво та торгівля другого (магістерського) рівня вищої освіти, працівникам наукових, навчальних установ, викладачам, аспірантам, економічних і товарознавчих спеціальностей.

УДК 620.2 : 339.543

